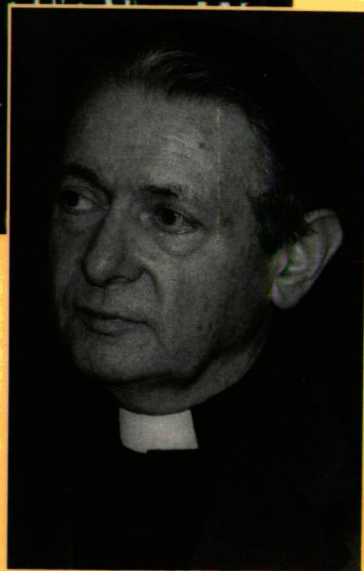

Studia Religiosa

*Tanulmányok
András Imre
70. születésnapjára*

Studia Religiosa

Tanulmányok András Imre 70. születésnapjára

1.

**Acta Studiorum Religionis — Szegedini
Vallástudományi Tanulmányok Sorozat**

Studia Religiosa

Tanulmányok András Imre 70. születésnapjára

Szerkesztette:
Máté-Tóth András és Jahn Mária

Korrektúra:
Horváthné Szélpál Mária

Tördelés:
Tóth-Soma László

Fotó:
© Rudner József (Szeged)
© Johann Gürer (Wien)

Acta Studiorum Religionis — Szegedini
Vallástudományi Tanulmányok Sorozat — Szeged

Copy right:
Alkalmazott Vallástudományi Kutatócsoport
Szeged, 1998

A kiadásban közreműködött:
Egyházforum

A kötet megjelenését támogatták:
Magyar Jezsuita Provincia
Pastorales Forum
magánszemélyek

József Attila Tudományegyetem
Szociológia Tanszék Könyvtára

NY. 5336/3

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000705665

ISBN: 963 9144 26 6
ISSN: 1419 2381

Kiadja:

Bába és Társa Kiadó
Felelős vezető: dr. Majzik István

Készült a
Bába és Társa Kft. nyomdájában.
6728 Szeged, Dorozsmai út 35. Tel.: (62) 464-015

TARTALOM

ELŐSZÓ (Jakubinyi György)	5
TÁRSADALOMBÖLCSELET A HIT SZOLGÁLATÁBAN? (Vass György)	6
A VALLÁSOSSÁG MÉRÉSE (Tomka Miklós)	18
VALLOMÁSOK A VALLÁSRÓL (Gereben Ferenc)	32
MISSA ABONIENSIS (Kamarás István)	46
BÉKEPAPSÁG AZ ÜLDÖZÖTT EGYHÁZBAN (Bögre Zsuzsa)	61
TANULÓ EGYHÁZ (Máté-Tóth András)	72
EGYHÁZ A KOMMUNIKÁCIÓS TÁRSADALOMBAN – A JELENTÉS ÉS A JELENTŐSÉG KRÍZISE (Morel Gyula)	80
WERTVERMITTLUNG DURCH DIE KIRCHE (Hugo Bogensberger)	89
A MAI MAGYAR PÜSPÖKÖK SZENTSÉGI GENEALÓGIÁJA (Nagy Ferenc)	98
VIRTUÓZOK? RABOK? SZERZETESEK? (Révai Edit)	109
HÁROM ÉVTIZEDES EGYÜTTMŰKÖDÉS P. ANDRÁSSAL (Szabó Ferenc)	114
A CSOPORTOS BESZÉLGETÉS MŰVÉSZETE (Tomka Ferenc)	125
MAGYARKÉNT AUSZTRIÁBAN (Deák Ernő)	139
KALOT MOZGALOM SZÉKELYFÖLDÖN (Fejes Ildikó)	147
AZ EUROPÄISCHER HILFSFONDS (Valentiny Géza)	151
ÉVANGÉLIKUS SZÓRVÁNY-LELKÉSZNEK LENNI NYUGAT-MAGYAR GYÜLEKEZET SZOLGÁLATÁBAN (Szépfalusi István)	157
KERKAI JENŐ (Takáts Ágoston)	164
EMLÉK (Oskar Tittel)	169
VON KOLLEGIALITÄT ZUR FREUNDSCHAFT (Renata M. Erich)	173
A KATOLIKUS EGYHÁZI OKTATÁS MAI HELYZETE ERDÉLYBEN (Vencser László)	175
P. ANDRÁS IMRE PUBLIKÁCIÓS TEVÉKENYSÉGE (Jahn Mária)	185
ANDRÁS IMRE S. J. ÉLETRAJZA CÍMSZAVAKBAN (Jahn Mária)	203
A KÖTET SZERZŐI	206

Előszó

Amikor előszót kell írni magyar nagyjaink előtt tisztelgő kötethez, először is a személyt kellene meghatározni. De éppen dr. András Imre jezsuita atya esetében zavarban vagyok. Sem életpályáját, sem papi hivatását, még kevésbé szaktudását megítélni illetékes nem vagyok. Ha mégis meghatározni akarnám személyiségét, sok kihagyással, legrövidebben így jellemezhetném: székely jezsuita szociológus. Ezzel már három jelzőt mondtam ki, amelyek személyiségét körvonalazzák.

Először székelységét említettem, s nem hiába. Gratia supponit naturam (a kegyelem feltételezi a természetet, arra épít) skolasztikus elv szerint előbb volt székely, s azután keresztény. A székelységen belül is „csíki” székely, s a beavatottak számára ez nem mindegy. Csíktapolcán született, s ez a helység ma már Csíksomlyóval együtt a nagyvárossá nőtt Csíkszereda része. A csíki ember megmaradt katolikusnak a történelem viharában is, mert a csíksomlyói Szűz Mária oltalmát élvezte fogadalmi búcsúja óta. A csíki székely mai eszményképe Isten Szolgája Márton Áron püspök, aki már bevonult a legendák világába, fehér lován vágatva a csíki havasokban, béрмаútjain. Mikor András Imre belépett a rendbe, Márton Áron már kilenc éve vezette a szentistváni erdélyi egyházmegyét. András Imre magával vitte a rendbe a csíki székely minden előnyös örökségét, s azt élete folyamán megőrizte. Sohasem tagadta meg ezt az örökséget, sőt büszkén viselte a székely jezsuita megnevezést, amely nem is olyan gyakori.

Második helyen említettem, hogy jezsuita páter. S ez azt jelenti, hogy papi hivatást kapott Szent Ignác Atyánk nyomdokain, annyi magyar jezsuita nyomában. Sem székelysége, sem jezsuita hivatása nem személyes érdem, hanem kegyelem. De érdem az, hogy mindkettő mellett kitartott egész életében, Isten kegyelmével. Vállalta a magyar jezsuita sorsot, a számkivetést, de sohasem feledte el, hogy hivatását azért kapta, hogy övéinek szolgáljon Isten nevében. A külföldre került szerzetes nem emigráns. Számára a külföld nem a szülőföld feladása, hanem a rendi engedelmesség keretében a felebarát szolgálata. Rendalapító Atyja jelmondata irányította életében: „Minden Isten nagyobb dicsőségére”.

Harmadik helyen emlitem, hogy szociológus. Székely és jezsuita mivolta ebben a minőségben testesült meg. Szociológiai munkájának méltatása szakember feladata. Én csak közvetlenül azt láthattam meg, hogy főegyházmegyéinkben megalapította a Venczel József Szociológiai Intézetet, amely a maga nemében ritka kezdeményezés volt kommunista országokban. Érthető, hogy az intézet minden szempontból „újszülött”.

Amikor a hetven éves dr. András Imre atyát tisztelgő kötetel köszöntik kollégái, barátai, munkatársai, azt kívánom mint szülőföldje főpásztora, hogy maradjon továbbra is mindvégig hűséges „székely jezsuita szociológus”. *Ad multos annos!*

Gyulafehérvár, 1998. Búzaesztendő napján

Dr. Jakubinyi György
gyulafehérvári érsek
örmény apostoli kormányzó

Társadalombölcselet a hit szolgálatában?

A középkorban érvényes volt a mondás: *philosophia est ancilla theologiae*, a bölcselet a teológia szolgálóleánya. A bölcselet alatt akkor mindazokat a tudományágakat értették, amelyeket ma német nyelvterületen *Geisteswissenschaft*-nak, az angol világban pedig *humanities*-nek nevezünk. Sőt még ezekhez járult a természettudományok egy része (sokszor még az orvostudomány is). Az egyetemi tanulmányok koronája azonban a hittudomány volt. Innen a fenti mondás. Erre a teológia történetéből többszörös példát lehetne hozni talán azzal a kritikus megjegyzéssel, hogy sokszor ezeket a filozófiai segédmunkásokat uralták teológus mestereik. Itt elég a platoni filozófia körére és Aristotelesre utalnunk.

Manapság a középkori filozófia épülete éppen úgy felbomlott szaktudományágakra, mint a modern teológia. Így pl. jogos a kérdés, szüksége van-e a teológiai teremtésnek a természettudományos kozmológiát segítségül hívnia. Vagy a teológiai *egyháztan* élhet-e a modern antropológiával? Az antropológiát itt gyűjtőfogalomként vezettük be, mert valójában ehhez tartozik az összehasonlító vallástudomány, a pszichológia és főleg a *társadalombölcselet*. Ezért fordítottuk át tanulmányunk alapkérdését a fenti mondás mintájára: *sociologia est ancilla theologiae*. Vagyis szolgálatába állhat-e az antropológia a mai teológiának, pontosabban ennek egyháztani részletének? Ez tanulmányunk alapkérdése.

AZ EGYHÁZ MINT „HITTITOK”

Mivel a szerző itt otthonosabbnak érzi magát, induljunk ki először a teológiából. Loisy mondotta a múlt század végén, amikor kritikus szemmel újra olvasta szentírását: „Jézus Krisztus az Isten országát hirdette, és történelmünkben előállott az egyház.” Kijelentésének alaptónusa pesszimista. De ugyanakkor két alapkérdést rejt magában: egyenlő-e a Krisztus által hirdetett Isten országa az egyházzal? Másodszor: van-e valami kapocs a kettő között?

A teológia történelmében több vélemény kísérelte meg az egyház és az istenország közötti viszonyt meghatározni. Az ingadozás két elvetett véglet között mozog: az azonosítás és a teljes szétválasztás között. Ez utóbbi Loisy mondásából is kicseng, és valójában mindazoknak véleménye, akik előtt az egyház kizárólag csak egy ember alkotta egyesület. Ennek a felfogásnak egyik változatában két egyházat tételeznek fel. Az egyik a láthatatlan egyház. Már az idők előtt is megvolt, préexisztens, és a jelenben kiválasztottak szívében rejtezik (hiszen mi mást jelent az eklézsia szó, mint kihívni egyeseket szokott világi életkörülményei közül?), és ugyanakkor a nagyon is emberi gyülekezet a földön, amit szintén egyháznak nevezünk. Az első lehetne azonosítani az Isten országával, a másodikat nem. Azonban mindkét véleménynek szinte kezdettől fogva hadat üzent az átlag keresztény meggyőződés. Ezt a kettősséget valahogy másképp kell egymáshoz viszonyítani.

Az Isten országa és az egyház között egy eseménysorozat van, amely e kettőt összeköti. Valójában Jézus az Isten országát hirdette: azt az országot, amelybe tartozni egyenlő az egyén üdvösségével, de főleg azzal az új világgal, ahol az ember társaival együtt részt vesz a háromarcú Isten, az atya, a Fiú és a Szentlélek életében, vagyis a megvalósult istenországban. Ha ez az eszkatológikus beteljesedés valamiként összefügg az egyházzal, akkor ez ennek jellege, „hittitok”, misztérium.

Loisy csalódott kijelentése volt, hogy ez nem egyenlő az egyházzal. Hogy miért nem, az is beletartozik az említett eseménysorozatba. Krisztus művének látszólagos sikertelensége és távozása ezt a beteljesedést látszólag a megígért jövőbe száműzte. Mivel ennek történelmi megvalósulása a jelenben nem lehetséges, Jézusnak kimutathatóan szándékában állt, hogy küldetése, életének műve folytatódjon. Ha nem is egyes szavaiból, egész tanításából, magatartásából arra lehet következtetni, hogy apostolai elé egy zsinagógaszerű közösség létrejöttét vetítette. Az evangélisták közül egyedül Máté beszél „Jézus egyházáról”, amelyben az apostolok mellé tömörült közösség tovább él. Valószínű azonban, hogy ezt az evangéliumot már ott és akkor írták, amikor már ez egy közösségben megvalósult. Viszont Pál korábbi feljegyzései már magyarázat nélkül egyházaknak nevezi azokat a közösségeket, amelyeket leveleivel felkeres. János evangéliumában pedig Jézus megígéri Isten szent Lélkének támogatását a távozta utáni és az istenország eljötte előtti időkre.

Joggal erre alapozza a mai teológia az egyház *létét*. Érdektelen hogy ez valóban Krisztus közvetlen alapítása vagy a Szentlélek pünkösdi utáni műve. *Van egy közösség*, amely mestere távozta után is művét, az Istenország eljöttét továbbviszi.

Ebből az eseménysorozatból azonban többet is kiolvashatunk. Jézusnak, úgy látszik, nemcsak ennek a közösségnek a léte lebegett szemei előtt, hanem ennek *mibenléte*, vagyis ennek megjelenési formája is. Három vonás visszavezethető szándékára: (a) halála előtt már megadta ennek a közösségnek *alapítását*, az eucharisziát, amelyben megemlékeznek Jézusról (anamnézis), megünneplik jelenlétét a kenyér és bor szimbóluma rejtekében, és elővételezik Isten országának eljöttét a világ végén (epiklézis). (b) Még a pünkösdi közösségi élménye előtt átadja „hatalmát” (exousia) a tizenkettőnek azt cselekedni, amit életében Ő is tett. Többek között a zsidók számára hallatlan hatalmat, a bűnök megbocsátását. (c) Harmadszor pedig Péter apostol (a közösséggel együtt) megbízást kap arra, hogy jövendő követőről „jó pásztorként” gondoskodjon. A rítus a „hatalom”, és a gondoskodás gyakorlata már empirikus, kézzelfogható tény. És most ez is hozzátartozik az eljövendő közösséghez.

Ezzel azonban egyházfogalmunk továbbra is bonyolódik. Nemcsak az istenország és a létrejött közösség közti kapocs lesz egyháztanunk tárgya, hanem a hívő közösség léte és ennek ugyancsak tapasztalható *szerkezete* között is hídra van szükség.

Ha mindezt a hit meggyőződésétől eltekintve kívülről szemléljük, akkor könnyen jelentkezhethet az antropológus vagy szociológus, aki a maga szempontjából tudja értelmezni az eddig mondottakat. Mert valóban, az egyház eredete és lényege nem kizárólagosan a teológus tárgyköre. Mint egy tapasztalható jelenség más tudományágak számára is hozzáférhető. Itt merül fel a teológus kérdése: tudnak-e az említett tudományágak egyháztanunk további értelmezésében segítségünkre lenni? *Anthropo-sociologia ancillae theologiae?*

A felelet a teológia belterjes világában korántsem nyilvánvaló. Egy újabban kiadott, nagyméretű, szisztematikus teológia tartalomjegyzéke egyetlen címszóban sem emlékezik meg a társadalomtudományokról. Egy régibb felfogás szerint az egyháztan kizárólagosan teológiai téma, amelybe az említett részlettudományoknak semmi beleszólá-

si joga sincs. Valahogy úgy van, mint Golding híres regényében, a *Spire*-ben, ahol a középkori apát fel akarja építeni vidékének legmagasabb templomtornyát. Amikor (nem-teológus) szakemberek figyelmeztetik, hogy statikailag ezt a talaj nem bírja el, a buzgó apát inkább imahadjáratot indít ambiciózus művének sikeréért. A katasztrófa elkerülhetetlen. Éppen úgy, mint annál a jámbor plébánosnál, aki összekoldult pénzéből ott akar templomot építeni, ahol a szociológus számítása szerint egy pár év múlva praktice senki sem fog lakni. Sőt az is előfordul klerikus körökben, hogy amikor a szociológus egyházzal kapcsolatos véleményét fejezi ki, visszautasításra talál, mondván, az egyház hitünk titka, és nem a társadalomtudomány tárgya. Viszont, egyes elégedetlenek az egyházon belül, amikor ennek túl-intézményesülését kifogásolják, a megdöbbenő felelet arra utal, hogy „hiszen az egyház is társadalom, és nem lehet intézmények nélkül”. Azonban ehhez azt is hozzáteszik, igen, társadalom, de *societas perfecta*, ami egészen más ...

Mindezek ellenére manapság vannak teológusok, akik különösebb szakértelem nélkül igénybe veszik ezeknek a részlettudományoknak legalább is gondolatmenetét.

AZ EGYHÁZ MINT EMBERI CSOPORTOSULÁS

A fentiek szerint az egyház teljes fogalmának meghatározásához kettős hídverésre van szükség: először a hit meggyőződése az Isten országában és ennek közösségi megvallása között, ami már megadja az egyház létét. Másodsor a már meglévő egyház-tudat és ennek tapasztalt megjelenési formái között. A világi tudományok közül az elsőre inkább az antropológia tudna feleletet adni. Természetesen nem annyiban, hogy megvallja a Krisztus által hirdetett istenországot. Viszont megfigyelési tárgya az emberi csoportosulás, amelyben számára valami ismeretlen közös tényező, közös feladat egyeseket egységbe kovácsol.

Kívülről nézve, ez történt abban a pünkösdi órában. A tizenkettőt pünkösöd előtt Jézus személye, most pedig egy másik megrázó – de felemelő élmény – köti egységbe. Mindez az emberi természet társas jellegének ismeretében teljesen érthető. Az is világos, hogy ebből a társulásból nyílt csoport jön létre, amely mindig jobban kiegészíti önmagát, nő és szaporodik. Sőt az is érthető lesz, hogy ennek a növekvő csoportnak életbetartására szükséges lesz egy bizonyos szervezkedés, hogy a csoport együttélésében ismétlődő eseményeket, esetleg az itt előálló feszültségeket, a közös feladat ellátását megkönnyítsék. A kezdetleges *intézményesülés* az antro-po-szociológus szemében elkerülhetetlen. Durva vonásokban így jellemezhetnénk az ősegyház létrejöttét, amely mind a teológia, mind pedig a szociológia szempontjából döntő jelentőséggel bír az egyház történelmi kibontakozására.

Ebben a csoportosulásban mintegy miniatűr kiadásban megtaláljuk a társadalmi funkciók jelenlétét: nem annyira az egyéni hívő, hanem mint csoport cselekszik. Még akkor is, ha egyesek vezető szerepbe jutnak, mint Péter és Jakab, intézkedéseiket a többiek nevében hajtják végbe. Ugyanakkor azonban az előállott primitív intézmények, mint például Mátyás apostol választása, a tizenkettő szimbolikus számának feltöltése a Júdás által üresen hagyott helyre, a közös pénzügyi alapok kezelése, valamint ennek szociális felhasználása a diakónusok által, a hellén misszió jóváhagyása egy kezdetleges zsinat határozatában, a misszionáriusok küldetése a hellén világba stb., közösségi cselekvés. Mint olyan, legitimációra szorul. Ezért a visszatérő mondat az apostolok cselekedeteiben: „Mi és a Szentlélek ...”

Innen, az ősegyházból indul a megdöbbenő siker-élmény, az egyház elterjedése az akkor ismert világban. Ennek igazi okát jobb, ha a történelem-, politikatudományok karöltve a szociológiával magyarázzák. A mi kérdésünk, hogyan értelmezhetjük ezt az Ősegyházat, amelynek jelentősége kihat a mai egyházra. Mai egyháztudatunk méhében hordja ennek az első keresztény csoportosulásnak a jellegét.

Először *Dietrich Bonhoeffer*re szeretnék utalni, aki erre felhasználja egyháztanában, a *Sanctorum Communio*-ban a társadalombölcseletet. Könyvének alcíme: dogmatikai értekezés az egyház szociológiájához. Háttére a német idealizmus, amelyet az akkor dívó perszonalizmus antropológiájával igyekszik felülmúlni. Vagyis alapállása az emberi személyiség, amelyet csak az *Én és a Te* viszonyulása tesz lehetővé. Ebben a viszonyban tudjuk felfedezni az embert mint személyt, ami ugyan feltételezi egyediségét, de csak akkor nevezhető személynek, ha ezt eleve a másra való utaltság határozza meg. Másképp, a személy nem az öntudatra ébredt ember egyik tulajdonsága, aki szabadon társulhat másokkal vagy nem, hanem fordítva: az emberek közötti szocialitás teszi lehetővé személyiségét. Mindez azonban nem annyit jelent, hogy a személy a társainak függvénye. Mint személy ugyan nyílt a többiek felé, de nem szívódik fel a velük való egységben. Azzal, hogy a másikat akarja, egyszersmind önmagát is megalapozza. Nos, Bonhoeffer szerint a mások felé nyílt és ugyanakkor zárt, önmagába forduló akarat tükrözi vissza annak a társulásnak jellegét, amelynek tagja lesz.

Eddigi nehézkes argumentációjához, amelyhez hosszabb kommentárra lenne szükség, segítségül hív egy – immár elavult és romantikusnak bélyegzett – társadalombölcseleti elméletet. F. Tönnies írásaira, de főleg a *Gemeinschaft und Gesellschaft* című munkájára utal. Ahogy a cím is mutatja, Tönnies a már fennálló társulásban két szempontot különböztet meg. Nevezzük ezeket magyarul közösségi és társadalmi jellegnek. Mind a két szempontnak alapja az emberi alapakarat egymással lenni, és ugyanakkor (mondjuk Tönniestől eltérő terminológiával) önmaga egyediségének érdekeit követni. Ha visszatekintünk eddigi antropológiai érvelésére, az egyik az *Én és a Te* logikáját követve akaratával kinyílik a másik felé, hogy személyiség legyen, és ugyanakkor önmaga egyediségének céljait és érdekeit próbálja bebástyázni az így kialakult társulásban. Amíg a közösség típusú társulásnak értelme maga az együttlét, addig a társadalmi jelleget a közös érdek vagy cél hozza egységbe. Egy sakk klub ilyen társulás, amely a tagok játékának tökéletesítését célozza. Ha viszont valaki tagságában a jó baráti kört keresi, akkor klubjától az emberi közösséget várja el. A közösséget úgy tekinthetjük, mint a személyek baráti vagy rokoni társulását, a társadalmi jellegű egyesülést pedig az egyedek közös érdeke és céljai határozzák meg. Fontos, ahogy előbbi példánk a sakk klubról mutatja, hogy egyik típus se fordul elő a maga tisztaságában. Nincs csak közösség anélkül, hogy ne lenne valamilyen formában társadalom jellegű. És fordítva (mert valóban ez Tönnies tétele): nincs csak társadalmi jellegű csoportosulás, amely valamilyen módon nem a barátság személyes viszonyán épül. Bár ez utóbbi feltételezés nagyon is kétségséges vonható, mégis Tönnies két típusa alkalmas az egyház létrejöttének értelmezésére.

A tizenkettőt baráti körnek foghatjuk fel, amely az élő Jézus személyi varázsában társasodott. Viszonyuk valóban az *Én és a Te* égiszében játszódik le. Talán úgy is mondhatnánk, Jézus követése önmagában is értelmet ad életüknek, mintegy elővételezi Izrael tizenkét törzsének végső eszkatológikus beteljesedését az Isten országában. Hiszen azért gyűjtött Jézus maga köré pont tizenkettőt, mert ezt a végső eseményt akarta jelképezni. Talán azt is megértette a tizenkettő, hogy ez a végső esemény nem cél, amit emberi erővel el lehet érni, hanem ajándék, Jahwe eszkatológikus tette.

Jézus távozta után azonban megfordul a kocka. Ugyan egyelőre megmarad a tizenkettő közössége (gondoljunk a Júdás-pótló Mátyás apostolra), de ugyanakkor Jézus feljegyzett utolsó szavaiból evilági célt, feladatot kap: „ahogy az atya küldött engem, én is küdelek titeket”, menjete, és hirdessétek a jó hírt az egész világnak. Ennek a feladatnak jegyében megnyilvánul társulásukban egy újabb jelleg, amely a növekvő egyházban társadalmiasodást hoz létre. Ehhez a kibővült közösséghez, ami valamikor Jézus közvetlen társaságában Izrael beteljesedését jelképezte, csatlakoznak mindazok, akik valamilyen módon tanúskodnak a közöttük tovább élő Krisztusról, illetve ennek szent Lelkéről. Az új helyzet átértelmezi a hajdani társulás alapfogalmát, az apostolságot, anélkül, hogy ennek régebbi értelmét eltörölné. Jellegzetesek ennek a feladatnak megvalósítására a kezdetlegesen intézményesített rítusok, egy lassan kialakuló hierarchikus rend és az ennek megfelelő tekintély-elosztás, és így tovább.

Bonhoeffer egyháztanában egy szociológiai elmélet segítségével felhívta figyelmünket az egyház kettős arculatára. Az egyház jellege egyszersmind közösségi és társadalmi. Érdekes módon a II. vatikáni zsinat (bizonyosan más utakon, mint Bonhoeffer) az egyháznak ezt a közösségi jellegét, az ún. *communio* egyházant emelte ki ennek társadalmi jellegével szemben. Ezt észlelhetjük a püspökök testületének mint az egyház alaptekintélyének kiemelésével, a helyi egyházaknak mintegy autonóm szerepével az egyetemessel szemben, a kis egyházi közösségek értékelésével stb., vagyis mindazt, amit a jelenlegi pápánk alatt gyakorlott centralizmus nehezen tud megemészteni. Bonhoeffer azonban egyháztanának végén lecsökkenti természetbölcséleti elkalandozásának értékét, mondván, ami lényeges az egyházban, azt igazán csak az evangéliumokból érthetjük meg.

A másik teológus, *M. Kehl* nagyobb jelentőséget ad szociológiai kalandozásának. Két munkáját emelném ki: a korai *Kirche als Institution* – az egyház intézményesült jellegének megalapozása az újabb német nyelvű katolikus egyháztanban. A második viszont egy kiérettebb katolikus egyháztan, amelyben antropológiai szempontok jelentős szerepet játszanak: *Die Kirche. Eine katholische Ekklesiologie*. Amíg Bonhoeffer munkájában inkább az egyház hittitok és ennek tapasztalható közösségi vetülete közötti feszültség szintjén mozogtunk (végeredményben antropológiai eszmélődései leginkább az egyház létrejöttével foglalkoznak), Kehl egy másik szinten tárgyal az egyházról: a már létrejött közösség, illetve egyházi társulás és ennek intézményes szerkezete közötti feszültség áll gondolatainak háttérében. Ezért gondoltuk helyesnek, hogy Bonhoeffer belátásait inkább az ősegyház kifejlődésében verifikáljuk. Kehl viszont mint a nyíltabbakkhoz számító katolikus hívő, mindannyiunk közös problémáját feszegeti: hogyan tudunk egyházunknak a századok folyamán kialakult és látszólag megcsontosodott (azt is mondhatnánk szklerotizált) intézményeivel élni?

Szükséges ezt a másik szintet röviden jellemezni. Tomka F. szerint ez inkább a szociológia, mint az antropológia témaköre. A fent említett kérdés ugyanis az egyházi pionírok utáni generációknál merül fel. Vagyis azoknál, akik beleszülettek egy, a századok folyamán kialakult egyházi szerkezetbe. Számukra mindaz, ami ezt a „társulatot” létrehozta, élteti, tagolta, nevelésében irányítja, magától érthetővé válik addig a pillanatig, amíg az egyén – visszahúzódva önmagába – tudatos viszonyba kerül a (látszólag) rajta kívül álló megtapasztalt egyházzal. A szociológus szemében a csoportosulás *objektíválódik* az előtt az egyed előtt, aki eddig ebben *szocializálódott*, és most szabad választás előtt áll: vagy *interiorizálja* csoporthoz tartozását, vagy erről lemond, és életútját más irányba fordítja. Megjegyzendő az is, hogy ebben a szituációban érdemes lenne megkülönböztetni a „hitet a hittől”. Vagyis más az a hit, amit szocializációnk

folyamán mintegy magától értetődő tényként elfogadjuk (erre angolban azt mondanám: *belief*), és az a hit, amellyel tudatosan, egész lényünket bevetve, teljes bizalommal átadjuk magunkat a hit forrásának (ezt angolul *faith*-nek nevezném). Mind a kettő a maga módján lényegesen társulásra hajlamos. Az egyik kérdés nélkül elfogadja az egyházban kialakult intézményeket, és megpróbál velük élni, a másik ezen felül megkérdései ezeknek eredetét és jelentőségét. M. Kehl ezt a feladatot tölti be, és ehhez hívja segítségül a mai társadalomtudomány elméleteit.

Így Kehl az első helyen említett művében egymás után elemzi a modern szociológia elméleteit a társadalomban kialakult intézményekről. Tárgyi skálája nagyjából megmarad a német nyelvterületen: A. Gehlen, H. Schelsky, N. Luhmann, J. Habermas, G. H. Mead, P. L. Berger, T. Luckmann (az utóbbiak német fordításban). Mielőtt ezeket összehasonlitaná a klasszikus és modern teológia hasonló elméleteivel, egy pár oldalas exkursionban összefoglalja véleményét a teológia és szociológia összefüggéséről. Ennek feltétele a dialógus, amely elsősorban a két tudományág közötti kommunikáción épül. Ez viszont feltételezi, hogy a párbeszédben résztvevők világosan ismerjék saját és a másik alapszempontját (ezt a skolasztika nyelvén *obiectum formale*-nak nevezném), valamint azt a tárgyi egységet (*obiectum materiale*), amelyet mind a kettő a maguk szemszögéből vizsgálnak. Feltételezhetően mind a két félnél fontos, hogy a dialógus partnerének horizontjában felvetett kérdést és ennek a másik rendszerében érvényes megoldást saját alapszempontja szerint átértelmezze. Kehl ezt szellemesen „*Selbstfindung durch Selbstpreisgabe*”-nak nevezi, amit talán így fordíthatnánk: ideiglenesen feladjuk saját tudományágunk követelményeit, hogy ezt újfent megtaláljuk – valószínűleg meggazdagodva. Kehl ezt a módszert, amelynek szükségességét a teológia és szociológia viszonyában megalapozza, *vermittelte Rezeption*-nak, közvetett átvételnek nevezi. Ha visszapiillantunk, végeredményben így járt el Bonhoeffer is egyháztanában, és valóban ez lett volna Kehlnek is feladata, amikor első könyvének főrészében H. Küng, K. Rahner és H. U. von Balthasar felfogását vitatja meg az intézményesülésről. Jóllehet részletesen kifejti módszerének szabályait, ezek azonban az említett teológusoknál Egyház és Intézmény című művében nem találnak világos alkalmazásra.

1976 és 1992 között, vagyis az Egyház és Intézményeitől a Katolikus Egyháztanig kikristályosodnak Kehl elsőben megemlített módszertani alapelvei. Amíg az elsőben általánosságban vitatja meg a két tudományág „eljegyezhetőségét”, a másik kiragadja ugyanazt a szempontot egyházképünkéből, amelyet Bonhoeffernél láttunk, és ünnepélyesen kiemelt a II. vatikáni zsinat: az egyház mint *communio*, mint közösség. Ez a teológiai oldal, amelyhez Kehl segítségül kéri a frankfurti iskola kommunikatív cselekvésének (*kommunikatives Handeln*) elméletét. Vagyis itt nem a romantikus Tönnies, hanem J. Habermas és társai állnak a háttérben. Hogy miért éppen a frankfurti iskola gondolatvilágát választja dialógusa partnerének, érthető teológiai kiindulópontjából, a *communio* egyháztanból. Ez már elárulja Kehl kissé megváltozott alapállását. Ha ugyanis a hasonlóságot, sőt (ahogy Kehl állítja) konvergenciát az egyház és a frankfurtiak között akarjuk felhasználni, már eleve belekeveredünk Habermas intézményellenes gondolkodásába. Ez, úgy látszik, nem zavarja Kehl-t, mert már teológiaiilag megoldotta az intézményesedés kérdését, amit hamarosan látni fogunk. Őt ebben a könyvében valóban a kommunió-egyház épületének szerkezete érdekli.

És valóban erre alkalmas a frankfurtiak kommunikatív cselekvésének elmélete. Ezt alkalmazva Kehl a következő egyházképet tárja elénk:

A hit élettere az egyház. Vagyis itt tapasztaljuk meg a közös hit által létrejött vallásos csoportosulást. Ennek tagja lenni már feltételez egy bizonyos egyetértést, *consensus*-t, amelyet a frankfurti iskola a tagok közötti kommunikációnak tud be. Ennek az egyetértésre vezető kommunikációnak feltétele a tagok közötti egyenlőség, jellemzője az erőszakmentes, semmiképp sem „uralkodó” (*herrschaftsfrei*) légkör. Ezen kívül van még ennek még egy jellegzetessége. A frankfurtiak annak tudatában, hogy ezt az egyetértést a tagok különböző érdekei megakadályozzák ennek teljes megvalósulásában, egy *utópisztikus* elemet követelnek az egységre törés tevékenységében. Ez az utópisztikus jelleg nem ad egy világos célt a közösség tagjai elé, hiszen a teljes egyetértés gyakorlati milétét még nem ismerve ezt csak elővételezhetjük. Ennek a belátásnak az analógiája világosan alkalmazható arra a *communio* egyházra, amelyet nem a közös cél, hanem az együttlét hoz össze abban a reményben, hogy közösségük egyszer beérik végső, eszkatológikus kiteljesedésébe. Mert az eszkaton nem ugyanaz, mint a cél. Az első egy még ismeretlen állapot, a másik mindig velünk lévő motiváció, amit a skolasztika *causa finalis*-nak nevezett. Természetesen az elővételezett kiteljesedés állapota *előtti* térben kialakulhatnak intézmények kölcsönös szereposztás révén (Mead, Parson), a közös tevékenység leegyszerűsítésére (Luhmann), a közös akcióban kialakult konvenciók szerint (Mary Douglas), a hagyományoknak mindig kritikus újra értelmezésével (Schelsky) stb. Ugyanígy, útban a teljes egyetértés felé, szükséges lesz egyes tagoknak olyan jellegű tekintélyét is elismerni, akik ezt nem annyira hivataluk alapján, hanem inkább kompetenciájuk szerint birtokolják. De még ebben az állapotban is érvényesek a csoportosulás alapfeltételei: egyenlőség, kommunikatív átláthatóság, erőszakmentes és nem-domináló viszonyok azok között, akik közösen tudják kimondani: *hiszünk*. Kehl ennek az általa megálmodott közösségi egyháznak a képét ugyan nem az *ÉN és a Te* logikájából vetítette elénk, mint Bonhoeffer próbálta *Sanctorum Communio*-jában, és mégis elérkezett az *ÉN és a Te* kicsúcsosodásához, a közös *MI*-hez.

A TÁRSADALOMBÖCSELET AZ EGYHÁZTAN SZOLGÁLATÁBAN?

Ezzel be is fejeztük hosszabb kontárkodásunkat az antropológia világában. Egy-két szó azonban mégis szükséges a két tudományág viszonylatáról. Az eddig mondottak alapján megkíséreljük saját véleményünket tételelesen összefoglalni.

1. *A teológiai egyháztannak szüksége van az antropológiai szaktudományok belátásaira.* Ezt a szükségét három ponttal tudjuk alátámasztani:

a.) A teológiának *alapszempontja (obiectum formale)* alapján világos, hogy ez a tudományág az egész megtapasztalt valóságnak végső értelmét az Istenbe vetett hit nézőpontjából reflektálja és rendszerezi. Talán így is mondhatnánk: mivel a teológus a *mindent* átfogó valóság ismeretére törekszik, tárgyhiányban szenved mindaddig, amíg ezeket a többi tudományágak neki fel nem ajánlják. Szükségkléppen tehát a szaktudományok horizontjába, nyelvezetébe kell lépnie, és ezeknek általa *megértett* elméleteit és vívmányait saját meggyőződésével átformálnia.

b.) A mai teológia ennek szinte minden ágában empirikus alapokat keres. Vagyis törekszik arra, hogy meggyőződéseit mindenki által átélhető tapasztalatokra építse. Az ún. misztagógia nem idegen a teológia egyik részétől sem. Az egyháztan esetében ez a tapasztalati alap bizonyosan nem az öreg Hermas mennyei épülete vagy az apokalipszis égből földre szálló új Jeruzsálemé. Ha ebbe az egyházba beleszülettünk, elsősorban plébániánk liturgiáját, szervezeteit, vezetői egyéniségeit stb. tapasztaljuk meg vagy

szenvedjük el. Minél organizáltabb, minél inkább átgondolt lesz ez a tapasztalat, annál inkább alkalmas arra, hogy ez hitbeli meggyőződésünk szempontjából reflektáljuk. Ehhez pedig szükségünk van a józan észen felül egy szaktudományra is. Miért ne lehetne ez az antro-po-szociológia?

c) Bár manapság egyeseknek nehezen megy a fejükbe a II. vatikáni zsinat által megszentelt mondat: *ecclesia est semper reformanda* – az egyház mindig megújulásra szorul, modern teológiánk mégiscsak a fejlődés jegyében áll. A lényeges keresztény meggyőződéseken felül a gyakorlati keresztény gondolkozást a választott nyelv lehetőségei is meghatározták. Közhely arra utalni, mi lett volna keresztény teológiánkból, ha nem a római birodalom görög műveltségével kapcsolja össze igehirdetésének választott nyelvvezete. Kétség kívül a hit mint kritérium ebben is megmaradt, mégis tagadhatatlan, hogy a nyelv titkos ajtaján beosont az egyház épületébe egy evilági kultúra. Mármint egész világos, hogy a társadalomtudományokban a nyelv állandó kihívás az újításra, társadalmi események szóbeli igazolására (Habermas-Luhmann). Amint a hit kritikája adhat új értelmet szavainknak, úgy a szociológia kritikus alkalmazása felhívja figyelmünket hithirdetésünk elavult szavaira, szimbólumaira stb. Legalább mint teológiai önkritikánk mércéje, szükségünk van a szociológia korrektívájára.

2. *A teológia és az antro-po-szociális tudományok viszonya a tárgyi (obiectum materiale) egyenlőségen felül (mint az egyházatanban) meggondolásainak analógiájára, hasonlatosságára épül.*

Már feltételeztük, hogy mind az egyházatan, mind pedig a szociológia ugyanazzal a tárggyal foglalkozik. De ezen kívül tételünk kihangsúlyozza azt a hasonlóságot, analógiát, amellyel a kettő tárgyának analízisére vonatkozik. Ugyanez az analógia érvényes az egyház „hittitok” jellege és de facto léte között: az Isten országa és az egyházi közösség, bár nem azonosak egymással, összehasonlíthatók. Ugyanígy felvehetünk egy hasonlóságot az egyház közösségi és társadalmi formái között: ami az elsőnél szereposztásként jelentkezett az egyenlő tagok között, az itt egy bizonyos rendben *intézményesedik*. Emlékezzünk a fent említett „kettős hídra”: milyen a jellege annak az egyháznak, amely a Jézus Krisztus megváltásába vetett hitből hívei között kialakul? Milyen alapon társadalmasítja, intézményesíti önmagát az egyház a közösség evilági vándorútján? A válasz erre a kérdésre hasonló lesz a társadalombölcseleti meggondolásokkal.

A modern teológiában szinte újításnak tekinthető, hogy az egyházról szóló határozat, a *Lumen Gentium* tanítását a Szentháromság hittitkával vezeti be. Vagyis ez a hittitok egyszersmind analógiája annak a földi közösségnek, amely a Szentlélek erejéből és a hívek közreműködésével életre kel. Hogy itt tényleg hasonlóság áll fenn, azt csak a hit szemeivel és a majdnem 2000 éves trinitárius spekuláció segítségével tudjuk felfogni: a három-személyes Isten egysége a *communio ineffabilis*, a kimondhatatlan közösség, amelynek isteni kapcsa az atya és Fiú közötti szeretet, vagyis a Szentlélek. A hittitoknak ez a szavainkba öntött kifejezése hasonló, sőt szinte ábrázolja azt a *communio*-egyházant, amelyet a határozat ismételtlen hirdet. E mellett a rendelet éppen úgy tárgyal az egyház társadalmi jellegéről, ennek hierarchikus felépítéséről, a püspökök kollégiumáról, beleértve Róma püspökét is. A hasonlóság úgy látszik mind a két szinten megvan, a közösségi és valamiként a társadalmi jelleg is visszatükrözi az isteni Háromság életét.

Karl Rahner egy írásában a hierarchia értelméről megkísérli ezt az analógiát ábrázolni. Azonban cikkének első fele összehasonlítja az egyházat a már említett sakk klubbal, és kimutatja, hogy ebben is magától értetődően kialakul egy tekintélyi rendszer. (Itt Rahner siet megjegyezni, hogy az elnök valószínűleg nem a legjobb sakkjáté-

kos, viszont lehet, hogy jó szervező, jó koordinátor.) Fiatalokkal feljegyzett beszélgetéseiben is a csoportosulás ilyennemű természetes kifejlődésére utal, amikor a divatos „Jézus igen – egyház nem” szlogennal áll szemben. „Ha valamilyen alapon összeálltok, hamarosan észlelni fogjátok, hogy társulástok szerkezetében egy hierarchiához hasonló életrend állt elő.” Bár Rahner nem utal egyik szociológiai elméletre sem, megfontolásai alapján véve a kvázi-szociológia nyelvét öltöznék.

Viszont fent említett cikkében nem marad meg a hierarchia kvázi-szociológiai levezetése mellett, hanem belevetíti a természetesen is érthető tagoltságot a Szentháromság misztériumába. Körülbelül így:

(SZENTHÁROMSÁG)		(EGYHÁZSZERKEZET)
ISTEN	– atya önközlés (generatio)	– <i>hit</i> – küldetés – Magisterium „hirdessétek a jó hírt”
	– Fiú önátadás (spiratio)	– <i>remény</i> – szolgálat – vezetői jog „legeltesd juhaimat”
	– Szentlélek tanúságtétel	– <i>szeretet</i> – Megszentelés – szentségek „vegyétek a Lelket, akinek megbocsátotok ...”

Minden az egy Istenből indul ki, de ez az egység csak úgy lehet analógiai alap, ha egyben a „többnek” közössége, amelyet a hagyományos viszonzyszavakkal jelöl: generatio – „születés”, spiratio – (?) a Szentlélek „eredetére” alkalmazott latin ige. Ebben az isteni-közösségben minden személynek meg van a neki tulajdonított funkció. Az atya önközlésére (*Selbstmitteilung*, kinyilatkoztatás) az egyedi és kollektív hit felel, amelyben egyszersmind a társulás előfeltétele is megadatik. Ebből ered a közösség tanítói hatalma, amely menthetetlenül az intézményesített központi tanítóhivatal, a *magisztrátumot* fogja követelni.

A Fiú önátadása (*Selbstgabe* – megváltás) viszont az isteni közösségnek megfelelő emberi közösséget strukturálja, amelynek alapja egymás közös szolgálata. Megszervezett szolgálat viszont nincs vezetői tekintély nélkül. Ez utóbbi pedig a vezetői jog, a *jurisdictio* intézményesített forrása. Figyelemreméltó, hogy Rahner ezt a remény égisze alá hozza: egy közösség a soha-sem-teljes egyetértésen épül. Hogy ez tarthatóan fennmaradjon, csak az Istenbe vetett remény műve.

A Szentlélek műve nem hoz újat az egyházba, csak elmélyíti a Krisztus által mondottakat, tanúságot tesz, összeköt, mint a mindent átfogó szolidaritás és szeretet, amelyben az idő beleolvad az elővételezett örök beteljesedésbe. A Szentléleknek ezt az eszkatológikus jelentőségét az egyház a megszentelődés eszközeiben, a szentségekben, de különösen az eucharishtiában működteti. Mármint éppen ez a központi szentség, amely nemcsak jelenné teszi az örökkévalót (*consecratio* – átváltozás), hanem összefogja a múltat a jövővel (*anamnézis* – *epiklézis*: vagyis megemlékezünk Krisztus életéről és eljövételét várjuk), sőt a jelenlevő közösséget elhelyezi a világot összefogó egyházi társadalom szívében. Mivel mindez közösségi aktus, világos, hogy nem működhet egy megbízott nélkül, aki mind a közösséget Istennek, mind pedig Istent a közösségnek nem reprezentálná. Ezen alapszik a szentségek intézményes kiszolgáltatásának hatalma.

Rahner bonyolult analógiájából (amelyet cikkének szövegéből állítottunk össze) a teológus sok mindent ki tud olvasni. Itt elegendő az isteni hármasság közösség (ami hititok) és a konkrétan tapasztalt egyházi szerkezet között felvett hasonlóságra, analógiára

ra utalunk. Ez a teológiai levezetés a Szentháromságtól az egyházi intézmények hierarchiájáig találkozik a cikk első részében egy természetes emberi társulásban kváziszociológiai megfontolással előálló tagoltsággal. Ha ez a két meggondolás valóban összehasonlítható, akkor azt is fel kell vetnünk, hogy ami a hit isteni közösségére érvényes, alkalmazható az ennek megfelelő emberi közösségre, valamint ennek tagoltságára is. Ha viszont ez az analógia a másik irányban is érvényes, vagyis reciprok, akkor szociológiai megfontolásaink is átvihetők abba az istenképbe, amit az egyházi közösség jelképez. Ez a közösség azonban alá van vetve a történelmi körülmények társadalom-felfogásának. Istenképünk ezek szerint alakul, és következésképpen az ebből „levezetett” egyházfelfogás is – ennek minden részletében.

Erre egy-két példa elengedhetetlen. Az ún. konstantinusi fordulat után az evangélium szerető Istene felölti a császárhoz hasonló mindenható hatalom képét, az isteni hármasság pedig – ugyancsak a szentírásra hivatkozva – isteni hierarchia lesz. A Szentlélek a Fiúnak és az Atyának, a Fiú pedig az Atyának van alávetve (Origenes 3. szd). Később ehhez az isteni hierarchiához hozzáképzelték az anyagi karok hierarchiáját (Areopagosi Dénes 6. szd), és ennek mintájára gondolták az egyház hierarchikus felépítését is (a 6. szd-ig ez a terminus ismeretlen). Az isteni (minden) hatalom földi képviselője az egyház feje mellett a császár is. Az ő általuk kinevezett hivatalnokok vagy jóváhagyott intézmények lesznek az egyház látható megnyilvánulásai – a maguk hierarchikus sorrendjében. *Vagyis a társadalmi rend módosítja mind az istenképet, mind pedig az egyház szerkezetét.* Hasonlóképpen lehetne a középkori és újkori módosulást is értelmezni. Ma talán azzal érvelnénk, hogy mivel az isteni közösség a személyek egyenlősége alapján áll, és csak az egymás közti relációk teszik több oldalúvá (Ágoston), akkor az egyház szerkezetében is hasonló változás lenne várható. Mindezen változások mellett azonban egy megmarad a teológus hitében: az egyházi közösség isteni eredetű, és ennek társadalom jellegű szerkezete az egyház kibontakozása.

Mindezt összefoglalva a teológia és a társadalombölcselet viszonyának elengedhetetlen feltétele a közös tárgy mellett a két gondolatmenet analógiája. Azonban a reciprok összehasonlíthatóság a kettő különbségét is hangsúlyozza. Ha ez valóban fennáll, akkor nem szolgálatról, hanem a kettő viszonyában kölcsönös segítségről, *dialógusról* kell beszélnünk. Ezzel jutottunk harmadik és utolsó tételünkhöz.

3. *A teológiai egyháztan és a társadalombölcselet viszonya dialógikus, amelyben a két fél egymás közösség értelmezését saját szempontjából újraértelmezi.* A két szempont, azt hiszem, világos. A teológusé a hit, a társadalombölcseleté az emberiség jóléte. A közös kérdés is világos: ha van (egyelőre csak statikus) hasonlóság a két értelmezés között, mi a kettőnek dinamikus együtthatása?

Két példa elégséges saját álláspontunk alátámasztására. Mind a kettőben ismét csak analógiával állunk szemben, mindenesetre a hasonlósági alap a viszonyulásban van.

A múlt század tübingeni iskolájában divott, hogy az egyházat Krisztus megtestesülésének mintájára igyekeztek elképzelni. Amint az örök Igének (a Fiúnak) mennyei valósága testet ölt, úgy öltözik a közösségi életnek és ennek tapasztalható szerveinek testi valóságába az egyház. Ez a gondolat napjainkig él, és pl. Kehl könyvében ez is egy érv arra, hogy az egyház az antropológiai tudományokkal foglalkozzék! Rahner egyháztanát (legalább is egy ideig) ez az összehasonlítás mozgatta, sőt felhasználta a kalkédoni zsinat arany szabályát Krisztus két természetéről: ahogy az Istenemberben az emberi természet jelen van anélkül, hogy ez az istenivel keveredne vagy ettől elválasztható lenne, úgy a hittitok jelleg és a társadalmi jelenségek egyházunkban. Rahner hozta be, és Kehl is hűségesen idézi a két szélsőséget: az egyházatani

monofizitizmust (a hittitok jelleg lényegében átváltoztatja, magába szívja a tapasztalt társadalmi jelenségeket), melynek ellenkezője az egyháztani *nesztórianizmus* (előbbinek fordítottja: az egyház teljes egészében társadalmi jelenség, míg isteni rendeltetése a hit ködébe burkolódzik). Önmagában mind a két vélemény kizárja a dialógus lehetőségét.

Az inkarnáció és az egyház közti párhuzam alapgondolata helyes irányba mutat. A hit oldaláról nézve teljesen megfelel a Páltól megalapozott hagyománynak. Ezen az alapon nevezzük az egyházat Krisztus (titokzatos) testének, amelybe nemcsak a kiválasztottak, hanem az egész emberi társadalom is hivatott. A nehézség csak ott merül fel, ha elfeledkezünk ennek analógia-mivoltáról. A megtestesülés tana Kalkédonban, legalább is a szóhasználatban, megoldásra talált, és mint dogma, ma is érvényes. Az egyház mint Krisztus teste viszont szigorúan csak hasonlat maradt. Ugyanis a megtestesülésben Krisztus emberi mivolta, teste és vére a perszonális egység alapján imálandó, az egyházat (ennek még intézményesített oldalát is) ugyan tiszteljük, de nem imádjuk. A *Corpus Christi Mysticum*, mint minden hasonlat, sántít.

Ez nem annyit jelent, hogy csak a másik hozzáállás, az egyháztani nesztórianizmus, az egyedül járható út. A régi hagyományt megújítva a II. vatikáni zsinat az egyházról, szintén a biblikus nyelv alapján, egy más képet is használ. Az egyház Isten vándorló népe. Ez a hasonlat talán jobban megfelel az egyház látható empirikus valóságának. Azonban helytelen lenne csak ebben a képben értelmezni egyházunkat. Valójában az egyház mint közösség és társulás útban van üdvössége felé. De éppen azért, mert a vándorlók *már most* a célnál vannak, hiszen közösségükben a megígért és elővételezett istenországa hathatósan jelen van. Ezért a zsinat az egyházról mind a két hasonlatot használja: a kettő együtt jobban kifejezi az egyház valóságát.

A másik felfogás közelebb visz álláspontunkhoz. E szerint az egyház társadalmilag tapasztalható arca jelképezi, szimbolizálja ennek hittitok jellegét. Amint a szentségek-nél a látható jel rámutat a láthatatlan kegyelmi valóságra, úgy a látható egyház önnön-maga isteni rendeltetésére. A látható kenyér és bor rámutat, sőt magában rejtí Krisztus titkos jelenlétét. Így a tapasztalható egyházi közösség és ennek társadalom jellegű szerkezete rámutat és *már is* szíve alatt hordja a még láthatatlan istenországot és beteljesedett lényünket a Szentháromság életében. Az egyház látható jele a világunkban jelenlevő isteni valóságnak – *protosacramentum*.

Mint az előbbi felfogás – ez is csak hasonlat, és mint olyan, statikus kép. Hogy ez valóban egy dinamikus viszonyulás legyen, feltételezhető az ezt hordozó egyedi vagy közösségi hit-aktus, amely a jelet mint jelet felismeri. Ez a hit értelmezi a különben érthető csoportosulást, amelyből a kétarcú Egyház bontakozik ki. Mint érthető emberi közösség a maga szükséges szerkezetével elemezhető az antropológiai tudományok eszközeivel. Vagyis a szociológia értelmezését *újraértelmezzük* a hit szemszögéből.

A szociológia társadalmi elméletei is végeredményben a jövő jobblétére utalnak. Valójában ez az értelme az antropológiai tudományoknak. De egy elmélet nemcsak megvalósíthatóságában érvényes, hanem gyakorlati alkalmazását az is eldönti, megfelel-e ennek a célnak. A marxizmus elmélete alkalmazást nyert századunk legnagyobb részében. Kérdés, hogy elérte-e mint társadalombölcseleti értelmezés ennek valódi célját, vagy valójában csődbe vezetett. Vajon nem járna el helyesen az a szociológus, aki az egyház kétezeréves társadalmiasodását venné figyelembe, hogy ezt az ő szakmájának szemszögéből újraértelmezze?

Mármost a dialógus két partnere ebben az egymáshoz hasonló értelmezésben állhat egymás szolgálatában. A hit szempontjából újraértelmezett egyházi szerkezet éppen úgy a társadalombölcselet segítségére és kritikájára szorul, mint a jelenlegi társadalmak

szerkezete az egyház szolgálatára és kritikájára. Rahner is egy-két cikkében, de főleg J. B. Metz, aki az egyházat kontraszt-társadalomként fogta fel, megkísérelte egyes kérdésekben ez utóbbi alkalmazását. És ahogy a legenda mondja, Lenin az orosz forradalom előtt tanulmányozta Loyolai Ignác alkotmányát, természetesen az ő alapmeggyőződésével.

Ilyen értelemben lehet mondani, hogy a társadalombölcselet az egyháztan szolgálatába állhat. Ugyanakkor ezt a szolgálói viszonyt megfordítva az egyháztannak is szolgálatába kellene állnia napjaink konkrét társadalmi életében. *Sociologia est ancilla theologiae*, de ugyanakkor ennek fordítottja is igaz: *theologia est ancilla sociologiae*. Bár így lenne ez a huszonegyedik évszázad valóságában!

A vallásosság mérése

(Módszertani tépelődések)

A TÉMA TÖRTÉNETI BEVEZETÉSE

A fenti címmel jelent meg egyik első vallásszociológiai tanulmányom, amely igyekezett áttekinteni, hogy a vallápszichológiában és – szociológiában a vallásosságot miképpen operacionalizálják és mérik¹. Az időpont nem volt véletlen. Alighanem a politikai légkör alakulása is közrejátszott abban, hogy ugyanebben az időben több folyóirat² is hajlandó volt a vallásszociológia megalapozására szánt cikket elfogadni. S ami a továbbiak szempontjából a legfontosabb volt: a MR Tömegkommunikációs Kutatóközpont (azaz TK, a későbbi Magyar Közvéleménykutató Intézet, MKI) lehetővé tette, hogy egy nagyobb (5 x 2000 fős) kutatásban³ a felekezetre és a vallásosságra vonatkozó kérdést is feltegyünk. A világnézeti pozíciót ekkoriban a hivatalos ideológia – és a káderlapok – egyszerűen az idealista/materialista ellentétben rögzítették, ami a köznyelvben a vallásos/nem-vallásos fogalompárnak felelt meg. Ez szerepelt az említett vizsgálatban s utána még néhány évig a kérdőívekben⁴. A történethez ugyanis az is hozzátartozik, hogy a TK kutatói (majd mások is) hamarosan ráébredtek, hogy a vallásosság sok mindent befolyásoló, azaz („köztes változó”-ként) megkérdőjelezésre érdemes tényező. Tehát szaporodni kezdtek a vallásosságra is rákérdező kutatások.

Az alkalmazott kérdésfeltevés azonban nem tudott sem kikerülni, sem megoldani egy értelmezési problémát. Azt a kifejezést, hogy „vallásos”, egyesek a nem-vallásos, materialista, ateista stb. kategóriák ellenpólusaként, azaz egy kettéosztott ideológiai univerzum valamelyik felére való sorolásként értelmezték. Mások számára a „vallásos” nem egyszerűen istenhívót és templombajárót (stb.), hanem a környezetéből vallásossága által kitűnő embert jelentett. Voltak olyan rendszeres vallásgyakorlók, akik magukat – ebben az utóbbi értelemben – nem minősítették vallásosnak. Számos jel mutatott arra, hogy a kérdéssel kapott eredmények a vallásosságot a ténylegesnél alacsonyabbra becsülik⁵.

Az igen-nem választ lehetővé tevő kérdés éveken át kitűnően „működött”. A kérdezettek nem hozta zavarba. Szinte nem volt válaszmegtagadás. És jóformán mindenki be tudta magát sorolni. Feltehetően a politikai-ideológiai liberalizálódás hatásá-

¹ A vallásosság mérése. *Magyar Pszichológiai Szemle* (1973) 1-2. 122-135. o.

² *Szociológia* 1972. 3. 431-452. o., 1974. 1. 144-145. o., *Magyar Filozófiai Szemle* 1973. 3-4. 416-442. o., *Magyarország* 1973. 44. 22. P. Megjegyzés: Amikor az alábbiakban saját írásaimra hivatkozom, csak a címet és a lezöhetet adom meg, de a szerzőt külön nem írom ki.

³ Öt nap öt különböző almintán végzett időmérleg felvételéről van szó. A tevékenységek között előfordulhatott a templombamenetel és az imádkozás, így megvolt az érv a vallásosságra vonatkozó kérdésekre.

⁴ Az első megfogalmazás szerint: „Vallásos ember-e Ön?” Válaszlehetőségek: „igen – nem”

⁵ Tudni kell azonban, hogy a hazai valláskritika vezetője, Lukács József, valamint az Állami Egyházügyi Hivatal beszámolóiban ebben az időben 10-15 százalékos vallásosságról beszéltek. Az empirikus kutatások eredményeinek első közlése az egyházpolitikában ennek megfelelő megrökönyödést okozott. Ugyanakkor az egyházak csupán tagjaik számáról beszéltek. A különböző egyházak által közölt adatok alkalmanként meghaladták az ország népességét. A kétféle felfogás között korábban semmi közvetítésre nem volt mód. A szociológiai adatok a meginduló párbeszédhez is közös nevezőt kínáltak, noha az eredményeket mindkét fél a másik javára elfogultnak tekintette.

nak tudható be, hogy a hetvenes évek közepe-vége felé a fenti kérdés alkalmazásakor nőni kezdett a „nem tudom” válaszok, a kiegészítő megjegyzések és a válaszmegtagadások aránya. Az emberek világnézetüket egyre kevésbé tudták és egyre kevésbé akarták egy fekete-fehér osztályzással leírni, hanem több alternatívát igényeltek. Kikerülhetlenné vált a kérdés átalakítása. Ehhez a TK kutatásaiban kapott esetleges megjegyzéseken túl interjúkat készítettem,⁶ valamint igyekeztem figyelembe venni a másutt alkalmazott kérdéseket, skálákat. A kísérletezés végeredménye egy ötfokú skála lett⁷, amit azután az évek során többé-kevésbé változatlan formában⁸ sokan (külföldön is⁹) alkalmaztak¹⁰. Ebben a legfeltűnőbb újítás a vallásosság két módjának vagy típusának a megkülönböztetése. Ismételtem, ha a közvéleményben jelen levő értelmezési tartományt akartam követni, úgy a megelőző interjúanyag alapján gyakorlatilag nem volt más választás. Ám igen hasonló differenciálást tett számos külföldi kutató is, amikor az egyházas vallásosság mellett a láthatatlan vallás¹¹, a kultúr-vallásosság, a konvencionális vallásosság (Leutereligion)¹², az egyházon kívüli vallásosság¹³, az elköteleződés nélküli vallásosság¹⁴, a szabadon válogatott, „a la carte” vallásosság¹⁵ vagy az individuális vallási barkácsolás terjedéséről írt. Nem találkoztam ugyan azzal, hogy ezek a jelenségek a marxista valláskritika vesszőparipájává váltak¹⁶ volna (a valláskritika inkább a vallásosság bármely fajtája jelenlétének elhallgatására, letagadására törekedett), de még ha így is lett volna, azért nem a mérőeszközt, hanem legfeljebb a mögötte levő tényeket lehetne megfedni.

Az idővel jóformán sztenderddé vált ötfokú skála a korábbtól eltérő eredményeket hozott. Kiderült, hogy a két szélső kategóriába kevesebben sorolják magukat. A hívők többsége azt választotta, hogy ő a „maga módján” vallásos. A nem hívők is inkább az egyhébb, mint a határozottabb alternatívát választották. A vallásosak és a nem-vallásosak, azaz a két első és a két utolsó válaszlehetőség összehasonlítása pedig a vallásosság nagyobb súlyát mutatta ki, mint a korábbi, kétválaszos kérdés. (A jelen szempontból mellékes, hogy az 1978 óta eltelt időben mind a dichotóm, mind az öt válaszalternatívás kérdés a vallásosság emelkedését mutatta.)

⁶ Egy negyedszázad után csak szomorkodni tudunk, hogy ezt az interjúanyagot nem archiváltuk.

⁷ A skála válaszlehetőségei (itemjei) a következők: (1) Vallásos vagyok az egyház tanítása szerint; (2) Vallásos vagyok a magam módján; (3) Nem tudom eldönteni, hogy vallásos vagyok-e vagy sem; (4) Nem vagyok vallásos; (5) Határozottan nem-vallásos vagyok. (+ esetleges kiegészítő szöveg).

⁸ Leginkább két vonatkozásban történtek változtatások. Egyrészt egyes esetekben az öt válaszlehetőség mellé további(aka)t is soroltak, vagy legalább kifejezetten lehetőséget adtak „egyéb” válaszra. Másrészt az utolsó ítemet alkalmanként mások is, magam is kiegészítették/em. A toldalékok között ilyenek szerepeltek: „... más a meggyőződése”; „... mert (véleményem szerint) a vallásnak nincs igaza”, „... a vallást önbecsapásnak tartom” stb. Kiegészítés az utolsó előtti itemnél is előfordult, pl.: „... semmi közöm a valláshoz” vagy: „... engem ilyesmi nem érdekel”.

⁹ HAMBERG, EVA M: World-views and value systems among immigrants: Long-term stability or change? A study of Hungarian immigrants in Sweden. *Sociale Wetenschappen* 38. évf. 1995. 4. 85-108. P.

¹⁰ A kérdésnek az évek során előforduló alkalmazásait és szövegváltozatait szakdolgozatában áttekintette és értékelte Rosta Gergely: A vallás mérése a dimenziók tükrében. Budapesti Közgazdasági Egyetem Szociológiai Tanszék, 1996.

¹¹ LUCKMANN, THOMAS: Das Problem der Religion in der modernen Gesellschaft. Freiburg, Rombach, 1963.

LUCKMANN, THOMAS: Die unsichtbare Religion. Frankfurt, Suhrkamp, 1991.

¹² ZULEHNER, PAUL MICHAEL: „Leutereligion”. Wien, Herder, 1982.

¹³ KAUFMANN, FRAZ-XAVER ET AL.: Kirchliche und nichtkirchliche Religiosität. Freiburg, Herder, 1978.

ZULEHNER, PAUL MICHAEL: Religion ohne Kirche? Wien, Herder, 1969.

¹⁴ DAVIE, GRACE: Religion in Britain since 1945. Believing without belonging. Oxford – Cambridge, Blackwell, 1994.

¹⁵ BIBBY, REGINALD W: Fragmented Gods. Toronto, Stoddart, 1990.

ZULEHNER, PAUL MICHAEL: Religion nach Wahl. Wien, Herder, 1974.

¹⁶ ANDRÁS IMRE: Az egyház belső képe. In: Horányi Özséb (szerk.): Az egyház mozgástereiről a mai Magyarországon. Budapest, Vigilia, 1997. 78-85. o.

Megjegyzendő azonban, hogy az Európai Értékrend Kutatás időközben a kétválaszos kérdés egy eltorzított és a nem-vallásos oldalra „húzó” változtatát kérdezte a következő formában: „Ön vallásos ember, vagy nem-vallásos, vagy ateista?” A két nem-vallásos + egy vallásos válaszlehetőség következtében a válaszokban alacsonyabb lett a vallásos arány.

Az első eredmények szerint az ötfokú skála egyaránt jelentős nagyságú csoportokba tagolta az ország felnőtt népességét, tehát differenciáló tényezőként viszonylag jól működött. Később, a maga módján vallásos csoport megnövekedésével és a határozottan nem-vallásos csoport összezsugorodásával ez az előny elveszett¹⁷. Kérdéssé vált a skála értéke. Azt most újra vizsgálat tárgyává kell tenni.

Az itt tárgyalt ötfokú skála alkalmazása mellett szól, hogy hasonlóan gyakran feltett egyéb kérdéssel a vallásszociológiában nem rendelkezünk. Ezért a múlttal való összehasonlítást célul tűző munkák valószínűleg a jövőben sem nélkülözhetik teljesen ezt a megfogalmazást. Ellenkező irányba mutató érv, hogy (a) kérdéses, hogy a vallásosság megítélésénél szabad-e a kérdezetteknek az önmagukról vallott véleményére hagyatkoznunk; (b) nem tudjuk, mit jelentenek az egyes válaszlehetőségek, különösképpen a „maga módján vallásosság”¹⁸; (c) a „maga módján” vallásos – éppen a legbizonytalanabb tartalmú – csoport túl nagy, azaz a skála differenciáló képessége nem optimális; és (d) a skála megmarad a nominális szinten¹⁹, ami a statisztikai elemzésnél gondot okozhat.

Részben ezek a problémák indítottak egyes hazai kutatókat²⁰ arra, hogy más utakon kísérletezzenek: az istenhit és a templombajárás, az önjellemzés és a templombajárás kombinációjával, vagy csupán a templombajárás gyakoriságával. Így valóban objektívebb adatokhoz lehetett jutni, ám azok csak egy-egy felekezeten belül voltak igazán használhatóak. Nem voltak eléggé alkalmasak sem a felekezetek közötti összehasonlításra, sem a felekezeti kötődésüket feladók helyzetének a jellemzésére. Továbbra is minden ok megvolt tehát egy jobb megoldás keresésére.

EGY KITÉRŐ: KONCEPTUÁLIS BONYODALMAK

Az igényesebb vallásszociológia lehetővé válása és a nemzetközi munkába való bekapcsolódás háromféleképpen is provokálta a vallásosság eddigi mérési gyakorlatát. Az első kihívást Ch. Y. Glock és R. Stark²¹ – a hazai irodalomismertetésben már 1973-ban bemutatott – ötdimenziós vallásmodellje közvetítette. Eszerint ugyanis olyan társadalmi feltételek között, ahol a vallás kulturális mintává (is) vált, ott a vallásosság

¹⁷ A kérdéssel kapott megoszlások (az alternatívák fenti sorrendjében): 1978 tavaszán: 8,1+36,2+10,9+17,3+23,5 százalék (és 4,0 százalék adathiány); 1991 májusában: 16,1+53,5+3,9+22,1+3,9 százalék (és 0,2 százalék adathiány). V. ö. Magyar katolicizmus 1991. Budapest, OLI – KATTA, 1991. 22-24. o.

¹⁸ Ebben a kérdésben teljesen jogos András Imre kritikája. V. ö. András I. i. m.

¹⁹ A nominális szint köztudottan azt jelenti, hogy a skála pontjai közötti különbség nem (vagy nem biztos, hogy) fokozati. Ilyen a fű-lány, a katolikus-református-evangélikus stb. megkülönböztetés. Saját skálánk esetében főként azt nem tudjuk pontosan, hogy miképpen viszonyul egymáshoz az „egyházias” és a „maga módján” vallásosság.

²⁰ Mindenekelőtt Szántó Jánost és nyomában a TÁRKI-ban folyó kérdőívkészítést.

²¹ Köztudottan Glock és Stark öt dimenziót különböztetett meg, a hitet (ideológiai dimenzió), a vallásgyakorlatot (rituális dimenzió), a vallási tudást (kognitív dimenzió), a vallási érzéseket és élményeket (emocionális dimenzió) és a mindennapi cselekvés vallási meghatározottságát (konzekvenciális dimenzió). Mások az utolsó dimenzióból elkülönítették a közösségi kapcsolatok és viselkedés dimenzióját, ismét mások az egyházközségi-gyülekezeti kapcsolatok és magatartás dimenzióját. Későbbi munkáikban Glock és Stark mind az öt dimenziót számos aldimenzióra bontotta.

különböző tartalmi elemei elválhatnak egymástól. Ám mivel, legalábbis szociológusként, nincsen jogunk annak eldöntésére, hogy ki a „vallásosabb”, az-e, aki erősebben hisz, vagy az, aki rendszeresebben gyakorolja vallását, vagy az, aki az érzések és élmények szintjén erősebben vallásos, ezért meg kell elégednünk annak a leszögezésével, hogy (a) a vallásosság többdimenziós jelenség, (b) aminek dimenziói a valóságban kombinálódnak, de matematikailag nem összeadhatóak. Méréstechnikailag ebből persze az következik, hogy semmiképpen sem szabad „a” vallásosságot egyetlen dimenzió ismérvei alapján megítélni.

A második probléma Allport motivációs elméletéből következik. Eszerint a vallásosságnak kétféle „stílusa” van. Az egyikben a vallás a végső értékek és célok kifejeződése, ami az emberi cselekvés minden egyéb területét minősíti, vagy legalábbis ahhoz mércét ad. A másikban a vallás a személyiségrendszerben nem vezérelv, hanem más-képpen kijelölt célok elérése érdekében alkalmazott kulturális minta. Az előbbi típust Allport „intrinsic”-nek, belsőnek, az utóbbit „extrinsic”-nek, külsődlegesnek nevezte. Óvott azonban attól, hogy az előbbit tartsuk „igazi” vagy teljes értékű vallásosságnak, az utóbbit pedig egyszerűen konformizmusnak és nem igazi vallásosságnak. Az viszont az első pillanattól kezdve bizonyított, hogy mások az intrinsic és az extrinsic vallásosság jellemzői és korrelátumai. A belső vallásosság önálló, kezdeményező, nyitott és toleráns, míg a külső vallásosság képviselője inkább a hagyományra hagyatkozik, a törvényt és a rendet védi, és vallását abszolútnak, öröknek és megváltoztathatatatlannak kezeli. Allport és követői gazdag skála-repertoárral különítették el a két típust. Azonban sikertelennek bizonyultak abban, hogy a két stílust egy-két ismérv alapján azonosítsák.

A harmadik kihívásnak két forrása van. Az első egy nem bizonyított szociológusi hiedelem, miszerint a modern társadalomban az egyházas (azaz az intézményes formákhoz igazodó) vallásosság csökken ugyan, de ugyanakkor megmarad, vagy akár fellendül egy nem egyházas vallásosság. Ennek a hipotézisnek a vizsgálata most – 1998-99-ben – van folyamatban²². A feltételezés bizonyos alátámasztásának tekinthető azonban az az eredmény, ami szerint a vallásosság különféle indikátorainak többváltozós matematikai-statisztikai elemzése egy hárompólusú szerkezethez vezetett. A pólusokat joggal lehetett egyháziasságnak (vagy vallási ortodoxiának), kultúrvallásnak (vagy maga módján vallásosságnak) és vallásnélküliségnek (vagy evilági humanizmusnak) nevezni²³. A külföldi eredményeket a magyar adatok elemzése is alátámasztotta, azaz a három pólus léte nálunk is igazolódott²⁴. Az ötfokozatú skála ügyét a világnézeti mezőny hárompólusú szerkezetének hipotézise erősen érinti. A vallásosság általunk alkalmazott megkülönböztetése ugyanis értelmezhető úgy, mint az egyháziasság (vagy ortodoxia) és a kultúrvallás különválasztása. Más szóval eszerint a „maga módján” vallásosság elsősorban nem mértékében, hanem minőségében, azaz nem fokozatilag, hanem típusában különbözne az egyháziasságtól. Ennek a kérdésnek az empirikus vizsgálatára hamarosan visszatérünk.

Az említett elméletekre és tapasztalokra válaszul (s mert időközben általánossá vált a számítógép használata, és elterjedtek a többváltozós statisztikai módszerek) a nem-

²² Nemzetközi összehasonlításban készül a „Religious and moral pluralism (RAMP)” kutatás.

²³ V. ö. YVES LAMBERT adatközlései és elemzései in: RIFFAULT, HÉLENE (szerk.): Les valeurs des français. Paris, PUF, 1994., valamint LAMBERT, YVES és MICHELAT, GUY (szerk.): Crépuscule des religions chez les jeunes? Paris., L'Harmattan, 1992.

²⁴ FÖLDVÁRI TRÓBERT MÓNICA: A vallásosság típusai Magyarországon. Egyháziasság és vallásosság az elmúlt tizenöt évben. (Szakdolgozat) Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Szociológia Tanszék, 1996.

zetközi vallásszociológiai gyakorlat egyre inkább eltávolodott a vallásosság egy-két ismérvvvel történő mérésétől, és áttért az összetett indexekre, faktorokra és egyéb csoportosítási eljárásokra. Ez a változás a hazai irodalomban is visszatükröződik²⁵. Nem kétséges, hogy ily módon helyesebb és részletesebb képet kaphatunk a vallásosság helyzetéről és alakulásáról. Két problémát mégis meg kell említeni. A statisztikai csoportosítási eljárásokban kapott összefüggések néha olyan összetettek, hogy nem nevezhetők meg a mindennapi tapasztalatnak megfelelő módon. Ez nem mond ellent a típusok vagy csoportok valódi létének. Egyszerűen arról van szó, hogy előfordulhat, hogy jelenlegi gondolkodásunk és gyakorlatunk kategóriái nem alkalmasak a statisztikailag megvalósított matematikai absztrakció befogadására. A kapott eredmény ilyenkor létezik, sőt nagyon pontos is lehet, de nem fordítható le megfelelően a mindennapok nyelvére. A másik probléma visszavezet a jelen dolgozat központi témájához. Lehetséges, hogy a vallásosságot, annak összetett volta miatt, csak nagyszámú indikátorral lehet „megfelelően” leírni és mérni. De mit kell tennünk, ha tulajdonképpen nem is vallásosságot kutatunk, ám szeretnénk figyelembe venni a vallásosságnak – mint „köztes változónak” – más jelenségekre való hatását? Mi a teendő olyankor, ha előre tudjuk, hogy nincsen mód egy-két-háromnál több ismerv figyelembe vételére még akkor sem, ha emiatt a kapott eredmény pontatlan lesz? Természetesen lemondhatunk a vallásosság minősítéséről, méréséről. A másik lehetőség, hogy azon kezdünk gondolkodni, hogy a „szűkösség” körülményei között mi a legkevésbé rossz megoldás. Ebben és csak ebben az esetben érdemes azon vitatkozni, hogy milyen (egyetlen vagy egy-két) kérdéseket vagy milyen vallásosság-skálát alkalmazzunk.

AZ EDDIGI MÉRŐESZKÖZÖK ÖSSZEHASONLÍTÁSA

Mindenek előtt tudatosítanunk kell, hogy mit várunk el a vallásosságot mérő kérdéstől vagy skálától. Bizonyos, hogy egy ilyen mérőeszköznek többféle kérdés-technikai, statisztikai és fogalmi követelménynek kell megfelelnie. Azt szeretnénk, hogy a vallásosságot mérő kérdéssor, skála, index vagy egyéb eszköz a következő optimális alapelveknek megfeleljen:

- 1.) Legyen minél egyszerűbben megfigyelhető vagy kérdezhető (azaz ne tartalmazzon 1-2 egységnél, illetve kérdésnél többet);
- 2.) elengedhetetlen a közérthető, egyértelmű s elég általános – azaz ne csupán bizonyos tradíciókhoz, vallásokhoz, társadalmi csoportokhoz kötődő – megfogalmazás is;
- 3.) a vizsgált társadalmat hasonló nagyságú részekre (vagy a normáeloszláshoz közelítően) tagolja;
- 4.) a mérőeszköz egyetlen dimenziót mérjen, s azon belül azonosítható nagyságú fokozatokat fejezzon ki (azaz legalább ordinális, de lehetőség szerint intervallumszinten mérjen); és végül
- 5.) feleljen meg a mindennapi tapasztalatnak, azt mérje, amit a közgondolkodás valásnak tart (s ennek megfelelően minél szorosabb korrelációt mutasson a vallásosság minél több indikátorával).

²⁵ V. ö. pl: SZÁNTÓ JÁNOS: Vallásosság, vallásos hiedelmek Magyarországon. In: ANDORKA RUDOLF – KOLOSI TAMÁS – VUKOVICH GYÖRGY (szerk.): Társadalmi riport 1992. Budapest, TÁRKI, 1992. 259-288. o., valamint SZÁNTÓ JÁNOS: Vallásosság egy szekularizált társadalomban. Budapest, Új Mandátum, 1998.

Emlékeznünk kell arra, hogy ezek a kérdések nem újak, s hogy az elmúlt évtizedek során számos kísérlet történt arra, hogy azokra megfelelő választ kapjunk²⁶. Ezekhez a kísérletekhez most azért tudunk újabb információkat hozzátenni, mert egy nemzetközi összehasonlító kutatásban kifejezetten célul tűztük a vallásosság mérőeszközeinek ellenőrzését²⁷. Ennek alapján szembesíthetjük a hagyományos (és előbb bemutatott) ötfokú skálát (emlegessük ezt a továbbiakban „régi skála” néven) egy másikkal²⁸ (nevezzük azt „új skála”-nak), és megvizsgálhatjuk azok előnyeit és hátrányait. Az alábbiakban előbb azt nézzük meg, hogy a két skála hogyan differenciálja a felnőtt népességet, majd pedig azt, hogy a skálák mennyire követik (illetve mennyire pontosan képesek mérni) az egyháztagság és az istenhit vagy a nem-hit különböző változatait.

Azt már tudjuk, hogy a régi skála az „egyházias + maga módján + bizonytalan + nem-vallásos + határozottan nem-vallásos” kontinuumon nagyjából egy (12-18) + (50-56) + (4-8) + (14-25) + (4-5) százalékértékeket tartalmazó megoszláshoz vezetett. Az új skálával az idézett kutatásban kapott megoszlás 21,4 + 38,5 + 11,4 + 10,2 + 18,2 százalék (és 0,2 százalék adathiány). Szórásszámítás nélkül is nyilvánvaló, hogy az öt csoport nagysága az előbbinél kiegyenlítettebb. Ha pusztán a differenciálóképesség alapján választanánk a két skála között, úgy egyértelműen a második mellett kellene döntenünk. Választásunkban azonban további szempont lehet a vallásos/nem-vallásos arány, valamint az extrém pozíciók kimutatásának képessége. Az új skála alkalmazásakor a két vallásos kategória összege alacsonyabb, a nem-vallásosaké magasabb, mint a régi skálánál. Végül az a tény, hogy az új skála legvallástalanabb csoportja mintegy négyszer akkora, mint a régi skáláé, minden bizonnyal oda vezet, hogy ebben a csoportban kevésbé éles a vallástalanság.

Egy további összehasonlítás szerint (1. tábla) az egyházhoz tartozás kérdésében a régi skála egy árnyalattal jobban polarizál, mint az új skála. A régi skála első kategóriájában valamivel több az egyháztag, mint az új skála első kategóriájában, megfordítva: a nem egyháztagok aránya a régi skála utolsó kategóriájában nagyobb, mint az új skála utolsó kategóriájában. Ugyanakkor viszont az új skála fokozatai között egyenletesebbek a távolságok (16,4 + 25,5 + 16,7 + 14,8), mint a régi skála item-jei között (28,4 + 20,0 + 25,8 + 6,3).

²⁶ A mai fiatalok és a vallás vidéken. Budapest, Ifjúsági Lapkiadó V., 1976. 51 l.; A változó vallás mérésének problémái. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 1977. 4. 363-376. o.; Vallási önbesorolás és társadalmi rétegződés. *Szociológia* 1977. 4. 524-538.o.; Vallásosak-e a „vallásosak”? *Világosság* 1977. 12. 778-783. o. The Religious – Non-Religious Dichotomy as A Social Problem. *The Annual Review of the Social Sciences of Religion* 3. (Hága, Hollandia) 105-137. o.; A vallásos önjellemzés néhány tendenciája. *Világosság*, 1980. 6. 360-366. o.; A vallásosság – nem-vallásosság típusai. *Világosság*, 1981. 1. 10-17. o.; Types and Dimensions of Religiosity – and Problems of Measurement. In: SUCHÁNKOVÁ, MARIE – HUBIK, STANISLAV (szerk): *Religion and Atheism as Objects of Sociological Research*. Brno, UVSV CSAV, 1987. 49-64. o.; A vallás változása Magyarországon. (MSZMP KB Társadalomtudományi Intézet.) Figyelmébe ajánljuk ... 3. 1988 július. 47-83. o.; Vallás és vallásosság. In: ANDORKA RUDOLF – KOLOSI TAMÁS – VUKOVICH GYÖRGY (szerk): *Társadalmi riport* 199P. Budapest, TÁRKI, 199P. 534-555. o.; angolul: Religion and Religiosity. In: ANDORKA RUDOLF, KOLOSI TAMÁS, VUKOVICH GYÖRGY (szerk): *Social Report*. Budapest, TÁRKI, 1992. 379-393. o.; Felekezeti szerkezet, felekezeti reprodukció. *Statistikai Szemle* 1994. 4-5. 329-343. o.; A felekezeti struktúra változása Kelet- és Közép-Európában. *Szociológiai Szemle* 1996. 1. 157-173. o.; Vallás és vallásosság. In: ANDORKA RUDOLF – KOLOSI TAMÁS – VUKOVICH GYÖRGY (szerk.): *Társadalmi riport* 1996. Budapest, TÁRKI-Századvég, 1996. 592-616. o.

²⁷ A továbbiakban módszertani kísérletként a tíz kelet-európai ország vallási helyzetének vizsgálatát célul tűző 1997-98. évi „Aufbruch/New Departures” kutatás survey részének előzetes, azaz még kiegészítés alatt álló (!) magyar adataira támaszkodom.

²⁸ A kérdés és a válaszlehetőségek szövege a következő volt: „Függetlenül attól, hogy jár-e templomba vagy sem, hogyan jellemezné magát, hogy (1) kifejezetten vallásos; (2) valamennyire vallásos; (3) sem nem-vallásos, sem nem nem-vallásos; (4) valamennyire nem-vallásos, vagy (5) kifejezetten nem-vallásos?”

1. tábla

A magukat valamilyen egyház vagy vallásfelekezet tagjának tartók aránya a két skálán kifejezett különböző világnézeti csoportokban (százalékban).

Vallásos vagyok			
az egyház tanítása szerint	97,2	Kifejezetten vallásos	94,5
a magam módján	68,8	Valamennyire vallásos	78,1
Nem tudom megmondani, hogy vallásos vagyok-e, vagy sem	48,8	Sem nem-vallásos, sem nem nem-vallásos	52,6
Nem vagyok vallásos, semmi közöm a valláshoz.	23,0	Valamennyire nem-vallásos	35,9
Határozottan nem-vallásos vagyok, a vallást önbecsapásnak tartom.	16,7	Kifejezetten nem-vallásos	21,1

Az istenhitre vonatkozó igen-nem válaszos kérdésnél korábbi feltételezésünk teljesül. Mindkét skála jól megosztja a vizsgált sokaságot, de a régi skála utolsó pozíciója erőteljesebben kifejezi az istenhit hiányát, mint az új skáláé. Ez utóbbi esetben a „határozottan nem-vallásosak” egy nem elhanyagolható része istenhívőnek mondja magát (2. tábla első oszlopa).

A két skála jelentősen eltérő módon tükrözi vissza az eltérő tartalmú istenhiteket (2. tábla 2. kérdésblokkja). Meglepő módon a régi skála egyházas csoportja kicsit kevésbé biztos Isten létében, mint az új skála első csoportja (a különbség ellenben nem igazán szignifikáns). Nem meglepő, hogy a régi skála utolsó pozíciójában a személyes Istenben kifejezetten hívő ember nincs, véleményében ingadozó is alig. Az új skála nem-vallásos végpontján a személyes Istenben hívők is előfordulnak, ingadozók még inkább. A régi skálát kevésbé lehet a hit különböző fajtáinak megfeleltetni, mint az új skálát. A „maga módján” vallásosságban hasonló a határozottan hívők, a kétségekkel teli hívők és az ingadozó hívők aránya. A „nem tudom eldönteni” kategóriában a bizonytalanság és kételkedés mindegyik fajtája megjelenik. Főként azonban a „nem-vallásos” és a „határozottan nem-vallásos” csoport inkább csak mennyiségileg és nem minőségileg különbözik. Ezzel szemben az új skála alkalmazása esetén az istenhit fajtái szerinti megoszlásoknak van valamilyen jól látható, különösen gyakori értéke (módusza). A „kifejezetten vallásos” csoport minden kételkedés nélkül hisz. A „valamennyire vallásosak” között a többség kételyekkel ugyan, de hisz, s ebben a kategóriában jelentős mind a feltétlenül hívők, mind az ingadozók aránya. A „se ilyen, se olyan” csoport hite fajtája szerint leginkább az ingadozókat jelenti. A „valamennyire nem-vallásosak” nagy többsége arra az álláspontra helyezkedik, hogy „nem tudom, hogy van-e Isten és nem hiszem, hogy ez valamiképpen kideríthető lenne”. Végül a „határozottan nem-vallásosak” abszolút többsége valóban nem hisz Istenben.

Az előbi kép még pontosabbá válik, ha azt nézzük, hogy a két skála különböző csoportjai mennyire értenek egyet azzal, hogy „van Isten, aki személyesen törődik minden emberrel” (3. tábla 1. pont). Ezzel a kérdéssel összevetve az új skála minden vonatkozásban jobbnak tűnik: jobban differenciál (a bal felső és a jobb alsó cellába kerülő szélső értékek nagyobbak, mint a régi skálánál) és határozottabb megoszlást produkál (különösen a „valamennyire vallásos” és a „valamennyire nem-vallásos” sor megoszlása diofferenciáltabb, mint a régi skála megfelelő soraié). Ezt a megítélést nem csökkenti az sem, hogy a középkategóriában két módusz is van. Ez annyit jelent, hogy ez a kategória valójában két alcsoportból áll.

2. tábla

Azok aránya, akik (1) azt mondják, hogy hisznek Istenben; illetve (2) az Istenben különbözőképpen hívők, a bizonytalankok és a nem hívők aránya a világnézeti önbesorolásuk szerint különböző csoportokban – a vallásosságot, ill. nem-vallásosságot a kétféle skálával mérve. (Százalékban)

	(1) Hisz Istenben	(2) Felfogását az fejezi ki legjobban, hogy:					
		„Nem hiszek Istenben.”	„Nem tudom, hogy van-e Isten, és nem hiszem, hogy ez valamilyen képpen kideríthető lenne.”	„Nem hiszek egy személyes Istenben, hiszek egy felsőbb hatalomban.”	„Néha úgy érzem, hiszek Istenben, néha viszont nem”	„Vannak ugyan kétségeim, de úgy érzem, hiszek Istenben”	„Tudom, hogy Isten ténylegesen létezik, efelől nincs kétségem”
Vallásos vagyok							
– az egyház tanítása szerint	99,4	0,5	–	1,1	0,6	10,6	87,2
– a magam módján	67,0	2,5	11,6	9,5	20,0	25,0	31,3
Nem tudom megmondani, vallásos vagyok-e, vagy sem.	11,8	5,8	28,7	21,8	32,2	10,3	1,2
Nem vagyok vallásos, semmi közöm a valláshoz	8,6	54,0	27,3	10,1	5,0	0,7	2,9
Határozottan nem-vallásos vagyok, a vallást önbecsapásnak tartom.	2,4	76,2	14,3	4,8	4,8	–	–
Kifejezetten vallásos	99,1	0,5	–	0,9	1,4	4,6	92,6
Valamennyire vallásos	76,9	2,3	5,9	6,7	18,3	34,2	32,6
Sem nem-vallásos, sem nem nem-vallásos	37,4	4,4	22,8	19,3	35,1	14,9	3,5
Valamennyire nem-vallásos	16,5	8,7	41,8	19,4	19,4	6,8	3,9
Határozottan nem-vallásos	6,5	55,7	22,7	10,8	8,7	0,5	1,6

3. tábla

Azok aránya, akik (1) „különböző mértékben egyetértnek, vagy nem értenek egyet azzal, hogy van Isten, aki személyesen törődik minden emberrel”; illetve (2) világnézeti önbesorolásuk szerint különböző csoportok megoszlása aszerint, hogy mennyire közel érzik magukat Istenhez – a vallásosságot, ill. nem-vallásosságot a kétféle skálával mérve. (Százalékban)

	(1) „Van Isten, aki személyesen törődik minden emberrel”					(2) „Mennyire közel érzi magát Istenhez?”				
	Tökéletesen egyetért	Nagyobb részt egyetért	Egyet is ért, meg nem is ért egyet	Nagyobb részt nem ért egyet	Egyáltalán nem ért egyet	Nagyon közel érzi	Valamelyest közel érzi	Nem érzi nagyon közel	Egyáltalán nem érzi közel	Nem hisz Istenben
Vallásos vagyok										
– az egyház tanítása szerint;	64,1	20,2	11,2	2,8	1,7	60,2	35,2	2,9	1,1	0,6
– a magam módján.	20,7	16,9	28,4	12,9	21,1	11,4	46,9	23,5	13,2	5,0
Nem tudom megmondani, vallásos vagyok-e, vagy sem.	8,7	8,6	21,0	25,9	35,8	–	12,5	28,7	46,3	12,5
Nem vagyok vallásos, semmi közöm a valláshoz.	2,9	2,9	9,4	8,0	76,8	0,7	2,9	2,9	19,0	74,5
Határozottan nem-vallásos vagyok, a vallást önbecsapásnak tartom.	2,4	2,4	16,6	4,8	73,8	–	2,4	–	9,5	88,1
Kifejezetten vallásos	66,0	20,5	8,4	3,2	1,9	63,8	33,8	1,9	–	0,5
Valamennyire vallásos	20,5	21,3	31,3	13,7	13,2	8,3	62,0	23,3	4,8	1,6
Sem nem-vallásos, sem nem nem-vallásos	9,3	8,3	36,1	14,8	31,5	0,9	15,6	39,5	36,7	7,3
Valamennyire nem-vallásos	4,1	2,0	19,4	21,4	53,1	–	7,1	20,4	50,0	22,5
Határozottan nem-vallásos	3,3	2,2	9,3	7,1	78,1	–	1,7	2,2	18,9	77,2

Végül hasonló az eredmény, ha nem a kognitív hitből, hanem az érzésszerű istenkapcsolatból indulunk ki, abból, hogy a két skála egyes csoportjai „mennyre érzik magukat közel Istenhez” (3. tábla 2. pont). Az új skála az egész mintát is, az alcsoportokat is jobban tagolja, mint a régi.

Kérdés, hogy milyen eredményre jutunk, ha a két skála differenciáló képességét nem a hit és a vallási érzés, hanem a nyilvános és a magán vallásgyakorlat terén vizsgáljuk. A templombajárás és a nem-járás terén a régi skála erősebb polarizációt teremt, mint az új. Ugyanakkor a két nem-vallásos csoport csak kevésbé különbözik egymástól. Tehát bár az új skála kevésbé polarizál, de a fokozatai egyenletesebbek (4. tábla). Valamivel kevésbé nyomatékosan ugyanez mondható el a két skálának arról a képességéről, hogy az imádkozás gyakoriságát kifejezzék (5. tábla). A templombajárással és az imádkozással kapcsolatos eredmények összehasonlítása arra mutat, hogy a régi skála inkább a nyilvános, látható vallásgyakorlatot tükrözi vissza, semmint a magánimát. (A „kifejezetten vallásosak” között többen imádkoznak naponta, mint az „egyháziasan” vallásosak között, a „valamennyire vallásosak” között többen, mint a „maga módján” vallásosak között.)

Befejezésül arra a kérdésre kell visszatérni, hogy vajon a régi skála különösen jól (mindenekelőtt az újnál jobban) tudja-e kifejezni – nem a világnézeti beállítottság fokozatait, hanem azok egyik sajátos típusát, – az egyházhoz kötődést. Ez részben szubjektív érzés, személyes megítélés kérdése. Az egyházzal való kapcsolat szorosságáról szóló válaszokat a régi skála ismét polarizáltabban, az új kiegyenlítettebb fokozatokban tagolja (6. tábla). A nem egyháztagek arányainak (a tábla utolsó oszlopa) 2-2 kategória közötti különbségei a régi skála esetében 28,5; 20,4; 25,8; 5,8 százalékpontok, az új skála esetében 17,1; 26,1; 15,7; 14,9 százalékpont tesznek ki.

4. tábla

A templombajárás gyakorisága a két skála által megkülönböztetett világnézeti csoportokban (százalékban)

	Templomba jár legalább ...				
	hetente	havonta	évi 1-2-szer	ritkábban	Nem jár templomba
Vallásos vagyok					
– az egyház tanítása szerint;	63,0	18,0	12,2	4,4	1,7
– a magam módján.	9,2	13,3	31,6	27,8	17,9
Nem tudom megmondani, vallásos vagyok-e, vagy sem.	1,1	1,1	20,7	36,8	40,3
Nem vagyok vallásos, semmi közöm a valláshoz.	0,7	–	4,3	14,4	80,6
Határozottan nem-vallásos vagyok, a vallást önbecsapás- nak tartom.	–	–	–	4,8	95,2
Kifejezetten vallásos	56,4	17,5	11,1	10,6	4,6
Valamennyire vallásos	11,0	16,9	36,1	23,8	12,3
Sem nem-vallásos, sem nem nem-vallásos	0,9	4,3	25,0	33,6	35,3
Valamennyire nem-vallásos	1,0	1,0	25,0	42,3	30,8
Határozottan nem-vallásos	0,5	–	1,6	10,8	87,0

5. tábla

Az imádkozás gyakorisága a két skála által megkülönböztetett világnézeti csoportokban (százalékban)

	Imádkozni szokott legalább ...				
	naponta	hetente	havonta	ritkábban	Nem imádkozik
Vallásos vagyok					
– az egyház tanítása szerint;	76,7	17,7	1,1	3,8	0,5
– a magam módján.	23,4	14,7	10,8	37,6	13,1
Nem tudom megmondani, vallásos vagyok-e, vagy sem.	4,6	3,4	1,1	49,4	39,1
Nem vagyok vallásos, semmi közöm a valláshoz.	–	1,4	0,7	6,5	91,4
Határozottan nem-vallásos vagyok, a vallást önbecsapásnak tartom.	–	–	–	4,8	95,2
Kifejezetten vallásos	79,7	16,1	–	3,7	0,5
Valamennyire vallásos	24,3	19,9	14,3	34,6	6,4
Sem nem-vallásos, sem nem nem-vallásos	5,2	6,0	3,4	53,5	30,2
Valamennyire nem-vallásos	1,0	1,0	3,8	48,0	46,2
Határozottan nem-vallásos	–	–	0,5	9,2	90,3

6. tábla

A magukat az egyházzal nagyon szoros; szoros; illetve laza kapcsolatban állóknak; valamint a magukat egyháztagnak, de az egyházzal kapcsolatban nem állónak; és a magukat nem egyháztagnak mondók aránya a két skála által meghatározott világnézeti csoportokban (százalékban)

	Egyházával vagy vallási közösségével való kapcsolata				
	Nagyon szoros	Szoros	Laza	Semmilyen kapcsolatban sincs	Nem tagja az egyháznak
Vallásos vagyok					
– az egyház tanítása szerint;	30,6	47,7	17,2	1,7	2,8
– a magam módján.	2,0	17,1	44,5	5,1	31,3
Nem tudom megmondani, vallásos vagyok-e, vagy sem.	–	1,1	31,0	16,1	51,7
Nem vagyok vallásos, semmi közöm a valláshoz.	–	–	7,3	15,2	77,5
Határozottan nem-vallásos vagyok, a vallást önbecsapásnak tartom.	–	–	2,4	14,3	83,3
Kifejezetten vallásos	28,7	45,4	18,5	1,9	5,5
Valamennyire vallásos	1,0	20,5	51,5	4,4	22,6
Sem nem-vallásos, sem nem nem-vallásos	–	4,4	39,1	7,8	48,7
Valamennyire nem-vallásos	–	–	16,4	19,2	64,4
Határozottan nem-vallásos	–	–	8,2	12,5	79,3

Az egyháziasságnak fontos mutatója lehet az a vélemény, hogy szóljon-e, illetve hogy milyen kérdésekben szólaljon meg nyilvánosan az egyház. Ennek megfelelően az várható, hogy az ezzel kapcsolatos vélemények szorosan korrelálnak a vallásosság-skálákkal. A régi és az új skálával kapott eredmények ennek az elvárásnak részben megfelelnek (7–A. és 7–B. tábla). Az egyházi megszólalást igénylő válaszok arányában nagy eltérés van a legvallásosabb és a kevésbé vallásos, továbbá a kevésbé vallásos és a bizonytalan, valamint a kevésbé nem-vallásos és a leginkább nem-vallásos csoport között. A bizonytalan (középső) kategória és a kevésbé nem-vallásos csoport közötti eltérés ellenben többnyire csekély. Sőt, alkalmasint előfordul (így a társadalmi ellentétekkel és a kormánypolitikával kapcsolatos megszólalás igenlésénél), hogy a nem-vallásos csoportban többen támogatják az egyházi megszólalást, mint a középső csoportban. Az itt felsorolt témákban eszerint mindkét skála csak akkor felel meg az előbbi elvárásoknak, ha az eredetileg középső (bizonytalan) és a két utolsó (nem-vallásos) kategóriát összevonjuk.

Az összehasonlítás még valamit megmutat. Az egyházzal kapcsolatos vélemények terén egyrészt három csoport különül el: a nagyon vallásosaké (talán nevezhetőek „egyháziasoknak” is), a kevésbé vallásosaké (ez nagyjából megfelel a „maga módján vallásos” kategóriának is) és a bizonytalanoké és nem-vallásosaké. Másrészt ellenben a (a társadalom 40 százalékát kitevő) bizonytalan és nem-vallásos kategórián belül, valamint a határozottan nem-vallásosak (a társadalom mintegy 18 százaléka) csoportján belül van egy pici kisebbség (a társadalom mintegy 4 százaléka), amelynek az egyházzal kapcsolatos elutasító véleménye jelentős mértékben eltér a társadalom zömétől. Ennek a kisebbségnek a létét csak a régebbi skála tudta kimutatni.

Az összehasonlítás jelen szintjén két következtetést lehet levonni. Amikor a vallást köztes változóként kezeljük, és amikor a vallás-skálával minél egyenletesebb eloszlásra törekszünk, akkor a legtöbb érv az új skála alkalmazása mellett szól. A régi skáláról nem sikerült bebizonyítani, hogy az egyháziasságot és a „maga módján vallásosságot” mint két minőséget különítené el. Sőt, az sem vált bizonyossá, hogy a régi skála lényegesen erőteljesebben tudná az egyházhoz kötődést kimutatni-elkülöníteni, mint az új skála.

7–A. tábla

„Helyesnek tartja-e, ha a katolikus egyház a következő kérdésekben véleményt nyilvánít?” (Az igenlő válaszok aránya néhány kérdésben – a két skála által meghatározott csoportokban, százalékban)

A skálák fokozatai:		A mesterséges magzatelhajtás		Házasságon kívüli nemi kapcsolatok		A növekvő társadalmi ellentétek	
		régi skála	új skála	régi skála	új skála	régi skála	új skála
leginkább vallásos	1	74,0	75,1	71,3	69,1	70,7	77,0
	2	44,1	46,0	40,1	41,2	61,7	61,1
	3	24,1	28,4	19,5	29,3	35,6	42,2
	4	25,2	24,0	20,9	23,1	54,0	49,0
leginkább nem-vallásos	5	11,9	23,8	14,3	21,1	26,2	46,5
Összes bizonytalan vagy nem-vallásos (= 3+4+5)		22,8	25,2	19,4	24,0	43,7	45,9

7–B. tábla

„Helyesnek tartja-e, ha a katolikus egyház a következő kérdésekben véleményyt nyilvánít?” (Az igenlő válaszok aránya néhány kérdésben – a két skála által meghatározott csoportokban, százalékban)

A skálák fokozatai:	A munka nélküliség		A kormány politikája		A tömegkommunikáció stílusa és tartalma	
	régi skála	új skála	régi skála	új skála	régi skála	új skála
leginkább vallásos 1	66,3	67,3	53,0	52,5	54,1	58,5
2	57,8	58,3	37,6	36,6	41,8	41,2
3	44,8	50,0	25,3	30,2	24,1	32,8
4	46,0	49,0	28,1	32,7	23,7	26,0
leginkább nem-vallásos 5	26,2	41,0	9,5	25,4	14,3	22,2
Összes bizonytalan vagy nem-vallásos (= 3+4+5)	42,5	45,6	24,3	28,6	22,4	26,2

A régi skála sajátos teljesítménye a szélsőségesen nem-vallásos (s valószínűleg jogos, ha azt mondjuk, hogy vallás- és egyházellenes) csoportnak a különválasztása. Kérdés persze, hogy ennek érdekében érdemes-e egy egyébként bizonytalan értékű skálát alkalmazni, vagy annak a csoportnak a megkülönböztetésére talán más módszer is akad.

1. utólagos megjegyzés

A skálák értelmezése csak a jelen dolgozatban fejeződik be ezen a ponton. A többváltozós statisztika ugyanis felkínálja azt a lehetőséget, hogy az indikátorok által képviselt tér rejtett összefüggéseit is kimutassuk. A vallási-világnézeti differenciáltság faktoraival (vagy egyéb csomósodásaival) kapcsolatban majd újra feltehető a kérdés, hogy azok melyik skálával és milyen mértékben korrelálnak. Ez majd a következő munka feladata lehet.

2. utólagos megjegyzés

A szociológiai vizsgálat tárgyává tett társadalmi törvények köztudottan statisztikai, azaz tendenciaszerű törvények. Nem minden esetben, hanem csupán az esetek nagy részében érvényesülnek. Létüket semmiképpen sem cáfolja, hogy időnként nem érvényesülnek. Velük kapcsolatosan az az értelmes kérdés, hogy milyen gyakran (az esetek hány százalékában) érvényesülnek, s milyen gyakran nem. Ennek az alapvető összefüggésnek kutatástechnikai következményei is vannak. Egy empirikus vizsgálat kérdéseivel vagy válaszlehetőségeivel kapcsolatban nem sok értelme van azokat egyes emberekkel értelmeztetni. Semmilyen érvt sem ad a kezünkbe, ha X vagy Y megkérdezett azt mondja, hogy „kérem, szerintem ez ezt meg ezt jelenti”, vagy hogy „én azért adtam ezt a választ, mert arra gondoltam, hogy ...” Természetesen az ilyenfajta adalékok kiindulását képezhetik újabb hipotéziseknek és további vizsgálódásoknak, de – úgy gondolom – egyenként sem pro, sem kontra nem alkalmasak magának a kérdésnek az értelmezésére. Annak az útja más, éspedig a kérdés és a válaszalternatívák egyéb véleményekkel, magatartásmódokkal, társadalmi-demográfiai mutatókkal való összefüggésének a vizsgálata.

3. utólagos megjegyzés

A jelen dolgozatnak nem volt célja, hogy a vallásosság hazai elterjedtségével kapcsolatban információkat közöljön¹, vagy állást foglaljon. Az alkalmazott skálákkal kapcsolatban mégis szükségesnek látszik egy figyelmeztetés. Az elmúlt évtizedben többször előfordult, hogy tekintélyes kollégák a skála első pozícióját minősítették „igazi” vagy egyszerűen „a” vallásosságnak, s a „maga módján” vallásosságról azt mondták, hogy az „nem igazi”, vagy nem igazán vallásosság. Azt gondolom, hogy maguk az adatok ilyen következtetést nem tesznek lehetővé. Ha pedig nem, akkor az így nyilatkozó túllépte szakmai illetékességét. Persze ilyenkor az ideológiai elfogultság, esetleg a tudatos manipulációs szándék lehetősége is felmerül.

Hasonló dolog a másik irányba is előfordulhat: annak a bizonygatása, hogy a „maga módján” vallásosság tulajdonképpen pontosan olyan, mint az „egyháziasság”, vagy hogy a határok nem e két kategória között, hanem valahol másutt húzódnak. Persze ez is lehetséges. Ám úgy vélem, hogy egy jelentős kutatási anyagra támaszkodó korábbi álláspontot nem szerencsés az egyéni vélemények szintjén, vagy egy adatanyagot pusztán intuitíve értelmezve kétségbe vonni. Ha viszont valójában egy ellenhipotézis van megszületőben, akkor azt úgy kell fogalmazni, s főleg empirikusan kell bizonyítani, vagy cáfolni. (Az előző oldalakon összefoglalt skálakritikám, gondolom, nyilvánvalóvá teszi, hogy nem korábbi eszközöket vagy eredményeket védek. Határozott meggyőződésem, hogy az empirikus társadalomtudományokban soha, semmilyen eredmény sem vitathatatlan és végleges. Ám a szociológia előírja, hogy a vita milyen szabályok szerint történhet.)

³⁰ Meg kell tehát ismételni, hogy az adatbázis nem a felnőtt népességre, hanem csak annak bizonyos csoportjaira reprezentatív. A dolgozathoz felhasznált kutatás adatelemzése csak később várható.

Vallomások a vallásról

(Interjú adalékok a vallásosság szociológiai tipológiájához)

Az alábbiakban nem lelki olvasmányt kívánunk átnyújtani az olvasónak, nem is szépirodalmi igényű vallomás-gyűjteményt. Az alább ismertetendő emberi megnyilatkozások – bár néha nagyon is belülről fakadóknak és emocionálisan telítettnek tűnnek – a tudományos megismerést, vallásszociológiai ismereteink gyarapodását kívánják szolgálni a maguk sajátos eszközeivel.

A vallásszociológiai közleményeket olvasó érdeklődő számára ismeretes, hogy az ilyen tárgyú hazai felmérések általában – Tomka Miklós nyomán – a kérdezetteket egy olyan előre elkészített véleményeskálával szembesítik, amely a buzgó vallásosságtól a meggyőződéses ateizmusig terjed, s amelyből mindenki kiválaszthatja a neki legmegfelelőbbet. A vallásos magatartást két fokozat képviseli a skálán: 1.) „*vallásos vagyok, egyházam tanítását követem*”; 2.) „*vallásos vagyok a magam módján*”. Tomka Miklós – országos reprezentatív felméréseinek eredményeit summázva – a felnőtt magyar népességben belül a két típus együttes arányát mintegy *kétharmadosnak* mondja, s ezen belül – vizsgálati adataira alapozva – az „*egyházias*” típust 10-20 százalékra, a „*maguk módján*” vallásosak rétegét pedig 40-50 százalékra becsüli.¹ (Saját – nyolcvanas években végzett – országos reprezentatív vizsgálatom hasonló eredményre vezetett: az első típust 15 százalékosnak, a másodikat 45 százalékosnak tapasztaltam.²) Tegyük hozzá, hogy a „*maguk módján*” vallásosak aránya – az újabb vizsgálati eredmények szerint – 50-55 százalékosra növekedett.³

A VALLÁSHOZ VALÓ VISZONY EMPIRIKUS FOKOZATAI

Természetesen egy olyan érzékeny, magánszférába vágó kérdést, mint a vallásos érzés, nagyon nehéz empirikus eszközökkel, kérdőíves módszerekkel vizsgálni. Hogy a válaszok és a vallási önbesorolás milyensége mily nagy mértékben függ a kérdés módjától, jól illusztrálja az a tény, hogy egy nemzetközi vizsgálat, mely több kérdésre adott feleletek „ötvözeteként” alakította ki az *istenhívők* táborát, ezt – a „vallásosak” kétharmados arányával szemben – mindössze 49-52 százalékosnak találta.⁴ Ugyanakkor a *rendszeres* (hetenkénti) *imádkozókat* és *templombajárókat* 10-15 százalékosnak⁵, vagyis az „egyháziasan vallásos” típussal kb. megegyező arányúnak tapasztalta. A különböző szempontú adatnyerési módszerek tehát kiegészíthetők, megerősíthetők egymást, de egyúttal rámutathatnak egymás korlátaira, bizonytalanságaira is.

¹ TOMKA MIKLÓS: Csak katolikusoknak. Bp. 1995. Corvinus K., 35-36. o.

² GEREKEN FERENC: Vallásosság és olvasáskultúra = Jel, 1997/5. sz. 133. o.

³ A 80-as és 90-es évek fordulójáról származó adatokat ld.: TOMKA MIKLÓS: Magyar katolicizmus, 1991. Bp. 1991. OLI-KATTA 24. o.; 1995-ös adatokat ld.: TAMÁS PÁL: Egyházi mozgásterek a társadalomban. In: Az egyház mozgástereiről a mai Magyarországon. Szerk.: HORÁNYI ÖZSÉB. Bp. 1997. Vigília, 20. o.

⁴ TOMKA MIKLÓS: Vallás és vallásosság. In: *Társadalmi riport*, 1996. Szerk.: ANDORKA RUDOLF, KOLOSI TAMÁS, VUKOVICH GYÖRGY. Bp. 1996. TÁRKI-Százdavég, 594., 604. és 607. o.

⁵ I. m. 606. o.

A különböző típusú adatok egybevetésével bátran beszélhetünk a magyarországi felnőtt társadalom olyan – mintegy *hatod-hetedrésnyi* – *alakulatáról*, mely nemcsak a vallási érzés, hanem az egyházak szempontjából is *erősen elkötelezettnek* mondható: az ide tartozók nemcsak rendületlen hívők, hanem vallásukat többnyire intenzíven gyakorolják is. Ezt a réteget a vallásosság „kemény magjának” is nevezhetjük. A vallásosság negatív pólusán egy kb. *egynyolcadnyi* (vagy valamivel kevesebb?) *meggyőződésesnek* mondható, *ateista* csoport található.⁶ Tovább lépve: a különböző módszerű adatfelvételek egybehangzóan tanúsítják, hogy a társadalom önmagát kifejezetten *nem-vallásosnak*, *nem hívőnek* tartó része (beleértve természetesen a tudatos ateistákat is) bő *egynegyednyire* becsülhető.⁷

Ezek után ha levonjuk a vallásosság kérdésében önmagukat is *bizonytalannak* ítélik, illetve *ellentmondásosan* nyilatkozók csoportját (vizsgálati módszertől függően 5-25 százalékot⁸), valamint az erős vallási elkötelezettségűek főntebb említett alakulatát, akkor egy olyan képlékeny (a bizonytalankodókkal vegyülő) *40-55 százalékos* réteget kapunk, amely többé-kevésbé vallásosnak tartja magát, és amely nagy mértékben egybeesik a „maguk módján” vallásosak csoportjával.

MIT JELENT AZ, HOGY A „MAGA MÓDJÁN”?

Foglaljuk össze röviden azokat a szociológiai tényeket, amelyeket az említett empirikus vizsgálatok a „maga módján” típus vallásosságának jegyeiről valószínűsítene. A fentiekből már kiderült, hogy ez a réteg – már magas létszámából is adódóan – korántsem egységes, hanem *erősen rétegezett*. Minden bizonnyal többségében közülük kerül ki a felnőtt népességnek az a kb. 15 százaléka, amely kívül esik az „egyháziasan” vallásosak körén, ugyanakkor amelyet a nemzetközi vizsgálat „*meggyőződött istenhívőnek*” nevez.⁹ Utaltunk főntebb arra is, hogy – másfelől – jelentős átfedés fedezhető fel a „maga módján” típus és a *világnézetileg bizonytalankodók* között. A felnőtt társadalomnak az a másik, mintegy 10-15 százaléka, amelyik önmagát (valamilyen módon) vallásosnak tartja, ugyanakkor lényegében nem hisz Istenben, vizsgált csoportunknak a bizonytalanok (sőt, esetleg a nem-hívők) táborába átnyúló peremvidékén helyezkedhet el. A survey-vizsgálatok azt is elárulják, hogy a „maguk módján” vallásosak túlnyomó többsége *nem rendszeres vallásgyakorló*, és hogy szolid többsége nagy valószínűséggel *nem hisz a túlvilágban és a csodákban*.¹⁰

András Imre feltételezi, hogy a nem egyházas vallásosság „az egyházi tanítói hivatallal és a kormányzó hatalommal való szembenállás” mellett ugyanúgy jelentheti az előző évtizedek egyházüldözéséből, a hitoktatás visszaszorulásából adódó *ismerethiányt* is.¹¹ Ugyanakkor – főleg a tömegközlelési eszközökben – a „maga módján” vallásos

⁶ A nemzetközi vizsgálat magyarországi adatfelvétele 12,4 százaléknyi „ateistát” mutat ki (TOMKA MIKLÓS: Vallás és vallásosság. I. m. 604. o.); az 1995-ös hazai vizsgálat 5 százaléknyi „más meggyőződésű” nem-vallásos felnőttet regisztrált. (V. ö.: Tamás Pál: i. m. 20. o.)

⁷ TOMKA MIKLÓS: Vallás és vallásosság. I. m. 604. o.; továbbá TOMKA MIKLÓS: Magyar katolicizmus 1991. I. m. 24. o.; és Tamás Pál: i. m. 20. o.

⁸ Ld. uo.

⁹ TOMKA MIKLÓS: Vallás és vallásosság. I. m. 594. és 604. P. (Valójában 30 százalékról van szó, de ennek kb. felét minden bizonnyal az „egyháziasan” vallásosak teszik ki, és a másik fele jut a „maga módján” típusra.)

¹⁰ I. m. 606. és 605. o.

¹¹ ANDRÁS IMRE: Az egyház belső képe. In: Az egyház mozgástereiről ... I. m. 79-80. P.

ember képe nemegyszer úgy jelenik meg, mint aki már *teljesen függetlenítette magát a különböző egyházak tanításától és intézményrendszerétől*.

A vallásosság tipológiájának vizsgálatában a reprezentatív vizsgálatok illetékességét nemcsak elismerve, hanem elsődlegesnek tartva, a felvetődött kérdésekkel – ismereteink gazdagítása, a kép plaszticitásának fokozása céljából – a következőkben egy másik nézőpontból: *intenzív* (mélyinterjús) vizsgálati módszerek „bevetésével” kívánunk foglalkozni.

INTERJÚK A VALLÁSSÁGRÓL

1995-96 telén – egy több éven át tartó kérdőíves felmérés-sorozat lezárásaként és kiegészítéseként – mélyinterjúkat készítettünk *60, a környező országokban élő felnőtt, magyar nemzetiségű személlyel*. A beszélgetés egyik témája (az identitástudat, nyelvhasználat stb. mellett) a vallásosság volt. Az interjúalanyok megválaszolták a vallásosság ismert (Tomka-féle) fokozatait tartalmazó zárt kérdést, majd külön kérésre *megindokolták* választásukat. A Szlovákiában, Ukrajnában, Romániában, (Kis-) Jugoszláviában, Szlovéniában és Ausztriában élő 60 magyar interjúalany (bár esetükben természetesen semmiféle reprezentatív mintáról nem beszélhetünk) az extenzív vizsgálatok által mért határon túli adatokhoz¹² közeli arányokat produkált: a 60 főből 15 fő (25%) mondta magát „egyháziasan”, és 31 fő (52%) „maga módján” vallásosnak.

1997 őszén – immár jórészt és főként a vallásosság kérdésére koncentrálni – *80, az előzőnél részletesebb mélyinterjút* készítettünk, ezúttal *Magyarországon*.¹³ A legkülönbözőbb életkorú, foglalkozású, lakhelyű, iskolázottságú felnőtt személyektől – miután besorolták magukat a vallásosság valamelyik típusába – ismét önbesoroló gesztusuk indoklását kértük. Reményeink szerint ezek a válaszok (helyenként vallomások) segítenek bevilágítani a kissé sarkos kategóriák mögötti homályba. S ha nem is hivatottak arra, hogy a tipológia egyes fokozatainak egzakt tartalmáról és arányairól nyilatkozzanak, azt érzékeltethetjük, hogy mi rejlik e fogalmak mögött s e tudásunk segíthet az egyes kategóriák értelmezésében.

AZ „EGYHÁZIAS” VALLÁSSÁG ESETEI

Először nézzünk meg néhány tipikusnak mondható példát – mintegy kiindulási pontként – arra, hogy mit is jelenthet konkrétan az emberek számára az, hogy ha az egyház tanítása szerint vallásosak:

– „*Családunkban ősi hagyomány a keresztény katolikus hit. Így neveltek szüleim, és én is így nevelem gyermekeimet.*” (56 éves férfi technikus, rendszeres templombajáró. Szlovákia; 1. sz. interjú)

– „*Vallásos nevelésben részesültem, vallásos környezetben élhetek, de elsősorban azért, mert megtapasztaltam Isten létezését az én életem folyamán is.*” (43 éves római katolikus férfi, technikus, rendszeres templombajáró. Szlovákia; 2. sz. interjú.)

– „*Hagyománytisztelő vagyok! Mikor én gyerek voltam, tiltották, mégis jártunk templomba, nem úgy mint most. Most már megengedik, mégsem járnak. A templom közelében laktam, mentünk másokkal fel a toronyba harangozni, az orgonát mindig fújtattuk.*”

¹² GEREKEN FERENC: Nemzeti és vallási identitás kisebbségi és többségi helyzetben = Protestáns Szemle, 1995/3. sz. 212. o.

¹³ A kutatást a Kerkai Jenő Egyházzociológiai Intézet keretében végeztük.

Annak idején a vallás csak annak volt tiltva, aki nem is akart odamenni. Az ember ott csak jót hall, semmi rosszat. Ha nem is érték mindennel egyet. Van, akit be sem engednék a templomba. De a vallásban úgy van: aki megtér, azt jobban tisztelik, mint aki el sem hagyta. De én nem vagyok pap, nem kell nekem ilyesmivel foglalkozni.” (51 éves református férfi, vasúti tisztviselő, aki havonta átlag kétszer jár templomba. Kárpátalja; 13. sz. interjú.)

– *„Hívő református keresztyénnek tartom magamat, gyakran olvasom a Bibliát, rendszeresen imádkozom, keresztyéni életet próbálok élni, és szeretném, ha tovább erősödnék református keresztyén hitemben.”* (29 éves egyetemet végzett férfi, rendszeres templombajáró. Kárpátalja; 15. sz. interjú.)

– *„Hiszek Istenben, az Ő tanításában, mert sok jót lehet megtanulni mondjuk a Bibliából. A Biblia a szeretetet hirdeti, s szerintem ez nagyon fontos, pláne a mai világban.”* (21 éves római katolikus nő, egyetemi hallgató, rendszeres templombajáró. Kárpátalja; 17. sz. interjú)

– *„Hiszem Isten létezését, ebben a hitben élek férjemmel együtt. Gyermekeimet vallásórára járattuk, bibliakörre. Mi pedig a református kórusban éneklünk.”* (39 éves református asszony, középszintű szakember, havonként jár templomba. Erdély; 28. sz. interjú.)

– *„... Hiszek Istenben, és úgy érzem magam egész embernek, ha Jézus tanítása szerint élek.”* (45 éves római katolikus férfi, bútorgyári munkás, rendszeres templombajáró. Erdély; 40. sz. interjú.)

– *„Hiszek az Istenben, a hitben, amelyben élek, és ezt minden körülmények között be akarom tartani, amíg élek.”* (65 éves római katolikus férfi szakmunkás, csak nagy ünnepeken jár templomba. Vajdaság; 50. sz. interjú.)

Nézzük ezek után a magyarországi megnyilatkozásokat.

– *„Kicsi korom óta járok minden héten rendszeresen templomba. És tényleg gyónok, áldozok, mindent rendszeresen, tehát végül is elhiszem a tanításait a keresztyén egyháznak. És azt próbálok is továbbadni, igaz, hogy történelmet tanítok, és ott nem irányíthatom a gyerekeket, de igyekszem azért a véleményemet elmondani, és akkor ha ilyen reagálást kapok, akkor nem utasítom vissza. Tagja vagyok a Keresztyén Értelmiségiek Szövetségének is.*

– *Mit jelent az egyház tanításának a követése?*

– *Tehát például a tűzparancsolatot, amennyire tudom, be kívánom tartani, és végül is tényleg a felebaráti szeretetet főleg. Próbálok emberséges lenni, megértő az embertársaimmal.*

– *Ön szerint mi az értelme ennek?*

– *Abban, hogy én kiegyensúlyozott vagyok és optimista, abban szerintem nagyon nagy szerepe van, hogy hiszek Istenben, és nekem ez ad lelki nyugalmat. Ha bármi problémám van, akkor eddig engem mindig megsegített az Isten, és tényleg ezt tudom tanácsolni is mindenkinek.”* (26 éves római katolikus gyógypedagógus tanárnő, rendszeres templombajáró; északmagyarországi kisváros, M. P. 1. sz. interjú.)

– *„Hát tulajdonképpen gyerekkoromtól kezdve volt itt egy olyan plébános, aki így a gyerekeket felkarolta – magam is akkor gyerek voltam –, és ministrálni jártunk, templomba jártunk állandóan. Szentmisére mentünk vele mindig, és ő tanított bennünket, hogy ember módjára, embereket faragott belőlünk. A vallásosságom tulajdonképpen meggyőződése, hogy tulajdonképpen enélkül élni nem lehet az ember. Vannak emberek, akik mást vallanak, (...) Ez az én meggyőződése: hitet kapok és erőt kapok arra, hogy a mindennapi munkámba tudjak előre lépni.”* (61 éves római katolikus férfi, falusi nyugdíjas munkás, rendszeres templombajáró; M. P. 5. sz. interjú.)

– „Tehát azért, mert a második ‘magam módján’ választ is megfontoltam, hogy azt húzzam alá, de végül is nem a ‘magam módján’ vagyok vallásos. Úgy is, de igyekszem betartani az egyház által ... Tehát misére járok, gyónok, szóval ezeket igyekszem betartani, sőt még bémálkoztam is, úgy hogy hát én úgy érzem, hogy igen is követem az egyháznak a tanításait. El is fogadom őket. Jó, van amiben nem értek egyet az egyházzal, de én úgy érzem, hogy követem a tanítását.” (21 éves római katolikus férfi, fővárosi egyetemi hallgató, rendszeres templombajáró; M. P. 7. sz. interjú.)

– „(...) Előtte az, hogy egyház, nekem nem jelentett semmit. És igazából itt, amikor idekerültem ebbe a közösségbe, akkor azt láttam, hogy itt egy olyan fajta szeretet van az egyház felé a papokban, hogy úgy érdekelt, hogy mi az, ami őket úgy mozgatja? Szóval, hogy honnan van ez a szeretet! És nagyon sok hibát láttam – akár az elmúlt történelemben, akár ... (az édesapám az mindig mondta, hogy ő vidéken nevelkedett, és a leggazdagabbak a papok voltak, és gyerekük volt, tehát sok-sok hibát mesélt nekem az ő életükből), és szóval volt egy fajta képem ... De amikor idekerültem, akkor ez teljesen megváltozott. És azt kérdeztem, hogy ... Tehát körülbelül láttam, hogy hogyan létezik az egyház most Magyarországon, vagy akár itt nálunk, hogy mennyi sebe van, hogy miket hordozunk ... És lehetséges, hogy volt bennem olyan érzés, sőt, biztos, hogy volt bennem olyan, hogy valamit másképpen csinálnék. Vagy nem értettem egyet. Akár most is van olyan, amit úgy gondolok, hogy nem így csinálnám. (...) Hiszek abban, hogy az egyház Jézus által alapított, és hogy ő benne van ebben az egyházban. Tehát, nem követhet el olyan hibákat, ami ... Tehát mindig lesznek hibák. Ez az emberi oldal. De hogy bent megvan az isteni oldal, mindig ezt próbálom nézni, és ... Tehát ez nekem nagyon fontos, hogy ... Szóval, akkor szétszakad az egyház. És az egyház az egy, egynek kell lennie. És ha mindenkinek a ..., tehát a hibákat nézzük, a más véleményt, akkor sok kis csoportosulás lehetne, és ... Szóval úgy érzem, hogy itt a kis közösség is olyan, mint egy kis egyház. Tehát, hogy itt is sok kics csoport működik együtt – együtt és nem külön-külön –, és ez, ugyanez a nagy egyházban is. Tehát én így szeretném segíteni a nagy egyházat.” (46 éves római katolikus fővárosi diplomás nő, „főállású anya”, rendszeres templombajáró; M. P. 8. sz. interjú.)

– „Katolikusként nevelkedtem, de az még mind semmi. Katolikus iskolába is jártam, a piaristákhoz Pestre, és meg is tértem felnőttként. Tehát nemcsak belenőttem a vallásba. És az az álláspontom, hogy ha valamit nem értek az egyházból, akkor bennem van a hiba, de alapvetően lojális vagyok a római katolikus egyház iránt. És ha gondjaim vannak vele, akkor igyekszem megérteni, hogy miért azt tanítja, amit, és igyekszem vele azonosulni. És ezért csak egyre vallásosabb leszek, ahogy látom.” (23 éves római katolikus férfi, fővárosi jogász, rendszeres templombajáró; M. P. 19. sz. interjú.)

– „Gyerekkorom óta vallásosnak neveltek. És igyekszek követni a magam tehetősége, egízsége szerint, vallásosan íny, amennyibe egízségem engedi meg tehetőségem. Akin tudok, segíttek, meg ahogyan tudok, másokkal megosztom, amim van, amit hát látom, hogy szükségük van rá. Menné’ tehetetlenebb valaki, anná inkább szeretnék rajt többet segíteni, ha megfelelőbb egízségem lenne.” (65 éves római katolikus nő, falun élő nyugdíjas hivatalsegéd, rendszeres templomlátogató; M. P. 30. sz. interjú.)

– „Mivel én most még formálódok, és próbálok valóban a római katolikus egyházhoz tartozni, ezért úgy érzem, hogy – persze nem kivételek nélkül, de – majdnem mindent el kell fogadnom, és követnem kell, amelyet az egyház tagjai követnek. Éppen ezért ezt meg is teszem. Ugyanakkor azonban, mivel még nem vagyok teljes jogú tagja, azért nyilván vannak olyan dolgok, amit én még nem érezhetek át teljesen. Amit például egy-egy áldozás után teljesen másképp érezhetnék. Tehát ezért próbáltam az 1-es ‘egyházias’ és a 2-es ‘magam módján’ válasz között gondolkodni, próbáltam választani.

– És mégis az 1-es mellett döntöttem ...

– Igen, igen. Mert úgy érzem, hogy jó úton vagyok, és ehhez az úthoz az is hozzásegít, hogy követem egyházam tanítását mindenféle kritika nélkül. És olyan közösséget találtam, ahol ezt teljes szívemből mondhatom, hogy könnyen is teszem, és nem jelent nehézséget, hogy ezt megtegyem.” [29 éves felekezet nélküli (de a katolikus keresztség előtt álló), alföldi kisvárosban élő egyetemi hallgató, rendszeres templombajáró; M. P. 39. sz. interjú.]

– „Azért, mert az egyházam tanítása szerint él az ember, ami így szól: szeresse az Istenét és Jézus Krisztust is, aki megváltott minket az örök kárhozattól. A vallásom azt tanítja, hogy becsüljem meg embertársaimat, szeressem az embereket, segítsék ott, ahol tudok, és ne bántsam a gyengébbeket. Ezért követem az egyházam tanítását: tisztességet, őszinteséget neveltem belém, és nagyon sok szeretetet mások iránt is. És ezt vissza is kapom.” (77 éves református nő, fővárosi nyugdíjas ügyész, havonta jár templomba; M. P. 46. sz. interjú.)

– „(...) A katolikus egyházba kereszteltek be, viszont néhány éve rendszeresen járok református istentiszteletekre a református gyülekezetbe, és ennek a gyülekezetnek, ennek az egyháznak a tanítása az, ami irányítja az életemet, főleg. Már nem a katolikus.

– Fogsz konfirmálni?

– Ezen még egyelőre gondolkodom, de megvan ennek a jelentősége is (...)

– Hogyha úgy döntené, akkor miért fogsz így dönteni?

– Hát amennyit én ismerek a konfirmálásról az az, hogy 1-2 éven keresztül az emberek tanulják a bibliai ismereteket, és az egyháznak az alapkérdéseire a válaszokat megtanulják, és ezt a gyülekezet előtt kimondják, és hangos szóval tudatják a gyülekezet előtt, hogy ezt ők is vallják és elfogadják. Most én nem tudom, hogy ennek mekkora jelentősége van, hogy ezt kimondani a gyülekezet előtt, viszont azt tudom, hogy ezt megtanulni elég jelentős dolog, és hinni is elég jelentős dolog ...” (23 éves fővárosi technikus, felekezete – református – változóban, rendszeres templombajáró; M. P. 57. sz. interjú.)

– „Biztos ez a gyerekkorom, az 50-es években amikor én gyerek voltam, falun éltem, és elég vallásos körülmények között. Tehát mindenki a családban rendszeresen templomba járt. (...) Én otthon előimádkozó voltam, tehát úgy kiemelve a gyerekek közül is. Nagyon szerettem templomba járni, nagyon szerettem a májusi litániákra járni, szóval valahogy ez úgy belém – hogy mondjam –, benne éltem. Nem is lehetett volna másképp élni, a család, mindenki így élt. Valószínűleg talán én jobban is, mint a többiek, mert ez bennem jobban megmaradt. A család többi tagja most már nem jár templomba, én vagyok az egyetlen. Ez megmaradt még egyetemista koromban is. Tehát amikor én még egyetemre jártam itt Pesten, akkor is minden vasárnap templomba jártam, pedig az már a 60-as évek, és minden hónapba mentem gyónni és áldozni. Mert ugye abban az időben ez volt a tanítás, hogy így kell élni. (...) És valahogy ebben nőttek föl, és el sem tudom képzelni, hogy más vallás ..., az valahogy nem ... Ez most olyan ugye, hogy férjhez mentem, váltam stb. Pedig a férjem is papnak készült annakidején, és ugye nem lett pap, de hát összeházasodtunk, megkereszteltük a gyerekeket, de valahogy úgy elszakadtunk az egyháztól. Ez a 70-80-as évek elején.

– Ezt minek lehet tulajdonítani?

– Nem tudom, tényleg nem tudom, el sem tudom képzelni. Valahogy lassan-lassan elmaradt az, hogy szentmisére járás ..., nem tudom. És akkor, miután nyugdíjba kerültem, valahogy elkezdtem járni templomba, de akkor még csak úgy kezdtem, hogy hát eljárók templomba. Tehát először nem rendszeresen, csak alkalmanként, aztán egyre rendszeresebben, aztán egyre inkább úgy éreztem, hogy én hiába járok templomba, az nekem nem elég. Én nekem áldoznom kell, mert az akkor lesz egy ilyen teljes dolog.

És akkor szóltam neki [a plébánosnak], hogy szeretnék meggyónni. Hát ez már igazából egy életgyónás, mert ugye körülbelül 20 év vagy 25 éve volt, hogy gyóntam előtte, ami kiesett az egész. Én nem azt mondom, hogy ateistaként éltem, mert a pártba nem léptem be, és nem beszéltem Isten ellen. Csak olyan lagymatag, mint az állóvíz ... Szóval semmi. Amit én most nagyon sajnálok, akik úgy jönnek, és azt mondják nekem, hogy hát hogy lehet így visszatérni, mindig mondom, hogy hát az elveszett bárányért is elment a pásztor, hát ... Szóval így aztán visszatértem. S valahogy most már annyira jól érzem magam minden szempontból. Azért is, mert nagyon sok idős ember van ott, aki szeret, és aki ragaszkodik hozzám ..." (56 éves római katolikus nő, fővárosi nyugdíjas diplomás, rendszeres templomlátogató; M. P. 69. sz. interjú.)

– „A szüleimtől láttam, hogy ők is vallásosak voltak, és úgy gondoltam, hogy ez az én utam, ezt kell követnem. És egyszerűen nem tudom elképzelni másképp az életemet. Ez valahogy olyan természetes nekem, vagy ez a természetes nekem, hogy eljárak a szentmisére, vagy a vallást fontosnak tartom, a gyerekeimmel is, hogy ezt közzöljem, ezt éreztessem. S úgy érzem, hogy ez is egy életcél. Az életemnek ez egy nagyon nagy részét kitölti.

– És mit jelent számára, hogy az egyház tanítását követi? Ez mit jelent az életében?

– Hát elismerem az egyházi vezetők elsőbbségét, vagy az ő véleményüknek a jogosságát, még talán akkor is, ha először, első hallásra nem is annyira értek velük egyet. Ezt nem feltétlenül persze, de biztos, hogy először, mondjuk a pápa véleményét fogom meghallgatni, és nem a rádió híreit. Tehát hogy ha valamiről szó van, valami hír felröppen, akkor én ahhoz próbálom magam tartani, vagy azt figyelem meg először, hogy a pap mit mond, és a pápa mit mond erről, és azt hiszem el először, és nem a világi sajtónak hiszek. Számomra ezt jelenti elsősorban, hogy az egyházhoz tartozom, és a tanítását folyamatosan megpróbálom elsajátítani vagy figyelni, hogy mit kívánt tőlem, s az szerint próbálok élni." (32 éves római katolikus nő, nagyközségben élő gyógytornász, rendszeres templombajáró; M. P. 71. sz. interjú.)

– „Na nézd, a korom miatt is már, a korom meghatározza, hogy egyházam tanítását – én majdnem azt mondhatom –, hogy feltétel nélkül követem. Habár ma már tudom, hogy ez nem feltétel nélküli, hanem ez az én szilárd hitem is. Én amikor karizmatikus lettem, és az életgyónásomat végeztem, akkor az aranyos, áldott M. atya (akit nagyon sajnálok, mert elvesztettem mint gyóntatómat) ... A karizmatikusoknál mindenki testvérnek tekint a másikat. (...) Szóval én feltétlen tiszteletet érzek elsősorban az Isten szolgája iránt, és ezért ragaszkodom, hogy az egyházam tanításához is hasonlóképpen viszonyulok. Ez lehet, hogy egy ... Nagyon sok ember azt mondaná ... de én szabad akaratomból is ezt vallom. Nemcsak azért, mert erre tanítottak. Ma már a tapasztalataim és az életem során megerősödött bennem, hogy tanítását követem egyházamnak, ez nekem belső kényszerem. Érthető?" (67 éves római katolikus nő, nyugdíjas pénzügyi szakember, rendszeres templombajáró; M. P. 77. sz. interjú.)

Ha a fenti vallomásokot (amelyek az itt nem közöltek is képviselik) abból a szempontból vesszük szemügyre, hogy melyek azok a *vezérfogalmak*, amelyek az idézett szövegek legfőbb (és visszatérő) motívumait alkotják, akkor talán (megelőlegezve a tartalomelemzés részletes és egzakt eredményeit) a következőket említhetnénk: a **keresztény hagyomány** (vallásos nevelés, vallásos környezet); **hit** (Istenben, a keresztény-keresztényen tanításban stb.); **vallásgyakorlás** (ima, templombajárás, szentségekhez járulás, bibliaolvasás, bibliakör stb.); **keresztény-keresztényen élet** (a hit és a szeretet megélése, elmélyítése, az erkölcsi jó követése stb.); **lojalitás**, illetve **megtérő** (visszatérő) **közeledés az** (egyik vagy másik) **egyházhoz**. De szó esik – főleg értelmiségi közegben – **kételyekről**, az egyházi tanítás vagy gyakorlat bizonyos elemeinek csendes, nem agresszív, mondhatni építő jellegű megkérdőjelezéséről is.

Előfordul, hogy egy megnyilatkozáson belül egy-egy tárgyszó *erős dominanciára* tesz szert (pl. a hagyomány, az „örökölt” vallásgyakorlási szokások), de a vezérmotívumok (vagy többségük) sokszor *együtt* fordulnak elő egy-egy válaszban: a hit- és vallásgyakorlási elemek mellett többnyire a kereszténység megélése, a hétköznapi életben való érvényesítésére való törekvés is megemlítődik. A motívumok viszonylagos *homogenitása* ellenére – hipotetikusán – az elkötelezett egyházas vallásosság legalább két altípusát különíthetjük el: egy **tradicionális** (szokás-vezérelt), és egy **spirituális** (bensőséges, megélt vallásosságú) típust, amelyeknek jegyei egyébként *együtt* is jelentkezhetnek (ez utóbbi akár külön altípusnak is tekinthető).

„A MAGA MÓDJÁN” VALLÁSOSSÁG TÍPUSAI

Most lássuk azoknak az indokait, akik a „*vallásos vagyok a magam módján*” kategóriába sorolták be magukat, és figyeljük meg, hogy válaszaik milyen pontokon térnek el az „egyházias” interjúalanyok megnyilatkozásaitól.

Az alábbiakban – az ilyen természetű vallomások viszonylag nagy száma miatt – a csak legjellegzetesebb megnyilatkozásokat fogom (illusztrációként) ismertetni. A szövegeket – visszatérő motívumaik szempontjából – tüzetesen elemeztem (ugyancsak megelőlegezve a tartalomelemzés eredményeit), és az emberi élet példák alapján az alábbi (egymást is némileg átfedő) altípusok megkülönböztetését találtam indokoltnak.

1. altípus: Egyházakhoz viszonylag közel álló vallási magatartás, amely valamilyen (általában a kérdezett élethelyzetéből adódó) okból **mégsem teljesen szoros**, illetve az idők során **meglazult, de hívő** kapcsolatot jelent.

Példák:

– „Egyházilag nem esküdünk meg épp a vallási hovatartozásért, így nem gyakorolhattam úgy a vallásomat, ahogy az tanítja.” (48 éves, római katolikus, nemzetiségi és vallási értelemben vegyes-házasságban élő elárusítónő, aki egyébként rendszeresen jár templomba. Erdély; 23. sz. interjú.)

– „Hiszek egy felsőbb erő létezésében, alkalmyszerűen imádkozom. Bizonyos esetekben meghatnak a liturgiák. (Gyerekkori neveltetésem hatása is ez.) Bizonyos külső körülmények folytán egy ideje közeledem a valláshoz.” (33 éves római katolikus férfi művezető, aki nagyon ritkán jár templomba. Erdély; 37. sz. interjú.)

– „A családban tartjuk a vallást, a közéletben is támogatom, de nem járok rendszeresen templomba. 1991-ig a tanár nem járhatott templomba.” (39 éves római katolikus férfi, tanár, évente egyszer jár templomba. Szlovénia; 42. sz. interjú.)

– „Annak ellenére, hogy gyerekkoromban rendszeresen jártam templomba, hittanra, ez a családban kötelező volt, amikor ez megszűnt is, időnként szükségét éreztem annak, hogy elmenjek a templomba, mivel az hozzásegít ahhoz, hogy sok mindent végiggondoljak, vigaszt nyerjek. Az ökumenizmus közel álló nekem.” (51 éves római katolikus tanárnő, aki kb. kéthavonta jár templomba. Vajdaság; 54. sz. interjú.)

Az eddigiekben inkább azokra az élethelyzetekre kaptunk példákat, amelyek valamelyest *eltávolították* az embereket az egyháztól (egyházjogilag rendezetlen házasság, egykori politikai tiltás utóhatása, a vallásos érzés megkopása stb.). A következő interjúalany (nem egyedülállóan) arról számol be, hogy mi az, ami – esetleg más okok ellenére – *odakötheti* az embert egyházához és vallásához (ne feledjük, az interjúalany kisebbségi helyzetben élt):

– „Kialakult bennem egy nézet, hogy a magyarságért a legtöbbet a római katolikus egyház tett akkor is, amikor senki más nem tehetett. A sz...-i templomban mindig ott volt a Szent István kép a koronával. Ez tartott meg a vallásom mellett.” (65 éves római katolikus férfi, kereskedő, aki kb. kéthavonta jár templomba. Vajdaság, 53. sz. interjú.)

A típus természetesen Magyarországon is bőséggel fellelhető, ahogy az alábbi vallomások is bizonyítják.

– „Hát, végül is én hiszek egy túlvilági lényben: tulajdonképpen kell, hogy valami mozgassa ezt az egész világot. Meg hát a testi dolgok mellé azért fontosnak tartok egy lelki vigaszt. Egyéb dolog is közbejátszhat az ember életében, és hogy a magam módján, mert szóval nem egy olyan elmélyült, meg mindent tudó vallásos ember vagyok, mint amilyen szeretnék lenni. Tulajdonképpen jártas vagyok ezekben, de olyan magas fokon, mint amilyen magas fokon kellene esetleg ezt művelni, nem tudom.” (47 éves római katolikus nő, kisközségben élő bútorbolti eladó, rendszeres templombajáró; M. P. 11. sz. interjú.)

– „Nem járok rendszeresen templomba, de viszont minden nagyobb ünnepekkor elmegyek, meggyónok és kész. És hiszek Istenben. És azért vagyok római katolikus, mert erre tanítottak, erre neveltek, de viszont a magam módján... Nem ülök a templomba éjjel-nappal, ahogy az öregasszonyok, de a magam módján vallásos vagyok. És a gyerekeimet is így nevelem.” (31 éves római katolikus férfi, falun élő szakmunkás, ritkán jár templomba; M. P. 17. sz. interjú.)

– „Vallásos voltam, és olyan nevelést is kaptam gyerekkoromban. Aztán 21 éves voltam, mikor meghalt apám, és akkor egyszerűen csalódtam az egyházban, vallásban, Istenben – mindenben. Mert én szerintem a jót miért vitte el? És ugyanakkor a rosszat meghagyta. Na aztán mind a két férjem – az elsőőtől elváltam, a második meg meghalt, de – szóval mindegyik olyan volt, hogy bementek a templomba, de szóval nem ..., egyáltalán a vallás nem volt fontos. Nem beszélve arról, hogy az első férjem református volt – habár ő adott reverzálást nekem –, de a vallás az nem volt téma. Aztán mikor én megözyegyültem, akkor fordultam vissza valahogy a vallás felé, az egyház felé. És akkor a különböző prédikációkból, hát a magam módján merítettem azt, amit úgy éreztem, hogy az nekem szól. De a mai napig is azt tartom, hogy ha én otthon tiszta szívűből elimádkozom este az imámat, amit én kiszabok magamnak, az többet ér, mintha végighallgatok egy misét. (...) Mert ott mindig történik valami. Tehát elrontja az ember figyelmét, vagy mindennap, ha bemegyek a piacra, bemegyek a templomba. És az többet ért, mint a mise.” (57 éves római katolikus fővárosi nő, nyugdíjas előadó, rendszeres templom- (de nem mise) látogató; M. P. 27. sz. interjú.)

– „Hát vallásos vagyok a magam módján ... Tulajdonképpen én gyerekkoromban rendszeresen, erősen vallásos családban nőtem fel, én templomba jártam, ministráltam, tehát abban a korban – én 56-os születésű vagyok –, amiben én jártam, ezen a területen ... Második osztályos voltam általános iskolában, amikor erre felé tűzzel-vassal irtották a vallásosságot. (...) 2. osztályos koromban volt az a hadjárat a hittan ellen, és ez elég maradandó élményt hagyott bennem. Mindent elkövetett az a tanár – nem tudom, hogy saját meggondolásból vagy esetleges egyéb elvárásoknak megfelelően (valószínű, hogy ez az utóbbi volt az alapvető) –, hogy hetente egyszer, esetleg kétszer is eljött majdnem fél éven keresztül, amire ketten maradtunk az osztályból a „H” betűsök. Ezek voltak a hittanosok a naplóban a név mellett. Mondták, hogy már ketten vagyunk, hát ez nekünk nagyon negatív meg egyéb, mondták a szüleimnek, hogy vegyék ki a gyerekeket, egyébként is megszüntetik, ezeknek már nem fognak tartani, meg az a sok nyakunkra járás: ez azt eredményezte, hogy mondták, hogy oké, hogy nem járunk hittanra. Ezután már a templomba – ami egyébként kétszáz méterrel volt odébb – jártunk hittanra. A későbbiek során többé-kevésbé rendszeresen jártam templomba, és a család szellemisége az nem változott meg. Édesanyám most is rend-

szereken jár. Mikor családot alapítottam, a későbbiek során már ritkábban jártam el. Hát olyan, hogy nagyobb ünnepekkor, mert már azért az is előfordult, hogy az éjféli misére csak a vágyaim vittek el: saját magam amire már elindultam volna, arra már olyan álmos voltam, hogy nem mentem el. Pedig az éjféli misének a hangulata volt az a hangulat, ami igazán kifejezte azt, amire én a családi életben is – meg egyáltalán mindenhol – vágytam. Az a békés, kiegyensúlyozott, mindenkit tisztelő, szerető és óvó karácsonyi hangulat ez egy olyan élményt adott ... Mindig erősen vágytam arra, mert ezt az értéket én is sokra becsültem, hogy elmenjek. De többször előfordult, hogy még az éjféli misére sem mentem el. Volt több olyan év is, amikor templomot belülről nem igazán láttam. Vallásos vagyok a magam módján, tehát azzal az elvárással – amit az egyház tanúsít –, hogy a közösségbe járás, a közösségnek a megélése, gyakori rendszerességgel, ez nem jellemző rám. (...) De én igenis azt mondom, hogy én vallásos vagyok annak ellenére, hogy hát az utóbbi időben sem a cipőm talpát nem nagyon koptattam annak érdekében, hogy a templomba menjek, illetve a templom küszöbét sem nagyon vásítottam. Ennek ellenére azok az értékrendek, amik az egyház tanításában megvannak, azoknak nagy részét – azt kell, hogy mondjam – a magaménak tartom, és követendőnek tartom a családban is. Hogy mennyire jön be, az egy másik dolog.” (41 éves római katolikus férfi, egy dunántúli középvárosban élő műszaki középszintű szakember, ritkán jár templomba; M. P. 33. sz. interjú.)

2. altípus: Szelektív, individuális hívő, aki „válogat” a hittételekben, és „saját szabású” vallást kreál magának, illetve – mindenfajta tételes vallás helyett – **erkölcsi tartásként** éli meg vallásosságát. Ez a típus **az egyházi intézményekkel, szervezetekkel nincs nyílt konfliktushelyzetben**, mégha tanításait nem is követi híven. Ugyanakkor általában csak ritkábban látogat el egyházi szertartásokra, istentiszteletekre.

– „A Szentírás bizonyos (ezt kihangsúlyozni!) állításaival nem tudok azonosulni, ám tiszteletben tartom elődeim, családtagjaim hitét. Kissé nehéz erről beszélni, de vállalom nézeteimet, családon belül ez nem jelent konfliktust. Édesanyám, férjem, lányaim, rendszeresen járnak templomba.” (37 éves római katolikus nő, irodai alkalmazott, aki csak a családot érintő szertartásokon – esküvő, elsőáldozás stb. – szokott résztvenni. Szlovákia; 6. sz. interjú.)

– „Az utolsó vallásos tevékenységem, hogy a gimnáziumban kötelező volt a vasárnapi miselátogatás, az első gyónásig és áldozásig a görög katolikus templomba jártam rendszeresen, aztán minden templomba betértem életemben, amerre csak megfordultam. (...) A magam vallásosságát inkább erkölcsi tartásnak tartom, sem mint rituális kötődésnek.” (71 éves, görög katolikus nő, képzőművész, csak nagyritkán jár templomba. Kárpátalja, 14. sz. interjú.)

– „Nem járván rendszeresen templomba, kialakítottam az én sajátos elképzelésem a vallással kapcsolatban.” (37 éves, római katolikus mérnöknő, templomba csak ritkán jár. Erdély; 22. sz. interjú.)

– „Érzem, hogy van valami vagy valaki természetfölötti, de a halhatatlanságban, feltámadásban nem hiszek. A úzparancsolatot betartom, nem azért, mert Istentől tartok, hanem mert így a helyes.” (53 éves római katolikus férfi, szakmunkás, aki ritkán jár templomba. Erdély; 26. sz. interjú.)

– „Nem lehet a követelt törvényeket betartani. Nem lehet mindent úgy elhinni, ahogy tanítják, főleg a mostani társadalmi körülmények között.” (34 éves, római katolikus varrónő, templomba csak nagy ünnepeken jár. Erdély; 36. sz. interjú.)

És most lássuk a magyarországi válaszokat:

– „Választásomat azzal indokolnám, hogy az egyház tanításai közül nem tudom valamennyit maradéktalanul magamévá tenni. Bár kétségkívül igaz az, hogy egyre inkább efelé kell törekedni, illetve a keresztyének számára általában a kijelölt út az, hogy minél inkább törekedni kell arra, hogy az egyház tanításai szerint éljünk. Ez azonban véleményem szerint a mai világban mindenfajta korlátozás nélkül nem fogadható el, és nem gyakorolható. Legalábbis olyan ember számára, aki nem függetlenítheti magát a társadalomtól. (...) Egészen biztos, hogy léteznek olyan emberek, akik egész életüket annak szánják, és életük legfontosabb célja, hogy kifejezetten az Ige szavai szerint éljenek, ez azonban elsősorban kifejezetten azoknak a szent életű papi személyeknek a számára lehetséges véleményem szerint, akik igazából egy kicsit a társadalomtól idegen módon élnek. A társadalom hatásai alól nem vonhatjuk ki magunkat, és mivel a társadalom törvényei időnként kegyetlenek, ha ezeknek a törvényeknek a játékszabályait nem követjük, akkor egész egyszerűen a saját sírunkat ássuk meg. Ezt pedig egy ember nem teheti meg. Főleg akkor, ha családot kíván alapítani, ha gyermekeket szeretne, amely alapvetően teljesen összezseng az egyház tanításával, és a családjával együtt szilárd lábakon kíván megállni ebben a mai meglehetősen felfordult és zavaros világban.” (23 éves református férfi, alföldi kisvárosban élő egyetemi hallgató, havonkénti templomlátogató; M. P. 21. sz. interjú.)

– „Mert nem érzem úgy, hogy mindenben követem az egyház tanítását. Nem konkrétan ilyen bűnökre gondolok, hanem egyszerűen ... Szóval mindig felülgondolom a dolgokat, amit az egyház mond. És van, amikor úgy gondolom, hogy jobb nekem, ha mondjuk nem tartom be, vagy nem ... Nincs szükségem rá, hogy betartsam azokat, amik a követelése az egyháznak.

– Például?

– Például, mondjuk az, hogyha megszabja, hogy minden héten részt kell venni a szentmisén, meg kötelező ünnepek vannak ... Mert ha nem érzem úgy, hogy oda tényleg el kell mennem, akkor most teljesen felesleges, hogy ott vagyok-e vagy nem. Szóval, ha nekem más dolgom van, és az fontosabb ... (...) Igazából – én szerintem –, mindenki a maga módján vallásos, aki gondolkodik.” (25 éves római katolikus fővárosi egyetemi hallgató, havonkénti templombajáró; M. P. 26. sz. interjú.)

– „Nem az a vallásos érzületű ember, aki templomba jár, hanem aki valamilyen módon, valamilyen dolgokban hisz. Na most ezt, az Isten hogy van, ezt nekem nem tudta senki sem bebizonyítani ... Tehát ha van és segít rajtam, akkor elhiszem, hogy van. Szóval nekem vannak ilyen dolgaim. De hogy valami van, minden emberben meg van ez az Isten. Mert ha hisz saját magában, akkor ő lesz, és ha ő az isten, akkor miért higgyen másban? Én nekem ez a véleményem, ezért mondom, hogy a magam módján vagyok vallásos.” (35 éves római katolikus férfi, kisvárosi postai kézbesítő, nem szokott templomba járni; M. P. 35. sz. interjú.)

– „A különböző vallások azok egy tőről fakadnak. Márpedig, ha egy tőről fakadnak, és egy Isten van, akkor teljesen mindegy, hogy milyen a megjelenési formája. És miután az emberek közvetítik az emberekhez a vallást, ebből kifolyólag, nem biztos, hogy úgy közvetítik, ahogy az számomra is megfelelő. Lehet erre egy példát mondani: nem szeretem azt, hogyha egy templomba bemegyek, és akkor nekem ott lehajtott fővel kell lennem, azért, mert az emberek nagy részét a félelem viszi oda. Sokkal jobb lenne, hogyha az öröm vinné oda. Azért, mert találkozik valami olyan érzéssel, az együttléttel, vagy ne adj Isten, a saját maga Istenével. Tehát a vallásnak a megjelenési formáját nem tudom elfogadni.” (50 éves református nő, budapesti jogtanácsos, ritkán jár templomba; M. P. 45. sz. interjú.)

– „Hát nem egyszerű. Mert végülis magamat nem tartom ..., vagy hát egyáltalán nem járunk templomba. És emellett úgy a magam módján próbálok, tehát annyit tudok

azért a vallásról, hogy ugye, nem szabad lopni, nem szabad hazudni stb. Tehát azért úgy a magam módján próbálok ezeknek megfelelni. Tehát nem azt tartom a legfontosabbnak, hogy most mindennap a templomban imádkozzak, hanem a magam módján én ezt el tudom végezni munkába menet is, meg ... Tehát én azt tartom fontosabbnak, hogy eszerint élni. Tehát nemcsak mutatni, hanem így ... Nemcsak mondani, hanem cselekedni, csinálni." (28 éves római katolikus férfi, alföldi megyeszékhelyen élő szakmunkás, templomba nem jár; M. P. 74. sz. interjú.)

3. altípus: Az egyházi szervezettel, hierarchiával és a lelkipásztorokkal (illetve az „egyházias” vallásgyakorlókkal) szemben erősen kritikus, esetleg azokból **kiábrándult**, vagy az egyházi közvetítést egyszerűen szükségtelennek tartó **„belső” vallásosság**, amely általában (de nem mindig) nagyon gyér templombajárással jár együtt („inkább otthon imádkozom”).

Példák:

– „Nem szeretem az intézményeket, nem vagyok fanatikus, inkább liberális.” (28 éves római katolikus férfi, zeneművész, templomba nem szokott járni. Szlovákia; 4. sz. interjú.)

– „Először is nem vagyok gyakorló hívő. Sok ellentmondást látok abban, amit a papok hirdetnek, és ahogy azt ők maguk élik (pl. hajsza a vagyon után). Többsége nem olyan lelkiéletű, mint Jézus volt. Mindezek miatt megkérdőjelezhető a papok úgymond példás élete.” (33 éves római katolikus nő, technikus. Szlovákia, 9. sz. interjú.)

– „Nem járok templomba. Gyerekkoromban vallásosan neveltek, ma ezt magamba zárva gyakorlom. Fontos, hogy az ember higgyen valamiben. Igyekszem úgy élni, hogy mást ne bántsak, másnak rosszat ne tegyek. Jóhiszeműséggemmel visszaélnék az emberek. Nem szeretem az olyan templombajárót, aki utána mást gondol, másként cselekszik.” (48 éves görög katolikus nő, középszintű alkalmazott. Kárpátalja; 18. sz. interjú.)

– „Nem hiszek el mindent, amit a hivatalos egyház mond. A Biblia a mérvadó, nem fontos minden vasárnap misére járni, s imádkozni is lehet szabadon. Az általános erkölcsi normákat előbbre tartom, mint az egyház tanítását.” (55 éves római katolikus érettségizett nő, alkalmankénti templombajáró. Ausztria; 46. sz. interjú.)

Ugyanennek a típusnak a magyarországi képviselői talán számosabbak a határon túliaknál.

– „Hát ugye ez a „vallásos vagyok a magam módján”, ez az a kategória, amit ki kellene fejtennem. Tulajdonképpen kisgyerekkorom óta szüleim templomba vittek, nekem ez nagyon sokáig fontos volt. Fontos volt az elsőáldozás, bér mátkozás, passiójátékokban való részvétel, a Jézuska-várás stb., az ilyen programok. Tehát ilyen dolgokban fiatalelként részt vehettem. Tulajdonképpen az Istenem, az istenhitem az megvan, de úgy érzem, hogy nincs semmilyen vallás, amivel én ezt azonosítani tudnám. A kapcsolatot, a kontaktusom – úgy érzem –, megtartottam az Istennel. Ezek a templombajárások, misén való részvétel, ezek számomra nem olyan fontosak. Az az igazság, hogy volt egy elég nagy csalódásom az egyik plébánián, úgy éreztem, hogy (...) a pap, a plébános nem igazán úgy viselkedett, ahogy kellett volna. Én próbáltam az életemet becsülettel betartva élni, s ugyanezt nem kaptam meg tőle. Elég kemény volt ez tinédzser koromban, s azóta egy elég nagy törés van bennem. A hitemet ... hát hiszem az Istent, hiszem, de az ezzel együttjáró templombajárást, szertartásokra járást nem tartom fontosnak.” (34 éves római katolikus férfi, dunántúli megyeszékhelyen élő mérnök tanár, nagyon ritka templombajáró; M. P. 13. sz. interjú.)

– „Azt tartom, hogy az ember a templomban nem tanul rosszat, de megvan a véleményem a papi hierarchiáról és az érvényesülési módjukról. Hát egy pár helyen, a saját ismeretségi körben is tapasztaltam ilyet, vagy hallottam ilyet. Én azt tartom, hogy

az ember, azért mert vallásos, nem biztos, hogy feltétlenül templomba kell járnia, és az egyház útmutatásait kell követnie. Becsületes legyen, rendesen végezze ... a saját lelkiismerete szerint végezze el a dolgokat, és ettől még hívő lehet. Mondjuk Isten-hívő. De ez a magam módja! (...) Én nem tartom azt fontosnak, hogy például hogy templomba járjak. Mert én attól nem vagyok rendesebb ember meg más ember. (...) Ők nekem, a viselkedésük sokszor összeegyeztethetetlen a templomba menetellel, meg ezzel a szent élettel. Mert a viselkedési forma, az nem arra utal.” (52 éves görög katolikus nő, fővárosi kereskedelmi igazgató, nem jár templomba; M. P. 24. sz. interjú.)

– „Azért mondom, hogy a magam módján vagyok vallásos, mert nem járok templomba, tehát nem a pap közvetítésével gyakorolom a vallásomat.

– Akkor milyen formában ...?

– Én beszélgetek a Jóistennel.

– És milyen magatartás vagy elgondolás áll ez mögött, hogy nem kell közvetítő?

– Igen, én úgy érzem, hogy nekem nem fontos a közvetítő. Tehát én közvetlenül, mi közvetlenül vagyunk kapcsolatban.” (53 éves református nő, egyetemet végzett fővárosi menedzser, templomba nagyon ritkán jár; M. P. 58. sz. interjú.)

– „Hát azért, mert én hiszek a Teremtőben. Ez mindenképpen. Tehát én ebben hiszek. De az, ahogy ... a vallás külsőségeiben nem hiszek, sőt zavarnak. Tehát nagyon sok esetben zavar, például egész konkrétan engem zavar a pompa mondjuk a templomban, zavar a pompa, meg például a szertartások közül nagyon tud zavarni a gyónás. Tehát amiket én úgy érzem, hogy már az ember találta ki hozzá, az majdnem minden zavar benne. És ezért mondom, hogy én vallásos vagyok a magam módján. A Teremtőben hiszek, de aztán a misék, meg azt, ahogyan ezt előadják, ebben nagyon sokszor nem hiszek. Illetve nem, hogy nem hiszek, hanem egyszerűen zavar. Sokkal jobban szeretek egy falusi templomot, ahol van három hívő, van a pap az oltárnál, fehérre van meszelve a fal, és kész. És egy olyan szentmisén én nagyon szívesen részt veszek ...” (46 éves római katolikus férfi, alföldi megyeszékhelyen élő vállalkozó, templomba ritkán jár; M. P. 73. sz. interjú.)

– „Maga az intézményrendszer iránt nem vonzódok különösebb módon. Szóval vannak fenntartásaim a magyar katolikus egyház ténykedésével szemben. Ugyanakkor magát az evangéliumi tanítást komolyan veszem, és még mindig a katolikus megfogalmazás áll legközelebb hozzám. Ilyen értelemben, hogy felekezethez tartozás. Végül fontos nekem az, hogy katolikus vagyok, mert hogy ehhez a tradícióhoz állok legközelebb. De magát ezt a társadalmilag megvalósuló egyházat nem nagyon kedvelem.

– Miben gondolod itt a problémákat elsősorban?

– Unalomig lerágott csont, hogy túl hierarchizált, nem nyitott eléggé. (...) Számomra nem elég nyitott. Politikai tekintetben sokszor intoleráns, és elhibázott akciói vannak. Mondjuk nekem legdurvább az egyházi ingatlanok kérdése, amivel abszolút nem értek egyet. Nem tartom jónak, ahogy fellép, mert ...

– Mit tartanál jónak?

– Én azt gondolom, hogyha már keresztények vagyunk, akkor tényleg nem az anyagi dolgokon múlik már, hogy a hit terjed vagy nem. (...) Egész más irányokba fordulnék. Ami egyébként megvan, ami például pozitív, azt nem vitatom, amikor tényleg komolyan karitatív dolgot művel az egyház, teljesen pozitív. De én abba az irányba mennék el sokkal jobban, tehát a szegénység felé, ilyen súlyosabb társadalmi problémák felé: fiatalok kallódása stb. Ezek az iskolák, meg nem tudom mi, ez nem ...” (27 éves római katolikus fővárosi agglomerációban élő újságíró, havonkénti templombajáró; M. P. 80. sz. interjú.)

Az extenzív és intenzív vizsgálati tapasztalatokat összegezve elmondhatjuk, hogy amíg az „egyházias” vallási magatartás viszonylag homogénnek mondható, addig a „maga módján” kategória meglehetősen heterogén, és jelentősen eltérő vallási magatartásformákat gyűjt össze magába. Ezek az egyházakhoz viszonylag közel álló, mondhatni közepes intenzitással gyakorolt vallásosságtól az „egyéni”-t, eklektikus, vallásossági formákon át az egyháztól kifejezetten elforduló formákig terjednek. A „maga módján” vallásosság motivációs erőterében éppúgy megtalálható a *kényelmesség és az időhiány, mint* a gyakorlati materialista életvitel által kikezdett érzékenység (vagyis az eluralkodó *lelki közömbösség és passzivitás*); éppúgy szerepet kaphat a vallási ismeretek és információk *hiányos volta*, mint az általánosan megfigyelhető *individualizációs* tendencia *intézmény-ellenessége*, és a külsőségekkel szembeforduló *belsőiségség-igénye*. Határozott véleményem szerint a „maga módján” vallásossági kategória a maga egészében *korántsem minősíthető egyházellenes vagy egyházon kívüli magatartásformának*.

Reprezentatív felmérési adatokra támaszkodó becslésem szerint a „maga-módján” kategória képviselőinek mintegy egyharmada (vagyis a felnőtt népesség kb. 15 százaléka) az „egyházias” típushoz áll közel, annak mintegy kevésbé aktív, esetleg egy ifjúkori buzgó vallásosság utáni megkopott, elhalványult (vagy esetleg „pihenő”) változatát jelenti, és azzal együtt a *felnőtt népességnek* azt a 30-35 százalékát – *egyharmadát – teszi ki, amely az egyházakhoz viszonylag közel álló vallási érzésekkel és vallásgyakorlási praxissal jellemezhető*.¹⁴ Ez az alakulat valószínűleg kb. egybeeshet azzal az egyharmaddal, amelyről Tomka Miklós egy interjúban így nyilatkozott: „A felmérések azt mutatják, hogy a magyar társadalom mintegy tizenöt százaléka rendszeres vallásgyakorlónak tekinthető. Gyermekeinek *hitoktatást* ellenben a *népesség 32-33 százaléka kér* – ez a szám szinte egybevág a *nagyobb ünnepeken templomba járók arányával!*” (Kiemelések tőlem: G. F.)¹⁵ Feltevésem szerint továbbá a felnőtt magyar társadalom *második harmada* pedig *individuuálisan (egyházi intézményekhez kevésbé vagy nem kötődően) vallásos*. (Ne feledjük: a survey-típusú vizsgálatok rendre a felnőtt népesség kétharmadát találják – valamilyen szinten – vallásosnak.) Végül a *harmadik harmad* pedig *vagy nem tud dönteni a világnézet kérdésében, vagy egyértelműen nem tartja magát vallásosnak*.¹⁶ Ezek a magatartásformák természetesen nem rendelkeznek kontúros választóvonallal, hanem összemosódnak, és egymást átfedő zónákat alakítanak ki. (Ez igaz erre az utóbbi tipológiára, de a „maga módján” kategórián belül korábban elkülönített altípusokra is.)

Úgy vélem, a tisztább vallásossági profilok kialakítása céljából érdemes lenne tovább kutatni a vallásossági típusok, különösen a „maga módján” vallásosság kérdését. Úgy vélem továbbá, hogy ezt a hosszú ideig jól bevált kategóriát – már csak rendkívül magas (50 százalék körüli) részaránya miatt is – a jövődő empirikus gyakorlatban esetleg ajánlatos lenne *kettő* (vagy három) részre bontani. Ehhez a művelethez kívánt szempontokat nyújtani főntebb ismertett – hipotetikus – tipológiánk.

¹⁴ Becslésemet elsősorban a már említett nemzetközi vizsgálatnak (Tomka Miklós: Vallás és vallásosság. I. m. 604. o.) arra a 30%-os adatára alapozom, amely a „meggyőződött istenhívők” arányát fejezi ki; valamint a 15. Sz. jegyzetben hivatkozott forrásokra.

¹⁵ Ld.: *Magyar Nemzet*, 1998. április 8-i szám, 6. P. V. ö: Tomka Miklós: Csak katolikusoknak. I. m. 46. o.

¹⁶ Ez utóbbi vélekedést támasztja alá a nemzetközi vizsgálat ama adata, mely szerint a felnőtt magyar népességnek 32%-a soha nem jár templomba. (Ld.: Tomka Miklós: Vallás és vallásosság. I. m. 606. o.)

Missa Aboniensis

(Szilas Imre 1967-es és 1997-es miséinek fogadtatása)

EMLÉKEZÉS VAGY ÚJRAKEZDÉS?

A hatvanas-hetvenes évek *katolikus evangelizációs mozgalmának*¹ fontos tényezői voltak a beat-misék: okozói és okozatai is egyben. A „vagyunk”, a „mi nyelvünkön szólnak”, „saját nyelvünkön szólhatunk” élménye tömegeket mozgósított: erősítette a mag-tagság katolikus identitását, és rokonszenvessé, sőt „áramvonalassá” tette a bizonytalanok, a peremhelyzetűek és a kívülállók számára a katolikus egyházat. Az 1965-ös *Ki mit tud*-on nyertes spirituálé-trió tagjai (Petrovics Péter és Tamás) baráti körébe tartozott a konzervatórium² mellett kántorképzőbe is járó Szilas Imre, valamint Széll Vince, aki máris a megvalósításon gondolkodik, amikor felbukkan körükben a rock-zene nyelvén megszólaló egyházi zene, és konkrétan a beat-mise ötlete. Neki is köszönhető, hogy 1967 húsvétján Abonyban bemutatják Szilas *Húsvéti misé*-jét, vagy ahogyan akkor nevezték, a *Mass teenager*-t, és miután megnyeri ügyüknek a plébános (Tóth János) és a karnagy (Tardy László) támogatását, 1968-tól a Mátyás templomban is. A közreműködők Szilas különböző beat-zenekarokban játszó zenésztársai és templomi énekkarokban éneklő fiatalok. A hatás elementáris, és ez nemcsak a templomba járó és az oda ez alkalmakkor a beat-mise hírére érkező fiatalokra vonatkozik. Az eseményekre nagy létszámmal fölvonuló titkosrendőrség és tucatnyi lap és magazin tudósítója sem maradt tétlen és/vagy semleges: a Ludas Matyi, a Magyar Rendőr és a Világosság egyaránt – persze nem egyformán – foglalkozott az eseménnyel.³ Szilas ír még két beat-misé, majd – bár nem akar disszidálni – hamarosan Kaliforniába kerül⁴, ahol zeneszerzői, karnagy, orgonaművész és zenetudósi⁵ diplomát szerez. Bár vallásossága vagy beat-miséi miatt itthon semmiféle kellemetlenség nem érte, mégis elhatározza, s be is tartja, hogy amíg a kommunizmus tart, nem jön haza. Bár *Üvözlégy*-ét népéneként éneklik, elfeledvén szerzőjét, beat-miséi – a rendszerváltás után egyszer-kétszer előadják főművét – Csipkerózsika-álmot alszanak. Mint a Los Angeles melletti Pasadena presbiteriánus egyház orgonistáját és zeneszerzőjét kéri meg Széll Vince a nagysokára haza látogató Szilast, hogy az abonyi beat-mise 30 éves évfordulójára újra írjon misét⁶, és unszolására meg is születik a *Missa Aboniensis*. 1997 tavaszán több alkalommal fel is hangzik mindkét mű, hol miséken, hol koncerteken.

¹ Bővebben: KAMARÁS ISTVÁN: Lelkierőmű Nagymaroson. Bp., VITA, 1989.

² Még a zenei általános iskolában Kodály felfigyel rá, improvizálását megdicséri.

³ Bővebben: KAMARÁS ISTVÁN – KÖRMENDY FERENC: Religiozus beat? = *Új Forrás*, 1990. 2. sz., 3. sz.

⁴ Együttesét Szudánba hívják, az ottani legelőkelőbb szállodában zenélnék, majd szerződésük lejártával hazafelé jövet megállnak az NSZK-ban. Miközben ő ott élő barátját látogatja meg, az együttes többi tagja összes holmijával, hangszerével együtt eltűnik. Szilas Svédországban élő rokonaitól kér tanácsot, akik érte mennek, hogy átcsempésszék, de őt a svéd határon lekapcsolják. Visszatoloncolják az NSZK-ba, ahonnet már nem mer haza menni, mert közben lejárt a kint tartózkodási engedélye, így aztán Amerikában élő nővére segít rajta.

⁵ Doctor of Phylosophy in Sacred Music (egyházzenei doktor)

⁶ Az ötletet Somodi Gyuláné Sándor Irén abonyi óvónő vetette föl Széll Vincének.

Tanítványaimmal, a Janus Pannonius Tudományegyetem szociológia és kommunikációs szakos hallgatóival⁷ és két fiatal kollégámmal⁸ megpróbáltuk e mű keletkezését, létrehozását és fogadtatását nyomon követni, s a külső-belső történéseket értelmezni.

Kit és milyen üzenettel akartak megszólítani az *Abonyi misé*-t megrendelők, megszervezők és előadók? Milyen események keretében valósult meg a szándék? Kik és hogyan fogadták, értelmezték az üzenetet? Ezekre a kérdésekre kerestük a választ.

A megszólítók egymást is befolyásoló, némiképpen eltérő motiváltságú együttest alkottak:

– A megrendelő és a szervező szerepében – mint egykor, most is – *Széll Vince*. Kérdés, mennyire azonos, mennyire eltérő célokkal. Mennyiben csupán az emlékezés, a nosztalgia, mennyiben az újrakezdés jegyében? Utóbbi esetben mennyiben a régi, mennyiben új tartalommal és formában, mennyiben új üzenettel? Mennyiben személyes ügye (már csak azért is, mert egy rendkívül súlyos balesetből állt talpra hatalmas lelki erővel), mennyiben egy csoport-érdeket (az egykori egyházi beat zenészekét, az egyházi evangelizációs nyelvet megújítókét, a klerikusok előtt bizonyítani akaró civil katolikusokét, az egész egyházét)?

– *Szilas Imre*, a zeneszerző s a mű előadásában is résztvevő zenész. Az egykori beat-zenész, az egyházi zenész vagy a zenetudós? A presbiteriánus egyház tagja, az ökumenizmus képviselője, vagy éppen újra katolikus színekben? Saját – egykori vagy kaliforniai – ihletéből táplálkozva vagy többé-kevésbé figyelembe véve a megrendelők értékeit, céljait? (Azzal is számolni lehet, hogy a presbiteriánus egyház „felekezet fölötti keresztény” zenésze mint „nem katolikus” ellenérzést válthat ki túlbuzgó hívekből.)

– Maga a zenemű. Amatőr, félamatőr vagy profi munka? Alkalmi zene vagy autonóm mű? Pop-zene, magas művészet vagy a kettő ötvözete, s ha utóbbi, milyenfajta keverék? Könnyen előadható és befogadható populáris mű vagy csak profik által kivitelezhető és élvezhető alkotás? Liturgiába illeszthető vagy koncertmű?

– A zeneművet előadó egykori zenésztársak (Bardóczi Gyula, Kékes Zoltán, Lombosi András, Rápolti Árpád, Ullmann Ottó, Tegzes Ottó). Közülük egyesek még ma is pop-együttesekben zenélnek, mások már csak alkalmi szerűen. Többen azóta nem találkoztak Szilassal, a katolikus egyházzal és az egyházi zenével pedig más és más a viszonyuk. Így aztán számítani lehet arra, hogy egyesek csak egy jó buli reményében, mások a barátság kedvéért, ismét mások egy színvonalas produkcióban való részvétel miatt, megint mások vallásos vagy egyházas motivációval vállalkoznak az *Abonyi misé*-ben való közreműködésre.

– A kórus. Benne pestiek és abonyiak, az egykori Szilas-misé éneklők és a mai nemzedék, az elsősorban a komoly zenét és a pop-zenét is kedvelők.

– A karnagy, (*Tardy László*), aki a művet egykor⁹ és most betanította és vezényelte. Prominens képviselője a magyar egyházzzenének, s ugyanakkor nagy formátumú vádlókkal szemben védőüggyvédje a színvonalas pop-zenének, segítője a zenei nyelvújításnak. Kérdés, most mit vállal föl: egy emléket és a régi jó barátokat (Szilast, Széll Vincét és az egykori templomban is játszó pop-zenészeket), vagy immár egy, a magas művészet körébe sorolható, s így nehezebben megtanulható és előadható, de könnyebben védhető művet.

⁷ Máron Zsófia, Szűcs Krisztina, Vári László

⁸ Péterfi Rita és Szűcs Hajnalka

⁹ Abonyban még nem, de a Mátyás-templomban már nemcsak a Húsvéti misét, hanem a többi Szilas-művet is ő „gondozta”.

Megszólítók és egyben megszólítottak is azok az egyházi és más intézmények, ahol elhangzottak a művek.

Az események. Az *Abonyi mise* fogadtatását négy alkalommal, négy helyszínen vizsgáltuk: először április 6-án Abonyban, ahol a Szent István Templomban egyházzei áhítat keretében az *Abonyi mise*, mise keretében a Húsvéti beat mise, majd április 12-én Budapesten az Erzsébetvárosi Árpádházi Szent Erzsébet templomban a mise keretében a beat-mise, koncerten az *Abonyi mise*, egy nappal később a Mátyás templomban a diákmisén a beat-mise, a szokásos „koncert-misén”¹⁰ (zömmel a törzsközönség előtt) pedig az *Abonyi mise*, április 19-én a Magyar Szentek Templomában (zömmel fiatal közönség és az egykori beat-misék közönsége előtt) az esti mise keretében a beat-mise, utána pedig az új mise hangzott el. Ezeket az eseményeket a megszólítottak különböző rétegei értelmezhetik a) a beat-zene ünnepének, demonstrációjának, b) egy egyházon belüli, identitás-, mentalitás- és ízlésirány megnyilatkozásának, c) nosztalgia-koncertnek, amelyen a beat-mise egykori előadói és kedvelői önmagukat ünneplik, d) egy hazalátogató sztár ünneplése, e) zenei esemény egyház szolgálatába állításának az egyházi identitást erősítés és/vagy az evangelizálás céljával.

A megszólítottak közé számíthatjuk

- A misék törzsközönségét, akik számára ezek a művek merőben újfajta, kellemes vagy kellemetlen élményt jelenthetnek.

- A beat-mise egykori közönségét, akik számára kellemes vagy kellemetlen meglepetést okozhat az új mű, esetleg az egykori is, hiszen közben – felnőve – megváltozott az ízlésük.

- Tizen- és huszoneveseket, a mai világi és vallásos popzene kedvelőit, akik számára a beat-mise is régmódinak számíthat.

- Egykori zenésztársakat, akiket meglephet a 30 évvel ezelőttről erőteljesen eltérő mai mű.

- Az egyházi zene szakembereit, akiket az egykori mű erőteljesen meglepett.

- Egyházi vezetőket, akiknek zenei ízlése meglehetősen eltérő, akik ugyanakkor fontos evangelizációs eseménynek is tekinthetik a bemutatókat.

AZ ÖTLETGAZDA¹¹

„Akkor több kórusban énekeltem, több pappal, több katolikus közösséggel voltam kapcsolatban. Éjjel-nappal énekelgettük ezt a műfajt is. Ebben a világban éltünk, a tanulást elhanyagoltuk. Amikor a Szilas-féle beat-misét csináltuk, nem volt előre megfontolt evangelizációs célunk, semmiféle egyházi praktika, vagy a fiatalok templomba csábításának szándéka. *A magunk kedves zenéjét alkalmazzuk egyházi szertartásra*, mert mindkét világban, a beat-zenében és egyházunkban is otthon voltunk. Szilas Imre távozása után abbamaradtak a beat-misék, több okból is. Politikai szempontból is barátságtalan volt a légkör. Ha egyszer maga a beat-zene is politikai ügy lett, még inkább a beat-mise. Másik gondunk a kórus volt. Alkalmi együttes volt, tagjaik különböző kórusokban énekeltek, s karnagyaik nemigen örültek vendégszerepléseiknek. A harmadik probléma a zenekar volt. Imre igen nívós együttesekben játszott, ők adták elő Imre műveit, annak ellenére, hogy többségük nem volt hívő, s hogy az éj-

¹⁰ Ahol a zeneirodalom nagy művei hangzanak el hétről hétre.

¹¹ Kurzívval az én kiemeléseim

szakai zenélés után nagy megterhelés volt számukra a reggeli miséken játszani. A negyedik pedig Imre távozása. Nélküle, az ő improvizatív és gazdag játéka pótolhatatlannak látszott. Odakinn rengeteget fejlődött, pedig egyáltalán nem volt könnyű élete. Egyszer megjegyezte, hogy legszívesebben Quasimodoként élne egy templomban, és csak orgonálna. Sokat dolgozott, sokat képezte magát, tele van ötlettel, improvizatív készséggel, dől belőle a zene. Nehéz lenne besorolni bármelyik irányzatba. *Manapság nagyon kevés a színvonalas populáris egyházi zene*, rengeteg a magyartalan „sláger”, limonádé és a giccs. Ez a mű sokkal hosszabb, komplikáltabb és gazdagabb, mint a harminc évvel ezelőtti. Egyöntetűen meleg fogadtatásra nem számítok, inkább az egyházi könnyűzenével kapcsolatos máig elnyúló polémiák felerősödésére lehet számítani. Különösen azok körében nem, akik szerint az egyházi zene meghitt, nem méltó hozzá a dobpergés, az extázis, a hangerő.”

A ZENESZERZŐ

„Családi tragédiák ellenére is nagyon jó gyermekkorom volt¹². Ötéves koromtól zenét tanulhattam, s már gyerekkorban is sok zenét szereztem. Kodály sokszor eljött hozzánk a zeneiskolába, egyszer egy témát adott föl, és én improvizáltam rá, s neki nagyon tetszett. Amikor konzervatóriumba jártam zeneszerzés szakra, már voltak zenekaraim, akikkel beat- és rockzenét játszottunk, s mint vallásos gyereket szent énekeket kezdtünk egy kicsit másképpen játszani. És akkor jött az ötlet, hogy csináljunk *beat-misé*t. Jó barátom, Szél Vince ezután állandóan ösztönzött, inspirált, nagyon feldobott. Aztán megcsináltunk a *Húsvéti misét*. Akkor ösztönösen írtam, ma már tapasztaltabb vagyok, miután megismertem az egyházzene irodalmát. Ez a zene talán jobban ki tudja fejezni minden más formánál azokat a hatalmas dolgokat, amiket Isten művel a világ teremtésétől fogva.

Amikor Szél Vince barátom felvetette, hogy írjak új misét az évfordulóra, először az a gondolat fordult meg a fejemben, hogy az új állandó részek közé a harminc évvel ezelőtti változó részeket illesztettem be. Nagyon sokat dolgoztam rajta, már 1994-től, 1996-tól kezdtem küldözgetni a részleteket. Nagy örömömre vállalták régi zenésztársaim, pedig többüket 30 éve nem láttam.

Legszívesebben valamennyiüket elhívtam volna, s mindegyiküknek adtam volna valami feladatot. Ilyen együttesben többük már nagyon régóta nem játszott. Ebben a misében szívem szerint mindazt kifejeztem, amit egész életemben gyűjtöttem össze. Nemcsak főlemelő, hanem egyházzenei élményt is szeretnék adni. Az sem mindegy, hogy hol. Az embernek csak egy hazája lehet, az ember mindenütt másutt idegen. Ez a kis haza otthonom. Ez egy többlet. Mindig is írtam zenét, kisebb-nagyobb sikerekkel, orgonaműveket, kórusműveket. Csak rendelésre. Ezt is, Vince kérésére. *Eddigi munkásságom summázata az Abonyi mise*. Latin szöveg és rock and roll együtt. A latin illik a grandiózussághoz. Tudom, hogy sokan nem szeretik ezt a zenét. Harminc éve is úgy volt. Nádas Péter¹³ akkor azt írta, hogy, amit csináltunk nem maradandó, elmegy fölötte az idő. *Nekünk akkor semmiféle ideológiánk nem volt*, egyszerűen szerettünk zenélni, s mivel katolikusok voltunk, egyházzenevel is foglalkoztunk. Akkor ez a

¹² Édesapja születése után állandóan ágyhoz kötött beteg lett, egyik nővére és bátyja pedig hatéves korában nyugatra ment.

¹³ Akkor mint fiatal újságíró, aki az abonyi és a Mátyás templom-beli bemutatóról is írt, eléggé fanyalogva. Ld. KAMARÁS ISTVÁN – KÖRMENDY FERENC: *Religiozus beat? = Új Forrás*, 1990. 2. sz.

kettő, a beat és a mise összejött. Nagyon vigyáztunk arra – részben politikai, részben liturgikus okokból –, hogy csak elfogadott egyházi szövegeket használjunk. Az USA-ban is egy katolikus templomban kezdtem el orgonálni, de elkezdtem zenélni más egyházakban is, ahol a könnyebb zenék divatosak voltak, baptisták és mindenféle karizmatikusok körében. Mindenféle keresztény templomban működtem. Szent Pál azt mondja, ugye, hogy vizsgáljátok meg jól, s én ezt szem előtt tartottam. *Jézus volt számomra a mérce*. Megismerkedtem különböző zenei stílusokkal, ideológiákkal, teológiákkal, teológiai tanulmányokat is folytattam. Ma egy presbiteriánus templomban vagyok orgonista és karvezető, de más templomokban is játszom. Ami a hitemet illeti, ez egy spirális dolog, egyre jobban, *egyre mélyebben tanulmányozom, élem az életet*, egyre mélyebben gyakorlom hitemet. A keresztény vallás intellektuális, meg kell értenünk, s erre egy egész élet kevés. A katolikusan kívül sok más fajta keresztény hatás is ért, hol az egyik, hol a másik vált életemben hangsúlyossá. A lényeghez szeretnék eljutni. Ezt kutatom a zenében is. A legfontosabb megtudni, mit kíván az Úr. Azt, hogy igazságot cselekedjünk, s szeressük az irgalmasságot, s teljesítsük akaratát. Ebben a mentalitásban élek, gondolkodom, és zenélek. Nehezen tudom elképzelni, hogy más is meghallja zeném-ben azt, amit én meghallottam benne. Ez az egész zenélés egy nagy rejtély számomra.”

A ZENEMŰ

Mivel a műről újszólván csak hívei nyilatkoztak, megkértem két független szakértőt, hogy az abonyi felvétel alapján véleményezzék a művet.

Körmendy Ferenc, a Magyar Rádió egyik művészeti vezetője, aki maga is játszik többféle zenét (köztük rock-zenét is), aki jól ismeri a magyar egyházi pop-zenét, így vélekedik az új műről: Szemléletében alapvető különbséget érzek. Szilas *professzionális igény-nel* (és ezt most nemcsak dicséretképpen mondom) *műzenét, egyházi zenét* alkotott, míg a régebbi a sopontán örömből született. Ez a mű nagyon hosszú, népéneként, népszerű zeneként nem funkcionál. Ezt egyébként a felvételen hallható taps is igazolja. A *nagy összegezés* igényével készült. Ahogyan előre halad a mű, egyre inkább oldódik a műzene alkotási igény. Míg a túlszűfolt Kyrie és a Credo szinte a H-moll misét idézik, a továbbiakban előrenyomul a swing, a jazz és a rock. A nagy összegezés igényével készült, tágabb ízlésvilág jellemzi. Felbukkannak benne gregorián idézetek, a rock-világból is rengeteg idézet, például Webbertől, a (*Szupersztár*-ból tételes idézet is), Emerson jazz-rock triója, (orgona és szintetizátor improvizatorikus szólók emersoni ihletések), az Agnus Dei-ben egy Tina Turner által énekelt slágert véltem felismerni. A kórus nagyon jó, a orgonista igazi profi. A Kyrie egyébként nagyon szép, méltóságteljes, ünnepi alkalmakra való.

Szalai Olga, a MTA Zenetudományi Intézet munkatársa, a népzene és az egyházi zene szakértője úgy gondolja, a 67-es beat-mise teljességgel felidézi a hatvanas évek rock- és tánczenevilágát.¹⁴ Az *Abonyi mise* latinságával, felismerhető műzenei hatásokkal és törekvésekkel félig már műzenei igényt jelez. Érződik a komolyabb zenei felkészültség és igény. Ezúttal az archaizáló, barokkos (vokális) részeket elsősorban

¹⁴ A nem annyira dallami, mint inkább ritmikai elemekkel dolgozó – olykor kifejezetten kemény ritmikai megtámasztással megszólaló magyar nyelvű mise minden amatőrségével együtt a maga nemében igazán forradalmi esemény volt. Zenei nyelvezete nem tükröz egységes szerzői stílust. Van benne elbeatesített népének és kifejezetten kodályos fordulatokkal bíró, de egyébként nem kodályos Miatyánk. Leginkább dallami fantáziára valló a nem véletlenül népszerűvé vált Üdvözlégy, melynek minden sablonos szekvenciázása mellett is van egy íve, melodikus építkezése.

dzsesszes (hangszeres) részek váltogatják. A hosszasan végigkomponált Kyrie barokkos fúgaszerű kórusa rockos hangszereléssel házasodott össze. A Glória belépő és vissza-visszatérő orgona-motívuma kifejezetten a Messiaen-t idézi fel, ha ugyan nem egyenesen átvétel. Az egyébként nehezen végigkomponálható tételen érződik a tematikus összefogottság, mégis kicsit sokféle a hangzásvilág (középkorias kórusrész, dzsesszes, rockos, dél-amerikai, gregoriános). Én a hangszeres kadenicaszerű résszel fejeztem volna be. Ez a tétel teszik legjobban. A Credo már szétesebb, és számomra túlságosan programszerűen feldolgozott. Stílusban még vegyesebb: gregoriános, barokkos fuga-szerű, dzsesszes zongoraszóló stb. váltakozik. A női szóló, ha színesebb is, nem volt eléggé indokolt, mert nem volt annyira szép. A Sanctus és az Agnus kóruskezelése szegényesnek tűnik (visszamegy az egy szólamba, nem is elég fantáziadús, például skálamenet lefelé 8-10 hangon keresztül), feltűnő a latin szöveg prozódia szempontjából nem mindig megfelelő alkalmazása. Egészében véve *figyelemreméltónak* tartom a misét, már csak azért is, mert *nem esett áldozatául a divatos nyugat-európai vagy amerikai túl sablonos vagy érzelgős dallamvilágnak*, hanem egy számomra szimpatikusabb, rusztikusabb vonulatot idéz föl. Én a Tolcsvay-féle Magyar misét nem tartom sem eléggé liturgikusnak, sem eléggé jó zenének, mert sok volt benne a sablonosság és a világias érzelgősség. Ebben a műben *összefogottabb az egyes tételek tematikus építkezése*. Helyenként bátrabb és fantáziadúsabb a vokális és hangszeres dallamvezetés és szólamkezelés, máskor (a Credo és az Agnus egyes részeiben) viszont indokolatlanul elszegényedik. A dilemmát Szilasnál számomra az okozza, hogy nem tudom, dzsesszesített klasszikus zenét vagy klasszikus zenével színezett dzsesszt kell hallgatnom, és ezen belül az említett hatások nem olvadnak meggyőzően egybe. A törekvés nem rossz, csak érthető módon a barokk zenét illetően az elődök miatt nehéz profinak lenni. Ez a mise így *nem eléggé egyenletes színvonalú*. A szerzőnek jobban kellene törekedni a karakteresebb saját nyelvre. Kár, hogy a magyar nyomok kevésbé érződnek.

A KARNAGY

„A harminc évvel ezelőtti mise egészen új kezdeményezés volt. Nem a legmodernebb – mint Ligeti vagy Stockhausen –, de ez a fajta beat-stílus merőben különbözött az akkori vallási könnyűzenétől, például attól, amit Duval atya művelt már a 30-40-es évektől. A hagyományos egyházi zene bölcsője Európa. Amerikában egészen más a helyzet. Ott a kultúra internacionalistább, gondoljunk csak a dzsesszre és a spirituáléra. Az a hangzásvilág akkor idegen volt az európai zene hangzásvilágtól. A dél-amerikai zene elért Európába is, s akadtak próbálkozások ezen a nyelven megszólaltatni a liturgiát. Szilas a liturgia hivatalos szövegét vette anyagául, méghozzá két évvel a hivatalos bevezetése előtt, valamint a Szent Vagy Uram énekeskönyv több száz éves szövegeit. Ezeket a szövegeket jeleníti meg korosztályának zenei nyelvén, és ez nagyon jól sikerült. Az *Abonyi mise* ugyanarra a hangszer együttesre készült, de az énekkari anyagban óriási a különbség. A mostani mű *sokkal igényesebb, sokkal összetettebb*. Ez érthető is, hiszen Szilas odaát több zenei diplomát szerzett. Ez a legnagyobb értéke: *zeneileg átgondolt, kidolgozott mű, kompromisszum nélkül, mégis úgy, hogy egy jó amatőr énekkar el tudja énekelni*. Első benyomásom az volt, hogy ilyen rövid időn belül nem tudjuk megcsinálni. Amikor igent mondtam, egy évvel későbbre gondoltam, de Széll Vince kitartása győzött. Alapvetően miatta vállalkoztam mégis

rövidebb határidőre. Súlyos balesete után éppen akkor kezdett kilábalni a fizikai-lelki mélypontról. Természetesen szerepe volt döntésemben annak is, hogy harminc évvel ezelőtt közösséggé kovácsolódtunk, s én is tagja lettem a főképpen a Regnum Marianum mozgalomba tartozó társaságnak. Most is ezt a társaságot hívtuk össze, bár a feladat százszor nehezebb volt. Most már remélem, hogy olyan előadás lesz, amit a kompozíció megérdemel, hogy egyszerre adhasson *zenei és vallási élményt*. Talán még Szilas sem tudja, mennyire komoly vállalkozás ezt a Nelson-miséhez hasonló terjedelmű művet előadni. A *barátság és a nosztalgia* által motivált zenészek és kórus-tagok egészen másra számítottak: egyszerű zenei szerkezetre, olyanra, mint a harminc évvel ezelőtti volt. Nem adta meg könnyen magát a mű, sem a zenészeknek, sem a kórusnak. Utóbbiak hamarabb megbarátkoztak vele, egy részüket az újdonság varázsa inspirálta. Bár a *liturgiát ennyire szem előtt tartó mű ebben a rock-stílusban ritkaság*, mégis elég nehéz megjósolni, hogyan fogadja majd az egyház, kiváltképpen az egyházi zene képviselői. Persze annak idején Bach passióit is kritikusán fogadták. A beat és dzsessz zene sok esetben csak zenei kulissza, ám itt szerves része a liturgiának, de 30 év sem volt elég, hogy ezt megszokják. Az egyházi vezetés e kérdésben ma már óvatosabb, s nem nyilatkozik ex-katedra, nem ellenzi, de nem is pártfogolja. Meg is értem, mert ebben a stílusban nagyon sok gyenge mű született.

A ZENÉSZTÁRSÁK

A szólógitáros Kékes Zoltán, a ritmusgitáros Rápolti Árpád és a basszusgitáros Ullmann Ottó hosszasan és oldottan beszélnek¹⁵ a harminc évvel ezelőtt történekekről:

– Majdnem politikai kiállás volt, de akkor nem így gondolkodtunk. Jó zene volt, katolikusok voltunk, nagy dolog volt. Nem lett kövekezménye, legfeljebb annyi, hogy újságírók elkaptak és provokatív kérdéseket tettek föl.

– Megpróbáltak mindenféle politikai háttérrel belemagyarázni, de részünkről semmi ilyesmi nem volt. Számunkra egyszerűen jó buli volt.

– A Zenit együttes alsóközépszintű együttes volt, a Majakovszkij utcai tánciskolában játszott.

– Mindannyian zeneiskolások voltunk, együtt jártunk konziba, zeneszerzés szakra. Ott csináltunk – a komoly zenei tanulmányokkal párhuzamosan – beat-zenakart. Anyám tánctanárnő, így kerültünk a tánciskolába. A rádióban is szerepeltünk, szóval ott voltunk a zenei piacon.

– Amikor Imre megírta a beat-misé, evidens volt, hogy velünk csinálja meg. Az egyház progresszív részének ez óriási propaganda volt.

– A Szupersztár csak 68-69-ben volt. Ha akkor benne vagyunk a világ zenei vérkeringésében, világhíresek lettünk volna, hiszen nem Angliából vagy Amerikából indult el a beat-mise.

– Abszolút testi-lelki barátok voltunk, de hát úgy adódott, hogy engem az Atlasz és a Gemini, Szilast a Centrum hívta.

– A Geminivel is csináltunk néhány beat-misé.

Meg nem tudnám mondani, miért nem találkoztunk 30 éven át. A mostani eufórikus hangulat ezt egyáltalán nem indokolja.

---

¹⁵ Az abonyi bemutató előtt, az utolsó próbák egyikén.

– Ez a találkozás megdöbbenő volt. Félttem, meg sem ismerem, de ugyanolyan, mint 27 éve, még a hajtincse is ugyanúgy áll.

– Ugyanaz a zöld pulóver, és a mozdulatai meg a grimaszai is ugyanazok.

– A szellemiség a 27 évvel ezelőtti. Úgy látszik, ez a fajta zene és a vele járó életmód kortalanít.¹⁶

– Egy pillanatig nem volt kérdéses, hogy vállaljuk-e.

– Bár én ebből élek, föl sem vetődött a gázsi.

– Jó lett volna a többieket is elhívni, de hát elég egy dobos és egy basszus gitáros.

Amikor az *Abonyi misé*-re terelődik a szó, már rövidebbek a válaszok, egymásnak engedik át a szót. Rendszeresen visszakanyarodnak a régi beat-misére.

– Hogy mit várunk most ettől? Számomra ez *emlékezés*. Nem nosztalgia. A Szilas-mise ma is megállja a helyét. És mi a szívünk mélyén *beatesek* vagyunk. Ma már más-képpen hangszerelnek, de a beat misét ma is *ugyanúgy* fogjuk előadni.

– *Az újra együtt zenélés öröme*, nagyapa korunkban.

– Mintha csak valaki összetalálkozna harminc évvel ezelőtti szerelmével.

– Mintha újra összeállna egy focicsapat.

– Ez az új mű váratlan volt. Elsőre egy nagy kváz volt.

Igényesen megírt programzene.

– Az is igényes volt.

– *Ez komolyzene*. A harminc év mindenféle hatása benne van. *Ez egészen más*.

– *Nem jó keverni a stílusokat*. Ez egyébként nem beat, ez rockosabb. *A régi sláger-szerűbb volt*.

– Ez a hetvenes évek vége és a nyolcvanas évek elejének rock-stílusa. Az akkori legnagyobb sztár Emerson volt. Imre is orgonista, innen a hatás. Abszolút Emerson -hatás.

– Ez nem ilyen egyértelmű. Ebbe bele kell mélyedni.

– Hogy milyen lesz a fogadtatás? Most talán van esély a világsikerre. Ha lenne folytatás, dolgoznánk együtt. Még lehetne rajta alakítani.

A KÓRUS

Ötven-hatvan kórustag gyűlt össze az első összpőbára. Kétharmaduk 40-50 éves, a többiek alig hús év körűliek. Sokan érkeztek gyerekeikkel. Egyesek az elműlt évek alatt is aktívan énekeltek, s fejlesztették zenei tudásukat, mások most elevenítik fel énektudásukat. A hívó szóra – villámgyorsan terjedt el a hír, hogy Szilas új misét írt – *mindenki lelkesen jött, ám eléggé eltérő motivációval*: „Ez olyan, mint egy jó Koncz Zsuzsa-koncert: akkor is értékes volt, ma is az. Azt mondta egyikűk: „Minket a Regnum Marianum is összetart, természetes, hogy jöttem”. A nosztalgia, a barátság és a zene, az éneklés iránti szeretet munkál többségűkben. Az zenei anyagot már kazettán megkapták, de többségűk nem tudott intenzíven készűlni. Többségűknek meglepetés volt az új mise hangzása, mélysége, dallamvilága. Mást vártak. „Ez egy koncertmise, nehezen fér bele a hétköznapi liturgiába. Kiművelt munka: vissza is néz, összegez, és előre is tekint”, fejezi ki egy máig aktív kórustag többűk véleményűt.

¹⁶ Kékes Zoltán ma is a Dolly Rolls, a dobos Bardóczi Gyula az Old Boys egyűttes tagja, Ullmann Ottó pedig szabadűsző zenész.

SZÉTTARTÓ INDÍTÉKOK

A 30 évvel ezelőtti beat-mise spontán módon jött létre a nemzetközi beat-mozgalom és a hazai féllegális újravangelizációs mozgalom erőterében. Ma nincsenek ilyenfajta erőterek.¹⁷ Egy máig élő emlék hívja életre a vállalkozást. Ez formálja alkalmi közösséggé a meglehetősen eltérő indítékú résztvevőket. Míg annak idején a beat-mise a szervezők, előadók és befogadók nyelvén szólalt meg, az *Abonyi mise* nyelvét meg kell tanulni, s akik erre szívesen vállalkoznak, vagy a művészi kihívás, vagy a barátság, vagy a nosztalgia kedvéért teszik. A távolság az összegező ópuszt író és hitében egyre mélyülő zeneszerző és az „ugyanúgy” jegyében érkező, máig beates zenésztársak között a legnagyobb. Ők úgy vannak az egészszel, mint a mesét hallgató kisgyermek: egyfelől teljesen azonosul hőseivel, másfelől pontosan érzékeli, mi a mese, mi a valóság. Összeáll a csapat „ugyanúgy”, de mást kell játszaniuk, mint amire számítanak. Mindez áll a kórusra is, ha nem is ilyen mértékben, mert egyfelől ők mindig is kapcsolatban voltak és maradtak a komolyabb egyházi zenével, másfelől számukra, a katolikus vallási elit tagjai számára ez a közreműködés a baráti segítségen kívül egyházi szolgálat is. Kérdés, mi foghaja össze ezt a sokféle, csak részben összehangolódott indítékot.

AZ ÉRKEZŐK

Az abonyi bemutatóra érkezők általában annyit tudtak, hogy a harminc évvel azelőtti beat-mise mellett a szerzőnek egy újabb miséje is elhangzik.

Abonyi középiskolás lányok, a templomi kórus tagjai. Úgy volt, hogy ők is énekelnek, de elég későn kapták meg a kottát, így aztán kimaradtak. Magnóról hallották a művet, amelyről úgy vélekednek, hogy „gyorsabb, mint a hagyományos misék, és egészen más a hangszerelése, mint az orgonás miséknek”. Úgy vélik, eljönnek a koncertre és a misére is a rendszeresen templomba járók, az iskolák tanárai és az önkormányzati képviselők. A harminc évvel ezelőtti eseményről csak annyit tudnak, hogy „itt engedélyezték először” a beat-mise bemutatását.

70 körüli nő Pestről: barátnője tagja a kórusnak, mindig elmegy, ha az Angolkis-asszonyok templomában énekelnek. Erről csak annyit tud, hogy valami koncert lesz.

Két hatvan körüli lajosmizsei nő, a plébános testvérei: Egy jótékonysági koncertre jöttek, amelyen egy abonyi származású zeneszerző művét adják elő. Arra számítanak, hogy „sok nyitottság lesz benne”. Fel is veszik majd magnóra.

Idős hölgy Abonyból: rendszeres templombajáró, hétköznapi is. A plébános hirdette, s ő ott volt 30 éve is, csak arra emlékszik, hogy nagyon szép volt. Sokakat lát itt, akik nem járnak templomba.

Két 40-45 körüli abonyi nő: Nem járnak templomba, de hallották, hogy 30 éve volt itt egy mise, ez érdekli őket. Sokan jönnek, mert újságok is hirdették.

45 körüli abonyi férfi: Kisgyerek korában hallotta a beat-misé, és nagyon tetszett neki.

Negyvenes hölgy Jászberényből: 30 éve mint abonyi ő is énekelt osztálytársaival a kórusban. Az akkori mise „gyors tempója miatt volt más. Akik azon részt vettek, majdnem táncoltak. Egy kis mulatság volt.” Most csak azért jött, hogy találkozzon a régiekkel.

¹⁷ Más fajták persze vannak, ilyen a katolikus karizmatikus mozgalom.

A budapesti Rózsák téri templomi bemutatón:

Idősebb házaspár: Idejárnak templomba. A plébános hívta föl rá figyelmüket. Hogy milyen zene lesz, nem tudják, nem is értik ezeket a zenéket, de remélik, szép lesz.

Idősebb nő, unokájával: Rádióban és tévében is hallotta, hogy a beat-mise harmincéves évfordulójára lesz egy koncert. Annak idején hallotta, de csak halvány emlékei maradtak: valami könnyűzene. Tudja, hogy sokan vannak, akik szerint nem illik a beatzene a templomba, de ő „nagy elvárásokkal” jött, s unokáját is elhozta.

Négy fős család, két kicsi gyerekkel: Szilastól mindössze az *Üdvözlégy Mária*-t ismeri, reméli, jó lesz.

Fiatalabb nő: Ismerősei hívták, fogalma sincs, most mi lesz. Volt már „könnyűzenei misén”, reméli, ez is szép lesz.

Idősebb hölgy, 18 körüli evangélikus fiával: Kíváncsian várják, valami szépre számítnak. A fiú úgy véli, ez a zene majd „feldobja a hangulatot”.

Két idősebb hölgy: Idejárnak templomba, a diákmisére is járnak, ahol szoktak gitározni a fiatalok. Ezzel szerintük „a fiatalokat jobban össze lehet hozni”.

18 éves lány: Úgy véli, hogy az ilyen újfajta zene „teljesen elfogadható” a katolikus egyházban.

Három huszonéves fiatal: Hallották, hogy koncert is lesz a mise keretén belül, de nem tudják megfogalmazni, mit várnak tőle.

Középkorú nő, egyházközségi titkár: Annak idején nem hallotta, de nagyon kíváncsi, hiszen ifjúsága zenéje. Úgy véli, hívó fiatalok csinálták, mert fontosnak tartották, hogy „mások is kötődjenek a liturgiához, mert örömet akartak szerezni vele, adni valamit az Úr dicsőségére”.

Míg harminc évvel ezelőtt „beat-mise” hallatán minden fiatal legalább az összetett szó előtagját ismerte, s hívót, nem-hívót egyaránt izgalomba hozhatta a szokatlan szóösszetétel, a példátlan esemény tudata, most a résztvevők nagyobb része igazából nem tudja, mi lesz, sokan templomukba jönnek, bízva abban, hogy megint valami szép esemény lesz. Az abonyiak egy részét a városukban történt eseményre emlékezés, egy másik kör az egyházi könnyűzenei esemény, egy még kisebb kört kifejezetten a beat-mise vonzott. Kevés tehát a nagy intenzitású és körülhatárolható elvárás, és akik ilyenekkel jöttek, azoké eléggé eltérő.

AZ ESEMÉNY

Abonyban, az *Abonyi mise* ősbemutatóján is már teli templom a misére (amelyben a Húsvéti beat-mise is megszólalt) zsúfolásig megtelt, mintegy 650-en lehettek¹⁸. Többen voltak nők, mint férfiak, de minden korosztály képviselve volt. Az abonyiak is többen, mint egy átlagos vasárnap, és sokan érkeztek az ország minden tájáról. Az ősbemutató előtt a plébános és a karnagy is beszélt a rendezvényről, Szilas Imréről, a 30 évvel ezelőtti beat-miséről, valamint a mostani műről: a tételekről, a zenei kifejező eszközökről. (Ez csak itt történt.) A közönség az egyes tételek között is tapsolt (csak itt történt ilyesmi.), majd a koncert egyöntetű, erőteljes tapssal zárult. (Itt volt a legsponzánabb és legmeggyőzőbb.) A mise elején szót kapott a karnagy is, és az 1996-ban komponált Miatyánk megtanulására is sor került. A misén a zenére néhányan ütemesen ringatóztak, a majd egy óra hosszát tartó prédikáció alatt azonban többen eltávoztak. A prédikáció (itt egyedül) kapcsolódott a zenei eseményhez oly módon, hogy a

¹⁸ Szombat délután és este

legutóbbi évtizedek két legjelentősebb csodájaként az 1956-os forradalmat és az 1967-es Szilas-misé¹⁹t említette. A mise végén a közönség felállva tapssal köszöntötte, ünnepelte a szerzőt és a kórust. (Itt alakult ki igazán forró hangulat.) Bár a plébános kérte Szilast, jöjjön le a karzatról, hogy a jelenlévők megismerhessék, ő inkább ráadást adott.

A Rózsák téri templomban¹⁹ iszonyúan hideg volt, s ez is rányomta bélyegét a hangulatra. Elég szép tömeg gyűlt össze, de nagyon kevés fiatal. A bevonulás utáni (1967-es) beat-zene óriási megdöbbenést keltett. Kiderült, a többség nem tudta, mire jött. Ahogyan aztán a beleszoktak ebbe a zenébe, próbálták – legalább a refrént – együtt énekelni a zenészekkel.

A Mátyás-templomban a vasárnap reggeli ifjúsági misén hangzott el a beat-mise, a szokásos 10 órás koncert-misén, ahol az *Abonyi mise* is elhangzott, már nagyon kevés fiatal volt. A koncert-misék törzsgárdája, külföldi turisták és néhány tucatnyi beavatott vett részt.²⁰ A nagyon hosszú, túlságosan kegyes, intellektuális és patetikus prédikáció nemigen illeszkedett az eseményhez, amellyel kapcsolatban – azon kívül, hogy a pap a misét a zeneszerzőért ajánlotta föl – csak egy száraz mondat hangzott el. Sokakat az is zavart, hogy az *Abonyi mise* előtt bevonulásra a beat-mise részlete hangzott el, majd gregorián zsoltáréneklés és hagyományos népének is beékelődött a tételek közé.

A Magyar Szentek új templomában, amely egyben az egyetemisták temploma is²¹, az esti mise keretében hangzott el a beat-mise, és a mise után az *Abonyi mise*. A szombati mise törzsközönségén kívül elég sok fiatal vett részt, de többségben volt az a korosztály, amely annak idején tizenévesként hallhatta a beat-misé²¹t, köztük szép számmal zenésztársak, egyházi zenészek. Eléggé családias volt a légkör, s ezt az is elősegítette, hogy egy papnövendék mondta a homiliát.

Az események tehát *meglehetősen eltérő történések* voltak. Igazi nagy esemény, úgy tűnik, csak Abonyban volt, annak ellenére, hogy itt is nagyon heterogének voltak az elvárások. A másik három *alkalommal csak részlegesen alakult ki kommunikáció* az előadók és a befogadók között, még leginkább a negyedik alkalommal, amikor legnagyobb volt a beavatottak és a kollégák aránya.

A TÁVOZÓK

Hetven véleményt gyűjtöttünk össze, legtöbbet Abonyból.

Középkorú férfi, egy másik hasonló korú lányával: Mind a kettő *tetszett* mindannyiuknak.

Harmincas férfi: Mindkettő *szokatlan* volt, az *Abonyi mise* közelebb állt hozzá.

66 éves hölgy Szolnokról: „Csodálattal” hallgatta az *Abonyi misé*-t, és a beat-mise is *tetszett* neki.

Idősebb férfi, zenész: Gratulál Abonynak a *szívélyes rendezésért*, de a prédikációból 20 perc is elég lett volna.

Ötven körüli asszony: 1974-ben „egy ceglédi csapattal” énekelték Szilas beat-miséjét, ő játszott benne a hegedűszólist. „Megfoghatatlan, szavakban ki nem fejezhető érzés” volt újra hallani. Ugyanazon a nyáron Zebegényben az esti szentmise után Szilas *Üdvözlégy*-ét énekelte. Most pedig egy *gyönyörű* művet hallott, mely a *feltámadás hangulatát* fejezi ki.

¹⁹ Szombat este

²⁰ A legbeavatottabbak már Abonyban ott voltak.

²¹ Szombat este

10-12 éves gyerekek: Nagyon tetszett nekik a „*műsor*”. Hatvanon felüli hölgy, a soroksári énekkar tagja: *Lélekemelő* élmény volt számára, pedig a beat-zenét el nem tudta volna képzelni templomban.

Középkorú férfi, hitoktató Újszilvásról: Két faluból hozta hittanosaikat. *Csodálatos* élmény volt számukra. Úgy érzi, van mit továbbadniuk az otthon maradtaknak.

Idős hölgy Abonyból: Úgy véli, Szilas jól számolt el zenei talentumaival. Szeretné, ha a Mindszenty boldoggá avatására is írna egy misét.

Nem hívő középiskolás fiú: Az egész est tetszett neki „zeneileg”, jobban az *Abonyi mise*, mert „konzervatív beállítottságú”.

Idősebb abonyi hölgy: Mindkét mű nagyon tetszett neki, ilyen műnek szerinté helye lenne a templomban máskor is, talán *vonzaná is a fiatalokat*.

Két idősebb hölgy Budapestről, a plébános egykori kispesti hívei: Az abonyi misét „*megnyugtatóbbnak*” tartották, mint a „hangosabb és zajosabb” beat-misé. Úgy vélik, az ilyesmi *megfoghatja az ifjúságot*.

Hatvanas hölgy, a plébános házvezetőnője: Nagyon tetszett neki mindkét mű, pedig az ő korosztálya általában nemigen szereti az ilyesmit, mondják is, ha gitárral látnak valakit bejönni a templomba, hogy megint diszko lesz.

Vélemények a budapesti bemutatók után

Idős hölgy: Idejár templomba, de nem tudta, hogy ma milyen mise lesz. *Botrányosnak* tartja, hogy „mit meg nem engednek manapság a templomban”.

Húsz év körüli fiatalember: Nem jár templomba, betévedt a dobszóra. Nem igazán tetszett neki, szerinté *nem templomba való*, túl hosszú is volt.

Harmincas férfi kisgyerekekkel: Templomba ritkán jár, de a pop és a rock érdekli, „ez a zene azonban nagyon rossz volt, egy *barokk zene* négynegyedes ütemben.”

Bölcsészhallgató lány: Furcsának találta a zenét, mert „valami modernnek és szentnek a keveréke”. Neki ez nem tetszik, mert „mindennek megvan a maga helye, és ha valakit csak ezzel lehet *templomba csalni*, az már rég rossz.” Zavarta a latin nyelv és az *áhítatot akadályozó*, túlságosan hangos modern zene keveredése is.

Fiatal református pár: Kíváncsiak voltak, milyen egy beat-mise. A zene tetszett nekik, de a református istentisztelethez képest a „koreográfiát” nagyon furcsának találták.

70 év körüli, nyugalmazott magas rangú katonatiszt: Nem erre készült, a „rég gregorián dolgokat” kedveli, de nagyon *kellemesen csalódott*, mondja egyikük. Másikük (könnycseppel a szemében) hozzát teszi, hogy „a modern része” is tetszett, pedig ő maradinak tartja magát, olyannyira, hogy a bajtársi találkozókön csak latin misét hajlandók hallgatni,

Középkorú, jólöltözött férfi: Közli, hogy valamelyest ért a zenéhez. Ő kihagyta volna a túl dzsesszes részeket, amelyek inkább *dzsessz-klubba való*k. A többi viszont nagyon jó volt. Úgy véli, nemcsak gregoriánnal lehet dicsérni az urat.

Idősebb, jólöltözött úr: A korálos részek tetszettek neki jobban, *a dob egy kicsit erős* volt, de hát ezt is el kell fogadni. Reméli, permanens újdonság lesz, s majd *hat a fiatalokra*.

Középkorú kosztümös hölgy: Körülbelül erre számított, mert már régebben is hallott ilyesmit külföldön. Az talán még ennél is „felszabadultabb” és modernebb volt.

Középkorú hölgy: Bevallja, konzervatív, a klasszikus miséket szereti, de az orgona a végén tetszett. A dob viszont zavarta, az *csak a fiatalokat szabadítja föl*. Az olasz turisták majdnem táncra perdültek mellette.

Ötvenes házaspár: Nagyon tetszett nekik, „*harmonikusan keveredett* benne a zenetörténet minden irányzata”. A „dobhangsúly” pedig – bár szokatlan egy istentiszteleten – „fölrázta” bennük érzéseiket.

Három középkorú hölgy, három idős hölgy, két másik középkorú hölgy, egy másik idősebb nő, két fiatal nő: Nagyon tetszett nekik, mert gyönyörű volt, egyébként a *Mátyás-templomban mindig minden olyan gyönyörű*.

Idős úr: Szép volt, mert olyan sokan voltak, többen, mint szoktak.

Negyvenes nő: Férje énekelt a kórusban, így már egyes részleteit hallhatta. Ez nem beat-mise, hanem *modern ritmussal megerősített istentisztelet*. Látta, hogy többen felkapták a fejüket, ám a többségének tetszett.

Középkorú úr (akcentussal, nem régen jött haza külföldről): *Csodálatosnak, modernnek* tartja, jogosnak tartja a nagy tapsot a végén, csak azt nem érti, miért nem adják elő a Zeneakadémián.

Ötvenes férfi, mérnök és karnagy: Annak idején maga is írt beat-miséket. *Ez a mű túl nehéz ahhoz, hogy populáris legyen*. Mintha egy zeneakadémista ujjgyakorlata lenne. Az orgona túl nagy szerepet kap benne, túl hosszú a Kyrie, túl erős az Emerson-hatás.

Huszonéves építész-mérnök, amatőr dzsessz-zenész: *Profí munkának* tartja, az előadást is. Keveredni érzi benne Bachot, Orffot, Emersont. Ez már nem beat, hanem inkább rock. Nem válik előnyére, hogy túl könnyen észre lehet venni az elemeket, talán azért, mert nincsen eléggé összedolgozva.

Lényegesen különbözik az abonyi és a budapesti fogadtatás. Abonyban inkább az ünnepi esemény egészét értékelik, mint a zeneművet. Kedvezően fogadják az ilyenfajta műveket nem igen ismerő hívek is az *Abonyi misét*, mert *legitimálja*, „*megszenteli*” a *kontextus*: a mise, az egyház, a ünnepi alkalom, ahová sokfelől érkeztek, a harminc évvel ezelőtti esemény (amire büszkék, amelyet volt káplánjuk az 56-os forradalomhoz hasonlít), az Amerikából érkezett zeneszerző és a pesti zenészek, énekesek. Mindenesetre ha nem is feltétlenül ízlésbeli változást, de a tolerancia változását jelzi, ahogyan az idősebb hívek legalább is tolerálják ezt a fajta zenét.

A budapesti fogadtatás sokkal heterogénebb. Itt már magas arányú a *reflektív-kritikus*, a *szakszerű* és az *elutasító* vélemények aránya. Itt is szép számmal fordul elő a *feltétel nélküli pozitív*, a „minden szép, amit a templomunkban kapunk” attitűd, csak hogy ez esetben nem az abonyi naiv változat, hiszen itt a templom az elegáns Mátyás-templom, a maga koncert-miséivel, a magatartás pedig egyszerre jelez *egyházi identitást és fogyasztói mentalitást*. A fővárosban is tapasztalható az idősebb korosztály *zenei ízlésének nyitottabbá válása*.

SAJTÓ-VISSZHANG

Az *Abonyi mise* kapcsán mind az egyházi, mind a világi sajtó elsősorban a hajdani beat-miséről ír.²² Mintha ezzel a művel nemigen tudnának mit kezdeni. Akik mégis írnak, bennfentesek.

Az *Új Emberben* az a Szikora József írt Szilas Imréről, az egykori beat-miséről és az új műről²³, aki maga is részt vett a Felső-Krisztina templom beat-miséinek előadásában.

²² B. PETŐFI ÁGNES: harminc éves a beat-mise. = Igen, 1997. 5. sz. 11-13. o.

A világ első rockmiséje. = Új Misszió. 1997. 5. sz.

WALTHIER TAMÁS: Gitárral a templomban. = Magyar Fórum, 1997. ápr. 24.

MÁRIÁSS PÉTER: Az első beat-mise. = *Zászlónk*, 1996 szept. 18-19. o.

²³ Missa Aboniensis. = *Új Ember*, 1997. ápr. 27. 6. o.

„Ez valami más. Szólnak a gitárok és a dob, ez mégis több annál, hogy egy tizenhét éves fiú valami újat, valami mást akar. Bár az is jó volt, egyes tételeit, különösen az Üdvözlégy Máriát azóta is éneklük. A negyedig X-et taposó zenészek is jobban vonzódnak a teenager miséhez, nem könnyű nekik a műfajok határán át ide-oda járkálni. 'Az asszociációim Bach-tól származnak, de – mint az egész generációim – át vagyok itatva a rockkal. Ez elől nem lehet és nem is akarok kitérni', mondja Szilas. És szól az *Abonyi mise*, a gótikus ívek alatt ismerősnek tetszenek az archaizált dallamok, a Bach-reminiscenciák. Láthatóan élvezik az énekesek, a zenészek derekasan küzdenek. Az orgona Szilas Imre ujjai alatt kísérletet tesz arra, hogy 'a földön túli világhoz' emelje a szívünket. Úgy tűnik, sikerrel. A teenager mise és az Abonyi mise szerzője ismeri az *egyház tanítását* a liturgikus zenéről. Tudja azt is, hogy ez örök vita tárgya, bár ő nem vitatkozni akar. Mert „nem a zene az igazán fontos, hanem az, hogy az ember Istent dicsőítse általa”. Egy öreg néger asszony kérdezte Amerikában: "Tán csak az ördögnek lehetnek jó dallamai?" Szilas Imre is azt igyekszik bizonyítani: nem"

Gyorgyovich Miklós, aki részt vesz (feleségével és fiával együtt) az énekkarban a mű előadásában, a jezsuita folyóiratban, a *Távlatok*-ban²⁴ ír az *Abonyi misé*-ről: „Ez a misekompozíció az öröm zenéje, helyenként az extatikus öröme. Olyan zenemű születésének lehettünk tanúi és bábái, mely hasonló népszerűsége tehet szert, mint egykor a *Missa Luba* a maga elementaritásával, vagy a *Kreol mise*, mely hasonlóan igényes zene. Szilas miséje felépítésében az ordinárium tételeit szóltatja meg, nyelve latin (ebben is hasonlít a Luba-miséhez), így bárhol megértési nehézség nélkül előadható a világegyházban. A Kyrie-tétel gyönyörű és meglehetősen bonyolult fuga, mely háromszor indul el, ahogyan a szöveg kívánja. Az emberi hang dominál mindvégig, és sóhajt az Égig az Úr irgalmát kérve. A Glória elején ismételten lefutó hárfaszerű hangok mintha a tömjénezés mozdulatait utánoznák. Majd a kórus a népvándorlás korának zenéjét idéző kvartpárhuzamban éneklő markáns dallamát, melyet a szintetizátor igen-csak mai hangzású effektusai váltanak. A két hangzásvilág ötvözése remekül sikerült. Olykor a díszítésben egymást követő négy nagy szekund lépés (tritonus) jelentkezik. A kórus hangzása a tételben olykor musicalre emlékeztet a recitativók miatt. A Credo alapjában véve jazz muzsika. A swing stílusban megírt zene a teremítő Isten játékos jókedvét mutatja meg, a boldog Isten örömét. Ám ennek a könnyedségnek egyszerre vége szakad, és impresszionista képként jelenik meg előttünk néhány esemény. Krisztálytisztá, egyszerű altszólo tesz hitet Jézus Krisztus megtestesülésének titka mellett. Majd a méltóságteljes zene lefelé lépkedő hangok által jeleníti meg Jézus kereszthalálát. Az orgona egyre több feszültséggel teli akkordot szóltat meg, melyek Krisztus agonizálását jelenítik meg. Azután pedig, ahogy Jézus feltámad, feltámad a zene is, kicsattan a jókedv, s ha lehet, még vidámabb, mint a tétel elején. Ez a jókedv kíséri végig, s koronázza egy hatalmas Ámen. A Sanctus magasról indul, s szárnyal, mint az angyalok éneke. Jellegzetes magyar dallam ez. (A dicsőítés rövid dallamívében négy kvartlépés hallható, kodályi reminiscenciákat ébresztve.) A tétel mindvégig erőteljes hangzású, melyben a zenekar mintegy párbeszédet folytat a kórossal. A Benedictus finom szoprán-tenor kettőssel indul, s hosszasan, fényesen oldódik a hozsannázásban. A tétel érdekessége egy zenekari ostinato, mely ír dudanótára emlékeztet. Számomra mégis az Agnus Dei a legizgalmasabb zene, melynek kórusában újra megjelenik a kvint- és kvartpárhuzam. Ebben a tételben mintha a zenekar evilági darabosságáa birkózna egyfajta, a *transzcendensre nyitott* emberhanggal. Mintha a föld hangjai szólnának meg a zenekarban, s a menny felé vágyakozó ember éneke csendülne föl a sokszor ismételt miserere-ben, dona nobis pacem-ben."

²⁴ Abonyi mise – az öröm zenéje. = *Távlatok*, 1997. 2. sz. 484-484. o.

A művel megkínált egyházközségek mind szívesen fogadják az eseményt, de eléggé eltérő motivációval. Nagy András, az abonyi plébános a világon először Abonyban megszólaló beat-mise ősbemutatójának évfordulóját emeli ki. Écsy Gábor, a Magyar Szentek templomának plébánosa abban reménykedik, hogy a közelben lévő egyetemisták és főiskolások is nagy számban hallgatják meg. Spányi Antal érseki helynök, a Rózsák terei templom plébánosa úgy véli, „Példaértékű lehetne ennek a 30 éve, fiatal szerző által komponált, fiatal közönség előadásában hallhatott műnek a felelevenítése, ismételt meghallgatása. A fiatal generáció – a hívő fiatalok – számára így is világossá válna, hogy a saját örömeikre szolgáló, *a maguk kifejezési eszközeivel adott hálaadás* épp oly értékes, mint hajdan korok immár klasszikussá vált művészeinek világhíressé vált alkotásai. Az élmény mellett ösztönző lehet arra, hogy *a magunk örömeinek megélése és a katolikus hitünk megvallása nem zárja ki egymást, sőt egyébe ötvözve, a mai kor igényei szerint bemutathatja a vallásos fiatal közösségek alkotóerejét.*” Rumszauer Miklós nagykanizsai káplán a plébániájára, majd az andocsi regionális ifjúsági lelkipályorlatra hívja a Szilas-művet. *Gál Ferenc*, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem rektora pedig szeretné, ha a III. Piliscsabai Egyházzenei Napok repertoárját színesítené Szilas műve, mely az egri érsek miséjén hangzana el. Így aztán az Abonyi misét – ha áttételesen is – a magyar katolikusság első embere, a püspöki kar soros elnöke is legitimálná.

A LEGENDA ÁRNYÉKÁBAN

A harmincéves évfordulón föllevenedett a legendássá vált esemény, s az *Abonyi mise* mint esemény óhatatlanul a legendás beat-mise árnyékába került. Történelmi helyzet, két egymással interferáló mozgalom egyesített erőtere híján ez a kétségkívül értékes mű csak a maga művészi erejére és barátok összefogására támaszkodhatott. A tiltott kategóriából az egyházon belül is átkerült az óvatosan támogatott művek kategóriájába, de a félig-meddig kanonizált művek nem lehetett akkora varázsa, mint a félig-meddig tiltott gyümölcsnek annak idején. Így csak csendes, meghitt sikere lett. Ahhoz képest, persze, hogy milyen kevés volt az idő és a pénz, hogy mennyire szétartó indítékokból szövődött össze és szólalt meg elfogadható színvonalon a produkció, kisebb csoda történt. Nehéz elképzelni, mi történt volna, ha Szilas ma is színvonalas és egyben populáris művet ír. Égető szükség lenne ilyenre. Talán nem elképzelhetetlen, hogy majd egyszer ilyet is ír a mai napig is népének-ként énekelt Üdvözlégy szerzője. Az is lehetséges, hogy szponzorok és hivatásos menedzserek mégis csak felröppentik ezt a művet, együtt a világelső beat-misével. Vagyis annak árnyékában? Úgy tűnik, csak így lenne esélye egy kisebbfajta világsikerre is. De miért ne lehetnénk megelégedve az *Abonyi mise* tisztes sikerével, *egy igazi érték felvillanásával egy legenda árnyékában?* Úgy vélem, hogy vannak, lehetnének még szép számmal, akiknek Majlandban is az abonyi tornyok jelentik az idők jeleit.

Békepapság az üldözött egyházban

(Kísérlet egy értelmezési keret kialakítására)¹

A PAPI BÉKEMOZGALOM INTÉZMÉNYE (1950-1956). IDEGEN TEST AZ EGYHÁZBAN

Amikor egy szervezetbe idegen test kerül, például szervátültetés alkalmával, a szervezet ellenállással reagál. Minden energiáját arra összpontosítja, hogy kilökje magából az idegen testet. Ha erre nem képes, megpróbálja elszigetelni azt a test más területeitől. „Betokozza”, hogy még csak ne is érintkezzék egyéb részeivel. A szervátültetés végső sikerét az dönti el, hogy a műtetet végrehajtók tudják-e a módját, hogy miképpen törjék meg az ellenálló szervezetet. Az eredményben csak akkor lehetnek biztosak, ha folyamatosan figyelemmel kísérik a beültetett szerv működését. Ha a kívánt céltól eltérő az eredmény, újabb operációra kerül sor. A beavatkozást végzőknek azonban mindig számítaniuk kell előre nem várt eseményekre. Sohasem lehetnek biztosak afelől, hogy nem indítottak-e el egy esetleges nem kívánt folyamatot is.

A papi békemozgalmat egy ilyen idegen testnek tekinthetjük az ötvenes években, az egyházüldözés időszakában. A beavatkozást az állam végezte, a folyamatos megfigyelést s az elégtelen működés miatti retorziókat a papi békemozgalom felügyelésével megbízott Állam- és Egyházügyi Hivatal. A test, azaz a mozgalom addig tekinthető idegennek az egyházban, amíg 1958-ban Kádár János „nemzeti megbékélést” hirdetett, s a nyílt üldözés helyett az egyház vezetésével legitimáltatta a kommunista párt vallásellenességét. Ezt követően már nem próbálja kilökni magából a szervezet az új testet.

E dolgozat a nyílt egyházüldözés időszakát (1950-1956) tárgyalja. A hatalom mozgalommal kapcsolatos tervei és taktikai lépéseinek bemutatásán túl kísérletet teszek a békepapság életvilágának értelmezésére. A politikai vezetés szándékával kapcsolatos következtetéseim csupán a jelzett korszakra érvényesek, a békepapokkal kapcsolatos megállapításaimat általánosabb érvényűnek tekintem.

Fontos megjegyezni, hogy e tanulmány – hasonlóan a témában eddig megszólalókhhoz – a téma csak egy aspektusának bemutatására vállalkozik. Tomka Miklós több írásában elemezte az egyház és a békepapság egymáshoz való viszonyát, Pál József levéltári anyagfeldolgozása szintén az elmúlt korszak egyházának megértését segíti elő, ám nem történt még meg a téma megnyugtató átfogó föltárása. Az alábbiakban leírt értelmezési keret egyetlen részletet kíván kiemelni, nevezetesen, mi történt azzal a pappal, aki valamilyen okból kifolyólag békepap lett. Rámutat a helyzet csapdajellegére, a szervezetbe kerülők fogoly voltára, s emellett érvel még akkor is, ha adott körülmények között hatalmasokként léptek fel elnyomott társaikkal szemben. Tehát eddigi ismereteink kiegészítését szolgálja ez az írás, a résztvevői oldal megértő szociológiával történő megvizsgálásával.

¹ A tanulmány az „Aufbruch”, folyamatban lévő, átfogó, nemzetközi egyházszociológiai kutatás keretében készülő nagyobb munka része.

Az állam, az egyház és a Vatikán közötti kapcsolat a két világháború közötti időszakban

A két világháború között a magyar állam és a katolikus egyház viszonya harmonikusnak mondható. Az egyház hozzájárult az állam politikai legitimációjának biztosításához, cserébe az állam tiszteletben tartotta az egyházi érdekeket a politikai-gazdasági életben. A katolikus egyház hatalmi tényező volt Magyarországon, a szakirodalom triumfalizmusnak nevezi ezt a korszakot az egyház szempontjából. Természetes volt a vallásos szocializáció, a keresztény kultúra a társadalom egészét elérte, és annak világnézetét meghatározta. A magyar egyház hagyományosan jó kapcsolatokat ápolt a Vatikánnal is, sőt a kölcsönös bizalom légköre jellemezte a magyar egyház, a Vatikán és a magyar állam kapcsolatát. Szükségtelennek tartották a Vatikán és a magyar állam között külön konkordátum megkötését, amely kapcsolatukat formálisan is szabályozta volna. A Vatikán e nélkül is érvényesíteni tudta egyházpolitikáját, szabadon gyakorolhatta jogát az egyházi hierarchia kinevezésében. A bizalom légköre persze azt is jelentette, hogy a Vatikán hallgatólagosan figyelembe vette a magyar kormány óhaját az egyházi ügyekben.

A második világháborúból a katolikus egyház hatalmi helyzetet élvező, kultúra teremtető, s azt továbbadó intézményként került ki, amelynek vezetőit nemcsak a Vatikán, hanem a mindenkor magyar kormány is támogatta.

Ez a társadalmilag kedvező helyzet egy csapásra megváltozott 1945-ben. A változás felkészületlenül érte a magyar püspöki kart, sőt Rómát is.

Megváltozott kapcsolat az állam, az egyház és a Vatikán között 1945 után

A kommunista hatalom fokozatos előretörése nem hagyott kétséget afelől, hogy az állam nemhogy nem tart igényt az egyház legitimáló szerepére, hanem első számú ellenségként kezeli az egyházakat és általában véve a vallásosságot. A három politikai tényező háború előtti érdekkapcsolata köddé vált, a katolikus egyház vezetése és a Vatikán új politikai helyzetbe került. A magyar egyházfők számára nagy dilemmát jelentett annak eldöntése, hogy átmeneti helyzettel vagy végérvényes korszakváltással kell-e számolniuk. Az érintettek különbözőképpen látták ezt, s az erre a kérdésre adott válaszuk meghatározta a kommunistákkal szembeni politikai magatartásukat is.

A dilemmát jól tükrözik a Serédi bíboros 1945-ben bekövetkezett halála nyomán napirendre került utódlási kérdésre adott válaszok különbségei.

a.) A Vatikán már 1945-ben számolt azzal, hogy a kommunista hatalomátvétel be fog következni, de nem vetette el annak lehetőségét sem, hogy a nemzetközi helyzet alakulása miatt a kommunista uralom pusztán epizód jellegű lesz Kelet-Európában. Minden eshetőségre felkészülve olyan egyházfőre volt tehát szüksége, aki szembe mer szállni a kommunistákkal az egyház érdekeiért, sőt szükség esetén a mártíromságtól sem riad vissza. Ezért esett a választás Mindszenty Józsefre, az akkori veszprémi püspökre.

b.) A püspökkar, mint közvetlenül érintett fél, megosztott volt a kérdésben. Alapvetően olyan, kompromisszum-kész jelöltben gondolkodott, aki képviselné az egyház érdekeit a vatikáni politika szellemében, de ugyanakkor tárgyalni is hajlandó lenne az állammal. Váratlanul érte őket a vatikáni döntés, miszerint a magyar katolikus egyház első embere Mindszenty József lett.

Az események következtében a püspökkaron belül alapvetően két politikai szárny erősödött fel.

a.) Az egyik az újonnan kinevezett hercegprímás köré tömörült, az egyház korábbi, háború előtti pozíciójához ragaszkodott, s az állam és egyház viszonyáról csak e kérdés rendezése után kívánt tárgyalni.

b.) A másik szárny legerősebb embere Czaplak Gyula egri érsek volt. Ők a „modus vivendi” álláspontját képviselték, miszerint meg kell találni az uralkodó hatalommal való együttműködés, a politikai kompromisszum útját. Azt, hogy a kompromisszumokban meddig mentek volna el, sohasem derült ki. Mindszenty József bebörtönzéséig a legitimista szárny volt a hangadó a püspökkarban, utána viszont, amikor Czaplak érsek „leülhetett” tárgyalni a kommunistákkal 1950-ben, kiderült, hogy az állam már színleg sem akart kompromisszumot kötni az egyházzal. Egyházpolitikájának célja az egyházak és a vallás megsemmisítése volt.

Látnunk kell, hogy a katolikus egyház püspökkara és az állam között többé semmiféle párbeszéd sem folyt. Ráadásul az egyház vezetőit teljesen elszigetelték Rómától, a diplomáciai kapcsolatok, a kiutazások gyakorlatilag megszűntek. Róma elvi álláspontját ismerhette a magyar katolikus püspöki kar, ám konkrét politikai lépéseket egyedül kellett megtennie a testületnek.

Miután az állam kiszorította az egyházat a társadalom életéből (egyesületeit, iskoláit bezáratta), az egyház intézményrendszerét is szét akarta zilálni.

Nem lehet kétséges, hogy a papi békemozgalom egyik célja az egyház kettészakítása volt. A békepapok az állami akaratnak engedelmessé, saját püspökeikkel szembehelyezkedő politikai álláspontot képviseltek. E mozgalom szerepét akkor töltötte volna be, ha képes lett volna az alsó- és a felső papság között komoly ellentétet szüntetni, ami azonban a vizsgált időszakban nem teljesült. A papi békemozgalom 1950 júliusában alakult meg, s 1956-ig célját nem érte el. Sőt! Nemhogy gyengítette volna az egyházat, hanem sietette a mozgalmon kívüli papok összefogását, szolidaritásuk megerősödését. Az egyház intézményrendszerébe kényszerített mozgalom az 1950-56-ig terjedő időszakban idegen testként létezett csupán. Ekkor sem Róma, sem a magyar püspökkar nem ismerte el, még hallgatólagosan sem, s a békepapok mint papok elvesztették egyházi legitimitásukat.

A papi békemozgalom kiterjedése (az 1950-től 53-ig terjedő időszakban)

A mozgalom hatását pusztán számokkal érzékeltetni csak jelzésszerűen lehet, és ezeket meglehetősen óvatosan kell kezelni. Mégis szólni kell erről, mivel a papi békemozgalomról kialakult véleményekben sokszor egymásnak ellentmondó adatokról hallunk. 1950-ben az országban összesen 3583 aktív pappal számolhatunk. A kérdés az, hogy a korabeli papság milyen arányban működött együtt a papi békemozgalommal. Ehhez először is azt kell eldönteni, hogy kiket tekintünk békepapnak: a.) a mozgalom hivatalosan bejegyzett aktivistáit, b.) a mozgalom gyűlésein megjelent papokat vagy azokat, c.) akik a mozgalom erőszakos politikájának nyomán aláírásukkal látszólagosan támogatták a mozgalom céljait? Az első csoportba tartozókat tekintem békepapnak, az aktivistákat, mert ők a nyilvánosság előtt vállalták ezt a szerepet, s mert tőlük nemcsak a politikai munkában való részvételt várták el, hanem az új rendszer ideológiájával való azonosulást is. Az általam vizsgált akták alapján összesen 429 fő sorolható ebbe a csoportba. (Lásd a mellékelt táblázatot). A papság akkori létszámának valamivel több mint 10 százalékát alkották.

A békemozgalom 1952-ben, a béke világtalálkozóra készülve, aláíró akciót szervezett. Az ország összes papját felkeresték, hogy rávegyék őket arra, aláírásukkal legitimál-

ják a hazai papi békemozgalom munkáját. Sikeresnek könyvelték el ezt az akciót, hiszen 33o9 pap vezette rá nevét az aláírási ívre. (MOL. XIX-A-21-c. 9 o.d. 1952. Dec. 3. K/6/7614.) Közismert azonban ezeknek az aláírásoknak az értéke, hiszen a szervezők leginkább fenyegetésekkel értek célra. Idézzünk az akciót előkészítő egyik előterjesztésből:

„Az Állami Egyházügyi Hivatal vezetőjével megtárgyaltuk az aláírásgyűjtő akció lebonyolítását. Az aláírásokat papokkal végeztetjük, de bizonyos keretek között bevonjuk az ÁEH munkatársait, és az ellenőrzésen keresztül az akció vezetése és irányítása végső fokon a mi kezünkbe van biztosítva. Az aláírásgyűjtésbe egyes püspököket is bevonunk az ÁEH-val való közös megbeszélés alapján.” (Írta meg jelentését az Országos Papi Békemozgalom titkára az ÁEH-nak. MOL. XIX-A-21-c. 9 o. d.)

A mozgalom tevékenysége az 1951 decemberében és 1952 augusztusában készült munkatervek alapján

A mozgalom országos központjának vezetői által készített munkatervek véleménye szerint a katolikus papság zöme felzárkózott a papi békemozgalom mögé. A szöveg igazságtartalma azonban megkérdőjeleződik két bekezdéssel később, a célkitűzések ismertetésekor.

a.) A mozgalom feladatául tűzik ki, hogy az majd a „papság zömét rávezeti a háborús gyűjtogatók reakciós mesterkedéseire”, a „háborút akaró főpapokkal szembeni helytállásra”. (1951. dec. 6-án.)

b.) A másik feladat az, hogy a papságot „hazaszeretetre, az öt éves terv, a szövetkezeti mozgalom és népünk politikai és gazdasági egységének elősegítésére neveljük. Ezen keresztül is csökkenteni fogjuk a papság pasztorációs, hitbuzgalmi működését ... Figyelemmel leszünk arra, hogy a papok egymás között minél többet politizáljanak, és a papi békemozgalom célkitűzéseivel szemben ellenséges papokat leplezzék le, és szigeteljék el a többi paptól. A széles körű leleplezés után követeljük a püspöktől ezen papok hivatásból való felfüggesztését.” (Idézet a mozgalom munkatervéből, 1951. Dec. 6.) Látható, hogy a mozgalom célja ebben az időben a papság ideológiai átnevelése volt, eszközei között szerepelt többek között a besűgőrendszer kiépítése. Büntetésként a megszegénytől az egzisztenciális fenyegetettség kilátásba helyezéséig bármi felhasználható volt. Ezek után nem meglepő egy korabeli pap elkeseredett kijelentése a mozgalommal kapcsolatban: a „békepapok a rendszer titkosrendőrei”. (A jelentés egy békepaptól származik, amelyet a Katolikus Papok Békebizottságában működő levelezési osztálynak küldött, 1951 őszén, a Soltszentimrén tartott coronáról.)

c.) A célkitűzéseket különböző módokon keresztül valósították meg. A mozgalom a katolikus papság számára konkrét feladatokat jelölt ki a „békéért” vívott harc során, például az őszi mezőgazdasági munkák és a begyűjtés végrehajtása és siettetése. Elvárták a termelőszövetkezeti mozgalmak népszerűsítését a szószekekről, s a helyi tanácsokkal való készséges együttműködést is.

d.) A papság további feladata volt a mozgalom munkaterve szerint, hogy a karácsonyi ünnepekre csak akkor készítsék fel a híveket, ha a falu sikeresen teljesítette „nemzeti feladatait.” A bányavidéken működő papokkal a széntermelés fokozását kívánták elérni. „Cél az, hogy hitbuzgalmi munka helyett és pasztorációs munka helyett politikai kérdésekkel foglalkozzanak.”

Ezek után nézzük meg, hogy a mozgalom politikájára hogyan reagált a katolikus egyház egésze. Pillanatképek bemutatása igen jól érzékeltetheti a mozgalommal szemben kialakult légkört, a mozgalom célkitűzéseivel szemben tett lépéseket.

1.) Az iratokban fellelhető, hogy a coronák működésének figyelésével megbízott békepapok arról számolnak be a mozgalom központjának, hogy egy újfajta püspöki magatartás van kialakulóban. Észrevették, hogy a püspökök és az alsópapság nem-hogy eltávolodott volna, hanem tudatosan közeledtek egymás felé. Például a félévenkénti papi értekezleteket, coronák üléseit felhasználták a püspökök arra, hogy a lelkeskedő papsággal erősítsék személyes kapcsolataikat. Az üléseken megjelenő békepapok feladata volt az állam, a kormány politikájának dicsérete, népszerűsítése. Ezeket a püspökök igyekeztek elszigetelni, s össze is fogtak a mozgalmon kívüli papokkal ehhez. A belső szolidaritás jeleire utaló tény, hogy amikor a coronák ülésein megjelentek az ellenálló püspökök, esperesek, akkor az üléseken mintegy „megfeledeztek” az állam politikájának dicséretéről, azaz nem hagyták szóhoz jutni a békepapokat. Az ilyen lépés persze nem maradt retorzió nélkül, emiatt például 1952-ben eltávolították helyéről a szobi esperest, mivel „figyelmen kívül hagyta a politikai kérdések meg tárgyalását.” (Bizalmas anyag. 1951. nov. 20.)

2.) A mozgalmat népszerűsítették a szemináriumok felé is, ám az önkéntes, lelkes csatlakozókat az iskolák vezetői igyekeztek kizárni a kispapok sorából. (Erről szól az a panaszlevél, amelyet 1951. dec. 3-án írt H. F. győri papnövendék, a papi békemozgalom irodájába, a szemináriumból való kizáratása ügyében.)

3.) A mozgalmon kívüli papság összefogott az elbocsátott szerzetesek egzisztenciális gondjai megoldásának ügyében, s igyekeztek a pasztorációs munkában alkalmazni őket. Például szerzetesnőket házvezetőnőként, szerzeteseket kántorként, harangozóként, próbáltak alkalmazni. (Számol be az országos választmánynak egyik levelező tagja.)

Az állam fokozódó nyomása, a választmány létszámának növelése

A teljesség igénye nélkül s a ránk maradt akták egyoldalúságát nem feledve próbálom meg az AEH jellemzéseiből rekonstruálni a mozgalomban nyilvántartott papok magatartásmódját. Az adatok alapján két csoportot különíthetünk el egymástól. Az egyik, amelyet a választmányból kizárt személyek jellemzései alapján állítottam össze, a hatalom számára nem kívánt magatartásmódokat tartalmazza. A másik csoport viszont az új tagokból áll, azaz a hatalom számára kívánatos, a jutalmazott viselkedéseket mutatja be. A két csoport arányairól szólni félrevezető lenne, nyilvánvaló, hogy a második csoport típusaiból válogatták össze jelöltjeiket a megyék békepapi irodái, s erről úgy írnak, mintha ez a magatartásforma terjedőben lett volna. Ne tévesszen ez meg bennünket, a rendelkezésre álló levéltári anyagból csak az előforduló magatartásformákra tudunk következtetni. Arra már nem, hogy ezek a típusok milyen arányban fordultak elő a békepapság soraiban.

Tehát a csoportok a megyei papi békemozgalom központjai által felterjesztésre készített lista alapján készültek, amelyet a szervezet megújítása céljából 1953-ban állítottak össze.

Az akták szerint a régi választmány tíz százalékát leváltották, ám az eredeti létszámot húsz százalékkal megemelték. (Lásd a táblázatot.) Az AEH és az egyházzal foglalkozó belügyi szervek közös akciója volt a változtatás.

1950-ben a mozgalomba többnyire azokat a papokat tudták bekényszeríteni, akik magánéleti vagy korábbi politikai cselekedet miatt zsarolhatókká váltak. Ezek a papok az egyházban tekintély nélküli, peremhelyzetben lévő személyek voltak. A mozgalom működésével elégedetlen pártvezetés változtatást rendelt el. A korábbi vezetőgárda megújítása révén akartak emelni a szervezet tekintélyén. A főpapság ekkor „bevehetet-

len” volt, a nagyobb tekintéllyel bíró alsó- és közép-papokból, esperesekből kívánták feltölteni az üressé vált helyeket. A mozgalom presztízsét és a létszámot egyszerre akarták emelni, ezért a társadalmilag kompromittálódott papokat nem zárták ki, csak a vezető szerepüktől fosztották meg.

Ha közelebbről megvizsgáljuk a választmányból kimaradók és az abba bekerülők listáját, illetve az egyes jelöltekről adott jellemzéseket, akkor némi képet alkothatunk arról, hogy milyen magatartások voltak kívánatosak, ill. nem kívánatosak a mozgalomban.

Választmányból kizárt békepapok

1.) **„Ál-békepap” – A mozgalom nyílt ellenségei**, vagy ahogyan a leváltásuk okait részletező jellemzés írja, a **rendszer ellenségei ők**. Olyan békepapokat soroltam ide, akik tagságuk ellenére nem támogatták az új rendszert, sőt véleményüknek nyíltan hangot is adtak. A mozgalomhoz csak névlegesen tartoztak, az elvárt munkát visszautasították. Nem jártak el a gyűlésekre, vagy ha igen, akkor felszólalásaikban egyházpártiak voltak.

2.) **A túlélni akarók – A passzívak** csoportja. Ebbe a csoportba sorolhatók azok, akik a mozgalmat túlélésre használták, így akarták kivárni az egyházüldözés végét. Csak látszólag értettek egyet a mozgalom „filozófiájával”, gyakorlatilag azonban távol tartották magukat a cselekvésektől. Íme példaként néhány idézet a leváltást indokló jelentésből: „Felszínes kifogásokkal minden eddigi mozgalmi munkát visszautasított, tekintélytelen ember ... nem tevékenykedett a papi békemozgalom megerősítése érdekében, a kapott feladatokat terhesnek tartotta.”

3.) **Erkölcсileg kifogásolható személyek**. Az alkohol, a nőügyek miatti botrányok, ritkábban hűtlen pénzkezelés gyanúja merült fel vagy igazolódott be. A kérdéses személyek emberi gyengeségei beszervezésük előtt is ismertek voltak, éppen ezért keresték fel őket a titkosszolgálat emberei. Zsarolással érték el náluk azt, hogy belépjenek a mozgalomba. Tekintélytelenségük és az egyházi büntetés kilátásba helyezése miatt azonban 1953-ra terheessé váltak a szervezet számára is.

4.) **A konspirálók**. Azokról van szó, akik tagságuk árnyékában menteni akarták, ami menthető volt az egyházból. Amennyire lehetett, a pasztorációs, a hitéleti munka elmélyítésére törekedtek a mozgalom leple alatt. Ezt írja róluk a leváltásukat indokló jellemzés: „egy volt szerzetes, akiről bebizonyosodott, hogy csatlakozását a reakciós papok, ill. volt szerzetesek illegális mentésére, illetve a hitélet növelésére használja föl.” Vagy egy másik személy leváltását így indokolják: „békemozgalmi funkcióját a kitelepített fasiszták anyagi támogatására használta”. A mozgalom egyik országos vezetőjéről van szó.

5.) **A karrieristák** – Tagságukat anyagi előnyök szerzésére akarták használni, ami csak azért jelentett problémát az ÁÉH-nak, mert cserébe egyáltalán nem végeztek békemunkát.

Az újonnan beválasztott papok magatartástípusai

A kategória megnevezése jelezni kívánja, hogy az önkéntesség esetükben kizárható. Az a pap öntudatlanul is potenciális jelölt volt 1953-ban, aki környezetében tekintélynek örvendett, akire mások hallgattak. Egy pap egyházon belüli tekintélye fontosabb kritérium volt az 1953-as választmány megújításakor, mint a békemozgalom iránti szimpátia vagy elkötelezettség ténye.

1.) Ez alapján az első csoportba sorolom azokat, akik **tekintéllyel bírtak, s nem** tüntettek **ellenséges** magatartásukkal az állammal szemben. „A megye papjai előtt nagy tekintéllyel és befolyással bír. Magatartásában nem mutatkozik meg a népi demokráciánkkal szembeni ellenszenv. Inkább a sem velünk, sem ellenünk politikát viszi.” Az új tagok húsz százalékát ilyen és ehhez hasonló háttérinformáció alapján keresték meg, s „győzték meg a mozgalom fontosságáról”.

2.) **Tekintélyes** pap, és az állammal szemben **lojális magatartást tanúsított**. Aki valamilyen szerényebb tevékenységet vállalt a mozgalom felkérésére, megkeresték előbb-utóbb a választmány tagsága kérdésében. Az új tagok harmincöt százaléka tartozott ebbe a csoportba. „Kissé maradi gondolkodású – olvashatjuk az egyik aktában –, de az állami szervekkel mindig készséges volt.” Ezt a véleményt a helyi tanáccsal való együttműködés, a helyi pártbizottsággal való gördülékeny kapcsolattartás alapján alakították ki egy plébánosról. Előnynek számított, ha valakiről az állt a jelentésben: „egyházi vonalon meglehetősen passzív. A helyi szervek kérését mindig figyelembe veszi”, vagy: a „békebizottságban 1951-ben kezdte meg működését, és azóta az összejöveteleken rendszeresen részt vesz. Általában pozitív hozzászólásai vannak.”

3.) **Tekintélyes és aktív békemozgalmi munkát folytatott. Nevezhetjük karrieristának**. Az új tagok közel harminc százalékát az aktív békemozgalmi munkájuk miatt „kitűnt” papokból toborozták. „Idős korú esperesről van szó, aki a békebizottság megalakulása óta aktív. Aktivitására jellemző, hogy az ő körzetében van a legtöbb aktív békepap. Az állampolgári feladatokról rendszeresen prédikál, és buzdítja híveit”. (Vagyis a beszolgáltatásról, TSZ-szervezésről, a betakarításról, a vetésről, a békekölcsönről stb.). Vagy idézhetünk egy másik illetővel kapcsolatos feljegyzést: „... a járási békemozgalomnak igen aktív tagja. Megbízottunk véleménye szerint szerepeltetése emelni fogja a mozgalom tekintélyét.”

Egy másik esetben: „elégge anyagi, és nagyon fél attól, hogy elveszti kongruáját. Ettől való félelmében óvatos a hitélet fejlesztésében. A helyi tanáccsal és pártszervekkel is igyekszik jó kapcsolatot tartani.”

4.) A **megfáradt, megtört ellenálló**k csoportjába olyan békepapokat soroltam, akiknek magatartása az idő múlásával egyre elfogadóbbá vált. Az új tagok közül tízből egy főt lehet ide sorolni, például egy apát plébánost, „aki a Mindszenty és a Grösz aktivitása idején támogatta az akkor szervezett nagy egyházi megmozdulásokat. Az utóbbi másfél évben mindjobban igyekszik magatartásában segíteni az állami szerveket. A békeválasztmányba több mint egy éve eljár, és ott felszólalásaival nagy segítséget ad”. Vagy egy másik eset: „nagy tekintélyű ember, aki igen hosszú ideig távol tartotta magát nemcsak a békemozgalomtól, de az egyszerű gyűlésekre sem ment el. Az utóbbi időben változtatott magatartásán. Megbízottunkkal való személyes beszélgetése alkalmával kifejtette, hogy egészen másmilyennek képzelte a papi békemozgalmat. Ígéretet tett az állami feladatok teljesítésére.”

5.) **Köponyegforgatók**. Utolsóként meg kell említeni azt a maradék kis csoportot, amelybe azok kerültek, akik azért lettek békepapok, mert személyes beállítódásuknál fogva mindig is a hatalom mellé álltak. Az egyik illetőről például ezt a háttérinformációt közölték: „1944-ben a nyilas katonai parancsnokság kitüntetésre terjesztette fel. A felszabadulás után aktívan bekapcsolódott a P. megye politikai életébe. Tagja volt a törvényhatósági bizottságnak egészen 1945-ig. A párt és az állami szervekkel 1945-től kezdve jó viszonyt épített ki. Az a típus, aki hamar alkalmazkodik az uralkodó rendszerhez.”

A fenti tipológiából azt nem tudhatjuk meg, hogy mi állt minden egyes „belépés” háttérben, hiszen az akták mélyen hallgatnak az erőszak, a kínzás, a fenyegetés alkalmazásáról. A motiváció kérdésének elemzéséhez viszont – azaz miért lett valaki békepap-, segítséget tud nyújtani. Láttuk, hogy a csatlakozás többnyire belső meggyőződés nélkül történt, inkább az adott történelmi helyzet sajátos megítélése sodort sokakat a kommunista rendszer felé. Ezt érzékelve a „mindenható” hatalom megtalálta a módját, hogy belekényszerítse áldozatait ebbe a nem túl hálás szerepbe. Joggal merülhet fel a kérdés, hogy a mozgalomba került pap élete hogyan változott meg, ha egyáltalán megváltozott.

Ezt a problémát célszerűnek látszik az életvilág oldaláról megközelíteni. Az életvilág Husserl, Schütz, Berger-Luckmann nyomán a legfőbb valóság, ahol az egyén mindennapja zajlik. A mindennapok világában a szocializáció következtében otthonosan mozgunk. Jól beidegződött tevékenységeket végzünk, gondolkodás nélkül tudjuk, hogy mit miért teszünk. Az életvilágot irányító normarendet konzekvensnek tudjuk, s hiszünk benne annyira, hogy akkor sem esünk kétségbe, ha valaki ránk bizonyítja, hogy nem vagyunk elég következetesek önmagunkhoz. (Ezt szokták kimutatni a közvéleménykutatók, amikor inkonzisztens véleményekkel találkoznak.) Az életvilág az egyén számára felcserélhető elköltözés, társadalmi mobilitás, esetleg rendszerváltás alkalmával. Ilyenkor az új helyzetek új normákat teremtenek, egy új világ születik körülöttünk, amely bizonyos idő eltelte után ismét a legfőbb valósággá válik számunkra. Az egyén a megújult mindennapok világában tudja, hogy mit várnak tőle, s az elvárásokat hogyan kell teljesítenie. Azzal is tisztában van, hogy ő mit várhat el környezetétől, s azért kész harcolni is. Normális körülmények között ha az egyén elhagyja megszokott világát, azt azért teszi, mert reménye van egy másik életvilág kialakítására. Egyik otthonosságot felváltja egy másik otthonossággal. S ez az, ami a békepapok esetében nem történt meg. Az egyházban szocializálódott tudásuk, magatartásuk feladása nem járt együtt egy másik tudás- és magatartásmód elsajátításával, mert az új közeg valójában nem akarta befogadni őket.

A mozgalom céljainak, működésének számbavétele során nyilvánvalónak tűnik, hogy a békepapság két világ közé szorult, másszóval két kultúra mezsgyéjére került. Ez a réteg az egyházat, mint eredeti vonatkoztatási pontját elhagyta, s cserébe nem kapott másikat. Élete így zsákutcába jutott. Ez a helyzet előállt akkor is, ha valaki azért lett békepap, mert hitt a „mi is békét akarunk” felszínes politikai jelszónak, akár mert ettől remélt anyagi biztonságot, esetleg egyházi karriert, vagy mert úgy gondolkodott, „inkább én legyek békepap, mint a másik, akiről tudom, hogy képes lenne ártani az egyháznak”. Mindvégig a politikai akarat kiszolgálói, eszközei maradtak, anélkül, hogy az akarat formálásában maguk is részt vehettek volna. A békepap idegenné vált eredeti helyén, az egyházban, s idegen maradt a szocialista rendszerben. Régi világát már feladná, de mindennapi életét az egyházon belül kellett élnie, hiszen ott volt feladata, ezt váratták tőle. Nem maradt számára más valóság, mint a papi békemozgalom, egy felülről irányított szervezet, amiben nem teremődtek meg az életvilág kialakításához szükséges normák. Nem maradt más számára, mint az **anómia**. Durkheimtől tudjuk jól, hogy ez szabályozatlanságot jelent, amelyben az ember már nem tudja, hogy mit szabad és mit nem, mi a jogos, és mi nem az, mert régi szabályait már nem tiszteli, s az újakat a hatalom akaratából sohasem fogja kiismerni. Másrészt (folytathatjuk Merton nyomán) az egyén elveszíti ilyenkor erkölcsi érzékét, s viselkedése másokra és

önmagára nézve is veszélyessé válhat. A békepap viselkedése mögött két ellentétes világszemlélet állt, s mindkettőt elkötelezetten tudta képviselni, vagy ha tetszik, egyiket sem. Hogy éppen melyiket, az a pillanatnyi érdekétől vagy pszichés állapotától függött.

A köztes állapotának következménye, hogy életében összecsúszott az erőszak a társadalom megmentésének mítoszával (a békét akarással), a besúgás – Isten akaratának teljesítésével, a politikai karrier – a lelkek megmentésével, s a politikai szlogenek lelkes hangoztatása az evangélium idézésével. Értékorientáltság helyett a káosz irányítja magatartásukat.

Ezért nem kell csodálkoznunk, amikor egy vezető békepap, B. F. kritikai megjegyzéseit olvassuk a „Kereszt” című újsággal kapcsolatban. (Az újság a mozgalom lapja volt, célja a papok politikai szemléletének átalakítása, a pasztorációs munka támadása.)

A lap népszerűségének problémáját tárgyalta meg a szerkesztőbizottság, miközben B. F. kritikája elhangzott. „Egyházi témák háttérbe szorultak a lapban. Nevetséges, hogy a vasárnapi gondolatokat (vasárnapi evangéliumot) is politikai gondolatok szőjjék át ... Teljesen a politika tölti ki a Kereszt hasábjait ... Kár, hogy a Kereszt egyik kezében revolvert, a másikban politikát tart ... Nemcsak akkor jó egy cikk, ha politikai dolgokba erőszakolnak egyháziakat, hanem akkor is jó, ha az csak egyházi vonatkozású. A Keresztben olyan cikkek is megjelennek, amely akár a Szabad Népből is megjelenhetne”. (1951. nov. 13-án készült a jegyzőkönyv, amelyet a szokatlan hangvétel miatt továbbítottak az ÁEH-felé.)

Kitűnik, hogy a szerkesztőbizottság sincs igazán tisztában azzal, hogy mi is lenne a dolga, s azzal még kevésbé, hogy hogyan vegyék rá a mozgalmon kívüli papokat, hogy a szószékről a kommunizmust dicsőítsék.

Anómia tényét támasztja alá továbbá azoknak a békepapoknak az esete, akiket az ötvenes években a tanácselnökök kiküldtek parasztokhoz, hogy rábírják őket a beadás teljesítésére, a tsz-be való belépésre. A hívek érdekében hivatkoztak, miközben mindenki tudta róluk, hogy a másik oldalon állnak, a hatalom mellett.

Tipikus érték-káoszra utal az az eset is, amelyben V. L. (a mozgalom egy másik vezetője) pozícióját karitatív tevékenységek szervezésére is használta. A Hortobágyra kitelepített volt híveinek komoly adományokat küldött pénz, ruhanemű és élelem formájában. Ez a tevékenysége természetesen nem maradt titokban az ÁEH emberei előtt, feljelentették miatta. Magas mozgalmi funkciójából leváltották, ám tagságát megtartotta.

Lássunk a fentiek mellett érvelve egy további példát arra, hogyan tanít egy békepapot az ÁEH egyik embere politizálásra. A tanítvány az így tanult módszert alkalmazta is, belső meggyőződés nélkül, némi cinizmussal. Ráadásul, mint követendő példát elmesélte mindezt az 1952-ben tartott békepapok országos konferenciáján, ahol nagy derűtséget keltett felszólalása: „Egyik este Egerben az ÁEH vezetőjének egyik képviselője karonragadott, s feltette az általános kérdéseket (Derűtség.), melyek alkalmával már tudtam, hogy mi fog következni. –Gyóntatás! Szólt közbe B. M. (Derűtség.) Milyen a nép hangulata”. „A hangulat? Óriási nagy jaj”... feleltem. „Tessék akkor azt mondani a népnek, hogy sohasem volt annyi pénze a parasztnak, mint most. Mi ellenőrizzük Gyöngyösön a boltokat, és tudjuk, hogy minden árut felvásárolnak a parasztok. Sohasem volt ennyi jövedelmük.”

Tegnap este olyan helyen voltam, ahol súlyos beteg volt, de nemcsak azért mentem, mert beteg volt a háznál, hanem hogy felhasználjam a kapott receptet. (Derűtség.) A 10-12 holdas gazdánál megragadtam az alkalmat: „Mit szól hozzá, maguknak sohasem volt ennyi pénzük ... Maguk azt mondják, hogy nem tudnak beadni, mert nincs miből, közben meg a boltban felvásárolnak.” ... Beleszól az öregasszony is.

„A tyúkoknak nem tudunk mit adni, pénzből kell venni, mert mindent elvitt a beadás.” Különben is az állam könnyít a tyúkokon és a tojásokon is – kommentálja K. K. (*Élénk derűlttség*), majd folytatja, „így mégis csak érünk el valamit, ha így beszélünk velük, de a szószerűről ilyeneket elmondani mégsem lehet.” A felszólalást B. M. kiegészítette: – „Meg kell kísérlni, hogy a bizalmatlanságot, aggodalmakat, műhajokat át tudjuk formálni a közösség iránt érzett nagy lelkesedéssé.” (Idézetek a konferencia jegyzőkönyvéből.)

Belső ellentmondásra utal többek között, hogy a felszólaló pasztorációs munka címen (beteglátogatás) elmegy egy családhoz, ám lelkigondozás helyett agitációs munkát végzett. A szöveg alapján látható, hogy a békepapok saját helyzetükkkel sem tudnak azonosulni, szerep-konfliktusaikon maguk is nevetnek. Úgy voltak a hatalom kiszolgáltatottjai s kiszolgálói egyszerre, hogy nem tudták, hogyan tegyenek eleget e kettős szereposztásnak.

ÖSSZEGZÉS

1.) A békepapok életvilágát a rendszervilág (a politika) bekebelezte anélkül, hogy új életvilág kialakítására lehetőséget adott volna nekik.

2.) Mindkét kultúrkörben marginalizálódtak, normarendjüket elveszítve anómiás helyzetbe kerültek.

3.) Önmaguk és a helyzet foglyaként egyéni kiutakat keresve voltak köztük egyéni hősök, másokat megmentők, hatalmat kijátszók az egyház érdekében, ugyanakkor az árulókat, az erkölcsileg lecsúszottakat, a kiváроkat vagy a karrieristákat is megtalálhatjuk közöttük. Semmiképpen sem tekinthetjük ezt a csoportot homogénnek, a köztudottnál lényegesen differenciáltabb réteggel van dolgunk.

UTÓSZÓ

Az egyházon kívüli közvélemény többnyire megvetéssel szól róluk, az egyház szégyenlősen hallgat. Életük káosszá válását látva kiderült, hogy az önkéntes vagy kényszeres élethelyzetük lett legnagyobb földi bírójuk.

IRODALOM:

PÁL JÓZSEF: Békepapok Egyházfórum, 1995.

GERGELY JENŐ: Magyarország és a szentszék kapcsolatának 1000 éve Bp. MEEM, 1996.

TOMKA MIKLÓS: Csak Katolikusoknak. Corvinus. 1995.

TOMKA MIKLÓS: Magyar katolicizmus 1991. OLI. Bp. 1991.

HAVASY GYULA: A magyar katolikusok szenvedései 1944-1989. Dokumentumgyűjtemény Magyar Katolikus Almanach. Szent István Társulat. Bp. 1984

MOL. XIX-A-21-c 9P. doboz anyagának teljes feldolgozása.

BALOGH MARGIT: Egyház és egyházpolitika a Kádár-korszakban in: Eszmélet 34.

**Megyei papi békebizottságok választmányi
összetétele 1953**

sz.	megye	elnökség	választmányi tag	kimarad	új tag	alsó papi réteg	közép papi réteg	felső papi réteg	országosba jelölt
1	Bács-Kiskun	3	13	4	7	9	4	3	-
2	Maranya	3	18	6	5	15	6	-	2
3	Békés	4	15	-	-	14	5	-	-
4	Borsod-Abauj	5	20	7	7	13	12	-	-
5	Budapest	5	18	4	7	22	-	1	-
6	Csongrád	6	18	6	7	18	4	2	-
7	Fejér	3	19	-	4	13	9	-	-
8	Győr-Sopron	4	17	3	4	12	9	-	3
9	Hajdú-Bihar	6	12	-	3	11	7	-	-
10	Heves	5	10	1	3	11	4	-	-
11	Komárom	4	20	1	3	11	13	-	4
12	Nógrád	3	16	-	-	10	7	2	-
13	Pest	4	18	1	8	12	10	2	-
14	Somogy	4	16	3	2	12	8	-	1
15	Szabolcs-Szatmár	5	21	6	4	13	13	-	5
16	Szolnok	4	19	1	3	16	7	-	2
17	Tolna	5	18	-	5	16	7	-	1
18	Vas	4	17	2	6	11	10	-	3
19	Veszprém	4	18	-	4	16	6	-	1
20	Zala	5	20	-	2	16	9	-	2
Összesen:		86	343	45	84	271	148	10	24
Mindösszesen:		429		19,6%		63,2%	34,5%	2,3%	5,6%

Tanuló egyház

ÜZENET ÉS TANULÁS

Az egyház célkitűzése az, hogy az identitását és küldetését meghatározó üzenetet minden korban úgy fogalmazza meg, hogy az eljusson a címzettekhez. A teológia feladata, hogy ebben a fogalmazási munkában a hétköznapi és ünnepi tanítóhivatal szolgálatára legyen. A társadalomtudományok leírják azt a társadalmat, amelyben az egyház megszólal. Ahhoz, hogy az egyház kommunikálhasson, szüksége van társadalomismeretre. Az egyháznak tanulnia kell, hogy taníthasson. A tanuló egyház tanuló teológiát feltételez.

Az alábbi tartalomelemzéssel arra a kérdésre keresem a választ, hogy a Magyar Katolikus Püspöki Kar „Igazságosabb és testvériesebb világot” c. szociális körlevele (tovább: körlevél) milyen egyházképet takar. A körlevél Magyarországon és külföldön egyaránt rendkívül nagy és pozitív visszhangot keltett. Hazánkban többen korszakhatárnak tekintik az egyház és a társadalom párbeszédében. A dokumentum előkészítésében Gyulay Endre püspök vezetésével számos civil szakember vett részt, ami a maga nemében rendkívüli a társadalomtudósok és az egyházi vezetés kapcsolatában. A szöveget számos párt, társadalmi szervezet, egyházi közösség és magánszemélyek olvasták és vitatták meg. A dokumentum kritikásai elsősorban nem azt kifogásolták, amiről a szöveg szól, hanem azt, amiről hallgat: a magyar egyház állapotáról. Amint más, társadalmi kérdésekkel kapcsolatos egyházi megnyilatkozások esetében szokás, itthon is többen eljátszottak azzal a gondolat kísérettel, hogy a társadalmi viszonyokkal kapcsolatos kijelentéseket az egyházi viszonyokra alkalmazzák. (Pl. Igazságosabb és testvériesebb egyházat stb.) Ezek a körülmények vezettek a körlevél egyházképére vonatkozó kérdésekhez.

Ebben a rövid dolgozatban azt vizsgálom, hogy a II. vatikáni zsinat mit mond a tanuló egyházzal és e tanulási folyamatban a társadalomtudományok és a teológia szerepéről. Egy második lépésben pedig arra keresek támpontokat, hogy ez a zsinati szemlélet hogyan van jelen Magyarországon a hivatalos egyházi vélemények mezőjében.

Az elemzés egy gyors-kutatás¹, amelynek keretében a II. vatikáni zsinat legfontosabb határozatainak (DV, LG, GS, AA, OT) szövegéből kiemeltem a „*tanul*” és „*ismer*” szavak összes előfordulási helyét. Ezeket megvizsgáltam abból a szempontból, hogy az ismerés és tanulás folyamatának ki az alanya, mi a tárgya, milyenek a segédeszközei. Ugyanezt elvégeztem a MKPK „Igazságosabb és testvériesebb világot!” c. szociális körlevelén.² Az eredmények bemutatásánál természetesen csak reprezen-

¹ A kutatás része az Aufbruch nemzetközi kutatás 2. témájának, melynek címe: „A II. vatikáni zsinat recepciója Magyarországon”. Az elemzés eredményét először a Pécsen rendezett Tanuló társadalom c. konferencia egyház és társadalom szekcióján mutatam be. A jelen tanulmány az ott elhangzottak átdolgozott és bővített változata. Itt mondok köszönetet a tanulmánnyal kapcsolatos értékes hozzászólásokért Lukács Lászlónak SchP, Tomka Miklósnak és Horányi Özsébknek.

² Az elemzést WinMaxPro 1995 szövegelemző program segítségével végeztem. Az elemzett dokumentumokat a MKPK „COMMUNIO” és a Szegedi Hittudományi Főiskola „SERVUS” szerveréről töltöttem le. Az ott található zsinati szövegek forrása Cserháti József, Fábíán Árpád, A II. Vatikáni Zsinat tanítása. A zsinati döntések magyarázata és okmányai, Budapest, 1975.

tatív idézetekre szorítkozhatom. A keretek szűkös volta miatt pedig csak az alanyra vonatkozó megállapításokat rendszerezhetem.³

A forrásdokumentumok egyházi műfaja eltérő. A zsinati dokumentumok elsősorban az egyház identitásának korszerűsítésére összpontosítottak, jöllehet főképpen az Egyház és a mai világ viszonyáról szóló konstitúció (GS), A világi hívek apostolkodásáról (AA) és a az Egyház missziós tevékenységéről (AG) szóló határozatok a modern társadalommal folyó párbeszéd problematikáját tematizálják. A körlevél a magyar társadalom állapotáról ír. E műfaji és a célkitűzésbeli eltérés azonban nem olyan mértékű, hogy az összehasonlítást lehetetlenné tenné. A zsinati dokumentumok is tartalmazznak bőséges társadalomrajzot, a körlevél pedig nem nélkülözheti az egyházzal tett megállapításokat.⁴

A II. Vatikáni Zsinat Tanuló Egyháza

A tanulás alanyára vonatkozóan a zsinati dokumentumok egyrészt az egész egyházat emelik ki, másrészt külön a laikusokat, ill. a klerikusokat. A zsinat alaphangja szerint az egyháznak minden szinten meg kell ismerkednie azzal a világgal, amelyben él, mert ez egész hivatására, küldetésére és lelkipásztori hatékonyságára nézve kulcskérdés. Ezt az alapállást fejezi ki a GS 4 sokhelyütt idézett mondata:

E feladat végrehajtásához az Egyháznak mindig kötelessége vizsgálni és az evangélium fényénél értelmezni az idők jeleit, azért, hogy minden nemzedéknek megfelelő módon tudjunk választ adni az emberek örök kérdéseire a jelen és az eljövendő élet értelméről és e kettő összefüggéseiről. Így tehát ismernie és értenie kell a világot, melyben élünk, várakozásait, vágyait és gyakran drámai vonásait.

Egész egyház

A Világi hívek apostolkodásáról szóló (AA) határozatból vett idézet kifejezi, hogy az egész egyháznak úgy kell részt vennie a kultúrában, abban a világban, amelyben él, hogy ott ne legyen idegen, hogy ott kiismerje magát. Ennek pedig pasztorális indokát adja a zsinat.

Az Egyház gyermekeinek, hogy Krisztusról eredményesen tudjanak tanúságot tenni, őszintén becsülniük és szeretniük kell embertársaikat; ismerjék el, hogy tagjai a nagy közösségnek, és a mindennapi kapcsolatok ápolásával és munkájukkal vegyenek részt a kulturális és társadalmi életben; legyenek otthonosak a nemzeti és vallási hagyományokban; örömmel és tisztelettel ismerjék föl ezekben az ige rejtett magvait; ugyanakor vegyék észre a nemzetek között végbemenő mélyreható átalakulásokat is, és tegyenek meg mindent, hogy korunk emberei, akik a modern világ tudományát és technikáját rendkívüli figyelemmel kísérik, el ne idegenedjenek az isteni dolgoktól; ellenkezőleg, erővel törjön föl szívükből a vágy a kinyilatkoztatott igazság és szeretet után. (11)

Ennek az ismeretszerzésnek az érdekében át kell alakítani a képzést. Ebben egyenrangon szerepelnek a szolgálatra képző (véltetően vallási) tárgyak a helyismereti tárgyakkal.

³ A kutatás elméleti és módszertani háttéréhez v.ö. Klaus Merten, *Inhaltsanalyse. Einführung in Theorie, Methode und Praxis*, Opladen 1983. Klaus Krippendorf, *A tartalomlemezés módszertanának alapjai*, Budapest 1995.

⁴ V. ö. kiemelten a körlevél 1. és 5-9. pontjait.

Elméleti képzésük kezdettől fogva vessen számot mind az Egyház egyetemességével, mind az egyes népek sajátosságaival. Ez érvényes azokra a tantárgyakra, melyek a rájuk váró szolgálatra készítik föl őket, nemkülönben olyan egyéb ismeretanyagra is, amelyeket hasznos elsajátítaniuk, hogy átfogó ismeretet szerezzenek a népekről, kultúrákról és vallásokról, de nemcsak a múltjukról, hanem a jelenükről is. Mindaz tehát, aki valamelyik néphez készül, becsülje nagyra annak ősi örökségét, nyelvét és szokásait. (AG 26)

Az egyház a maga tanulási folyamatában rászorul tanítókra. Olyanokra, akik valamilyen okból ismerik azt a terepet, ahová az egyház eddig nem jutott el, ahol idegen.

E kapcsolat [értsd egyház és kultúra közötti] elmélyülése szempontjából – főleg ma, amikor a dolgok rendkívül gyorsan változnak, és nagyon sokféle gondolkodásmód van – az Egyház különösen azok segítségére szorul, akik akár mint hívők, akár mint nem hívők a világban élnek, s jól ismerik a különféle intézményeket és szaktudományokat, és értik a bennük megnyilatkozó szellemiséget. Isten egész népe, főleg a pásztorok és teológusok feladata, hogy a Szentlélek segítségével körünk különböző megnyilvánulásait meghallják, megkülönböztessék, értelmezzék, és az isteni ige világosságánál megítéljék, annak érdekében, hogy a kinyilatkoztatott igazságot egyre inkább föl lehessen fogni, jobban meg lehessen érteni, és alkalmasabb módon lehessen előadni. (GS 44)

Ennek az összegyűlt tanulásnak egyik extrém helyzete az istentagadással való találkozásból merített tudás. A zsinat odáig megy, hogy még az „ideológiai ellenségtől” is tanulni akar, mert úgy véli, hogy ezt követeli a párbeszéd, amelynek feltétele a helyes önismeret.

Igyekszik azonban megérteni az istentagadásnak az ateista gondolatvilág mélyén rejlő okait, s mivel ismeri az ateizmus által fölvetett kérdések súlyát, és szeret minden embert, úgy ítéli, hogy ezeket az okokat komoly és mélyreható vizsgálat tárgyává kell tennie. (GS 21)

Laikusok

Ebben a társadalomismereti feladatvégrehajtásban a zsinat a laikusokra kiemelkedően nagy felelősséget hárít. A szövegekből úgy tűnik, hogy a tanuló egyház protagonistáinak szánja őket. Az ő tanulásukhoz kell felzárkóznia az egész egyháznak.

A mi korunk nem kisebb buzgóságot vár a világi hívektől, sőt a mai körülmények éppen hatékonyabb és szélesebb körű apostolkodást kívánnak tőlük. A Föld népességének szüntelen növekedése, a tudomány és a technika haladása, az emberi kapcsolatok egyre szorosabbá válása nemcsak mérhetetlenül kitágította a világiak apostolkodásának nagyrészt csak őelőttük nyitva álló területeit, hanem olyan új problémákat is fölvetett, amelyeket *ők hivatottak gondosan tanulmányozni és megoldani.* (AA 1)

A világi hívek a zsinat szerint a társadalommal való eleven egységük révén valószínűsítik meg vallási jellegű hivatásukat.

A világi hívőnek ugyanis jól kell ismernie a maga korát, és be kell illeszkednie saját társadalmába és annak kultúrájába. A világi hívő elsősorban azáltal tanulja meg teljesíteni Krisztus és az Egyház küldetését, hogy a hitből fakadóan a teremtés és a megváltás isteni misztériumában él az Isten népét életető Szentlélek hatása alatt, aki minden embert arra ösztönöz, hogy szeresse Istent, az Atyát, s benne a világot és az embereket. Ezt a képzést minden termékeny apostolkodás alapjának és föltételének kell tekinteni. (AA 29)

A laikusok érhetik el, hogy az egyház beilleszkedjék a társadalomba, anélkül persze, hogy feladná sajátos küldetését. A laikusok garantálják az egyházban az életidegenség helyett az életbarátság kultúráját.

Ismerjék ezt a kultúrát, tisztítsák meg, és örködjének fölötté, a kor áramlataiba bekapcsolva emeljék magas fokra, sőt Krisztusban is tökéletesítsék, hogy a krisztusi hit és az Egyház élete már ne legyen idegen társadalmukban, hanem kezdje azt átjárni és átalakítani. Őszinte szeretettel közeledjenek polgártársaikhoz, hogy magatartásukon mindenki észrevehesse az egységnek és az egyetemes szolidaritásnak azt az új összetartó erejét, mely Krisztus misztériumából fakad. (AA 21)

A zsinat külön hangsúlyozza, hogy a képzésről és nevelésről hozott határozatoknak kiemelkedő jelentőségük van. A társadalomismereti, teológiai és lelkiéleti képzés összekapcsolására teszi a hangsúlyt a misszióról szóló határozatában, ám egyáltalán nem csupán a missziós képzésre vonatkozóan.

Nagyon fontosnak kell tartani, amiket ezek a határozatok a lelki nevelés, valamint a tudományos és lelkipásztori képzés szoros összekapcsolásáról ... (16)

A lelkipásztorkodásban nemcsak a teológiai elveket kell kielégítően ismerni és alkalmazni, hanem a világi tudományok eredményeit is, elsősorban a lélektan és a társadalomtudomány⁵ eredményeit; csak így lehet tisztultabb és érettebb hitéletre vezetni a híveket. (GS 62)

Papság

A zsinat azt kívánja, hogy a papnevelésben, a misszionáriusok felkészítésében kiemelkedő szerepe legyen a társadalmi-kulturális helyismeretnek.⁶

A Zsinat rendelkezése szerint a papnevelés általános igényeit, beleértve a lelkipásztori és gyakorlati oktatás követelményeit is, hangolják össze azzal a célkitűzéssel, hogy a növendékekben mindig érvényesülhessen a nemzeti gondolkodás- és cselekvésmód. Tegyük őket nyílteszűekké és élesen látókká, hogy meg tudják ismerni és helyesen tudják értékelni nemzeti kultúrájukat; filozófiai és teológiai tanulmányaikban vizsgálják meg azokat a kapcsolatokat, melyek a hazai hagyományok és vallások, valamint a keresztény vallás között fennállnak. A papnevelés legyen tekintettel a terület lelkipásztori igényeire is: a növendékek tanuljanak az Egyház missziós tevékenységének történetéről, céljáról és módszeréről, s ismerkedjenek meg népük társadalmi, gazdasági és kulturális viszonyaival. (AG 16)

⁵ A helyesebb fordítás szerint „szociológia” (V. ö. TOMKA MIKLÓS ÉS GOJÁK JÁNOS, Az egyház társadalmi tanítása. Dokumentumok, Budapest é.n. 245.)

Bár a kultúra és az egyház között a kapcsolat nem volt mindig felhőtlen, amit a zsinat készséggel elismer, ugyanakkor nem akarja, hogy e nehézségeket a kultúrától és a tudományoktól való elfordulással válaszolják meg a hívők.

E nehézségek nem szükségszerűen károsítják a hitéletet, sőt a hit pontosabb és mélyebb megértésére serkenethetik az elmét. A tudományok, a történelem és a bölcsélet újabb vizsgálódásai és eredményei ugyanis új kérdéseket vetnek föl, melyeknek gyakorlati következményei vannak, és a teológusoktól is új kutatásokat követelnek. Ezenkívül arra ösztönzik őket, hogy igazodva a hittudományok sajátos módszereihez és követelményeihez, keressék a módját, hogy az addiginál alkalmasabban közölhessék a tanítást korunk embereivel, mert más maga a hitletétemény, az igazság, és más az előterjesztés módja, de a tartalom és az értelem ugyanaz. A lelkipásztorkodásban nemcsak a teológiai elveket kell kielégítően ismerni és alkalmazni, hanem a világi tudományok, elsősorban a lélektan és a szociológia eredményeit is, hogy a híveket is tisztább és érettebb hitéletre vezessék. (GS 62)

A MAGYAR SZOCIÁLIS KÖRLEVÉL TANÍTÓ EGYHÁZA

A körlevél a magyar katolikus egyház és a társadalom kommunikációjában kiemelkedő jelentőséggel bír. Egész célkitűzésével, miszerint a társadalmi helyzetről elemzést készít, főképpen pedig a vele kapcsolatos számos vitaforummal a magyar egyház új párbeszédképességét és készségét fémjelzi. Az idegen nyelvű változatok pedig külföldön komoly elismerést váltottak ki. A dialógus útja azonban hosszú, s a körlevélnek általános igen pozitív fogadtatása mellett egyházon kívül és belül egyaránt akadt néhány kritikusa is. Nem hiábavaló tehát, ha a magyar katolikus egyház tanuláskészségét a fenti elemzéssel a körlevél szóhasználatán megvizsgáljuk. A szöveg zsinati dokumentumokhoz képest rövid volta miatt itt a tanul és ismer szótövek rokonértelmű kifejezéseit is felvesszük az elemzésbe: „elemez”, „szemügyre vesz”, „számba vesz”, „leír”.

Egyházi társadalomismeret

A magyar katolikus egyház vezetői mindjárt a körlevél első pontjában felszólítanak, hogy „vegyük szemügyre hazánk jelenlegi helyzetét, az itt élő emberek életét: azokat a reményteli esélyeket és lehetőségeket, amelyeket az 1989-1990-es politikai változások megnyitottak előttünk, de lássuk a társadalmat nyomasztó gondokat is”. A változásokat, az országban lejátszódó folyamatokat figyelemmel kísérte a Püspöki Kar, és a közös gondok feltárásában „részt kíván venni” (5).

Mondanivalónkat *szakmai elemzések* nyomán állítottuk össze, a közérthetőség kedvéért lehetőség szerint mégis igyekszünk kerülni a szaktudományok nyelvét. (11)

Bízunk benne, hogy az a *közös munkálkodás, amelyet ez a körlevél ösztönözhet a mai magyar társadalom viszonyainak elemzésével*, serkenti majd a keresztyének felelősségvállalását önmagukért és embertársaikért, s elindít egy szélesebb körű társadalmi összefogást is azért, hogy az elemzést – az egyházon belül is – tettek kövessék, s Magyarország ritka történelmi esélyét kihasználva – a boldogabb jövő útján tovább lépjen. (12)

⁶ V. ö. Ag 16. 20. és 25. pontok.

A körlevél a magyar valóság feltárásában alkalmazta a szaktudományok elemző módszereit, és abban bízott, hogy ezzel a munkájával további elemzésekre és társadalmi összefogásokra sarkallhat. Célkitűzése az elemzések révén közös cselekvési program kidolgozása.

Szemben a zsinat dokumentumaival, ahol bőségesen találtunk szövegeket az egyház tanulás-képességéről és arról az összefüggésről, miszerint az egyháznak mindenképpen meg kell ismerkednie azzal a világgal, amiben küldetését teljesíteni akarja, a magyar szociális körlevél nem szól olyan határozottan az egyház tanulási szükségletéről. Éppen ellenkezőleg, olyan egyházat mutat be, amely már ismeri ezt a magyar valóságot, amely etekintetben nem szorul rá tanulásra. Sőt, ismeretek felsorolásával és világegyházi dokumentumok idézeteivel megerősítve a magyar társadalom más rétegeiről állít ismerethiányt, tanulási nehézségeket és szükségleteket.

Tanító egyház – tanulatlan társadalom

A fent említett szavak keresésénél feltűnt, hogy a tanulás alanya(i) az MKPK körlevelében nem az egyház vagy a papság, ill. a keresztyén laikusok, hanem a társadalom polgárai.

A társadalom nem takaríthatja meg azt a fájdalmas felismerést, hogy reálisabb várakozásokat kell táplálnia anyagi jólétünk növelésének lehetőségeiről. Előtérbe kell kerülnie. (60)

... megélhetési nehézségek és a politikai kiábrándultság ellenére buzdítjuk híveinket, és biztatunk minden embert ezeknek az alapvető értékeknek megismerésére és elsajátítására. (72)

A körlevél fogalmazói a társadalom tagjai közül sokakról azt állítják, hogy nem tanultak.

Sokan nem bíznak a jövőben, nem tanultak meg tudatosan és felelősen tervezni, szükség esetén áldozatot vállalni akár saját jobb jövőjük érdekében. Különösen aggasztó mindez a fiatalok körében ... (89)

Az egyháznak a körlevél szerint tanítania kell. Természetesen a körlevél sehol sem jelenti ki, hogy az egyháznak nem kell tanulnia és ismereteket szereznie arról a társadalmi valóságról, amelyben él. Ám a tanulás szükségéről szóló hallgatásával mégis azt a benyomást kelti, hogy nem szorul új ismeretekre.

A felnőttképzés keretében az egyháznak intézményesen is részt kell vállalnia a mai piacgazdaság működéséhez szükséges tudás közvetítésében, mindekelőtt a kíváncsú viselkedésminták megismertetésében. (64)

Az idézetből ráadásul az is kitetszik, hogy az egyház egy civil témában akar tanítani, jöllehet a mondat második fele inkább a gazdasági szférában a viselkedés erkölcsi szabályaira teszi a hangsúlyt.

Bár a körlevél olyan egyházat akar az állampolgároknak mutatni, amely minden jóakarató emberrel összefog a sanyarú magyar társadalmi állapotok jobbításáért, azt sehol sem állítja, hogy kérdése lenne erről a helyzetről. Az összefogást legerőteljesebben mutató szöveghely is azt sejteti, hogy az egyháznak voltaképpen kész válasza van, amit hozzáad a többiek megoldáskereséséhez.

Részt kíván venni közös gondjaink feltárásában, a megoldáshoz vezető utak keresésében, felkínálva azokat az értékeket és szempontokat, amelyeket az egyház társadalmi tanítása tartalmaz ... (5)

Az egyház Magyarországon sajnálatosnak tartja, hogy az emberek nem ismerik a demokrácia működési elveit (72), kijelenti, hogy a demokráciát tanulni kell (78), anélkül, hogy ezt a kijelentést önmagára is vonatkoztatná. Súlyos károkról beszél többszám első személyben, mégis homályban marad, hogy önmagát is beleérti-e. (80) Kifejezi, hogy sokan nem tanultak meg tervezni, áldozatokat vállalni, különösen a fiatalok között, és nem reflektál arra, hogy ilyen tanulásra az egyház tagjainak is szüksége lehet. (89) Bírálja a képzési és továbbképzési rendszert s azokat, akik ennek jelentőségét nem ismerik fel eléggé, közben az egyházi képzési rendszer átalakítási szükségességéről nem szól. (102) Az európai csatlakozással kapcsolatos összefüggések nem eléggé ismeretesek a közvéleményben, mintha az egyház közvéleményében ismertek lennének. (40)

HOLTIG TANUL?

E tényanyag után befejezésül azt vizsgáljuk még meg, hogy milyen tanulással kapcsolatos intézkedéseket tart a zsinat, ill. a magyar körlevél szükségesnek. A zsinat intézményi fejlesztéseket ír elő a helyi egyházak és a püspökök számára, ahol a teológiai tanulmányok mellett egyenrangú szerepet kapnak az ember- és társadalomtudományok is.

Ezen felül alapítsanak dokumentációs és tanulmányi központokat az apostolkodás minden területe számára, nem csupán a teológia, hanem az *antropológia, pszichológia, szociológia és a módszertan szakterületein* is, hogy jobban ki lehessen bontakoztatni a világiak, férfiak és nők, fiatalok és felnőttek szellemi képességeit. (AA 32)

A püspöki konferenciák gondoskodjanak arról, hogy legyenek meghatározott időközönként biblikus, teológiai, lelkiéleti és lelkipásztori továbbképző tanfolyamok, hogy a papság megszerezhesse a hittudománynak és a lelkipásztori módszereknek azt a teljesebb ismeretét, mellyel a sokféle és *változó körülmények között is* helyt tud állni. (AG 20)

A püspöki kar ezzel szemben saját hatáskörében nem intézkedik, hanem biztatja a társadalmi intézményeket és a társadalom tagjait (inkluzíve a hívőket is), hogy vegyék komolyabban a tanulást. Úgy ítéli meg, hogy az alapvető értékek területén kell elsősorban tanulni Magyarországon.

A demokrácia, a jogállamiság, az alkotmányosság olyan értékek, melyeket nem lehet egyszerűen ajándékba kapni, hanem el kell sajátítani, és fokozatosan kell gondolkodásmódunk, általános kultúránk részévé tenni. Ezért a megélhetési nehézségek és a politikai kiábrándultság ellenére buzdítjuk híveinket, és biztatunk minden embert ezeknek az *alapvető értékeknek a megismerésére és elsajátítására*. (72)

A társadalom feladatának tartja a tanulás magatartásának elsajátítását és az ehhez szükséges intézmények felállítását. Ehhez a maga részéről erkölcsi fetételt szab.

Az emberek, a társadalom feladata, hogy közös dolgaikat közösen oldják meg, hogy közösségeket és a közösségi lét intézményeit létrehozzák, hogy egymással, egymás különbözőségét elfogadva párbeszédet folytassanak. A demokráciát tanulni és gyakorolni kell. Megvalósításának ellenben feltétele az, hogy engedjük szóhoz jutni a másik embert, közösséget vagy intézményt. (78)

Sem az egyes emberben, sem a mai társadalomban nincs meg még a valódi felismerés a folyamatos képzés és az átképzés jelentőségét illetően; ebből is következően minden tapasztalható erőfeszítés ellenére sem tekinthető megnyugtónak a közoktatáson túl szükséges átképzések intézményrendszere, amely pedig – más intézményekkel együtt – a munkanélküliség megoldásához, de akárcsak csökkentéséhez jelentősen hozzájárulhatna. (102)

A legerőteljesebben hangsúlyozott terület, ahol az egyház maga is – azonosulva az egész társadalommal – ismeretszerzésre vállalkozik, az önismeret területe, az eszmények felülvizsgálata. Az alábbi szöveg a kultúrával foglalkozó fejezetből való.

Nehézségeinkért és gondjainkért magunk is felelősek vagyunk. Az elmúlt évtizedek súlyos károkat okoztak testi-lelki egészségünkben, sokakban megtépázták az eszmények és az értékek rendjét is. A megújulásnak is feltétele tehát, hogy Isten színe előtt megvizsgálva lelkiismeretünket, számot vessünk magunkkal, és felülvizsgáljuk eszményeinket is, s ahol szükséges, változtassunk magatartásunkon, szemléletünkön, esetleg hibás vagy torzult értékrendszerünkön. (80)

ZÁRSÓ

A zsinati dokumentumok és a körlevél tanulással és ismeretszerzéssel kapcsolatos szemléletének összevetése alapján állíthatjuk, hogy a zsinat egyházának tanuláskészsége sokkal erősebb a magyar egyháznál. A zsinati szellem a társadalmi kérdésekről szólva is azt sugallja, hogy az egyház ezekben a társadalmi folyamatokban felismerheti Isten üzenetét. A világ immár nem csak az egyház küldetésének címzettje, hanem az isteni üzenet hordozója is. A zsinat megerősíti, hogy az egyház tanuló szervezet⁷: folyamatosan tanulja Isten igéjét és a kortárs világ nyelvét.

Kitartó tanulással készüljenek föl, hogy részt tudjanak venni a világgal és a legkülönbözőbb fölfogású emberekkel folytatandó párbeszédben. (GS 43)

Az elemzés azt mutatta, hogy a körlevél szövege alig tartalmaz párbeszédelemeket. A magyar egyház és a társadalom közötti dialógusban az előkészítés és a nyilvánosság előtti bemutatás kontextusa miatt számít korszakhatárnak. Az egyház a kontextusok egyháza. Ha a magyar egyház a körlevél által megnyitott úton haladva még erőteljesebben részt akar venni a magyar társadalom önépítési és megújítási folyamatában, akkor tovább kell lépnie a tanuló szervezetek mai útján a zsinat által felmutatott tanuláskészségben.

⁷ A tanuló szervezet fogalmához v.ö. Peter M SENGE, Die fünfte Disziplin. Kunst und Praxis der lernenden Organisation, Stuttgart 1996.

Egyház a kommunikációs társadalomban – a jelentés és a jelentőség krízise.

BEVEZETÉS

Manapság sokan beszélnek a „kommunikációs társadalomról” (V. ö. Reimann, 1.) –, de ki-ki különböző szempontból. Én itt most két egymástól élesen megkülönböztetendő, noha egymással összefüggő síkon szeretném tárgyalni az egyház gondjait a modern kommunikációs társadalomban a következő alcímet adva előadásomnak: *A jelentés és a jelentőség krízise.*

A kommunikáció alapvető eleme az emberi egzisztenciának. Minden egészséges ember közölni akar és közlést igényel. Csak így tudja valamelyes biztonsággal állandóan ellenőrizni, hogy társadalmilag „helyén van-e”, hogy a „vad-idegen” világban „otthon” érezheti-e magát, csak így tudja saját világát „megismerni” és „megérteni”. Gondolom, hogy itt található az ima antropológiai motívuma is, hiszen az éppen felsorolt élmények az imádság esetében az abszolútumba vetik horgonyukat. Ez persze nem érhető el két monológus zörejével. A kommunikáció kifejezés latin eredete együttes, közös feladatra utal („cum” és „munus”), vagyis csak igazi emberi kapcsolatban, egy bizonyos személyi együtt-létben valósulhat meg. Ezért van az, hogy bajaink elpanaszolása már fél gyógyulást jelent, hiszen megosztjuk gondunkat, és a megoldás keresésében számíthatunk egymásra. Kísérreljük meg ebben a tanulmányban „elpanaszolni” a jelentés és a jelentőség krízisét egyházunk és társadalmunk viszonyában – talán ez is a gyógyulás kezdetét jelentheti.

A JELENTÉS

Kommunikációról tehát csak akkor beszélhetünk, ha a közlés megértésre talál, vagyis ha az a személy, akivel valamit közölni akarunk, felfogja annak jelentését, amit közölni akarunk vele. „Mit jelent az, amit most mondtál?” – kérdezheti valaki, és ennek a kérdésnek két tartalmi elemét kell megkülönböztetnünk: a *nyelvet* és a *plauzibilitást*. Gondolkozzunk el egymás után mindkettőről.

A *nyelv* döntő volta a közlés jelentésének a megértésében mindenki számára világos. Vagy talán mégsem? Persze, hogy normális ember nem próbál meg kínai nyelven beszélni azzal, aki egy szót sem ért kínaiul. Persze hogy normális ember nem kezd el a csecsemők nyelvén gügyögni egy tudományos kongresszuson. De vajon mindig csak azzal a személlyel szemben használjuk-e az „Isten” szót, aki ezzel a szóval valamit el is tud kezdeni? – Tanulmányom végén felsorolok majd néhány példát arra nézve, hogy mennyire nem tartja magát a vallási kommunikáció a fentti egyszerű szabályhoz.

Egyik unokaöcsém tizenéves korában karóráján a kismutatót egy negyed órával előre, a nagymutatót egy fél órával hátra állította. Sokszor rákérdeztem hirtelen, hogy hány óra van, és ő azonnal megmondta a pontos időt, mert begyakorolta órájának sajátos jelrendszerét, úgymond „nyelvét”. Rajta kívül azonban senki nem volt képes óráját használni. Ez a játék sok vidám percet okozott nekünk. De ha arról van szó, hogy milyen „nyelven” értik meg az emberek Isten üzenetét az emberhez méltó világ-

ról és a názáreti Jézusban közölt motivációt ennek a világrendnek a megvalósításáról – akkor nem szabad *csak* bennfenntések számára érthető nyelvet használni, mert itt életről és halálról, boldogságról és boldogtalanságról, emberségről és embertelenségről van szó.

Minden közlés egy bizonyos szituációban történik. Ha ezt nem tudjuk tudatosítani és meghatározni, akkor „a levegőbe beszélünk”, de semmiképpen sem kommunikálunk. (Heinze 21.) Ennek az állításnak igen sok oldala van. Kimutatható például, hogy a tömegközlelési eszközök technikája új beszédformát, új nyelvet teremtett. (Giesecke 415.) Megállapítható az is, hogy a közlő és a megszólított fejében már a közlés előtt jelenlevő „szövegösszefüggések” nagymértékben befolyásolják az igazi megértés és a félreértések arányát. (V. ö. Donnenberg 137.) Ezért kell pl. kérdőívekben, amelyeket mind alacsony műveltségű, mind pedig akadémikus szinten gondolkodó emberek számára szerkesztünk, formailag azonos kérdések helyett funkcionálisan ekvivalens kérdéseket gyártanunk, ha azonos megértést akarunk elérni az összes megkérdezett-nél. És ezért igaz ugyanez az idő tengelyére vonatkoztatva is, hogy t.i. „ha a régi mellett akarunk maradni, akkor nem szabad a régi mellett maradnunk” (V. ö. Donnenberg 57.), mert a régi alatt a mai ember már mást ért.

A közlés jelentésében nem játszik kisebb szerepet a mondanivaló *plauzibilitása* sem. Nem elég az, hogy a közlés *nyelve* érthető legyen annak számára, akinek a közlést számjuk, hanem szükségünk az is, hogy benne a közlés megfelelően *jó talajra* is találjon, amelyben képes megteremni a megértés. Más szóval kifejezve: Minden tartalom megértése feltételez egy bizonyos közös vonatkoztatási rendszert, valamiféle belső hasonlatosságot és egymásnak megfelelést, olyan gondolatvilágot, eszmei hátteret és gondolkodásmódot, amelyben az üzenet elfogadhatóvá, valószínűvé vagy egyenesen magától értetődővé válik – és adott esetben tökéletesen értelmetlen marad a „kivülálló” számára. (Morel 25.) A mai ipari társadalmakban élő ember számára pl. plauzibilis az az állítás, hogy valaki néhány perccel ezelőtt elektronikus úton vagy fax segítségével közölt velem valamit Észak-Amerikából Közép-Európába, és egyáltalán nem plauzibilis, hogy dicső dolognak számít valamelyik fejedelem szolgálatában éle-tünket kockáztatni – régebbi korok embere számára az előbbi állítás lett volna elfogadhatatlan, és az utóbbi tűnt volna természetesnek. Amíg valaki saját plauzibilitás-struktúrájának határai között mozog, addig nevetségesnek tűnik számára minden ké-tely a megfelelő valóságra nézve, és tudatában van annak, hogy környezete kinevetné, ha ilyenén kételyének kifejezést adna. (Berger, Luckmann 166.) Még a pszichiáternek is tekintetbe kell vennie diagnózisában egy állítás plauzibilitás-struktúráját. Ha valaki nem tudja, milyen nap van ma, az vagy beteges tünet, vagy természetes jelenség, asze-rint, hogy állandóan egy helyben maradt-e az illető, vagy pedig éppen most érkezett meg Indiából Kanadába, és a két különböző időszámítás bonyodalmaiban nem ismeri ki magát. Mást és mást jelent a plauzibilitás értelmében, ha a Haiti szigetek kellős kö-zepén élő törzsek valamelyik képviselője, avagy pedig a new yorki Wall Street börzé-nek egyik gazdasági szakembere hivatkozik beszédében és döntésében az elhunyt őseivel való beszélgetésre. (Berger, Luckmann 187.) A nemzetiszocialista német állam polgárai számára egyértelmű volt a horogkereszt és a sárga csillag huszadik századbeli jelentése, a mai európai ember tudja, hogy mit jelent a csillagokból alkotott kör az Egyesült Európa zászlaján. A keresztény férfi számára ugyanúgy plauzibilis a tisztelet-adás jeleként kalap nélkül lépni be a templomba, mint ahogy a zsidó számára plauzi-bilis hasonló körülmények között a kalap hordása.

Összefoglalva az eddig mondottakat: A keresztény egyházak vallási kommunikáci-ójának kettős kérdése, hogy mondanivalóját milyen nyelven fogalmazza meg, és hogy mondanivalójával milyen plauzibilitás-struktúrára számíthat abban a mai társadalom-ban, amelyikben már nem az „írastudók” tekintélyével szólítja meg az analfabétákat,

hanem amelyekben a tömegkommunikációs eszközök elterjedésének következtében félművelt vagy nagyon művelt emberek felé kell képviselnie egy kétezer évvel ezelőtt megfogalmazott üzenetet.

A JELENTŐSÉG

Az emberek közötti kommunikációban igen lényeges szerepet játszik a közlendő tartalom jelentése, vagyis nyelvi érthetősége és plauzibilitása mellett annak *jelentősége*, szubjektíven felfogott értéke, fontossága, relevanciája is. Mint látni fogjuk, a jelentőség kérdése semmiképpen sem azonos a jelentés kérdésével, noha azzal szorosan összefügg.

Hogy számunkra mi jelentős, mennyire jelentős és mennyi ideig jelentős, az nagyon sok szemponttól függ, de egyértelműen szelektív funkciót tölt be, figyelmünket egy bizonyos témára összpontosítja, és tevékenységünket egy bizonyos feladat szolgálatába állítja. Gondoljunk végig ezzel kapcsolatban néhány példát.

Autónkkal életveszélyes közlekedési zúrzavarba kerülünk. Ebben a helyzetben néhány másodpercre elfelejtjük Istenünket, szeretteinket, feladatainkat, és arra összpontosítjuk figyelmünket, és úgy szervezzük cselekedeteinket, hogy ép bőrrel jussunk ki a veszélyes helyzetből. Második példa: Megszeretünk valakit. Úgy szervezzük – adott esetben egész – életünket, hogy a szeretett személlyel minél többet együtt lehessünk, neki minél több örömet okozhassunk. Amíg vele vagyunk, messzemenően elvonatkoztatunk minden mástól. Harmadik példa: Hivatást választunk, vagyis életünk tengelyeként bizonyos célok elérését tűzzük magunk elé. Igyekszünk minél gyakrabban és minél hosszabb ideig kedvelt foglalkozásunkra fordítani időnket és energiánkat, belefeledkezve feladatunkba. Ha más jelentős elem lép életünkbe, törekszünk minél előbb visszatérni jelentősnek megélt hivatásunkhoz.

Már ezek a példák is mutatják, hogy általában csak azzal foglalkozunk, ami számunkra – pillanatnyilag vagy huzamosan – jelentős, fontos, értékes. És már ezeknek a példákknak a segítségével is világossá válik számunkra, hogy a dolgok *jelentése* után kizárólag akkor érdeklődünk, ha ugyanezen dolgok *jelentőségéről* meg vagyunk győződve. Még világosabb lesz a jelentés és a jelentőség összefüggése, ha tudatosítjuk magunkban azt a tényt, hogy a nyelv értékelést és értékfelfogási rendszert hordoz, mindazok számára közvetít és mindazokkal begyakoroltat, akik a nyelvet használják. Néhány példa erre: A rendszeres munkát végző német „megszolgálja” fizetését („Geld verdienen”), az angol és az amerikai ugyanakkor „pénzt csinál” („make money”), a francia azonos értelmű foglalkozásban „pénzt nyer” – ugyanúgy, mint a játékbárlangban – („gagner l’argent”), a magyar pedig „kenyeret keres” ha dolgozik. Más példa: Ausztriában engem „professzor úrnak” titulálnak, Németországban „Morel úr” a szokványos megszólítás, Amerikában pedig az első találkozásnál „Hallo, Julius” volt az üdvözlés formája. Ismét más példa: Patriarkális társadalmakban alakult ki az „uralkodás” kifejezése, matriarkális társadalmakban nyilván „nőlködés” volna a megfelelő megfogalmazás (V. ö. Brantenberg). Végül még egy példa: Mi Istent atyának, vagyis egyértelműen hímneműnek nevezzük, noha tudjuk, hogy valójában vagy apa és anya kifejezés egyaránt alkalmazható rá (mint azt a gnosztikus őskeresztény közösség használta; V. ö. Donnenberg 142.), vagy pedig sem apa, sem anya kifejezés nincs helyén vele kapcsolatban. Ilyen szempontokra különösen érdemes gondolnunk abban a világban, amelyre a „szavak inflációja” jellemző (Münch 103.), és amelyben a politikusok a szavak mimikrijének szinte művészi csúcsteljesítményét tárják állandóan szemünk elé: opportunisták szempontjaik szerint csúri-csavarják a ténymegállapítások értelmét, alkalmazkodnak a politikai választók

„színéhez” – elfelejtvén, hogy a mai ember igényeihez való alkalmazkodás elsősorban őszinteséget és autenticitást kíván meg, és éppen nem átlátszóan taktikai ügyeskedést. (V. ö. Lattmann 355.)

AZ EGYHÁZ FELADATA ÉS AZ IGEHIRDETÉS CSÖDJE

Általánosan elfogadott keresztény tanításnak mondható, hogy az egyház központi feladata a megtestesült Ige szolgálata az emberek érdekében: a názareti Jézus példájának és tanításának a képvisellete az időben és a térben. Másként kifejezve: az evangélium jó híre abban áll, hogy az ember bizalommal kommunikálhat léte leglényegesebb kérdéseiről létének forrásával és megtervezőjével. Hova máshova fordulhatna az ember? „Az örök élet igéi nálad vannak.” (Jn. 6,68)

Ebből a tanításból az is következik, „hogy egy olyan vallásban, amelynek kezdetén az 'Ige' és az üzenet áll, döntő szerepet játszik, hogy milyen nyelvkultúrába veti el ezt a magot.” (Schasching 64.) – Ám ezen a téren az egyház igehirdetése alaposan csődöt mond és hajótörést szenved mindaddig, amíg nem képes és hajlandó gyökeres változtatások árán is alkalmazkodni mindazok jelentésre és jelentőségre vonatkozó igényeihez, akikhez szólania kell. Ezt a nagyon kritikus véleményemet sok példával tudom alátámasztani, amit részben meg is tettem „A jövő biztosabb, mint a múlt” című könyvemben. Ennek a tanulmánynak szűk keretében valóban csak néhány ecsetvonással kísérlem meg a sötét tónusú kép felvázolását.

Mindenekelőtt néhány idézet teológusok és vallásszociológusok véleményéről az igehirdetésben használt nyelvvel kapcsolatban. Gottfried Bachl, dogmatikatanár így ír „Ártalmatlan fecsegés” című tanulmányában: Az igehirdetésben „jelenleg unalom és szürke pettyhűdség érezhető, a szóáradat fáradt csörgedezése”. (Bachl 325., Dévény 102.) Franz-Xaver Kaufmann, szociológus pedig így fogalmaz: „A *vallási készségek* elvesztése, tehát példának okáért az a jelenség, hogy iskolába kerülő gyerekek nem tudnak egy imát elmondani, és ami ezzel összefügg, nevezetesen, hogy kamaszoknak egyáltalán nem lehet vallási tényeket elmagyarázni: ezek a legsúlyosabb tünetei a hitátadás jelenlegi válságának. Ezzel párhuzamosan terjedőben van a *vallási elnémulás* és nyelvezavar: az egyház nyelvezetét egyre kevésbé értik meg az emberek.” (Kaufmann 1992, 373.) – Hát hogyan is értenék meg valamennyire is pallérozott agyú emberek annak jelentését, hogy miért kell a misében az úgynevezett lecke végén azt mondani, hogy „Istennek legyen hála”, az evangélium kezdetén azt mondani, hogy „Dicsőség neked, Istenünk”, és a végén pedig azt mondani, hogy „Áldunk téged, Krisztus” – miért nem éppen megfordítva? Vagy mindegy a sorrend, és csak az a fontos, hogy senki se érezze otthon magát köztünk, aki ezt a tolvajnyelvet nem ismeri? – Hát hogyan is értenék meg a hétköznapi gondjaival küszködő háziasszonyok vagy pontos számítások világában élő mérnökök annak jelentését, hogy számukra a názareti Jézusnak „édesnek” kell lennie, akinek a monasztikus elmélkedések eredményeként mintegy szerelemre gyulladt misztikus szavaival egyszerűen azt kell mondaniuk, hogy „neked élek és neked halok”? Nem úgy vagyunk-e a szentéletű apácák és férfiszervezetesek vallásos nyelvével, mint a hamisan csengő reklámok területén, ahol a felvilágosult fogyasztó az ötszáz forintos első osztályú Tokaji és a hatszáz forintos export Tokaji után csak az ezer forintos valódi Tokajit keresi? – Hát hogyan is értenék meg azok az emberek, akik számára világos, hogy a hit vetülete életünkben a szép vagy a nyomorék emberség téte, azoknak a kisdud játékoknak a jelentését, amiket az egyház eljátszik, amikor a hit közösségének a vezetését több mint ezer éve elpusztult egyházmegyéik címével köti össze, amit ugyanúgy joggal lehet „teológiai perverzitásnak” (Kaufmann 1989, 29.), mint a történelmietlenség melegágyán termelt szociológiai

nonszensznek nevezni. Hát hogyan is értenék meg az egészséges humort más területeken kereső emberek, hogy az egyház Szent Lőrincet, akit köztudomás szerint rostosra sütöttek meg – saját kérésére mindkét oldalán egyenletesen –, a *pékek védőszentjeként tiszteli!* – Valóban nemcsak szellemeskedés rejlik az ismert megkülönböztetés mögött: A tradíció a holtak élő hite, a tradicionalizmus azonban az élők holt hite. Ezt a mondást sokszor és alaposan fontolgatni, elemezni, értelmezni kellene, hogy őszinte meggyőződésünkbe váljék a hagyományoknak mind gondos ápolása, mind pedig gondos relativizálása, vagyis a mindig változó plauzibilitás-struktúrákba való behelyezése, illetve ha nem tehető plauzibilissé, elfogadhatóan érthetővé, akkor annak feladása.

Hasonlóan kellene gondolkoznunk az igehirdetés tartalmának *jelentőségével, relevanciájával* kapcsolatban is. Csak egy példát hozok a tanító egyház ezen a téren sokszorosan kimutatható anakronizmusára nézve. A 20. század derekán, a világháborúk borzalmi, a harmadik világban éhező emberek gyötrelmei, a kapitalizmus visszaélései és a materialista világnézet félelmetes győzelmei között így oktatja XII. Piusz pápa atyai hangon az emancipációs forradalom eszméitől már többé-kevésbé meghódított „leányait”: „A feleség számára általában az otthon marad tevékenységének mezeje és fészke. Ő fog ebből a visszavonultság helyéből, akármilyen szegény is legyen az, vidám és csöndes együttlét számára lakhelyet alkotni, amelyet nem stílustalan, személytelen és semmitmondó szállodai bútorokkal és áruházi portékával fog berendezni, hanem olyan emlékekkel díszíteni, amelyek a háztartási gépeken és a falakon a családi közösség életének különleges eseményeire emlékeztetnek ...” (Donnenberg 98.) – Nem folytatom az idézetet, mely nemcsak anakronisztikus már századunk közepén is, hanem az időponttól majdnem teljesen függetlenül is Jézusnak az emberiség számára mérhetetlen jelentőségű forradalmát a banalitások tengerébe süllyeszti, és ezzel a hívőket efelé messzemenőleg immunizálja. Nagyon találónak érzem Leonardo Boff és Hermann Stenger felfogását és kifejezését, akik ilyen esetekben a szimbólum fogalom párhuzamként diabolumról beszélnek. A szimbólika egy fontos és érthető képbe sűríti össze (symbolleinen) az egymáshoz tartozó gondolatokat, mint a prizma a fénysugarakat, a diabolika ennek ellenkezője: mintegy szétdobálja az együtt értést, útjában áll az üzenet felfoghatóságának, megértésének. (V. ö. Stenger 106.) Ilyen akadályok nemcsak az időszerűtlenség miatt léphetnek fel. Modern megoldások egy része senkit vagy szinte senkit sem zavar: aki például a pápát a szentpétertéri elmélkedéseken hallani akarja, nyilván örül, hogy a régi palota ablakában mikrofont és a jogtalanul szerzett obeliszket körülvevő téren hangszórókat állítottak a cél szolgálatába. De sokan a pozitív szimbólika ellentétének élik meg a pápamobilnak becézett csodabogarat, amely akkor sem válna rokonszenvesebbé, ha a környezetvédelmi igények félmegoldásos betöltéseként katolizátorral látnák el.

Talán vigaszként szolgálhatnak, noha keserves igazságokat tartalmaznak korunk két nagy teológusának a következő megállapításai, amelyek ugyan nem tartoznak mondanivalóm lényegéhez, de amelyek a jelentés és a jelentőség krízisét mint lényeges mondanivalót élesen világítják meg.

Először Békés Gellértet idézem: „Végeredményben Feuerbach, Marx és Freud hasznos szolgálatot tettek a mai teológiának azzal, hogy a hagyományossá vált emberi állításainknak ellentétjeit korszerű antitézisként megfogalmazták, és segítettek összerakni azt a szinte már bálvánnyá merevedett hagyományos istenképet, ami korunk gondolkodásának semmiképpen sem felel meg. Az 'időjárás Istene', a 'hadak Ura', a 'rend őre' vagy a 'javak adományozója' bizonyos kulturális és társadalmi összefüggésben már bálvánnyá válik, mert egy embercsoport érdekeit és törekvéseit képviseli. Mint ahogy bálvánnyá válhat az atya képe is, ha tekintélyében és erejében nem szellemi, erkölcsi és fizikai életünk létalapját keressük, hanem a magunk élnetlenségé-

nek és tehetetlenségének valamiféle 'mennyei' támaszát." (Békés 60.) – Talán még élesebben fogalmaz Eugen Drewermann: „Szerintem az ateizmus az istenség eltorzult formáinak a szétrombolása, elkerülhetetlen reakció arra, hogy Istent bizonyos hivatali szerkezetekkel, bizonyos egyházon belüli és kívüli uralmi rendszerekkel, bizonyos elavulttá vált erkölcsi felfogásokkal, az embereket életükben nem elősegítő, hanem őket elbutító bizonyos tabu-képződményekkel azonosítják. Ilyen esetekben az ateizmus az ember önnfenntartásának szükséges formája, és mint ilyen, kétségtelenül nem káros, hanem az elmúlt babonának egyszerű kinevetése, a vallási kibontakozás önműködésének irányába tett lépés.” (Drewermann 51.)

És ha joggal elszomorít is minket, hogy az egyház tanító hivatalának nem egy hivatalos képviselője jobb ügyhöz méltó buzgalommal kísérli meg az idevonatkozó sürgős és gyökeres reformok munkálásának akadályozását, gondoljunk arra a vigasztaló tényre, hogy „kezdetben volt az Ige, és az Ige Istennél volt” – a Vatikán viszont a Tiberis folyócska partján fekszik. (Donnenberg 102.)

TEENDŐINK

Mielőtt lehetséges feladatainkról elgondolkozunk, szeretnék néhány rövid mondatral visszatérni az eddig mondottakhoz. Szeretném világosan megfogalmazni, hogy nem panaszlistát akartam olvasóimnak felkínálni, nem romboló kritika volt a célom. Tudatában vagyok annak, hogy tanulmányom jónéhány része másodrangú vagy éppen banális példákat hoz. Az is meggyőződése, hogy néhány kritikus elemzésem bizonyos mértékben visszautasítható az igazságnak elkötelezett magyarázat vagy védekezés segítségével.

Szándékom a választott gondolatmenettel és stílussal kizárólag az volt, hogy növeljem a „garas leesésének” az esélyét arra a meggyőződésekre nézve, vagy másképp kifejezve: hogy érveket szolgáltatassak annak a meggyőződésnek az alátámasztására, hogy *a mai világ iránti felelősségünk gyökeres változások opcióját kívánja meg tőlünk*. Forradalmi megoldások ellen sok belátás beszél. Élesen kritikus megfogalmazások olyanok kezébe is kerülhetnek, akik visszaélnék velük. De kikerülhetetlen a feladat, hogy ki-ki saját hivatásának megfelelően mérlegeljen és döntsön kötelességéről. Én ebben szoros értelemben vett hivatást látok, vagyis egy személy egy bizonyos pillanatban (vagy akár egy egész életen át) adott összetevőinek eredőjét. Hiszen Isten nem akarhat mást tőlünk, mint hogy az adott viszonyok között, legkülönbözőbb lehetőségeink és elkötelezettségeink birtokában, eddigi biográfiánk egyenesvonalú, vagy bizonyos okokból éppen törést igénylő folytatását munkáljuk. Az enyémbe az is beletartozik, hogy ha már eddig mertem hozzászólni a felvetett kérdéshez, most még felkínáljam elgondolásaimat a kivezető útról, noha tudatában vagyok kijelentéseim szubjektív és töredékes voltának.

Az egyetlen, szinte biztosnak mondható megállapítás, hogy a profilaxissal, a súlyos gondok megelőzésével, sőt a „*principiis obsta*” elvének a megvalósításával is már elégtünk. (Donnenberg 35.) Marad a kérdés: Mik volnának a szükséges terápiának a legfontosabb elemei? Ennek a kérdésnek a megválaszolásához csak a modern világra vonatkozó összes megbízható adat és elemzés birtokában lehetne valamennyire is súllyal rendelkező véleményt alkotni. Ettől még nagyon messze vagyunk, és nem biztos, hogy valaha is elérjük-e majd. De abban valószínűleg egyetértünk, hogy az ígértetésnek az emberiség történelmében először kell a mi szélességi fokainkon olyan társadalmakban megtörténnie, amelyekre jellemző a felvilágosulás, az emberi személy méltóságának kivétel nélküli elismerése, az iparosodás és az ipari társadalmakban megvalósított hatalmas technikai fejlődés. Társadalmainkban valami egészen új érte-

lemben kommunikáció van, mert már nem elég a varázslóra vagy a prófétára hallgatni, hanem közösen kell az utakat keresni. Társadalmainkban valami egészen új értelemben kommunikáció van, mert már nem elfogadott a hatalmasok monológusa és a tömegek engedelmessége, hanem valódi kicserélődésről és kooperációról van szó. Társadalmainkban valami egészen új értelemben kommunikáció van, mert a gazdasági és technikai fejlődés teljesen új lehetőségeket nyitott meg az emberi kapcsolatok számára. Mit kíván ez az új helyzet elsősorban tőlünk? Egy kíváncsú eszmecsere esetlegesen kiindulópontjaiként fogalmazok meg néhány tételt.

Első tétel: Az igehirdetés nyelvére is alkalmazandó XXIII. János pápa jelszava: *aggiornamento*, napi árfolyamra hozás! A nyelv és a nyelv háttérét képező gondolatvilág változik, ezt a tényt figyelembe kell vennünk és tiszteletben kell tartanunk. Ma már senki sem nevezi a nőt „asszonyi állatnak” vagy a gyereket „kis cselédjének”. Ugyanúgy anakronisztikus, sőt általában megtévesztő, ha Istent „első aktusnak” nevezzük, az eukarisztiával kapcsolatban „átlényegülésről” beszélünk, a Szentháromság és a megtestesülés tanában „egy lényeg, három személy és két természet” skolasztikus fogalmainál maradunk. Természetesen vonatkozik ez a tágabb értelemben vett „nyelvre”: a gesztusok, rítusok, szerkezetek által történő kommunikációra is. Más szóval élve: Az egyháznak képviselnie kell a transzcendens valóság „más”-ságát – de a konkrét megszólítottak nyelvén. (Kaufmann 1992, 383.)

Második tétel: Haladéktalanul el kell kezdeni egyházunkban a kétnyelvűség bevezetését, és azt megelőzően a szükséges két nyelv kidolgozását, valamint éles szétválasztásuk játékszabályait. Nevezzük egyszerűség kedvéért az egyiket „belső használatra szánt nyelvnek”, a másodikat pedig „keresők és érdeklődők használatára szánt nyelvnek”. Érthető módon nem tudom most az asztalra tenni ennek a két nyelvnek a szótárát, nyelvtanát és stilisztikáját. De a hosszú és fáradságos munkához néhány gondolattal hozzájárulok. A „belső használatra szánt nyelv” a tradíció hordozója és magyarázója, a teológusok közlési rendszere, és az összetartozás jele mindazok számára, akik sokat tudnak foglalkozni a kereszténység tanaival kétezzer éves fejlődésének tükrében. Ezen a nyelven a modern társadalmakban gyakorlatilag lehetetlenné vált a jelentés és a jelentőség megértésének igényével fellépő emberekkel kommunikálni, vagyis „köreink” kiszélesítése illúzió marad. Még a felnőttkorában gyerekkorára visszaemlékező embert is zavarhatja, hogy például 9 éves korában következőképpen fogalmazott: „Ha Isten Jézus apja és Mária Isten anyja, akkor József kicsoda?” „Jézus három személynek a fia, két férfi és egy nő: Istené, Józsefé és Máriáé.” „Jézus korában a nők nem tudták követni őt, mint az apostolok, mert főzniük kellett Jézusra és a többiekre.” (Kuczogi 42.) – Félművelt megértések és félreértések nagyon megnehezítik a lényeg őszintén magunkévá tehető felfogását és az abból levezetendő kemény felelőségeknek való megfelelést. Vannak ebben az irányban értékes kísérletek és kezdeményezések: a „srácok” számára készített bibliafordítás, melynek címe magyarra fordítva: Jézus és haverjai, vagy például a lakatos tanoncok számára tervezett katekizmus. (Donnenberg 84.)

Harmadik tétel: Az igehirdetésben kemény szelekcióra kell áttérni a megszólítottak típusainak megfelelő koncentrikus körök szerint. Gyerekeknek gyereknyelven, akadémikusoknak szakszerű nyelven, nőknek és férfiaknak a női és a férfi karizmánknak megfelelően, a kontemplatív szerzeteseknek monasztikus módon és a normális világban élőknek saját kategóriáiban kell közvetíteni Isten üzenetét, és minden körnél nagyon meg kell fontolni, hogy a kevesebb nem lenne-e több. (Dévény 102.) – A buzgóság nagyon szép emberi tulajdonsága két veszélyt zár magában: az embertelen fanatizmust, és a kontraproduktív túlerhelést. Ezeket a kérdéseket szakmai becsületességgel kell tisztázni, a megfelelő didaktikát és pedagógiát kidolgozni és az ígét hirdetőik kiképzésébe beledolgozni.

Negyedik tétel: Amennyiben az egyház nevében beszélünk, stílusunknak a maximális és kivétel nélküli őszinteség, szavahihetőség és autenticitás követelményeinek kell megfelelnie. Nemcsak felesleges idő- és energiavesztés a felvilágosult és művelt embernek maszlagot felkínálni, hanem egyenesen káros, ha valaki azt a benyomást akarja kelteni, hogy a názáreti Jézus tanításából minden kérdésünkre pontos, kimerítő és végleges választ lehet levezetni. Heisenberg bizonytalansági relációját inkább hajlandó a racionálisan gondolkodó ember elfogadni, mint bizonytalankodni, hogy a biztosnak mondott állítás valóban biztos-e. A legtöbb egyházi megnyilatkozásnak így kellene kezdődnie: „Tudásunk mai szintjén és lelkiismeretünk mai reakciójára hallgatva állítjuk, hogy a keresztény embernek ehhez és ehhez kell tartania magát.” Miért félünk attól, hogy tudásunk korlátait beismerjük? Ha az apa gyermekének kérdésére úgy válaszol, hogy „kisfiam, ezt én sem tudom”, általában számíthat a romlatlan kis ember pozitív reakciójára: „Látod apu, ezért hiszem el neked mindazt, amit mondasz.”

Ötödik tétel: Az eddig felsorolt négy követelmény egymással szorosan összefügg. Felelősségünknek csak akkor tudunk igazán megfelelni, ha egy átfogó, gyökeres reform kidolgozása megvalósul.

Hatodik tétel: Új nyelv, új stílus, új beosztás kidolgozása fáradtságos munka. Elindításában elsősorban négy kategória elkötelezett bevetésére számítok. Az első a keresztény értelmiségiek kategóriája. Ők a leginkább alkalmasak arra, hogy közvetítsenek az egyház és világ között, hogy megfelelő nyelveket dolgozzanak ki, hogy tanácsokat adjanak az igazságok és tanok koncentrikus körökre való beosztásához. A második kategória a szociológiai értelemben vett fiataloké: akik már felszabadultak a gyermekkor közismert korlátai alól, és még nem vették magukra a családalapítás és munkavállalás következtében kialakuló korlátokat. Harmadik helyen az öregekbe vetem reményemet, akiknek már nincs sok vesztetni valójuk, akik nem felelősek egy előttük álló hosszú élet minden lehetőségéért, és ennek következtében felmentve érezhetik magukat egy bizonyos értelemben az okosság erényétől. A negyedik kategóriába a kis csoportok tartoznak. Náluk látom a leginkább biztosnak, hogy megtalálják a helyes utat a lélektelen általános törvény és a személyes érdekektől meghamisított egyéni állásfoglalás között: egymás ismeretében és a jó iránti elkötelezettségük erejében a legjobb lelkiismereti kritérium szerepét tölthetik be. (V. ö. Kaufmann, 1992. 385.)

BEFEJEZÉS

Hippo püspöke, Aurelius Augustinus szerint létezik kereszténység a „példa és tekintély”, valamint a „belátás és döntés” alapján. 1988-ban Münster püspöke erre a megkülönböztetésre hivatkozva kijelentette, hogy ma az utóbbi a döntő. (Pottmeyer 109.) – Talán nagyképűségnek tűnik, de most kivételesen korrigálni szeretném ezt a püspöki nyilatkozatot. Meggyőződésem ugyanis, hogy a „példa és tekintély” mindig döntő marad az igazság képviselésében és a lényeg keresésében – de az is, hogy a modern világ értelmiségi emberei számára a „példa és tekintély” eredményes hatásának *előfeltétele* a személyes „belátás és döntés”.

IRODALOM

BACHL GOTTFRIED: Wider die harmlose Redseligkeit. Thesen zur Sprachkultur in der heutigen Kirche. Herder Korrespondenz, Wien, 45/1991/, 325-330. o.

BÉKÉS GELLÉRT: Istenkeresés. Új utak a mai teológiában. Róma, 1974.

BERGER PETER L., LUCKMANN THOMAS: Die gesellschaftliche Konstruktion der Wirklichkeit. Eine Theorie der Wissenssoziologie. Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 1969.

- BORMANN GÜNTHER: Kommunikationsprobleme in der Kirche. Mathes Joachim: Kirche und Gesellschaft. Einführung in die Religionssoziologie. Rowohlt, 1969.
- BRANTENBERG G.: Die Töchter Egalías. Berlin, 1979.
- DÉVÉNY ISTVÁN: Folyóiratszemle. Egyházforum 6 (1991)3, 102-105. o.
- DONNENBERG JOSEF, REISS WERNER: Katholische Sprache zwischen Klischee, Propaganda und Prophetie. Otto Müller Verlag Salzburg, 1991.
- DREWERMANN E., JEZIOROWSKI: Gespräche über die Angst. Gütersloh, 1991.
- GIESECKE MICHAEL: Sinnwandel, Sprachwandel, Kulturwandel. Studien zur Vorgeschichte der Informationsgesellschaft. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1992.
- HEINZE THOMAS, FUCHS PETER: Kulturmanagement. Fernuniversität Hagen, 1991.
- KAUFMANN FRANZ-XAVER: Az egyházvezetési struktúrák mellékhatásai. A triumfalizmustól a hit továbbadásának válságáig. Mérés 1992/4, 372-390. o.
- KAUFMANN FRANZ-XAVER: Unbeabsichtigte Nebenfolgen kirchlicher Leitungsstrukturen. Vom Triumphalismus zur Tradierungskrise. Pottmeyer Hermann J.: Kirche im Kontext der modernen Gesellschaft. Zur Strukturfrage der römisch-katholischen Kirche. Schnell und Steiner, München, Zürich, 1989.
- KUCZOZI SZILVIA: Noé lúdtolla. Európa Telemagazin, 1992/30.
- LATTMANN DIETER: Mimikry der Wörter. Soeffner Hans-Georg: Kultur und Alltag. Soziale Welt Sonderband 6. Göttingen, 1988.
- LUHMANN NIKLAS: Autopoiesis, Handlung und kommunikative Verständigung. Zeitschrift für Soziologie, 11 (1982) 366-379.
- MÜNCH RICHARD: Dialektik der Kommunikationsgesellschaft. Suhrkamp, 1991.
- POTTMEYER HERMANN J.: Kirche – Selbstverständnis und Strukturen. Theologische und gesellschaftliche Herausforderung zur Glaubwürdigkeit.
- POTTMEYER HERMANN J.: Kirche im Kontext der modernen Gesellschaft. Zur Strukturfrage der römisch-katholischen Kirche. Schnell und Steiner München, Zürich, 1989.
- REIMANN HORST: (Massen-)Kommunikationsforschung in der Informationsgesellschaft. Soziologische Revue 15 (1992) Oldenbourg Verlag München
- SAINT-EXUPÉRY ANTOINE: A kis herceg. Móra Ferenc Könyvkiadó, 1994.
- SCHASCHING JOHANN: Kirche und industrielle Gesellschaft. Herder Wien, 1960.
- STENGER HERMANN: Verwirklichung unter den Augen Gottes. Psyche und Gnade. Otto Müller Verlag Salzburg, 1985.

Wertvermittlung durch die Kirche

EINLEITUNG

Das Institut für kirchliche Sozialforschung (IKS) hat im Rahmen eines Forschungsprogrammes zum Thema „Kirche und Massenkommunikation“ seit 1974 eine Reihe von Untersuchungen über die Rezeption der verschiedenen Medienverbundprogramme des ORF zu Fragen der Religion durchgeführt. Diese teils quantitativen, teils qualitativen Studien hatten sich, dem Inhalt der ORF-Programme entsprechend, zunächst auf die Vermittlung von Inhalten des christlichen Glaubens bezogen, die als solche explizit erkennbar waren. In der vorletzten Sendereihe „Christsein im Alltag“ (1985) handelte es sich um den Versuch, implizit Vorstellungen von einem christlichen Leben im Kontext des Alltagshandelns darzustellen. In diesem Zusammenhang kam zum ersten Mal das Thema einer ethischen Orientierung im Alltag in der Untersuchung ansatzweise ins Blickfeld.

Im darauffolgenden TV-Medienverbundprogramm „Alles Alltag“ (1992/93), bei dem der Versuch gemacht wurde, die 10 Gebote durch narrativ-lebensbezogene Handlungsabläufe in ihrer Bedeutung für den Menschen heute vorzustellen, war die ethische Orientierung in ihrer Lebenshilfefunktion Kern der Thematik.

Der Vermutung folgend, daß Ethik – wieder – eine der vornehmlichen Formen ist, unter denen Religion heute nachgefragt wird, war es naheliegend, im Zusammenhang mit dem letzten Medienverbundprogramm über die 10 Gebote zur Thematik einer ethischen Orientierung im Alltag eine Grundlagenstudie durchzuführen, um diesen Bereich ausführlicher zu explorieren.

Die Entscheidung stützte sich auf folgende Überlegungen: Der soziale und kulturelle Wandel ist u.a. durch einen fundamentalen Individualisierungsschub gekennzeichnet. Gestützt durch einen vergleichsweise hohen materiellen Lebensstandard und ein Netz sozialer Sicherheiten war es vielen Menschen möglich, sich aus institutionellen Bindungen und Abhängigkeiten zu lösen und eigene Wege im Hinblick auf ihre Weltanschauung, Normen der Lebensführung usw. zu gehen (Vgl. U. Beck). Aufgrund einer (nunmehr) relativen Autonomie des Einzelnen und eines umfangreichen Wert- und damit auch Normenwandels in einem sich entfaltenden kulturellen und sozialen Pluralismus, ergeben sich für den Zugang zu und für die Vermittlung von ethischen Normen eine Reihe neuer Probleme:

- der Freiheitsanspruch des Einzelnen gegenüber normgebenden Institutionen hat sich intensiviert
- ethische Normen sind zum Teil in einer Weise festgeschrieben, daß sie dem Bewußtseinsstand, dem Lebensgefühl und den Wirklichkeitsvorstellungen des Einzelnen teilweise oder zur Gänze nicht mehr entsprechen und vielfach als Fremdbestimmung aufgefaßt und folglich abgelehnt werden
- tradierte Normen werden durch das tatsächliche Verhalten in der Gesellschaft in Frage gestellt, situationsethisch abgewandelt oder überhaupt nicht mehr beachtet.

Wonach soll der Einzelne nun, da traditionelle Orientierungen in ethischen Fragen und Werten teilweise ausfallen, sein Leben ausrichten? Es kommt zu neuen Suchbewegungen nach Wertorientierung und Lebensmodellen. Zu vermuten ist, daß es trotz allem Wandel in den Auffassungen über ethische Normen und Werte doch auch eine inhaltliche Konvergenz zwischen dem essentiellen Gehalt einer zunächst nicht mehr als wertvoll und im Leben als hilfreich empfundenen Norm einerseits und dem inhaltlichen Kern dessen, was bezüglich einer ethischen Orientierung in den individuellen Suchbewegungen angestrebt wird andererseits, gibt oder geben kann. Gesucht wird, was in die je eigene Lebenswirklichkeit paßt, was im Leben hilft (Vgl. R. Waltermann).

Im Zuge des Säkularisierungsprozesses, verstanden als der Auszug der institutionalisierten Religion, der Kirchen, aus den gesellschaftlichen Institutionen, ist die Distanz zur Kirche als Normenverkünderin größer geworden. Diese verbreitet zwar nach wie vor eine große Zahl religiöser und ethischer Normen, die aber die Adressaten oft nicht erreichen.

Ethische Orientierung ist heute aus verschiedenen Quellen gespeist, eine der wichtigsten ist aber in einer von naturwissenschaftlichen Methoden geprägten Kultur, die Erfahrung.

Im Kontext einer religiösen Tradition, in der es vielfach üblich ist, mit allgemeinen Sätzen zu operieren und der Idee bzw. dem Prinzipiellen die größte Bedeutung zuzuerkennen, ist es für die Kirche schwer, den Bedarf nach Anleitung zu einer Verantwortungsethik (vgl. Jonas) zu erfüllen. Da sie auch Dimensionen wie Dialog, Toleranz, Mitbestimmung wenig berücksichtigt, ist sie gegenwärtig für einen Diskurs über Fragen ethischer Normen und Orientierung nicht so gut gerüstet.

Vielfältige Versuche, durch mehr schematische Eintrichterung Vgl. (K. Popper) einen Habitus (Vgl. P. Bourdieu) religiös-ethischer Vorstellungen zu erzeugen, nützen in einer widerständigen sozialen und kulturellen Lage ohne religiöses Wirklichkeitsverständnis kaum. Nicht eine autoritative Normvorgabe, sondern eine gemeinsame Suche nach Sinn (Vgl. A. Feige), in der die persönliche Erfahrung des Menschen sich wiederfindet, ist gefragt.

Angewandt auf die besonderen Gegebenheiten, unter denen institutionalisierte Religion ethische Normen zur Lebensorientierung zu vermitteln sucht, kann man feststellen, daß eine theologische Ethik oder Moraliheologie im Zusammenhang mit der kritischen Prüfung ihres Normverständnisses und der Methodenreflexion in den letzten Jahren zunehmend erkannt hat, wie sehr sie auf das interdisziplinäre Gespräch, auf die Forschungsergebnisse und konkreten Einsichten anderer Wissenschaftsbereiche angewiesen ist (Vgl. J. Gründel).

In diesem so skizzierten Zusammenhang wurde eine Grundlagenstudie zur Frage der Konstituierung von Werten und ihrer Umsetzung in ethisches Handeln im Auftrag des Leitungsgremiums des Medienverbundprogramms „Alles Alltag“, dem die Katholische Aktion Österreichs (KAÖ), das Zentrum für Massenkommunikation und die Bundesarbeitsgemeinschaft für Katholische Erwachsenenbildung in Österreich (BAKEB) angehörten, durch das IKS durchgeführt.

Gegenstand und Ziel dieser Studie waren folgende:

- Bedeutung von Werten für das Leben in Familie und Gesellschaft
- Veränderung von Wertorientierungen im Lebensablauf
- Auseinandersetzung mit ethischen Fragen in Ausnahmesituationen und im Fall von Wertkonflikten
- Beurteilung von ethischen Normen und Vermittlung von Werten

– Wertvermittlung durch Massenmedien und Kirche

In diesen Themenbereichen verfolgte die Arbeit das Ziel, durch eine differenzierende Exploration eine möglichst breite Beschreibung und Dokumentation von Aspekten dieser Thematik zu erreichen. Im Folgenden wird nun über die Ergebnisse, soweit es sich um die Wertvermittlung durch die Kirche handelt, berichtet.

Bei der Textierung der Ergebnisse handelt es sich um eine beschreibende Darstellung aus einer ersten Delphi-Befragungswelle, die noch nicht auf den Kontext anderer Arbeiten auf diesem Gebiet eingeht beziehungsweise selbst noch keine Interpretationen vornimmt. Dargestellt wird, was die Befragten zum Thema sagten. Vor allem ist zu berücksichtigen, daß es sich um ExpertInnenmeinungen aus dem kirchlichen Intensivsegment über die Realität und nicht um eine Beschreibung dieser selbst handelt.¹

---

¹ Hinweise zur Methode: Bei der Untersuchung wurde die Delphi-Methode verwendet. Das Delphi-Verfahren, das insbesondere bei schwer formalisierbaren Problemen angewandt wird, ist eine besondere Verfahrensweise von ExpertInnenkomitees, um auf Grundlage des Wissens und der Erfahrung der TeilnehmerInnen zu Analysen und Prognosen zu gelangen. Das Delphi-Verfahren ist so konzipiert, daß es die Nachteile von Gruppendiskussionen (sozialpsychologische Momente, die die Aussagen von Expertengruppen oft stark beeinträchtigen) beseitigen soll, ohne deren Vorteile zu vermindern. Das wird durch drei elementare Momente des Delphi-Verfahrens erreicht: Die TeilnehmerInnen bleiben einander anonym, wodurch gewährleistet ist, daß auch stark von der Gruppenmehrheit abweichende Ansichten geäußert werden. Alle Teilnehmenden können zwischen den Befragungsrunden ihr Urteil revidieren, ohne dadurch ihre Position zu schwächen. Argumente und Gegenargumente können so unbeeinflusst von der Person der Befürworter und Gegner diskutiert werden.

Der Charakter einer Gruppendiskussion wird, wenn es zur Exploration des Themas nötig ist, durch mehrmaliges Wiederholen der Fragebogenrunden erreicht. So können Argumente früherer Runden berücksichtigt, neue Gesichtspunkte in die Diskussion eingebracht und der eigene Standpunkt in Ruhe überdacht werden.

Um eine kontrollierte Rückkoppelung der Meinungen zu erreichen, wird allen TeilnehmerInnen in jeder weiteren Runde eine genaue und übersichtliche Zusammenfassung der Standpunkte und Argumente der vorhergehenden Runde zugesandt. Dadurch kann das Für und Wider einzelner Einschätzungen herausgearbeitet werden; Fragen, über die weitgehend Konsens erzielt wurde, können entfallen.

In der ersten Runde sind die Fragen sehr allgemein gehalten, damit möglichst viele verschiedene Aspekte eines Themas angesprochen werden können und um die Fülle der verschiedenen Meinungen und Standpunkte möglichst ungeschmälert zu erhalten.

Die Antworten aller TeilnehmerInnen werden zentral ausgewertet. Die Ergebnisse der ersten Runde dienen als Grundlage für die zweite Runde, in der es darum geht, umstrittene und offen gebliebene Fragen noch genauer zu klären. Sie werden zusammen mit einem konkreteren Fragebogen wieder ausgesandt. Wenn nach dieser zweiten Runde noch wichtige Fragen offen bleiben, muß eventuell noch eine dritte Runde durchgeführt werden.

Die Fragen der Untersuchung lassen sich in zwei Kategorien einteilen:

- Fragen zur gegenwärtigen Vermittlungspraxis von Wert- und Norminhalten (ExpertInnenfragen)
- Fragen über den Einfluß von „Wertsystemen“ auf Handlungsentscheidungen, Fragen, die Wert- und Normenkonflikte betreffen und Fragen, die soziale Identifikation und ihre Auswirkungen auf die Akzeptanz von Werten und Normen betreffen (Transferfragen).

ExpertInnenfragen sind dann besonders zielführend, wenn die gegenwärtige Praxis der Vermittlung von Werten und Normen durch sachkundiges Wissen und Erfahrung bei der Vermittlung selbst beurteilt werden kann.

Die Ergebnisse der Transferfragen haben einen ausgesprochenen explorativen Charakter: Die Aussagen beanspruchen nicht, alle potentiellen Änderungen von Einstellungen zu Werten und Normen erfassen zu können. Sie sagen aus, was vom Blickpunkt des Experten an Vorstellungen bezüglich Wert- und Normenakzeptanz des einzelnen existiert.

Die Kirche verfügt über eine Vielzahl von möglichen Sozialisationsinstanzen. Die Effizienz der Wertvermittlung wurde je nach Sozialisationsinstanz und Trägern der Vermittlung sehr unterschiedlich bewertet. Grundsätzlich läßt sich festhalten: Je allgemeiner und unpersönlicher die Ebene für die Darstellung kirchlicher Werte ist, desto unwirksamer ist sie.

Grundhaltungen eines religiösen Lebens und eines sozialen Engagements lassen sich zunächst über die *F a m i l i e* vermitteln. Der Klassenverband in der *S c h u l e* gehört ebenfalls zu jenen Bereichen, denen in ihrer Eigenschaft als relativ kleine Sozialisationseinheit noch eher die Fähigkeit zugesprochen wurde, eine gelingende Wertvermittlung zu betreiben. Die Einstellung zum Religionsunterricht ist aber nicht so eindeutig: Man kann hier nur von einem teilweisen Gelingen der Wertvermittlung sprechen.

In der Arbeit der *P f a r r g e m e i n d e n* mit Kindern und Jugendlichen wurde von vielen ein immer noch probater Weg der Vermittlung christlicher Werte gesehen, und zwar sowohl für die Kinder und Jugendlichen wie für deren Betreuer. Allerdings sei dieser Einfluß nicht in allen Pfarren, auch nicht zu allen Anlässen gleich gut gegeben. Neben der Katholischen Jungschar und Jugend, anderen Gliederungen bzw. Gruppierungen der Katholischen Aktion wurden die Erstkommunion- und Firmvorbereitung sowie Kindermessen als Einrichtungen genannt, die eine Wertvermittlung möglich machten. Der Stellenwert des *l i t u r g i s c h e n* Lebens für die Weitergabe von Werten wurde unterschiedlich bewertet. Sind für die einen Gottesdienste und Sakramente keine tauglichen Wege, die Menschen anzusprechen, ist für andere doch eine gewisse Bedeutung gegeben, zumal sie Anpassungsbemühungen an gegebene Situationen, wie sie z. B. in der Sakramentenkatechese versucht werden, wahrnahmen. Eine sakramentale Begleitung der Menschen in wichtigen Stationen bzw. in Grenzsituationen ihres Lebens sei durchaus wertprägend.

Eine gewisse Bedeutung haben *ü b e r p f a r r l i c h e* Gruppierungen: Charismatische Erneuerungsbewegung, Initiativen, die sich an bestimmte Zielgruppen richten – z. B. Frauenrunden – und „Legio Mariae“ wurden als Beispiele genannt. Kirchlich organisierte Selbsthilfegruppen vermitteln dem einzelnen Geborgenheit und persönliches Angenommensein. Was in all diesen Gruppierungen zählt, ist, daß der einzelne wichtig, „gefragt“ ist, seine Persönlichkeit einbringen, vielleicht auch in basiskirchlichen Strukturen Kirche und soziales bzw. gesellschaftliches Engagement selbst mitgestalten und mittragen kann.

Einrichtungen der Erwachsenenbildung – und in diesen wiederum besonders herausragende Persönlichkeiten, bekannte Religionspädagogen beispielsweise – wurden ebenfalls als wichtige Träger der Wertvermittlung genannt.

Im Gegensatz dazu wurde eine Vermittlung lebbarer Werte durch die Amtskirche eher in Abrede gestellt. Je mehr die Kirche sich von der lokalen bzw. regionalen Ebene entferne und auf die Gesamtkirche hin ausgerichtet sei, desto stärker scheint die Sorge um die Einheit, die Geschlossenheit, die Attraktivität und die „Durchschlagskraft“ zu sein, ein desto „zentraleres Denken“ und „direktiveres“ Verhalten scheint vorzuherrschen. Mit dem Begriff „Amtskirche“ wird eine Kirche assoziiert, die in eher abstrakten, allgemeinen Positionen verharret und nicht auf die tatsächlichen Probleme der Menschen eingeht. Eine solche Kirche wird als unglaublich, unbarmherzig und unmenschlich wahrgenommen. Es wird ihr vorgeworfen, in ihren

Strukturen, in ihrem Umgang mit den Menschen und in ihren theologischen Standpunkten Arroganz zu zeigen, anstatt auf die Möglichkeit des Glaubens als Angebot für Dialog, Begegnung und Befreiung hinzuweisen. Nicht nur die Inhalte kirchlicher Lehre und Praxis, sondern vor allem auch die scheinbare Unverrückbarkeit von Standpunkten, ohne Rücksicht auf gesellschaftliche Entwicklung und Veränderungen in der Kultur, nehmen gegen die Kirche ein.

In Kleingruppen und durch persönlichen Kontakt sei ein Austausch möglich, das Miteinander könne geübt werden. Wenn jemand persönliche Unterstützung durch die Kirche erlebt, sei die Vermittlung von Werten möglich. Je weiter eine institutionelle Ebene von der Basis entfernt sei, desto schwieriger sei es, einen persönlichen Bezug herzustellen.

Einer der wesentlichsten Faktoren für eine gelungene Wertvermittlung sei – unabhängig von konkreten Bereichen – das p e r s ö n l i c h e Charisma, die Überzeugungskraft bzw. Ausstrahlung der Übermittler von Werten. Sie könnten den Menschen durch ihr Vorbild und durch ihre Begeisterung Mut machen. Der Wunsch nach Übereinstimmung von persönlicher Lebensführung und der von einer Person vermittelten Botschaft ist deutlich vorhanden.

Selbst Amtsträger, die weltoffen sind, die Nähe zu den Menschen suchen und deren Leben glaubwürdig ist, könnten durch ihr Vorbild, durch Offenheit und Toleranz etwas bewirken. Demgegenüber wurde auf andere Repräsentanten verwiesen, u.a. manche Bischöfe, die für eine „weltfremde“ Kirche stehen, und das Gegenteil erreichen, da sie unfähig oder nicht willens seien, zu akzeptieren, daß viele Menschen heute ein gewisses Maß an Bildung und Mündigkeit besitzen und sich folglich von der Kirche und ihren Amtsträgern deutlich mehr Toleranz, mehr Dialog und mehr Veränderungsbereitschaft erwarten, als diese in Lehre und Amtsausübung an den Tag legen.

KONTRASTIERENDE WERTVORSTELLUNGEN: DIE KIRCHE UND DIE LEBENSWELT DER MENSCHEN

Das schwerwiegendste Hindernis für einen nur beschränkt wirksamen bzw. für einen gänzlich erfolglosen Versuch der Wertvermittlung sahen viele in grundsätzlichen Auffassungsunterschieden bzw. Diskrepanzen zwischen Kirche und Einzelpersonen bzw. Kirche und Gesellschaft. Die Menschen von heute können sich mit dem Menschenbild, das – zumindest in Teilbereichen – der kirchlichen Praxis zugrundegelegt wird, großteils nicht mehr identifizieren. Sie wollen als selbständige, mündige Individuen wahrgenommen und akzeptiert werden. Der Wertkontrast setzt dort an, wo Menschen den Eindruck haben, daß ihr als autonom gedachtes Gewissen nicht genügend berücksichtigt werde. Teilweise würden die Werte, die die Kirche vermitteln möchte, deshalb abgelehnt, weil die Kirche auf den gesellschaftlichen Wertewandel nicht in genügender Weise eingegangen ist. Solche Diskrepanzen hemmten die Wertvermittlung beträchtlich. Jene Werte, an denen sich der Mensch von heute in seiner Lebensführung grundsätzlich ausrichtet, stehen den kirchlich vertretenen in wichtigen Punkten entgegen.

Zu den Kritikpunkten zählen u.a. kirchliche Strukturen, Fragen des Traditionsverständnisses und der Interaktion zwischen Klerikern und Laien, der Bereich der Sexualmoral sowie der Bereich Familie und Partnerschaft. Denkweisen, Lebensstil, geänderte Lebensbedingungen der Menschen von heute lassen kirchlich vertretene Werte z.T. nicht mehr der Wirklichkeit entsprechend erscheinen. Aufklärung und Emanzipa-

tion bedingen den Wunsch nach Mitbestimmung und Mitarbeit in allen kirchlichen Bereichen. Die Medien bringen das Erleben der Diskrepanzen zwischen Kirche und Lebenswelt der Menschen noch deutlicher zum Vorschein.

Das Verhältnis der Kirche zum Lebensbereich *P a r t n e r s c h a f t* und *E h e* läßt sich mit folgender Aussage auf den Punkt bringen: „Im Bereich Ehe – Scheidung – Wiederverheiratung ist die Kirche auf verlorenem Posten.“ Ein Grund dafür wurde in einer mangelnden persönlichen Ehe- oder Familienbegleitung gesehen; ein weiterer Grund sei die Angst der Kirche vor Veränderungen und – in Verbindung damit – ihre Unfähigkeit, traditionelle Werte zu hinterfragen. Das mangelnde Einfühlungsvermögen seitens der Kirche für jene, die sich für eine Form des Zusammenlebens ohne kirchliche Eheschließung entschieden hätten, sowie für wiederverheiratete Geschiedene, stößt bei vielen Menschen auf Unverständnis.

Als spezifisch innerkirchliches Problem wurde in diesem Zusammenhang die Sinnhaftigkeit des Zölibats angesprochen: Priester könnten in einer eigenen Familie Erfahrungen sammeln bzw. Werte vorleben und wären eher in der Lage, die Probleme von Familien zu verstehen.

Die Diskrepanzen zwischen gesellschaftlichem Denken und Handeln und kirchlich vertretenen Werten im Bereich der Sexualität sind sehr groß. Ob sich die Aussagen auf das Verbot künstlicher Methoden der Geburtenregelung (Familienplanung wird heute, in einer Zeit der Überbevölkerung, als selbstverständlich erachtet; Kinderreichtum hat z.B. infolge „vergesellschafteten“ sozialen Sicherheit nicht mehr denselben Stellenwert wie früher), auf die Ehe ohne Trauschein, auf Homosexualität oder auf die Sexualmoral allgemein bezogen, immer wieder wurde auf das Problem hingewiesen, daß in der Kirche „unlebbare“ Werte beibehalten bzw. vertreten würden.

Von der Kirche vermittelte Werte und Rollenmuster werden unter anderem deshalb abgelehnt, weil sie der *G l e i c h w e r t i g k e i t* von *M a n n* und *F r a u* zuwiderlaufen. Immer noch wird die Rolle der Frau in der Kirche als unbefriedigend empfunden: Die Frau weiß ihre Vorstellungen auf mehreren Gebieten im kirchlichen Wertsystem nicht berücksichtigt, ob das nun die Frage der Gleichberechtigung innerhalb der Kirche (z. B. Frauenpriestertum), den Bereich der Familienplanung oder den Bereich der Partnerschaft betrifft.

Viel an Glaubwürdigkeit bezüglich der von ihr vertretenen Werte büße die Kirche durch ein Festhalten an institutionellen Formen ein, die von der heutigen Gesellschaft als einseitig, starr, zum Teil als weltfremd bewertet werden. Die Kirche beharre über Gebühr auf *T r a d i t i o n e n*, anstatt die Fortschritte in der Gesellschaft in ihren Strukturen und Verhaltensweisen entsprechend zu berücksichtigen. Fundamentalistische Tendenzen verhinderten einen Dialog mit den Humanwissenschaften; Entwicklungen und Fortschritte im technischen und medizinischen Bereich würden nicht zur Kenntnis genommen; der Kirche fehle die Bereitschaft zur Veränderung ihrer Standpunkte. Eine moralisierende Glaubenslehre sowie die Vermittlung eines beengenden oder beängstigenden Gottesbildes stehe einer glaubwürdigen Wertvermittlung entgegen.

Obwohl sich viele Menschen offenbar nach einer kirchlichen Beheimatung in irgendeiner Form sehnen, fühlen sie sich von einer als unpersönlich empfundenen Kirche nicht angesprochen. Es kam ferner zum Ausdruck, daß die Kirche selbst verunsichert, ängstlich oder orientierungslos sei. Sie habe Angst, die von ihr vertretenen Werte zu hinterfragen. Es fehle der Mut zum Austragen von Konflikten und Meinungsverschiedenheiten. Auf Konflikte mit einem direktiven Verhalten und mit der Berufung auf Gehorsam zu reagieren, halten viele für falsch, auch wenn eingeräumt wird, daß

ein solches Verhalten oft aus einem irregeleiteten Verantwortungsgefühl kommen mag. Die Kirche müsse sich, auch wenn es unbequem sei, einer kritischen Selbstprüfung unterziehen; persönliche und institutionelle Macht- oder Anerkennungsbedürfnisse müßten reduziert werden.

Wenn Menschen das Gefühl haben, mit ihren Ängsten und Nöten angenommen und ernstgenommen zu werden, gelingt es der Kirche nach wie vor, christliche Werte zu vermitteln. Es gibt sehr wohl auch Bemühungen, sich der Denkweise und der Lebenssituation der Menschen in Fragen der Gottesbeziehung und der Selbstverantwortung anzupassen. Sie wurden etwa im Versuch, eine annehmbare Pastoral für Wieder-verheiratete zu finden, wahrgenommen. Eine Änderung zum Positiven wird auch im Engagement der Laien in der Kirche geortet. In grundsätzlichen Fragen menschlichen Zusammenlebens – sowohl im individuellen wie auch im gesellschaftlichen Bereich – sei Wertvermittlung möglich. Positiv wurde des weiteren ein Lernprozeß in der Auseinandersetzung mit Schuld beurteilt. Die Kirchenverantwortlichen sind in besonderer Weise gefordert, am Leben der „einfachen Katholiken an der Basis“ teilzunehmen, deren Probleme – auch deren Gewissensnöte – zu sehen und tragen zu helfen. Wenn es den Verantwortlichen gelinge, in einer offenen Weise auf Menschen zuzugehen und gewissermaßen zeitlose Werte so zu vermitteln, daß diese auch heute verstehbar und nachvollziehbar seien, dann sei es den Menschen möglich, die vermittelnden Personen als glaubwürdig anzusehen und Werte zu übernehmen.

Viele nehmen allerdings einen Mangel an glaubhaftem Dienst der Kirche für die Menschen wahr. Der Mensch stehe nicht im Mittelpunkt des kirchlichen Interesses; es mangle teilweise am grundsätzlichen Verständnis für die Situation des Menschen von heute. Es besteht der Eindruck, daß Paragraphen des Kirchenrechtes, Gebote und Verbote vor menschliche Barmherzigkeit gestellt werden. Die Kirche wurde mehrfach als intolerant, hart und fundamentalistisch beschrieben. Mitunter gingen ihre Aussagen ins Leere, weil sie Antworten auf nicht gestellte Fragen seien.

Die Wertvermittlung der Kirche versage bei *Fernstehenden* deshalb, weil sie nicht auf Denkweise und Lebenssituationen dieser Menschen einzugehen vermag oder gar nicht will. Es gibt eine große Anzahl von Menschen, die mit der Kirche wenig bis nichts zu tun haben. Jenen, die nicht in der Kirche präsent sind, wird sehr wenig Aufmerksamkeit und konkrete Unterstützung zuteil. Man kümmerge sich einfach zu wenig um jene Bevölkerungsgruppen, die am Rand der Kirche stehen. Neben jenen, die aus der Kirche ausgetreten sind, seien beispielsweise auch junge, oft kinderlose Ehepaare von dieser mangelnden Zuwendung von seiten der Kirche betroffen. Eine weitere Gruppe, um die sich die Kirche zu wenig kümmerge, seien alte Menschen, die am Gemeinschaftsleben nicht mehr teilnehmen könnten. Auch Jugendliche fühlen sich von der Kirche vernachlässigt, soweit sie nicht überhaupt mit Kirche und ihrer Botschaft nichts anzufangen wissen.

Besonders große Schwierigkeiten, Werte angemessen zu vermitteln, habe die Kirche bei jenen gesellschaftlichen Gruppen, deren ganze Lebensweise nicht den kirchlichen Normen entspricht. Diese Gruppen seien mit einer offiziellen kirchlichen Lehre und – mit Ausnahmen – einer kirchlichen Praxis konfrontiert, welche ihrer Lebensweise zuwiderläuft. Der Kirche mangle es beispielsweise an einer differenzierten Sicht der Homosexualität. Bei kirchlichen Feiern und Gottesdiensten wird die Lebenssituation, die Denkweise und die Sprache der Menschen zu wenig berücksichtigt; dies liege auch daran, daß Teile der Kirche sich von der sozialen und kulturellen Situation der

Menschen immer weiter entfernen. Dementsprechend mißlinge auch die Wertsozialisation in diesen Bereichen.

Jener Bereich, in dem es der Kirche zur Zeit am ehesten gelinge, auf die Denkweise und Lebenssituation der Menschen einzugehen, sei ohne Zweifel der *s o z i a l – c a r i t a t i v e* Bereich. Durch ihre Offenheit für die Not anderer Menschen und für die Situation anderer Länder gelinge es der Kirche, – bzw. kirchlichen Organisationen, wie z. B. der Caritas (die von manchen gar nicht als kirchliche Organisation erkannt wird) – Denkanstöße zu geben und ein soziales Bewußtsein zu vermitteln. Sozial-caritatives Engagement – z. B. in der Hilfe für Notleidende und Flüchtlinge oder durch Entwicklungshilfeprojekte – sei auch gesellschaftlich anerkannt. Die Kirche habe sich in diesem Bereich den gesellschaftlichen Veränderungen gestellt und habe ihre Aktivitäten den Erfordernissen angepaßt. Werte wie Nächstenliebe oder Solidarität sind in der Vorstellung der Menschen zum Teil auch kirchlich mitbestimmt.

Eher unbefriedigend scheint die Umsetzung der kirchlichen Soziallehre auf dem Gebiet gesellschaftlicher Verantwortung zu sein. Zwar wird heute ein verstärktes Bewußtsein der Kirche für Themen wie Frieden, Gerechtigkeit und die Bewahrung der Schöpfung wahrgenommen, doch bleibt die Kritik an einer zu geringen Vorbildwirkung der Kirche aufrecht. Weder setze sie selber – in kirchlichen Betrieben beispielsweise – die kirchliche Soziallehre um, noch vermittle sie den Christen den Wert eines aktiven politischen Engagements. Sie schweige zu oft zu Konflikten und zu den verschiedenen Formen der Unterdrückung. Man würde sich diesbezüglich – aber auch in anderen politischen Belangen – eine stärkere Präsenz der Kirche wünschen. Die Kirche gebe im sozialpolitischen Bereich zwar Werte vor, die eine einschneidende Veränderung mit sich bringen würden – wie das beispielsweise beim Sozialhirtenbrief der Fall wäre – schrecke aber vor deren konsequenter Umsetzung in die eigene Praxis zurück.

CONCLUSIO

Die konsequente, grundsätzliche Bereitschaft, Fehler einzugestehen und das Handeln entsprechend zu ändern, fehle heute in vielen gesellschaftlichen Bereichen, wie z. B. in der Politik und in der Wirtschaft. Daher sei es notwendig, in kleinen, vernetzten Gruppen – auch in der Kirche – immer wieder Neuerungen und Verbesserungen zu versuchen.

Innerhalb jener Institutionen, die dem Menschen Orientierung, existentielle Verankerung und Sicherheit vermitteln, nimmt die Kirche einen gewissen Stellenwert ein. In der Frage nach dem Sinn des Lebens ist sie für den modernen Menschen immer noch relevant, wenngleich ihre Aussagen für ihn teilweise nur den Charakter von Denkanstößen haben. Eine wichtige Aufgabe der Kirche bestehe darin, angesichts der Schnellebigkeit unserer Zeit in einer quasi zeitlosen Form beständige Werte anzubieten, die der Mensch annehmen kann und die vor allem dann eine Hilfe seien, wenn er in Grenzsituationen des Lebens Geborgenheit und Hilfe suche.

Ein Faktor, der wesentlich zum Gelingen oder Mißlingen der Wertvermittlung beitrage, sei die Sprache der Kirche: Werte müßten in einer Sprache vermittelt werden, die Menschen innerlich berührt. Die Sprache der Kirche bedürfe der Umsetzung durch begeisterte Menschen, die sich für eine Sache einsetzen und anderen dadurch Mut machen. Werte bräuchten die konkrete Anwendung, um nicht als moralische Bevormundung und Überforderung mißverstanden zu werden, bzw. um nicht in Allgemein-

plätzen zu verlaufen. Je abstrakter und unverständlicher die (theologische) Sprache sei, desto weniger gelinge die Vermittlung von Werten; je persönlicher die Vermittlungssituation sei, desto eher gelinge sie. Der Dialog und der offene Austausch mit Betroffenen bzw. mit engagierten Menschen sei eine der wichtigsten Grundlagen für die Wertvermittlung.

Ein dialogischer Umgang miteinander erfordere nicht nur ein Hinhören-Können auf andere, sondern müsse es diesen auch ermöglichen, ihre eigenen Standpunkte einzubringen. Die Mitarbeit von Laien wurde für die Aufrechterhaltung des Dienstes der Kirche am Menschen als wichtig erachtet. Sie sollten mehr Ausbildung und vor allem mehr Anerkennung erhalten. Es sei ihnen generell mehr Verantwortung, beispielsweise bei der Wahl von Bischöfen, zu übertragen. Dazu müssten sich kirchliche Strukturen ändern und von einem hierarchischen Denken oder der männlichen Dominanz lösen.

Eine Öffnung der Kirche in diesem Sinne würde auch das Problem der Überlastung, der viele Priester ausgesetzt sind, verringern. Viele Priester seien entweder zu alt oder für die ihnen zugedachte Aufgabenfülle noch zu unerfahren und somit überfordert. Dadurch hätten sie zu wenig Zeit für eine persönliche Form pastoraler Arbeit (z. B. Haus- und Krankenbesuche, Ehe- und Familienbegleitung). Das gelebte Beispiel im Umgang mit Menschen und in grundsätzlichen Fragen menschlichen Zusammenlebens wird als der glaubwürdigste Weg angesehen, um positive Werte der christlichen Ethik, wie z. B. Nächstenliebe, Gerechtigkeit und Solidarität, vermitteln zu können. Die christliche Botschaft werde dann am ehesten verstanden, wenn das offene Zugehen auf den Menschen, das Ernstnehmen seiner Nöte und Sorgen bzw. die konkrete Hilfe in den Mittelpunkt gestellt wird.

LITERATURHINWEISE

BECK, ULRICH: Risikogesellschaft. Auf dem Weg in die Moderne, Frankfurt a. M., 1986.

BOURDIEU, PIERRE: Zur Soziologie der symbolischen Formen, Frankfurt a. M., 1974.

FEIGE, ANDREAS: Zur Organisierbarkeit kirchlicher Jugendarbeit, Unveröffentlichtes Manuskript.

GRÜNDEL, JOHANNES: Normen im Wandel, München, 1980.

JONAS, HANS: Das Prinzip Verantwortung, Frankfurt a. M., 1979.

KAUFMANN, FRANZ X.: Kirche begreifen, Analysen und Thesen zur gesellschaftlichen Verfassung des Christentums, Freiburg i. B., 1978

POPPER, KARL: Die offene Gesellschaft und ihre Feinde, Bern, 1958.

WALTERMANN, R.: Das Verhältnis der Jugend zum kirchlichen Glauben und zu kirchlichen Normen, in: Heigert, Hans (Hrsg.) Jugend ohne Normen?, Düsseldorf, 1978.

A mai magyar püspökök szentségi genealógiája

Lékai László bíborost érdekelte a püspökszentelések története. Személyes levélben kért tőlem adatokat ahhoz az összeállításhoz, amely aztán meg is jelent *Az esztergomi főegyházmegye névtára és évkönyve* (Esztergom, 1982) című kötetben (102–104. l.).

Az ott felvázolt témát most kissé alaposabban bemutatom. Ezzel a 20. század második felében zajló magyar egyházi élet teológiaiailag leírható – összegyházi összefüggésbe állított – vázát világítom meg egy sajátos szempontból.

BEVEZETÉS

Mindenekelőtt néhány egyszerű, egymást kiegészítő megfontolást sorolok fel.

a.) A püspöki kar tagjai, szentelésüknél és egymással való közösségüknél fogva, a krisztusi tanítás, kormányzás és megszentelés állandó továbbadásának és kibontakoztatásának legfőbb hordozói és munkatársai.

b.) A püspökszentelés a mindenkor apostolkollégium kooptáló szentségi aktusa. Ilyen szempontból a szentelő püspökök személyének és a püspöki genealógiáknak elsőrendű jelentősége nincs.

c.) Ugyanakkor a szentelést egy konkrét püspök, a főszentelő végzi el, aki a szentelendővel valami konkrét személyes kapcsolatban áll.

d.) A szentelés kollegiális jellegét juttatja érvényre az, hogy általában vannak társszentelő püspökök. Ezek a latin szertartásban a római hagyomány szerint a főszentelővel együtt már régóta elvégezték, ma pedig kötelezően elvégzik (mint ahogy az összes jelenlévő püspök is) a szentelés lényegi szertartásait, és kimondják a lényegi szavakat.

e.) A társszentelők együttműködése mellett is minden püspök joggal vallja, hogy őt a főszentelője szentelte fel. Ezen az alapon és ilyen megszorítással megvan a püspöki genealógiák létjogosultsága; ezek a genealógiák az apostoli szukcesszió konkrét történetét és végeredményben az üdvösségtörténet egyházi szakaszának gerincét állítják elénk.

Valóban jelentős különbség áll fenn a vér szerinti és a szentség szerinti leszármazás (és leszármazástörténet) között. Fontos, nagy, szent püspökké senki sem a szentelője által lesz; a vér szerinti ősök ismerete viszont sok szempontból megvilágíthatja egy történelmi nagyság kibontakozását. Egyébként azonban a testi szülők és gyermekük közötti emberi rokonság is sokféle lehet; meráni Gertrúd nem volt rokon lélek leányával, Szent Erzsébettel, mint ahogy talán Ludwig van Beethoven sem alkoholista apjával.

A szentelendő és a szentelő közötti személyes kapcsolatra utaltam a c) pontban. Ennek jellemző és gyakori fajtái a következők: megyésfőpásztor szenteli a segédpüspökét; metropolita szenteli a szuffraganeusát; (ritkábban esik meg, hogy segédpüspök szenteli a főpásztorát, vagy szuffraganeus a metropolitáját); az ország primása vagy bíborosa szenteli az ország sok vagy

legtöbb püspökét (így van Magyarországon); a pápai nunciust vagy delegátust kéri meg szentelőnek (ez különösen, de nem kizárólag a latin nyelvű és szellemű országokban szokás); az új püspök egy barátjával szentelteti fel magát (1908: Csernochot Hornig szentelte); nagyon kedvelt szentelők voltak bizonyos korokban a római bíboros helynökök és a Propaganda-kongregáció prefektusai; a nunciustokat gyakran a bíboros államtitkár vagy a Propaganda-kongregáció prefektusa szenteli, mintegy hivatalból; egy-egy pápa arra törekszik, hogy személyesen szenteljen minél több püspököt (ez különösen jellemző XIII. Benedekre és II. János Pálra; visszafogottabban XXIII. Jánosra és VI. Pálra).

LÉKAI ÉS PASKAI BÍBOROSOK SZENTSÉGI CSALÁDFÁJA

E genealógiatörténet színhelye: 1552–1795 a királyi Lengyelország, 1795–1917 a cári Oroszország, 1917–1921 az új Lengyelország, 1921–1928 Olaszország, 1928-tól Magyarország.

Az 1795 és 1902 közötti szentelésekben egy-két személynevet és helynevet nem lengyelül, hanem litvánul, fehéroroszul, ukránul vagy oroszul kellene írunk; ezzel megpróbálkoztunk, de nyilván csak részben sikerült.

A társszentelőket nem ismerjük az alábbi szenteléseknél: 1, 2, 3, 4, 5, 9, 14 és 16.

PL/1. **1552. II/VI:** valahol Lengyelországban ismeretlen püspök felszentelte Jakub Uchanski chełmnói püspököt. 1502 – Łowicz 1581. IV. 5.

PL/2. **1568. I. 25.:** Piotrków Trybunalskiban valószínűleg J. Uchański gnieźnói érsek (biztosan jelen a szentelésen) felszentelte Stanisław Karnkowski włocławeki püspököt. Karnków 1520. V. 10. – Łowicz 1603. VI. 8.

PL/3. **1601. I/VI:** valahol Lengyelországban St. Karnkowski gnieźnói érsek felszentelte Wawrzyniec Gembicki chełmnói püspököt. 1558–1624. II. 10.

PL/4. **1620. IV/VIII:** valahol Lengyelországban W. Gembicki gnieźnói érsek felszentelte Jan Wężyk przemysli püspököt. Gnieźnói főegyházmegye 1575–1638. V. 27.

PL/5. **1637. II. 22.:** Varsóban a Szent János-székesegyházban J. Wężyk gnieźnói érsek felszentelte unokaöccsét, Piotr Gembicki przemysli püspököt. 1585. X. 10. Regensburg 1657. VII. 14.

PL/6. **1653. VIII.:** Krakkóban a waweli székesegyházban P. Gembicki krakkói püspök felszentelte öccsét, Jan Gembicki chełmnói püspököt. Gnieźnói főegyházmegye 1602–1675.

PL/7. **1672. XII. 27.:** Varsóban a Szent János-székesegyházban J. Gembicki płocki püspök felszentelte Bonawentura Madaliński płocki koadjútort. 1620 körül – Włocławek 1691. XI. 11.

PL/8. **1676. IX. 9.:** Varsóban a Szent János-székesegyházban B. Madaliński płocki püspök felszentelte Jan Małachowski chełmnói püspököt. 1623 – Krakkó 1699. VIII. 20.

PL/9. **1690. III. 05.:** Varsóban a vizitációs konventben J. Małachowski krakkói püspök felszentelte Stanisław Szembek krakkói segédpüspököt. Morawice 1650–Skierniewice 1721. VIII. 3.

PL/10. **1707. II. 20.:** Lwówban a domonkosok Corpus Christi-templomában St. Szembek gnieźnói érsek felszentelte Felicjan Konstanty Szaniawski włocławeki püspököt. Vilnius közelében 1668. XI. 24.–1732. VII. 2.

PL/11. **1724. II. 13.:** Częstochowában a csodás Szűzanya templomában F. K. Szaniawski krakkói püspök felszentelte Andrzej Stanisław Załuski płocki püspököt. 1695. XII. 2.–Róma 1758. XII. 16.

PL/12. **1749. X. 28.:** Krakkóban a Miasszonyunk-templomban A. St. Załuski krakkói püspök felszentelte Adam Ignacy Komorowski gnieźnoi érseket. Trzeszon (Chełmno) 1699. I. 24.–Skierniewice 1759. III. 2.

PL/13. **1758. V. 7.:** Varsóban a Szent János-székesegyházban A. I. Komorowski gnieźnoi érsek felszentelte Władysław Aleksander Łubieński lwówi érseket. Iwanów 1703. XI. 1.–Varsó 1767. VI. 20.

PL/14. **1767. II. 2.:** Skierniewicében Wł. A. Łubieński gnieźnoi érsek felszentelte Andrzej Stanisław Młodziejowski przemysli püspököt. Goszińonów 1717. XI. 30.–Varsó, 1780. II. 20.

PL/15. **1775. IX. 2.:** Varsóban a Szent János-székesegyházban A. Młodziejowski poznańi püspök felszentelte Kacper Kazimierz Cieciszowski kijevi koadjútort. Ozorów (Poznań) 1745. I. 5.–1831. IV. 28.

PL/16. **1817. IV. 8.:** Luckban a székesegyházban K. K. Cieciszowski lucki és zsitomiri püspök felszentelte Franciszek Borgiasz Lukasz Mackiewicz Kamjenec-Podilski-i püspököt. Lubartów (Krakkó) 1765. X.–Szentpétervár 1842. I. 13.

PL/17. **1827. V. 6.:** (a julián naptár szerint IV. 24.) Luckban F. B. L. Mackiewicz Kamjenec-Podilski-i püspök felszentelte Mikołaj Piwnicki lucki és zsitomiri koadjútort. Niesuchojeże (Ukrajna) 1771. IX.–1845. V. 29.

PL/18. **1829. II. 3.:** Szentpétervárott a Szent Katalin-templomban M. Piwnicki lucki és zsitomiri koadjutor felszentelte Ignacy Ludwik Pawłowski Kamjenec-Podilski-i segédpüspököt. Bar (Ukrajna) 1776. II. 4.–Szentpétervár 1842. VI. 20.

PL/19. **1841. VII. 11.:** (a julián naptár szerint VI. 29.): Szentpétervárott a Szent Katalin-templomban I. L. Pawłowski mohiljovi érsek felszentelte Kazimierz Roch Dmochowski vilnusi segédpüspököt Kurland (Kuzeme) részére. Zabołoc (Litvánia) 1779. VII. 6.–Szentpétervár 1851. I. 24.

PL/20. **1848. XII. 17.:** (a julián naptár szerint 5.): Szentpétervárott a Szent Katalin-templomban K. R. Dmochowski mohiljovi érsek felszentelte Wacław Zyliński vilnusi püspököt. Merecz (Litvánia) 1803. III. 1.–Szentpétervár 1863. V. 3.

PL/21. **1859. II. 27.:** (a julián naptár szerint 15.): Szentpétervárott a Szent Katalin-templomban W. Żyliński mohiljovi érsek felszentelte Aleksander Kazimierz Bereśniewicz Zemaitijai (kaunasi) segédpüspököt. Szwelnie (Litvánia) 1823. VI. 16(4).–Włocławek, 1902. VI. 4.

PL/22. **1883. V. 13.:** (a julián naptár szerint 1.): Szentpétervárott a Szent Katalin-templomban A. K. Bereśniewicz włocławeki püspök felszentelte Szymon Marcin Kozłowski lucki és zsitomiri püspököt. Olita (Litvánia) 1819. XI. 5.–Szentpétervár 1899. XI. 26.

PL/23. **1883. VI. 3.:** (a julián naptár szerint V. 22.): Szentpétervárott a Szent Katalin-templomban Sz. M. Kozłowski lucki és zsitomiri püspök felszentelte Mieczysław Pallulon žemaitijai (kaunasi) püspököt. Smilgów (Litvánia) 1834. XI. 19.–Zemaitija 1908. V. 2.

PL/24. **1897. XI. 21.:** (a julián naptár szerint 9): Szentpétervárott a Szent Katalin-templomban M. L. Pallulon žemaitijai püspök felszentelte Bolesław Hieronim Kłopotowski lucki és zsitomiri segédpüspököt. Holowczyńce (Kamieniec) 1848. III. 13.–Szentpétervár 1903. II. 24.

PL/25. **1901. VI. 30.:** Szentpétervárott a Szent Katalin-templomban B. H. Kłopotowski mohiljovi érsek felszentelte Jerzy Józef Elizeusz Szembek płocki püspököt. Ujście (Kamieniec) 1851. VI. 14.–Poręba (alighanem Szibéria) 1905. VIII. 7.

PL/26. **1902. XI. 23.:** Szentpétervárott a Szent Katalin-templomban J. J. E. Szembek płocki püspök felszentelte Stanisław Kazimierz Zdzitowiecki włocławeki püspököt. Barczkowice (Bydgoszcz) 1854. II. 12.–Włocławek (Bydgoszcz) 1927. II. 11.

PL/27. **1913. VI. 22.:** Szentpétervárott a Szent Katalin-templomban St. K. Zdzitowiecki wrocławeki püspök felszentelte Aleksander Kakowski varsói érseket. Dębiny (Varsó) 1862. II. 5.–Varsó 1938. XII. 30.

PL/28. **1919. X. 28.:** Varsóban a Szent János-székesegyházban A. Kakowski varsói érsek felszentelte Achille Ratti lengyelországi apostoli nunciust (a leendő XI. Pius). Desio (Milano) 1857. V. 31.–Róma 1939. II. 10.

PL/29. **1928. I. 8.:** Rómában a vatikáni palota Sixtus-kápolnájában XI. Pius pápa felszentelte Serédi Jusztinián György bíboros esztergomi érseket. Deáki 1884. IV. 23. – Esztergom 1945. III. 29.

PL/30. **1944. III. 25.:** Esztergomban a főszékesegyházban Serédi J. bíboros esztergomi érsek felszentelte Hamvas Endre csanádi püspököt. Piszke 1890. II. 27.–Kalocsa 1970. IV. 3.

PL/31. **1964. X. 28.:** Budapesten a Szent István-bazilikában Hamvas E. kalocsai érsek felszentelte Íjjas József csanádi apostoli kormányzót. Baja 1901. XI. 5.–Kalocsa 1989. IV. 29.

PL/32. **1972. III. 16.:** Budapesten a Szent István-bazilikában Íjjas J. kalocsai érsek felszentelte Lékai László veszprémi apostoli kormányzót. Zalaölvő 1910. III. 12.–Esztergom 1986. VI. 30.

PL/33. **1978. IV. 5.:** Veszprémben a Szent Margit-plébániatemplomban Lékai L. bíboros esztergomi érsek felszentelte Paskai László veszprémi apostoli kormányzót. Szeged 1927. V. 8.

ÁTTEKINTÉS KORUNK EGYETEMES PÜSPÖKI TESTÜLETÉRŐL

Néhány kulcsszemély nevéhez kötve mutatjuk be a katolikus püspökök szentelési genealógiájának összépét.

Minden kartotékunk egy genealógiai jellel kezdődik. Ennek első eleme a genealógiai család jele, második eleme pedig a család ismert őseivel kezdődő láncszemek sorszáma. A messze legnagyobb család különféle ágait egy- vagy kétjegyű számok jelzik (e család bizonyítható őse tehát az 1541-es szentelésű 1/1, a szétágazás pedig az 1666-os szentelésű 1/8-cal kezdődik); a többi latin eredetű családot két betű, a keleti eredetű családokat pedig három betű jelzi.

Az 1-es jelzésű genealógiai lánc a legerősebb a püspökszentelések egész történetében; ennek a láncnak 1666-tól 1762-ig és 1823-tól 1967-ig valamennyi szemét feltüntetjük.

Akiről tudjuk, megadjuk, hogy személyesen hány püspököt szentelt. (Tudomásunk szerint hatan szenteltek száznál több püspököt; valamennyien szerepelnek.) Egy 1984-es kiadványból (Yves Guichart: *Le chemin de l'étoile*. Paris, Association Conrad Eubel) megállapítható, hogy 1984 szeptemberében egy-egy kulcsszemélynek hány leszármazottja élt. Kartotékjainkban (1984: jelzéssel) megadjuk ezt a számot, hozzátevé az összes akkor élő katolikus püspökhöz viszonyított százalékszámot is. (Mivel 1984-ben a titokban szentelt püspökökről csak hiányos információkkal rendelkezünk, sőt ez bizonyos mértékig még ma is így van, a létszámmegjelölés nem teljes; a hibalehetőség azonban nem igazán számottevő.)

Az 1984-es létszámhoz a legutóbbi évtized (illetve tizenkét év) szenteléseit alapján hozzáfűzzük a jelenlegi tendencia jellemzését (növekvőben, állandósulóban, csökkenőben, kihalóban); következik három év (1994, 1995, 1996) szenteltjeinek abszolút és százalékos száma. (A tendencia jellemzése tehát nem mindig azonos e pusztán három évből önként adódó következtetéssel!) Végül a család újabb, a zsinat után is működő magyar (vagy kárpát-medencei) tagjait nevezzük meg; ez a felsorolás nem feltétlenül teljes.

Valamennyi 1-es jelzésű szentelés, mint ahogy az egyjegyű számmal jelzettek legnagyobb része is, történelmileg bizonyított, az én ismereteim szerint is. Szinte kivétel nélkül bizonyítottak a XX. és a XIX. századi összes szentelések is. A régebbi századokban akadnak bizonytalanságok. Külön is hangsúlyozni kell, hogy a keleti eredetű családok kezdeteiről néha bizonytalan ismeretekkel rendelkezünk.

RR/1. **1471/1479:** Giuliano della Rovere bíboros (a leendő II. Gyula) szentelése minden bizonnyal Rómában. A családnak legalább nyolc pápa tagja volt: III. Pius, II. Gyula, X. Leó, VII. Kelemen, III. Pál, V. Pius, VIII. Orbán és VII. Sándor.

1/1. **1541. III/VI:** Scipione Rebiba chieti segédpüspök szentelése szinte biztosan Rómában. Szentelője nagyon valószínűen (de nem bizonyítottan) Giovan Pietro Carafa bíboros, Chieti érseke (a leendő IV. Pál) volt. (Hogy Carafát 1506 szeptemberében ki és hol szentelte, az teljesen bizonytalan. Nem feltétlenül nagybátyja, Oliviero Carafa, a bíboros dékán volt a szentelő; és mivel a pápai udvar 1506 őszén éppen úton volt a Pápai Államban, a helyet sem lehet kitalálni.) – Rebiba személyesen legalább 21 püspököt szentelt. Statisztikai áttekintés 1666-nál.

Elképzelhető, bár nem túlságosan valószínű, hogy Rebiba szentelése Besszarionra (1403–1472) megy vissza. Ő, miután 1437-ben Nicea érsekévé szentelték a konstantinápolyi patriarkátusban, 1439-ben Firenzében aláírta a keleti és nyugati egyházak egyesüléséről szóló zsinati döntéseket; még abban az évben kinevezték a római egyház bíborosának, és mint ilyen végzett Itáliában és Itálián kívül főpapi tevékenységet. Ha tehát feltételezzük, hogy Rebiba szentelése valamilyen úton-módon Besszarionra vezetődik vissza, akkor a mai katolikus püspökök több mint kilenc tizede bizánci (ortodox) eredetű szentségi genealógiával dicsekedhet.

PL/1. Valószínűleg **1552. I/VI:** Jakub Uchański chełmnói püspök szentelése valahol Lengyelországban. Statisztikai áttekintés 1883-nál.

Mivel a XVI. század közepe előtt Lengyelországban nem volt állandó római képviselő (nuncius), elképzelhető, bár nem szükségszerű, hogy a lengyel ág története a XVI. század közepe előtt is Lengyelországban folyt, esetleg a lengyel kereszténység kezdetétől fogva.

GS/1. Valószínűleg **1564. III/VIII:** Alfonso Gesualdo 24 éves bíboros, conzai érsek szentelése minden bizonnyal Rómában. Gyakorlatilag biztos, hogy nem Rebiba bíboros szentelte. A három római család azonban (della Rovere, Rebiba és Gesualdo) az előző évtizedekben származhatott közös őstől. Gesualdo családjához tartozott legalább hét pápa: VIII. Kelemen, V. Pál, XV. Gergely, X. Ince, IX. Kelemen, X. Kelemen és XII. Ince. 1984: 39 (1%). Kihalóban; 2 (0,44%).

UKR/1. **1589. VIII. 1.:** II. Jeremiás konstantinápolyi pátriárka Ukrajnában felszentelte Michajlo Rahozo kijevi ortodox érseket, aki 1596-ban katolikussá lett. 1984: 26 (0,66%). Enyhén növekvőben; 6 (1,31%). Magyar püspökök: Timkó Imre, Keresztes Szilárd. Ungváron: Ivan Marghitych. Erdélyben a háború előtti román szertartású hierarchia utolsó tagjai (pl. Iuliu Hossu in petto bíboros).

1/7. **1630. X. 7.:** négy püspök együttes szentelése Rómában. Giovanni Battista Scannarolo leszármazottairól 1719-nél lesz szó; Tegrino Tegrini és Giorgio Bolognetti nem lett genealógiai ős; Ulderico Carpegna 1666-ban szentelt.

BUL/1. **1653 előtt:** a leendő II. Athanasziosz ohridai (macedóniai) ortodox érsek szentelése, aki 1658-ban katolikussá lett. Magyar püspök: Dudás Miklós. Ungváron:

Alexander Chira, Konstantin Savov (Szabó), Ivan Semedi, Josyf Holovach; Semedi és Holovach a család utolsó, még élő két tagja.

MAR/1. **1656 előtt:** Jean Safrâwi leendő maronita pátriárka szentelése. 1984: 24 (0,61%). Növekvőben; 5 (1,1%). A családhoz tartozó Tabet nuncius latin szertartású püspököket is szentel.

1/8. **1666. V. 2.:** Paluzzo Paluzzi degli Albertoni (Altieri) bíboros, montefiasconéi püspök (1623–1698) szentelése Rómában. Személyesen 12 püspököt szentelt; kortárs római bíborosok sokkal többet szenteltek. 1984: 3544 (90,6%). Növekvőben; 420 (92,32%).

Altieri bíboros szentségi „apaságát” röviden így mutathatjuk be történelmi hosszsmetszetben. A római kúria kulcsszemélyiségei közül az ő családjába tartoznak: a) 1671 óta kivétel nélkül valamennyi, összesen 28 bíboros helynök; b) 1671 óta a Hitterjesztési Kongregáció (egy 18. századi kivétellel) valamennyi, összesen 25 püspökké szentelt bíboros prefektusa; c) 1675 óta a püspöki [püspöki és szerzetesi] kongregáció (két 18. századi kivétellel) valamennyi, összesen 27 püspökké szentelt bíboros vezetője; d) 1691 óta (két 18. századi kivétellel) valamennyi, összesen 32 püspökké szentelt bíboros államtitkár; e) 1700 óta (XIII. Ince és XI. Pius kivételével) valamennyi, összesen 20 pápa; f) 1700 óta (négy 18. századi kivétellel) valamennyi, összesen 35 bíboros dékán.

Altieri családja józan becslés szerint eddig összesen tizenöt ezer (sőt esetleg hússzezer vagy még több) püspököt adott a világnak. A második világháború óta ez a szám minden évtizedben 1100-1500 új püspökkel gyarapszik; régebben persze jóval lassúbb volt a növekedés.

A latin szertartású püspökök óriási többségén kívül Altieri (és Lambertini) leszármazottja a mai keleti szertartású püspökök egy része is: nevezetesen az örmény és a kopt patriarkátus, az etiópiai, a román, a bolgár meg a dél-olaszországi keleti püspökök, a szír-malabár hierarchia, egyes ukrán és észak-amerikai rutén püspökök.

RZ/1. **1667. III. 20.:** Francesco Ravizza kúriai püspök szentelése Rómában. Szentelője valószínűleg a GS családba tartozott. 1984: 21 (0,54%). Kihalóban.

MEL/1. **1671 körül:** Léonce melkita püspök szentelése. 1984: 31 (0,79%). Növekvőben; 4 (0,88%).

1/9. **1675. II. 3.:** Vincenzo Maria Orsini 26 éves bíboros, manfredoniai érsek (a leendő XIII. Benedek) szentelése Rómában. Személyesen 150 püspököt szentelt; ő végezte az 1724-es és 1725-ös szentelést. 1984: 3453 (88,27%). Növekvőben; 410 (90,11%).

BD/1. **1686. XI. 26.:** Wolfgang von Bodman konstanzi segédpüspök szentelése valószínűleg Konstanzban. Szentelője feltehetőleg az RR családba tartozott. 1984: 21 (0,54%). Kihalóban.

11/12. **1719. II. 19.:** Dominique-Marie Varlet babiloni koadjutor püspök szentelése Párizsban. Tőle származnak az ókatolikus püspökök; ezek az utrecht-i unióban jelenleg kb. huszan vannak; az unión kívül is léteznek érvényesen szentelt ókatolikus püspökök. Ha pedig (ami valószínű) az anglikán egyháznak egyre több érvényesen szentelt püspökük van, ez az utóbbi száz esztendő ókatolikus és ortodox társszentelő püspökeinek köszönhető.

1/10. **1724. VII. 16.:** Prospero Lambertini kúriai érsek (a leendő XIV. Benedek) szentelése Rómában. Személyesen 48 püspököt szentelt; ő végezte a két 1743-as szentelést. Két kivétellel (XIV. Kelemen, XI. Pius) valamennyi utóda az ő családjához tartozik. 1984: 3424 (87,52%). Növekvőben; 409 (89,9%).

A római bíboros helynökök 1759 óta mind, a bíboros dékánok 1775 óta mind, a püspökké szentelt bíboros államtitkárok 1785 óta mind, a püspöki [püspöki és szerzetesi] kongregáció püspökké szentelt bíboros vezetői pedig 1794 óta mind lambertiniánusok.

14/10. **1725. X. 7.:** Gregorio de Molleda y Clerque trujillói (perui) püspök szentelése Rómában. 1984: 29 (0,7%), főleg indiai püspökök, köztük Lourdusamy bíboros. Állandósulóban; 1 (0,22%).

1/11. **1743I II. 19.:** Carlo Rezzonico bíboros, padovai püspök (a leendő XIII. Kelemen) szentelése Rómában. Személyesen 47 püspököt szentelt; ő végezte az 1758-as, két 1760-as, 1762-es és 1767-es szentelést. Négy kivétellel (XIV. Kelemen, VIII. Pius, IX. Pius, XI. Pius) valamennyi utóda az ő családjához tartozik. 1984: 2758 (70,5%). Erősen növekvőben; 371 (81,57%).

2/11. **1743. XII. 29.:** Enrico Enriquez nuncius szentelése Rómában. Családjához tartozik VIII. Pius és IX. Pius. 1984: 666 (17,02%). Erősen csökkenőben; 38 (8,33%).

13/12. **1751. X. 10.:** Migazzi Kristóf mecheleni koadjutor szentelése Rómában. Felmenő ágában XII. Kelemen. Tőle származik az 1760 és 1930 közötti magyar püspökök tekintélyes része; utolsónak halt meg Kriston Endre és Zadravetz István.

12/14. **1756. XII. 21.:** Charles Walmesley angliai apostoli vikárius szentelése Rómában; ugyanaz a Lante bíboros szentelte őt, aki később XIV. Kelemen. Walmesley szentelte az első USA-püspököt, John Carrollt. 1984: 91 (2,33%). Csökkenőben; 10 (2,19%).

3/12. **1758. XI. 19.:** Enrico Stuart kúriai bíboros szentelése Rómában. Ő szentelte a leendő XII. Leót, és tőle származik II. János Pál. 1984: 123 (3,14%). Erősen növekedőben; 94 (20,61%).

4/12. **1760. IX. 21.:** Giovanni Francesco Albani suburbicarius bíboros szentelése Rómában. Ő szentelte VI. Pius. 1984: 125 (3,2%). Állandósulóban; 11 (2,41%).

43/12. **1760. X. 5.:** Giovanni Carlo Boschi kúriai érsek szentelése Castel Gandolfóban. Tőle származik XVI. Gergely. 1984: 59 (1,51%). Állandósulóban; 6 (1,31%).

1/12. **1762. IV. 25.:** Marcantonio Colonna bíboros helynök szentelése Rómában. Családjába tartozik XIII. Leó és a 20. század négy pápája. 1984: 1813 (46,34%). Enyhén csökkenőben; 198 (43,52%).

5/12. **1767. IV. 26.:** Bernardino Giraud nuncius szentelése Rómában. Családjába tartozik XXIII. János és I. János Pál. 1984: 633 (16,18%). Csökkenőben; 61 (13,38%).

KAL/1. **1776. V. 22.:** Jean Hormez 16 éves mossuli nesztoriánus káld püspök szentelése Rabban Hormizdban; 18 évesen katolikus lett. 1984: 35 (0,89%). Állandósulóban; 3 (0,66%). Ebben a családba tartoznak vietnami latin püspökök és (számomra ismeretlen számban) szakadár spanyol püspökök.

BV/1. **1789. IX. 13.:** François de Bovet sisteroni püspök szentelése Párizsban. Valószínű szentelője a GS családba tartozott. 1984: 18 (0,46%). Kihalóban; 1 (0,22%).

5/15. **1822. XII. 8.:** Giacomo Filippo Frasoni nuncius szentelése Rómában. Személyesen 70 püspököt szentelt. 1984: 490 (12,53%). Csökkenőben; 50 (10,96%).

1/15. **1823. V. 25.:** Carlo Odescalchi bíboros, ferrarai érsek szentelése Rómában. Személyesen 40 püspököt szentelt; ő végezte az 1828-as és 1832-es szentelést. 1984: 1812 (46,32%). Enyhén csökkenőben; 198 (43,62%).

SYR/1. **1826. I.:** Jules Antoine Samhéry mardini jakobita érsek szentelése Mardinban; 1827-ben katolikus lett. Tőle származik a katolikus szír hierarchia. 1984: 11 (0,28%). Állandósulóban; 4 (0,88%). Samhéryvel közös jakobita ősökre megy vissza, egy 1925-ös ortodox szentelésen keresztül, a katolikus malankár hierarchia. 1984: 5 (0,28%). Állandósulóban.

2/16. **1827. VI. 3.:** Giovanni Maria Mastai Ferretti spoletói érsek (a leendő IX. Pius) szentelése Rómában. Személyesen 32 püspököt szentelt; ő végezte az 1856-os és 1874-es szentelést. 1984: 642 (16,41%). Erősen csökkenőben; 38 (8,33%).

1/16. **1828. XII. 21.:** Costantino Patrizi kúriai érsek szentelése Rómában. Személyesen 109 püspököt szentelt. 1984: 1343 (34,33%). Csökkenőben; 147 (32,33%).

6/16. **1832. X. 14.:** Charles Joseph Eugène de Mazenod tunéziai apostoli vizitátor szentelése Rómában. 1984: 461 (11,78%). Csökkenőben; 51 (11,28%).

43/16. **1850. II. 24.:** Paul Cullen armaghi érsek szentelése Rómában; felmenő ágában XVI. Gergely. 1984: 45 (1,15%). Enyhén növekvőben; 6 (1,31%).

2/17. **1856. VII. 6.:** Alessandro Franchi nuncius szentelése Rómában. 1984: 396 (10,12%). Erősen csökkenőben; 20 (4,38%).

1/17. **1871. XI. 5.:** Lucido Maria Parocchi paviai püspök szentelése Rómában. Személyesen 121 püspököt szentelt, köztük a leendő X. Piust. 1984: 1150 (29,4%). Csökkenőben; 120 (26,42%). Magyar püspök: Márton Áron.

22/17. **1874. I. 12.:** Raffaele Monaco La Valletta kúriai bíboros szentelése Rómában. Személyesen 117 püspököt szentelt. 1984: 85 (2,17%). Csökkenőben; 10 (2,19%). Magyar püspök: Boros Béla. Erdélyben még: Ioan Ploscaru, Ioan Dragomir, Iulius Hirtea, Octavian Cristian, Iustin Paven, Emil Riti (titokban szenteltek, és az 1984-es összeszámlálásban nem foglaltatnak benne), főleg pedig Alexandru Todea bíboros és a mai bizánci szertartású román püspökök.

PL/23. **1883. VI. 3.:** Mieczysław Leonard Pallulon žemaiciai (kaunasi) püspök szentelése Szentpétervárott. 1984: 136 (3,48%). Csökkenőben; 10 (2,19%).

1/18. **1884. XI. 16.:** Giuseppe Sarto mantovai püspök (a leendő X. Pius) szentelése Rómában. Személyesen 23 püspököt szentelt. 1984: 1004 (25,66%). Enyhén csökkenőben; 105 (23,12%). Magyar püspökök: Virág Ferenc, Rogács Ferenc.

6/19. **1898. III. 6.:** Pietro Gasparri nuncius szentelése Párizsban. Személyesen 15 püspököt szentelt. 1984: 359 (9,18%). Állandósulóban; 43 (9,53%). Magyar püspökök: Shvoy Lajos, Kovács Vince, Kisberk Imre. Szlovákok: Ján Vojtaššák, Eduard Nécsey, Stefan Barnáš.

5/19. **1900. V. 6.:** Raffaele Merry del Val kúriai érsek szentelése Rómában. Személyesen 50 püspököt szentelt. 1984: 238 (6,08%). Csökkenőben; 23 (5,05%). Bácskai püspök: Matija Zvekanovic.

63/20. **1901. VII. 2.:** Louis-Ernest Dubois Le Mans-i püspök szentelése Le Mansban. 1984: 92 (2,35%). Állandósulóban; 8 (1,75%).

1/19. **1907. XII. 22.:** Giacomo della Chiesa genovai érsek (a leendő XV. Benedek) szentelése Rómában. Személyesen 8 püspököt szentelt; ő végezte az 1917-es és 1918-as szenteléseket. 1984: 491 (12,55%). Állandósulóban; 55 (12,06%).

62/19. **1916. XII. 10.:** Pietro Fumasoni Biondi nuncius szentelése Rómában. 1984: 185 (4,73%). Növekvőben; 27 (5,92%). Jórészt ebbe a családba tartoznak a szakadár kínai püspökök (akikről nincsenek pontos adataim).

1/20. **1917. V. 13.:** Eugenio Pacelli nuncius (a leendő XII. Pius) szentelése Rómában. Személyesen 30 püspököt szentelt; ő végezte az 1937-es és 1941-es szentelést. 1984: 406 (10,38%). Állandósulóban; 52 (11,4%). Szlovák püspök: Ambróz Lazík. Jórészt ebbe a családba tartozik a titokban szentelt csehszlovák nemzedék: pl. Ján Chryzostom Korec bíboros, Peter Dubovský volt segédpüspök, František Rábek segédpüspök; e nemzedék nagyon valószínű tagjai a magyar Rédey József és Parádi Gyula is.

77/20. **1918. V. 19.:** Willem Maria van Rossum kúriai bíboros szentelése Rómában. 1984: 52 (1,33%). Csökkenőben; 2 (0,44%). Burgenlandi püspökök: Stefan László, Paul Iby.

PL/28. **1919. X. 28.:** Achille Ratti nuncius (a leendő XI. Pius) szentelése Varsóban. Személyesen 19 püspököt szentelt. 1984: 68 (1,74%). Enyhén csökkenőben; 6 (1,31%).

52/18. **1925. III. 19.:** Angelo Giuseppe Roncalli nuncius (a leendő XXIII. János) szentelése Rómában. Személyesen 72 püspököt szentelt, köztük a leendő I. János Pált (aki viszont soha egyetlen püspököt sem szentelt). 1984: 84 (2,15%). Jöcskán csökkenőben; 8 (1,75%).

2/21. **1930. II. 24.:** Adeodato Giovanni Piazza beneventói érsek szentelése Rómában. Személyesen 50 püspököt szentelt. 1984: 307 (7,85%). Jöcskán csökkenőben; 16 (3,5%). Magyar püspök: Miklósházy Attila.

7/21. **1933. IV. 23.:** Amleto Giovanni Cicognani nuncius szentelése Rómában. Személyesen 98 püspököt szentelt. 1984: 427 (10,9%). Csökkenőben; 44 (9,65%). Magyar püspökök: Jung Tamás, Irányi László.

1/21. **1937. VII. 25.:** Eugène Tisserant kúriai bíboros szentelése Rómában. 1984: 257 (6,47%). Növekvőben; 43 (9,43%).

82/21. **1941. V. 4.:** Carlo Confalonieri L'Aquila érseke szentelése Rómában. 1984: 52 (1,33%). Állandósulóban; 3 (0,66%). Magyar püspökök: Jakubinyi György, Reizer Pál, Tamás József. Szlovákok: Ján Sokol, Dominik Tóth, Vladimír Filo.

4/23. **1954. X. 12.:** Jean Villot párizsi segédpüspök szentelése Párizsban. Személyesen 26 püspököt szentelt. 1984: 74 (1,89%). Növekvőben; 10 (2,19%). Magyar püspök: Kada Lajos. Felvidéki eredetű, magyarul tökéletesen beszélő (Villot szentelőjének családjából): Ernest Charles Albert Nyary bagdadi latin érsek.

1/22. **1954. XII. 12.:** Giovanni Battista Montini milánói érsek (a leendő VI. Pál) szentelése Rómában. Személyesen 105 püspököt szentelt. 1984: 189 (4,83%). Növekvőben; 30 (6,58%). Magyar püspökök: Jakab Antal, Bálint Lajos, Huzsvár László, Péntes János.

3/21. **1958. IX. 28.:** Karol Wojtyła krakkói segédpüspök (a leendő II. János Pál) szentelése Krakkóban. Személyesen 1998 januárjáig 273 püspököt szentelt. 1984: 98 (2,51%). Erősen növekvőben; 94 (20,61%). Magyar püspökök: Ternyák Csaba, Majnek Antal. Szlovákok: Jozef Tomko, Dominik Hrusovský, František Tondra, Ján Hirka, Alojz Tkáč, Eduard Kojnok, Rudolf Baláz, Milan Chautur, Andrej Imrich, Bernard Bober. Erdélyben: Folerintin Crihalmeanu.

1/23. **1967. VII. 16.:** Agostino Casaroli kúriai érsek szentelése Rómában. 1984: 18 (0,46%). Erősen növekvőben; 19 (4,17%). Szlovák püspökök: Ján Pasztor, Josef Feranec, Julius Gábriš.

6/22. **1978. I. 15.:** Angelo Sodano nuncius szentelése Astiban. 1984: 3 (0,077%). Növekvőben; 15 (3,29%). Erdélyi püspök: Sebastian Kräuter.

ÁTTEKINTÉS AZ ESZTERGOMI ÉRSEKEKRŐL

Az esztergomi érsekek genealógiai hovatartozása az utóbbi közel 400 év során így oszlik meg.

a.) 1616–1666 és talán 1685–1695: Pázmány Péter, Lósy Imre, Lippay György meg talán Széchenyi György Rebiba családjából származtak. b.) 1666–1685: Szelepcsényi György szentelője ismeretlen. c.) 1695–1765: Kollonich Lipót, Szász Keresztély Ágost, Esterházy Imre, Csáky Miklós és Barkóczy Ferenc Gesualdo családjához tartoztak. d.) 1776–1809: Batthyány József és a fiatalon szentelt és elhunyt Károly Ambrus érsek Migazzi Kristóf leszármazottai voltak. e.) 1819–1849: Rudnay Sándor, Kopácsy József

és Hám János egy 1788-as szentelésre mennek vissza, amely nem tartozhatott más családba, mint Migazziéba vagy XIV. Benedekébe. f.) 1849–1891 és 1913–1927: Scitovszky Jánossal, Simor Jánossal és Csernoch Jánossal megint visszatért Migazzi genealógiája. g.) 1891–1912: Vaszary Kolos Patrizi bíboros leszármazottja volt. h.) 1927-től napjainkig: Serédi Jusztinián, Mindszenty József, Lékai László és Paskai László XI. Pius családját hozták Magyarországra, és tették szinte egyeduralkodóvá.

Ebből a vázlatos genealógiatörténetből két tanulságot szeretnék kiemelni.

a.) A módosulást mindig Rómából eredő szentelés hozta az országba: 1617-ben (egy nuncius és az osztrák Khlesl bíboros közvetítésével) Pázmány Péteré, 1668-ban (egy nunciuson át) Kollonich Lipóté, 1751-ben a Rómában szentelt Migazzi Kristófé, 1815-ben (több osztrák nemzedék közvetítésével) Rudnay Sándoré, 1891-ben (két nuncius és egy bécsi érsek által) Vaszary Kolosé, végül 1928-ban a Rómában szentelt Serédi Jusztiniáné. Hasonló tanulságot a katolikus világ valamennyi országában megfigyelhetünk. Meglehetősen kevés olyan katolikus püspök él bárhol a világon, akinek családfájában ne szerepelne római szentelés.

b.) A második tanulság Magyarországot jellemző egyedülálló jelenség: a XX. század 30-as és 40-es éveiben az Altieri bíborostól eredő régi nagy római családot fokozatosan és szinte teljesen kiszorította egy kisebbségi család, amely csak Ratti bíboros pápává választásával honosodott meg magában Rómában. Feltételezhetjük tehát, hogy a magyar egyházmegyéek egymást követő XX. századi püspökeinek (Csernoch–Serédi, Rott–Tóth Tihamér, Glattfelder–Hamvas, Kisberk–Szakos stb.) esetleg Szent István királyunk koráig visszamenőleg nem azonos a szentségi genealógiája.

TEOLÓGIAI ÉS TÖRTÉNELEMTEOLÓGIAI MEGFONTOLÁSOK

a.) Amikor 1988-ban II. János Pál ünnepélyesen megállapította a Lefebvre érsek szakadár püspökszenteléseivel beállt kiközösítést, iratában a püspökszentelést így minősítette (DH 4821): „per quam nempe sacramentaliter sustinetur apostolica successio.” Ezt a magvas megállapítást szeretném részletesebben kibontani.

b.) Már Szent Ágostonnál olvassuk (EP 1896): „Az Egyház az apostolok korától fogva a püspökök teljesen bizonyos egymásra következése által marad fenn napjainkig és az utánunk következő korokra.” A legutóbbi egyetemes zsinat is hasonló értelemben tanít: „Nagy feladataikra Krisztus az apostolokat a reájuk leszálló Szentlélek kiáradásával töltötte el; ők maguk kézrátétellel adták tovább munkatársaiknak azt a lelki adományt; és az a püspökszentelésben hagyományozódott át egészen mihozzánk.” (*Lumen gentium* 21b.)

c.) A püspökszentelések történetének teológiai értelmét az egyes püspökszentelések teológiai értelme világítja meg. „A püspökszentelés az egyházirend szentségének teljességét közli. A püspökszentelés a megszentelés feladatával együtt átadja a tanítás és a kormányzás feladatát is. A kézrátétel meg a szentelés szavai úgy adják át a Szentlélek kegyelmét és úgy vésik be a szentségi jelet, hogy a püspökök kimagasló és szembeszökő módon magának Krisztusnak, a Tanítónak, a Pásztornak és a Főpapnak a szerepét töltsék be, és az ő személyében járnak el. A püspökökre tartozik, hogy az egyházirend szentsége által új kiválasztottakat vegyenek fel a püspöki testületbe.” (*Lumen gentium* 21c.) „A püspökök birtokolják az egyházirend teljességét; tőlük függenek hatalmuk gyakorlásában mind az áldozópapok – ezek maguk is az új szövetség igazi papjaivá szentelődtek, hogy a püspöki rend szorgos munkatársai legyenek –,

mind a szerepük, akiket szolgálatra szentelnek fel, és Isten népét szolgálják közösségben a püspökkel és papságával. Maguk a püspökök tehát Isten misztériumainak legfőbb intézői ..." (*Christus Dominus* 15.) „A püspökök személyében, akiknek az áldozópapok segédkeznek, ott van a hívek között az Úr Jézus Krisztus, a legfőbb Pap. Az atya Isten jobbán ül, még sincsen távol főpapjainak gyülekezetétől; hanem elsősorban az ő kiváló szolgálatuk által hirdeti Isten ígését minden népnek, és folyton folyvást kiszolgáltatja a hit szentségeit a hívőknek; az ő atyai tisztségük által építi be tulajdon Testébe az új tagokat természetfeletti újjászületés útján; végül az ő bölcsességük és okosságuk által irányítja és rendezi az új szövetség népét az örök boldogság felé tartó zarándokútján.” (*Lumen gentium* 21a.)

d) A katolikus (meg az ortodox és az ókatolikus) Egyházban a megszentelő kegyelmi és evangéliumi élet végső fokon a püspökszenteléseken keresztül gyökerezik az apostoliságban és Krisztus Urunk megváltó művében. Az említett Egyházakban gyakorlatilag valamennyi szentséget (a kegyelmi élet forrásait és forrásait minden egyéb evangelizáló tevékenységnek is) vagy maguk a püspökök szolgáltatják ki, vagy az általuk szentelt papok és diakónusok, vagy pedig a püspököktől, papoktól, diakónusoktól megkeresztelt világiak. Ugyancsak a püspökök vagy papjaik a szerzői az áldásoknak is; nevezetesen ők szentelik fel a templomokat, az Egyház liturgikus, evangéliumhirdető, megszentelő tevékenységének otthonait.

e) A püspökszentelések története az üdvösségtörténet egyházi szakaszának gerincét alkotja. Egy élő szervezetben nem minden a gerinc; de minden szövet és minden szerv a gerinc körül rétegződik, közvetlenül vagy közvetve a gerinchez tapad; a gerinc tart meg és tart össze mindent.

f) A püspökszentelések története az apostoli szukcesszió konkrét története. Az apostoli szukcesszió azt jelenti, hogy a püspöki karizma áthagyományozásának vonalán minden korok minden egyes püspöke egy egyetlen forrásra megy vissza: az apostolok egyházának kollégiumán keresztül az új és örök Szövetség legfőbb Papjára.

g) A történelmi alakulás minden korszakban kitermel újabb egységfókuszokat: többé-kevésbé kiterjedt egységek kiindulópontjait. Az apostoli székek (elsősorban a római szék, a keleti egyházakban pedig a pátriárkai székek) mindig élő, bőséges és megtermékenyítő forrásként fakasztják a püspöki karizmát, és ontják az egész Egyházba koncentrikus körök formájában.

h) Amit ilyen értelemben a magyarországi egyház legutóbbi négy évszázadán megvilágítottunk, azt, mint már említettem, bármilyen más egyház példáján is bemutathatnánk.

i) A püspökszentelések egyetemes történetének különös tanulsága az, hogy az egész katolikus Egyház püspöki kara több mint kilenc tizedes egységbe kovácsolódik időben egész közel hozzánk. Az apostolok korától 1541-ig, illetve 1666-ig, sőt 1743-ig szinte kizárólag egyetlen láncolat hordozta a püspöki karizmát korunkig érően. 1743 után aztán egy évszázad alatt az egész egyházat átfogó egység majdnem teljesen kibontakozott.

j) Az említett arányok, két meggondolás alapján, hosszú jövőre is érvényesnek vehetők. Egyrészt nem valószínű, hogy Altieri bíboros családja egészen megközelíti a 100 %-os egységet; mindig maradnak más családok (pl. a PL meg a keletiek). Másrészt az 1743-as osztódás mindkét ága maradandó jövőnek néz elébe, egyik sem fog (egyhamar) kihalni vagy nagyon összezsugorodni.

Virtuózok? Rabok? Szerzetesek?

Régóta foglalkoztat a szerzetesség. Egy ideje módszeresen kutatom a magyarországi szerzetesrendeket, s próbálom szociológusként is értelmezni, megragadni a szerzetesség lényegét. Mindhiába. Minél mélyebbre próbálok ásni, annál többször ütközöm olyan pontokba, melyek előtt meghajolok, hiszen érzem, nekem is szól a csipkebokorból „Vedd le sarudat a lábadról, mert a hely, hol állasz, szent föld” (Kiv. 3, 5). Vannak olyan vélemények, melyek a szerzetességet ilyen megközelíthetetlen misztériumnak tekintik, s nem hisznek megismerhetőségében. Ugyanakkor a szociológus nem lenne szociológus, ha nem akarná a misztériumból is megragadni és értelmezni mindazt, ami a társadalomtudomány számára lefordítható. Kétségtelen, hogy mind a papi, mind a szerzetesi hivatásban óriási szerepe van az isteni hívásnak. Az első lépés, a meghívás Istené. Isten lépéseit csak ritkán kísérik rendkívüli jelek, inkább a hétköznapi dolgokban kell azokat felfedezni. Mózes számára is egyértelmű volt, hogy egy misztérium-esemény tanúja, de tapasztalta, hogy Isten önmaga kinyilatkoztatásához olyan hétköznapi eszközöket és történeteket választ, melyek a megszólított számára külön-külön érthetőek – rekkenő hőségben lángra kap egy bokor -, de együttes megjelenésük szokatlan, és adott időbeli tudása alapján nem magyarázható – lángol, de el nem ég. Mit tesz Mózes? Kérdez. A Misztériummal szembenesülve nem törekszik olyasmik megértésére, melyekre igazán kérdései sincsenek, hanem olyan dolgokra kérdez rá, melyek számára és kortársai számára is érthetőek és lényegesek. Arra, amire nincs igazi kérdésünk, mert felfoghatalan számunkra, olyan választ kap Mózes, amely ugyan kifejezi a lényeget – „Így beszélj Izrael fiaihoz: Aki van, az küldött engem hozzátok”-, de csak sejtjük e válasz valódi értelmét. Mit tesz a szociológus? Kérdez, mert azt vallja, hogy a legnagyobb misztériumnak is van olyan dimenziója, amelyről lehet beszélni, mert emberi fogalmainkkal is körülírható, s mert olyan jegyeket is hordoz, melyek az ember mindennapjainak szerves részei. A szerzetesség is egy olyan jelenség, amely kölcsönösséget feltételező valódi kommunikáción alapul, melynek két szereplője van, az egyik a Transzcendens, a másik az ember. Ennek a kapcsolatnak van misztérium dimenziója is, és mivel a szerzetesek emberek, s egyben a társadalom tagjai, akik cselekvések sorozatában érintkeznek a Transzcendenssel és embertársaikkal is, ezért bizonyosan vannak társadalmi dimenziói is. A társadalmi dimenziók mentén vizsgáldást azonban erősen meghatározza az az alapszabály, hogy a szociológusnak értékmentességre és szakszerűségre kell törekednie. Erre törekedett Max Weber és mindazok a szociológusok, akik tudományuk fogalomtárát bevetve próbálták értelmezni e különös, de elterjedt társadalmi csoportosulást. Weber és az ő nyomán a szakirodalom elsőprő többsége a szerzetességet mint vallási virtuóizást értelmezi. Másik, már-már klasszikus megközelítésnek számít, hogy a szerzetesrendeket a karcerszervezetekhez: a börtönökhöz, a hadsereghez hasonlítják. Mindkét értelmezésnek komoly alapjai vannak, mégis érdemes újra gondolni, hiszen a szakma ezeket a megközelítéseket evidenciaként kezeli, evidenciák pedig nincsenek.

Mi a közös Albert Einsteinben, Niccolo Paganiniben, Eusebio De Silva Ferreiraban és Inigo de Loyola (Loyolai Szent Ignác)-ban?

Első pillantásra semmi közös vonást nem találunk. Ugyan miben hasonlíthat egy német Nobel-díjas fizikus, egy olasz hegedűművész és zeneszerző az 1800-as évek első feléből, egy portugál futballista és egy baszk katona, aki 1521-ben, betegágyán a szentek életét olvasgatva elszánja magát, hogy szerzetessé lesz? Különböző korok, különböző népek szülőttei, más-más kulturális háttérrel, műveltséggel, képességekkel. Nagyon különbözőek, de egyvalami biztosan közös bennük, nevezetesen, hogy valamiben mind virtuózok. Mesterek. Einsteint, Eusebiot, Paganinit, Szent Ignácot – és még folytathatnánk a sort elődeikkel csakúgy, mint korunk ismert alakjaival – mind-mind a tökéletesség iránti vágy hajtotta. Éppen ez a virtuozitás lényege: meglátni a célt, és azért, ha kell, minden mást feláldozva küzdeni. A virtuózok célja, hogy abban, amit a legfontosabbnak ítélnék – tudományban, művészetben, sportban, vallási életben – tökéletessé váljanak. Azonban a virtuozitásnak ára van. Akár a virtuóz tudóst, akár az élsportolót, akár a művészt vagy a vallási virtuózt vesszük, mindegyikük számára a virtuózzá válásnak, illetve a virtuozitás fenntartásának feltétele az, hogy mindent a cél szolgálatába állítson, s mindarról, ami nélkülözhető időlegesen lemondjon. Mindaddig, míg virtuóz akar lenni, kénytelen időről időre önmaga és környezete számára is bizonyítani, hogy még birtokolja karizmáját. A karizma birtoklásáért és bizonyítani tudásáért komoly árat kell fizetni, s mivel ez a tömegek számára túl nagy ár, így csak kevesen birtokolják, ezért a történelem során egy kicsit mindig irigyelte, csodálta, de egy kicsit gyanakodva is figyelte a virtuózokat a tömeg.

Max Weber a szerzetességet vallási virtuozitásként látta, melynek csúcspontjaként a szüzesség megélését tekintette, olyannyira, hogy szerinte ez az a különleges képesség, amely a személyes karizma jele lehet. A szerzetesek térbeli elkülönülését, saját normarendszerük megélését, a társadalomban elterjedt normákkal való radikális szembefordulását mint a vallási virtuózok világelutasító magatartását értékelte. „A karizmatikus szüzesség, a papok és a vallási virtuózok aszkézise – tehát a tartós önmegtartóztatás – kiváltképpen abból az elképzelésből indul ki, hogy a szüziesség mint fölöttébb nem mindennapi viselkedés részben karizmatikus képességek jele, részben eksztatikus képességek forrása, azaz olyan képességekre utal, amelyek az istenek mágikus kényszerítésének eszközeként használhatók.” (M. Weber, *Gazdaság és társadalom* 2/1. 295.) „A feltétlen önmegtartóztatás a vallási virtuóz tisztán személyes karizmájának számít.” (M. Weber, *id. mű.* 298.)

A legradikálisabb, egész életen át tartó önmegtartóztatást a vallási virtuózoknak tartott szerzetesektől követel meg céljuk követése. A vallási virtuózok, a szerzetesek fogadalmakkal történő önkéntes, saját akaratukból történő elköteleződésük során egész életükre vállalják, hogy lemondanak arról, hogy anyagi javakat birtokolhassanak, arról, hogy saját akaratuk szerint éljenek és a szexuális életéről. Lemondanak minden olyanról, ami az emberiség egésze számára természetes, s ami itt a leglényegesebb, hogy önként teszik mindezt. Egy felfedezésért, egy sportsikerért vagy egy világhírért hozott áldozatok általában mindenki számára érthetők és elfogadhatók, részben azért, mert eredményük és az érte járó elismerés is belátható időn belül sokak számára nyilvánvalóvá válik, részben pedig azért, mert a siker érdekében vállalt lemondás is csak belátható ideig tart. Ezeket a virtuózokat általában nagy elismerésben részesíti a

társadalom. Más a helyzet azonban a vallási virtuozitásért vállalt áldozatok esetében, egyrészt mert egész életre szóló áldozatot követel, másrészt, mert a cél és a győztesnek járó jutalom evilágban nem kézzelfogható. Mivel olyasmért küzdenek, ami sokak szerint létező valóság, de mások szerint csupán idea, s mivel céljaikat irányító eszményeik nagyon különböznek a többség által elfogadottól, ezért a környezetükben őrlteknek, csodabogaraknak, álmodozóknak, a társadalomkutatók szemében gyakran nonkonformoknak, deviánsoknak tűnnek, olyanoknak, akik a társadalom elől elmenekülnek, s az őrltek és a bűnözők számára létrehozott totális intézményekhez hasonlóakba tömörülnek. Valóban találunk közös vonásokat a karcerszervezetek és a szerzetesrendek között, de attól még nem feltétlenül azonos a két intézmény.

Mik a hasonlóságok és mikben különböznek egymástól a karcerszervezetek és a szerzetesrendek?

A karcerszervezetek, melyek alatt elsősorban a börtönöket, laktanyákat, elme-egyháziintézeteket értik, a középkorban még nemigen léteztek, tehát később keletkeztek, mint a szerzetesrendek jó része. Az első karcerszervezetek az 1700-as évek elején bukkantak fel, de a börtönök és a tébolydák csak közel egy évszázaddal később váltak elterjedtte. Mind a börtönök, mind a tébolydák a bűnözők és elmebetegek elzárására szolgáló valamikori ispotályokból fejlődtek ki. A csekély fizetségért végeztett kényszermunkával történő átnevelés és az elzárással történő ártalmatlanítás volt a cél ezekben az intézményekben. A XIX. század közepén tervezett Panopticon a legtisztább formában fejezte ki a különbséget a régi ispotályok és az új börtönök között. A Panopticon kör alakú volt, melyben a cellákat a külső peremén helyezték el. Középen megfigyelőtorony állt. A celláknak két ablaka volt, az egyik a megfigyelőtoronyra nézett, a másik kifelé. Az volt a cél, hogy az örök mindig láthassák a foglyokat, de úgy, hogy az öröket nem láthatták a foglyok. Minden cellában egy rab volt, viszont a munkavégzésre közös terembe vezették őket. Goffman és Foucault a karcerszervezetek más szervezetektől való eltérésének okát leginkább a totális zárságban és a totális ellenőrzésben látja. A Panopticon terve iskolapéldája volt a totális intézmény kiépítésének.

Ahhoz, hogy összehasonlíthassuk a valódi karcerszervezetek és a szerzetesrendek működését, meg kell határoznunk azokat a legfontosabbnak látszó jellemzőiket, melyek mentén a hasonlóságok és, a különbségek leginkább kimutathatók. (A 113. oldalon látható táblázat középső oszlopában található ezek a jellemzők. Arról, hogy a felsorolt jellemzők miként valósulnak meg a valódi karcerszervezetekben – s azon belül a börtönökben és az elmeegyháziintézetekben – és a szerzetesrendekben, a szélső oszlopok tájékoztatnak.)

Mindkét szervezetbe kerülők első lépése a tiltakozás, a társadalom által elfogadott, aktuálisan fennálló normák ellen. Mindkét esetben normaszegés. Csakhogy míg a bűnözővé válók anyagi vagy egyéb önös érdekből nyílt konfrontálódást vállalnak a jogrenddel, azaz törvénybe ütközött cselekszenek, a politikailag másként gondolkodók pedig a tiltakozásnak azt a módját választják, hogy a fennálló politikai renddel szembe fordulnak, s annak reformjára, vagy megdöntésére törekszenek, addig a szerzetes tiltakozása törvénybe sem ütközik, és a fennálló politikai rendet sem akarja sem megváltoztatni, sem megdönteni. Mind a bűnözők, mind a politikai ellenzék, mind a szerzetesek normaszegésükkel nonkonformmá lesznek, de nonkonformitásuk mögött másfajta motivációk húzódnak meg. Az a polgár, aki a busás haszon reményében egy szép napon bűnözésre adja a fejét, többnyire egoista motivációktól vezérelve lesz normaszegő. Az antidemokratikus állam politikai ellenzékét részben politikai eszméi, részben személyes ambíciói is vezérelhetik, így keveredhetnek az egoista és az altruista motívumok normaszegő magatartásában. A szerzetest személyes üdvözülés vágya

és a másokért való áldozatvállalás vágya, tehát egyszerre egoista és altruista motiváció vezérli normaszegésében. A normaszegés következménye kinél kényszerből, kinél önként vállalva a kivonulás. A bűnözők nem jószántukból, hanem külső kényszerre, a normaszegés büntetéseként vonulnak ki a társadalom életéből. Ebben az esetben inkább a társadalom aktív azzal, hogy elzárja a bűnözőt, aki ennek elkerülésében lenne aktív. Az elmebetegek elmeegógyintézetbe zárása és antidemokráciákban a politikai ellenzék egyik vagy másik karcerszervezetbe zárása sem önként vállalt elzáratás, hanem külső kényszerre történik. Sem a börtönök, sem az elmeegógyintézetek lakói nem önként lesznek a karcerszervezet tagjai.

A szerzetesek ezzel szemben önként vonulnak a szerzetesrendekbe, s ezt a vallásos kivonulást lényegében az üdvözülés teljesen egyéni keresése motiválja. A szerzetesrendeket a totális intézmények közé sorolók éppen azzal a lényeges különbséggel nem számolnak, hogy szemben az örültekkel és deviánsokkal a szerzetesek saját „totális” intézményüket maguk hozzák létre, abba önként lépnek be, s annak szabályait önként vállalják. A kivonulással törvényszerűen együtt jár, hogy az intézménybe belépő szakít addigi életformájával, és társadalmi státuszát is elveszíti. Mind az életformaváltást, mind a státuszvesztést külső kényszer hatására, a társadalom, a hatalom büntetéseként vagy óvintézkedéseként kénytelenek elfogadni a karcerszervezetbe kerülők. Számukra nem léteznek alternatívák, nincsenek döntési helyzetben. A szerzetesrendbe lépők ezeket is önként vállalják. A szerzetesség kivonulás a normál társadalmi rendből, és odafordulás a spirituális, az evilág feletti, a transzcendens világ felé, a szerzetesség kivonulása tehát nem egy új társadalmi rend víziójához akar vezetni.

Mind a fegyelem, mind az átnevelés, a napirend, az aszkézis, a racionalizáltság külső kényszerrel valósítható meg a karcerszervezetekben, míg a szerzetesrendekben ezeket is önként, a közös és egyéni célok érdekében vállalják a belépők. Az önkéntesség alapvető különbséget jelent a szervezetek működésében is. Ott, ahol a tagok önként és szabadon vállalják a fegyelmet, az aszkézist, az átnevelődést, nincs szükség állandó felügyeletre. Ezzel szemben a karcerszervezetekben a fegyelmen és a felügyeleten áll vagy bukik a szervezet zavartalan működése, hatékonysága. Ezt tükrözi a Panopticon felépítése is. A tagok egymástól elzártsága, a „valaki néz” érzésének állandó fenntartása, a felügyelők arctalansága, a monoton, futószalagos munkák végeztetésével fenntartott fegyelemre, alkalmazkodásra és rendszoktatás eszközei, a napirend, a racionalizáltság mind a karcerszervezeteknek olyan eszközei, amellyel helyettesíthető tagjainak loyaltása, a közös célok elfogadása. A karcerszervezetben eltöltött időtartamot – bekerülés után – legfeljebb kiemelkedően konform magatartással lehet csökkenteni. Viszont a bűnözők nagy többségénél a bent töltendő évek száma viszonylag kevés, így a karcerszervezet erős fegyelmet, a kötött napirendet, az aszkézist csak meghatározott ideig kell elfogadni. Ezzel szemben a szerzetesrendekbe lépők fokozatosan vezetődnek be a rend életébe, s évek állnak rendelkezésükre, hogy eldöntsék végérvényesen elkötelezik-e magukat vagy sem. A lényeges különbség itt nemcsak az időleghességben, hanem abban is megnyilvánul, hogy a szerzetes maga dönthet.

Végiggondolva a 12 jellemzőt, nagyon úgy tűnik, hogy bár mindkét szervezettípusban megtalálhatók ugyanazok a jellemzők, de azok alapján mégsem mondhatjuk, hogy a párdúc is foltos meg a tehén is foltos, tehát akkor a párdúc is tehén. Márcsak azért sem, mert csak a foltosság ténye közös bennük, de már a foltjaik is mások. Bizonyos, hogy valamilyen, már értelmezett társadalmi csoportosulásba sorolhatóságához még sok ehhez hasonló boncolgatáson kell átesnie a szerzetességnek.

Karcerszervezetek börtönök /elmeógyógyintézetek	↔	szerzetesrendek
normaszegés / –	← tiltakozás →	normaszegés
egoista motiváció / –	← nonkonformizmus →	altruista motivációk
elzárás	← kivonulás →	önként
külső kényszer	← társadalmi státusszal, életformával szakítás →	önként
külső kényszer, normaszegés büntetése	← bekerülés →	önként
stigma	← marginalitás →	önként
külső kényszer	← fegyelem →	önként
külső kényszer	← átnevelés →	önként
külső kényszer	← napirend →	közös célok érdekében
külső kényszer	← aszkézis →	önként
külső kényszer	← racionalizáltság →	közös célok érdekében
külső kényszerből vállalt, meghatározott változó időtartamra	← időlegesség →	önként, életfogytiglan

Az is meglehet, hogy mire végigzongorázzuk az összes lehetőséget, rádöbbenünk, hogy ez a szervezet nagyon sokfelől hordta össze jellegzetességeit, és ezért van az, hogy egy kicsit erre is hasonlít, egy kicsit amarra is meg egy kicsit a harmadikra és a negyedikre is. Egyelőre nagyszerű rejtvény a kutatónak. Egész jelenlétük a társadalomban emlékeztet Mátyás király találós meséire, hiszen látszólag kivonulnak a társadalomból, de mégis annak szerves része maradnak, elégedetlenek a meglévő társadalmi renddel, de nem helyeződnek azon kívülre, hanem a maguk eszközeivel, belülről próbálják átformálni, sajátos értékrenjükkel, radikalitásukkal alternatív társadalomszerveződési módot jelentenek az egész társadalom számára. Talán ezért is olyan izgalmas a szerzetesség mibenlétének értelmezése akár általában, akár a magyar társadalomban betöltött szerepét nézzük.

Három évtizedes együttműködés P. Andrással

AZ OSTPOLITIK ÉS ANNAK VISSZÁJA

Most, hogy az elmúlt harminc év alatt összegyűlt dokumentumokat lapozom, a Vatikán úgynevezett keleti politikájára, a keresztény-marxista párbeszédre, a magyar egyházi helyzetre, a külföldi magyar jezsuiták megbeszéléseire stb. vonatkozó dossziékban nemcsak a Vatikáni Rádiónak készült ismertetéseket vagy az általam közölt cikkeket (*Szolgalat, Katolikus Szemle*, később *Vigilia*) találok, hanem nagyon sok újságkivágást, feljegyzést, beszámolót, UKI (Ungarisches Kirchensoziologisches Institut, Wien)-tájékoztatót és P. András Imrétől kapott levelet is. András Imrével szorosan együttműködtünk, egymást kölcsönösen tájékoztattuk, közösen is szerkesztettünk néhány tanulmányt a magyar egyházi helyzetről és egyházpolitikáról. Mivel a Vatikáni Rádiónál az egyházpolitika tabutéma volt, az UKI-n keresztül sikerült hangot adnom kritikámnak is. (A rádióban csak a nyolcvanas évek második felében engedett meg bizonyos kritikát Colasuonno érsek.)

Ez a jegyzet nem a magyar egyházpolitika fejlődésének teljes felmérése akar lenni, hiszen nem vagyok se szociológus, se történész; saját tapasztalataim, a Vatikáni Rádiónál töltött negyedszázados munkásságom és András Imrével folytatott együttműködésem alapján csupán néhány mozzanatot szeretnék felidézni, hogy aztán a múlt előreszökő fényében a jelen magyar egyházi valóságról is elmondjam személyes véleményemet. Ennek egyébként 1991 óta a *Távlatok* egyes írásaiban is hangot adtam, illetve néha András Imrével beszélgetve igyekeztünk „hozzászólni” a lassan kibontakozó magyar egyház – a „megnyesett fa” – problémáihoz.¹

A zsinattól II. János Pálig

Századunk második felének legnagyobb egyházi eseménye kétségtávol a II. vatikáni zsinat volt, amely – a modernista válság elítélése (1907), majd az „új teológiát” fékező *Humani generis* kezdetű körlevél (1950) után – végre szembenézett a modern-

¹ Lékai László bíboros jelmondata: „A megnyesett fa kiszökdül”. Hasonló címmel készült róla egy portréfilm, amelynek szövegét a Szent István Társulat által 1984-ben kiadott albumban olvashatjuk. Lékai itt körvonalazza a „kis lépések” politikáját.

– E. ANDRÁS – J. MOREL: Bilan des ungarischen Katolizismus, München, 1969. (1975-ben és 1984-ben újabb kiadásai jelentek meg.)

– PAUL G. BOZSÓKY – LÁSZLÓ LUKÁCS: De l'oppression à la liberté. L'Eglise en Hongrie 1945–1992. Beauchesne, Paris, 1993.

– GERGELY JENŐ: A katolikus egyház története Magyarországon, 1944–1971, Kossuth, Bp. 1985. Gergely e kötetéről és az egyházpolitikát értékelő publikációi egyre tárgyilagosabb állásfoglalásairól lásd: András Imre: „Egyházpolitikai kortörténet”, in: *Katolikus Szemle*, 1986/2, 178–182; Mészáros István: „Szélgjegyzetek egy dokumentumkötethez” (az 1950-es egyezményről, amelyet Gergely Jenő tett közzé), *Távlatok*, 1991/1, 101–110, és ugyanő: A hazai történettudomány 1948–1992 közötti Mindszenty-képe, Esztergom, 1992.

ség kihívásaival, és igyekezett megvalósítani a *korforduló* által sürgetett *korszerűsödést* teológiai (főleg egyháztani) és lelkipásztori szempontból.²

Az egyház az időben él, elszenvedi a világ kulturális-politikai stb. válságának hatásait, a szekularizáció túlhajtásából eredő szekularizmus (teljes evilágiság) következményeit.

VI. Pál, majd II. János Pál pápasága a XXIII. János által meghirdetett zsinati *aggiornamento* távlatában szemlélendő, hiszen mindkét pápa alapvető programjának a zsinati tanítás és határozatok megvalósítását tűzte ki célul, szembenézve az integristák és a progresszisták egymással ellentétes túlzásaival. Hogy a helyes zsinati *receptió* oly nehezen valósult meg nemcsak a volt kommunista országokban (ahol sajátos okok késleltették), hanem a világ más részein is, abban kétségtávol részben volt a két végletes értelmezés és gyakorlat közötti feszültségnek is.

Az 1985-ös rendkívüli püspöki szinódus, majd az Európa újraevangelizálásával foglalkozó szinódus felmérte a zsinat után eltelt évtizedek egyházi fejlődését, a zsinati megújulás előrehadását, illetve megjelölte az új evangelizálás feladatait. Közben erősödött a helyi egyházakban is, de a római központban is egy bizonyos „konzervatív” irány, amelyet minden bizonnyal a „progresszisták” és a szélsőséges kontesztálók magatartása is fokozott. Ez utóbbiak azt hangoztatják, hogy II. János Pál pápasága második felében fokozódott a kúriai centralizmus, hogy Róma nem veszi figyelembe a helyi egyházak püspökeinek és híveinek helyzetértékelését és jogos követeléseit, további egyes tanbeli megnyilatkozások is bizonyos „restauráció” jeleit mutatják. A korszerűsödést és az egyház igazi megújulását őszintén akarók kritikájában van sok igazság, még ha túloznak is. Amikor nem az egyház építését célozzák, hanem kívülről bírálják, és a médiumok által felerősített „Róma-ellenes komplexust” képviselik, az egyház ellenségeinek a malmára hajtják a vizet. Ugyanakkor a nálunk újabban felerősödő integrizmus és zsinatellenesség szintén növeli a zűrzavart az egyházban. H. de Lubac jezsuita teológus, a „tradíció embere” hangoztatta: az igazi hűség nem a „konzerválás”, a múlt örökségének merev megőrzése, hanem a helyes haladás, korszerűsödés. Mert a „konzerváló” azt árulja el, amit meg akar őrizni, nem közvetíti a mának szóló üzenetet. Ezt vallotta már századunk elején – a modernista válság időszakában – Prohászka Ottokár, aki a *modern katolicizmusért* küzdött, fél évszázaddal megelőzve a II. vatikáni zsinatot.³ Prófétai üzenete ma is időszerű.

Egyházunknak szembe kell néznie a modern ateizmussal, azzal a kihívással, amelyet a *racionalitás* eszméjével, illetve az „*Isten meghalt*” nietzschei metaforával szoktak jellemezni, és amelynek tragikus következménye – az ember halála. A modern totalitarizmusok tanúskodnak erről. Ha a kommunizmus bukásával vége is a harcok marxista ateizmusnak, és az egzisztencialista ateizmus (Sartre) korszaka is lejárt, a gyakorlati materializmus és az Isten-nélküliség ténye kétségtelen. Miként egy bizonyos vallási ébredés, új vallásosság is megfigyelhető. Az ember egydimenziós lesz a fogyasztói, materialista társadalomban. Mégis az Isten, valami abszolútum utáni szomj jelei is mutatkoznak. Az elkereszténytelenedés következtében egyre inkább érvényes az, amit K. Rahner a jövő „diaszpóra”-kereszténységéről mondott. Az öntudatos hívők kis szigete-

² Lásd a Vigilia 1991/1. számában megjelent tanulmányomat: „Egyházunk a korfordulón”. A zsinattól II. János Pál-ig. A magyarországi zsinati recenzióról szól „A zsinat nyomdokain” c. tanulmányom a Szennyay András 70. születésnapjára kiadott Corona fratrum c. kötet élén. Pannonhalma, 1991. Az egyház és a modernség kérdéseiről több tanulmányomat közöltem Napfogyatkozás c. kötetemben, Róma, 1991.

³ Lásd: SZABÓ FERENC: „Prohászka és a modernizmus”, in: Prohászka ébresztése, Bp, 1996, 73–175. Uő: „Prohászka időszerűsége”, *Távlatok*, 1996/1, 5–11.

ket alkotnak a közömbös tömegben. Templomaink kiürülnek, a gyakorló keresztények száma megcsappan a kommunista elnyomástól megszabadult egyház számtalan szép erőfeszítése ellenére. Mindez természetesen felveti az evangelizálás mikéntjének problémáit, amire még visszatérek. Vagyis új templomok építése és régiek restaurálása mellett vagy helyett egyre sürgetőbb az *elő*evangelizálás, aminek legfőbb eszközei a médiumok. És ezzel összefüggésben ismét csak – K. Rahner és a zsinat nyomán – tudatosítanunk kell, hogy az egyház és az emberiség létkérdése a párbeszéd az „anonim keresztényekkel”, vagyis minden jóakarató emberrel, aki – lelkiismeretét követve – a humánusabb világért, az emberi jogokért küzd; tehát együttműködés és (minimális) konszenzuseresés a nem hívőkkel, más vallásokkal, főleg keresztény testvéreinkkel, hogy a technikát szabályozza az etika, hogy a vadkapitalizmus ellensúlyozására a szolidaritás és az osztó igazságosság jobban érvényesüljön. Az egyház szociális tanítása, II. János Pál körlevelei is ezt célozzák, amikor Európa „keresztény gyökereink” felélesztéséről szól, vagy nemzetközi fórumokon az emberi jogokat, a teljes fejlődést és a békét megalapozó igazságosságot hirdeti.

1988. október 11-én az Európa Parlament előtt mondott beszédében leszögezte: „Az idők jele az emberi jogok és a demokrácia értéke iránti fokozott fogékonyság. Ennek kifejeződése az Önök gyülekezete is, amely épp ezt az értéket kívánja szavatolni. S kell is mindig ragaszkodni ehhez az értékhez, hogy minden körülmények között érvényesüljön a jog és az emberi személy méltóságának tisztelete ...” (*Mérleg*, 1989/4, 370.) A francia forradalom eszméi – szabadság, egyenlőség, testvériség – „esztelené vált keresztény eszmék”; visszanyerhetik eredeti „töltésüket” Európa újraevangelizálásával. A kommunizmus hamis internacionalizmusa és egy bizonyos mai liberalizmus kozmopolitizmusa helyett a katolikus (egyetemes) krisztusi hit nyújtja az igazán *egyetemes emberi* elismerését, mert Krisztusban nincs zsidó és görög, szolga és szabad, férfi és nő, hanem csak megváltott ember van (V.ö. Gal 3,28).

Tudjuk – ezt tanítja a zsinat (*Gaudium et spes* 22, *Lumen gentium* 16) –, hogy az atya öröktől fogva mindenkit Krisztushoz rendelt, és a Szentlélek – Isten tudja, hogyan – minden jóakarató ember szívében működik, ezért mindenki részesedhet Krisztus húsvéti misztériumában, ha nem cselekszik a belső fény (lelkiismerete) ellen, és kész elfogadni a teljesebb igazságot, ha azt felismerte.

Az Ostpolitik és visszája

Az előbb néhány vonással megrajzolt távlatban kell elhelyezni a Szentszék *keleti politikáját* is, vagyis azt a kísérletét, hogy a volt kommunista országokban – tárgyalások, kompromisszumos megállapodások révén – némi életteret biztosítson az egyház apostoli tevékenységének, a lelkipásztorkodásnak és a hitéletnek.

Természetesen, az *Ostpolitik* elvét és gyakorlatát különféleképpen látták és értékelték: másképp annak főszereplője, A. Casaroli, illetve magyar partnerei, Lékai László és Miklós Imre, ismét másképpen Mindszenty József bíboros vagy akár Bulányi György, vagy a kommunisták börtöneiben szenvedők, pl. Lénárd Ödön vagy Pálos Antal. Vessünk egy pillantást az *Ostpolitikra* és annak *visszájára!*

Ez utóbbi feltárásában jelentős szerep jutott András Imrének és a bécsi Egyházzociológiai Intézet tevékenységének. Nyugat és hazánk felé egyaránt a tárgyi-lagos tájékoztatást szolgálták. Az állam és az egyház „rendezett viszonyáról”, a „kis lépések” eredményeiről nyilatkoztak egyháziak és kommunisták, és közben az ÁEH

„pórázon vezette” az egyháziakat. „Rendezték”, szabályozták, vagyis korlátozták vagy elfojtották az egyház apostoli tevékenységét stb. Miközben egyes beletörődők a kényszerűsége vagy a kisebb rosszra hivatkoztak, mások egyenesen együttműködtek a „zöldellő fa megnyesésében”, az egyházi élet elfojtásában. Ezt nem mindig vették észre a keleti politika képviselői és a hivatalos szervekkel tárgyaló vatikáni küldöttek.

Agostino Casaroli, amint *Vigilia*-beli cikkemben⁴ megmutattam, így határozta meg a keleti politikát: A Szentszék vallási tevékenysége, tehát igazában nem „politika”, hanem *modus vivendi* keresése, hogy a kommunista rendszerben élő egyházak számára életteret biztosítson. Vagy másképpen, ha már „politikát” mondunk, akkor az *Ostpolitik* = *Pastoralpolitik*. Casaroli, az Egyházi Közügyek Tanácsának titkára (akit II. János Pál bíboros-államtitkárrá nevezett ki) egy 1974-es interjúban így igazolta az *Ostpolitik* szükségességét: „Az *Ostpolitik* kötelessége a Szentszéknek, ezt én már gyakran hangsúlyoztam. Semmi köze sincs olyan kompromisszumhoz, amely feladná a hit igazságait, vagy az emberi együttélés alapvető erkölcsi törvényeit.” Hát igen, mondták joggal a kritikusok, nem a hitigazságok és az erkölcsi tételek feladásával kapcsolatosak a kompromisszumok, hanem a kommunista hatóságokkal kötött egyezmények, megállapodások gyakorlatával, a túlságosan sok engedménnyel. Mert az igaz, hogy a lelkek üdvé érdekében minden lehető (erkölcsös) eszközt meg kell próbálni, tehát a reménytelen helyzetekben is remélni kell, hogy a dialógus bizonyos eredményeket hoz, de egy ponton ki kell mondani: *Non possumus!* Ezt maga Casaroli is hangoztatta, válaszulva a kritikákra, de a valóságban nem mindig ez történt. Mert vagy a magyar egyházi vezetők nem tájékoztatták a Szentszéket és a pápát a valós helyzetről (ez történt pl. a hitoktatás kérdésében), vagy a vatikáni képviselő magyarországi látogatásai során nem látta a súlyos problémákat (erre is konkrét példákat hozhatnánk), illetve néha félrevezették őt. Ezért volt szükség arra, hogy az *Ostpolitik* „visszájára” ráirányítsuk a figyelmet.

Casaroli számolt a kritikákkal (pl. a Mindszenty-üggyel kapcsolatban); igyekezett megvédeni saját „politikáját”, amint ezt *Vigilia*-beli cikkemben is jeleztem. Az 1964-es részleges megállapodás 25. évfordulóján, 1989. szept. 15-én az *Osservatore Romano* vezércikkét minden bizonnyal ő sugallta; még ebben is – az 1989-cel bekövetkezett nagy fordulat után is – megvédte álláspontját. (Colasuonno engedélyével bíráltam a VR-ban ezt a cikket.)

Visszatekintve a negyed század alatt megtett útra, a „kis lépések” eredményeire, a vezércikk pozitív mérleget készített, jóllehet a valóságban a kompromisszumok, a szinte egy helyben topogó „kis lépések” ugyancsak sovány eredményeket hoztak. (A fékezésre jó ürügy volt pl. a Bulányi-ügy „rendezésének” sürgetése.) Az 1989/90-es fordulat után minderre fényderült. Hogy aztán hamar létrejött a Szentszék és a magyar kormány között a diplomáciai kapcsolat (1990. febr. 9), ezt bizony inkább a gorbacsovi fordulatnak, a kommunizmus összeomlásának köszönhetjük, nem éppen a keleti politika kis lépéseinek. Casaroli bíboros akkori sajtókonferenciája – meglepő módon – részben a „kis lépések” sorozatának tulajdonította a helyzet megérlelődését! 1990. június 2-án Krakóban, amikor a város Teológiai Akadémiája díszdoktori címmel tüntette ki, még mindig igyekezett igazolni „politikáját”. Jóllehet egyesek utópiának tartották törekvését, ő – az *Ostpolitik* főszereplője – „a remény ellenére is remélve” folytatta tevékenységét, hogy az egyház élete számára nagyobb teret nyisson, több szabadságot biztosítson a vallásnak és az egyházi szolgálatnak. E beszédében, jóllehet

⁴ SZABÓ FERENC: Az 'Ostpolitik emlékezete' *Vigilia*, 1992/11, 844–848. Itt további irodalom a keleti politikáról.

szól a kommunista rendszerek belső bomlási folyamatáról, illetve II. János Pál és Gorbacsov döntő szerepét kiemeli a bolsevizmus bukásában, mégsem ennek tulajdonítja a legújabb egyházpolitikai eredményeket. Következetes ez az *apologia sui*! Jobban fel kellett volna mérnie, milyen árat fizetett sikereiért.

Mint említettem, a valós helyzet feltárásában fontos szerepet játszott az UKI, András Imre és Morel Gyula egyházszociológiai intézete, amely egyrészt tudományos adatgyűjtéssel felmérte a magyar társadalom és egyház problémáit, a lelkipásztori tényeket és feladatokat, másrészt feladatának tekintette, hogy tárgyilagos tájékoztatást nyújtson a nyugati világnak és a hazának a pártállam egyházat elnyomó intézkedéseiről. Természetesen ez a szolgálata nem tetszett sem Miklós Imre államtitkárnak, sem egyes magyar egyházi, illetve szentszéki vezetőknek. Ugyanakkor emigráns papok, így Mindszenty bíboros bécsi titkárai, „vörösnek” tartották a hazaiak megsegítésén fáradozó szociológust, aki lehetőségei szerint kereste a párbeszédet (és az érintkezést) a hazai egyház hiteles képviselőivel. Ugyanígy „gyanús” volt egyes emigránsoknak a Vatikáni Rádió dialógusa és könyvakciója, sőt az átalakított *Szolgálat* is, amely – elhagyva a „hazai helyzet” rovatot – bejuthatott Magyarországra. (Egyes bécsi informálói így tájékoztatták a vértanú bíborost is, aki az amerikai követségen elszigetelve nemigen értesülhetett a zsinati változásokról.)

Az UKI tevékenységéről e kötetben olvashatnak az érdeklődők. Másutt már egészen röviden írtam a külföldi jezsuiták hazafelé irányuló tevékenységéről, az 1966-os müncheni találkozó, majd az 1967-es Salzburg-dürnbergi programfelvázolás nyomán kibontakozó összehangolt tevékenységünkről: Vatikáni Rádió, *Szolgálat*, UKI hazafelé irányuló munkásságáról.⁵ Most csak az András-Szabó együttműködésről ejtek néhány szót, hogy megvilágítsam az *Ostpolitik* visszáját.

1984 szeptemberében emlékeztünk arra, hogy a Szentszék és a magyar állam képviselői között létrejött az úgynevezett részleges megegyezés. A zsinat másnapján aláírt 1964-es megállapodásról sokat írtak, de csak az 1989/90-es fordulat után értékelték kellő kritikával és tárgyilagossággal ezt a kompromisszumot.

Láttuk, hogy A. Casaroli is eltűlozta annak jelentőségét, egyoldalúan értékelte az azóta kialakult egyházpolitikai „kis lépéseket”, amelyért bizony nagy árat kellett fizetni. András Imre, mint korábbi írásaiban és tájékoztatóiban is, világosan vázolta a magyar helyzetet a 20. évforduló alkalmával írt tanulmányában. Ennek alapgondolatait közösen fogalmaztuk meg.⁶

Előbb vázolja az egyház és az állam viszonyát a részleges megegyezés előtt, kiemelve a „kis lépések” pozitív eredményeit is, amelyeket részben a korábbi „adminisztratív” (értsd: vallásüldöző) intézkedéseket elítélő, újabb marxista valláskritika és egyházpolitika, a Kádár János 1977-es vatikáni látogatását követő enyhülés, részben Lékai László kétségkívül ügyes egyházpolitikája tett lehetővé. Amikor a „kis lépések” viszonylagos eredményeit elismerjük (pl. teológiai kurzus világiaknak, lelkipázkorlatos ház Leányfalun, a hivatalosan nem működő jezsuiták római lelkiségi kurzusainak engedélyezése stb.), ezzel nem akarjuk minden további nélkül igazolni Lékai „lépéseit”. Mert igaz ugyan, hogy a magyarországi egyház kicsit nagyobb életteret kapott a lelkipázkortkodásban, de még továbbra is Miklós Imre diktálta a ritmust. Másrészt viszont Lékai joggal támaszkodhatott a Casaroli-Poggi-féle *Ostpolitik*ra; ezzel „fedezhette” lépéseit.

⁵ Magyar jezsuiták vallomásai I („Anima-una”-könyvek/10), Bp. 1997, 336kk.

⁶ „Húsz év múltán”. A Szentszék és a Magyar Állam részleges megegyezése”, in: *Katolikus Szemle*, 1985/1, 67–72; németül: Herder Korrespondenz, 1985/2, 88–93.

Az említett András-tanulmány részletesen kifejti a „rendezett” viszonyok problémáit. (Ez az írás felborzolta Miklós Imre kedélyét; egészen a római jezsuita Kúriáig ment el, hogy a rendi előjárók intsék meg, hallgattassák el a bécsi egyházzsociológust. Mivel – mint említettem – magam is részt vettem a kidolgozásban, az illetékeseknek hangsúlyoztam, hogy bizony András a valóságot tárja fel!)

A cikk bemutatja, hogy a „rendezettség” milyen hátrányos következményekkel jár az evangelizáló munka, nevezetesen a hitoktatás szempontjából: a hitoktatás „szabályozása” számtalan megkötést és korlátozást jelentett. A leglényegesebb intézkedés az volt, hogy minden kezdeményezés csakis az állam, az ÁEH engedélyével vagy hozzájárulásával valósulhatott meg. „Az egyház erőfeszítései arra összpontosultak, hogy legfőbb feladatához, a lekipásztorkodáshoz a szükséges állami hozzájárulást biztosítani tudja. Ennek a törekvésnek a következménye, hogy nem alakult ki semmiféle elfogadott lekipásztori terv a fontos egyházi problémák megoldására, mint amilyenek a paphiány okozta kiesések, az evangelizációs munka feladatai, a püspök karon belüli kollegialitás hiányának kérdése.”⁷ (Ennek az áldatlan állapotnak sebeit még részben ma is érzi a magyar egyház!)

András az állami beavatkozás és korlátozás egyik legsúlyosabb tényének látta azt, hogy az állam az egyházkormányzat kulcshelyeire még mindig saját bizalmi embereit, a papi *békemozgalom* tagjait erőlteti be, „nem törődve azzal, hogy ez megfelel-e az egyház érdekeinek vagy az illetékes püspökök kívánságainak.”⁸ A békepapi mozgalmról külön is kellene szólnunk, de erre itt nincs hely.⁹

Most csak egy friss interjúból idéznék (*Új Ember*, 1998. márc. 15). Elmer István beszélget Orbán György történésszel, akinek a békepapi mozgalmról szóló német könyve hamarosan magyarul is megjelenik.¹⁰ Orbán György többek között ezeket nyilatkozta: „A katolikus egyház megosztására mindenképpen föl akarták használni a mozgalmat, a püspököket próbálták elválasztani az alsó papságtól, s a papság között megteremtették a bizalmatlanság és a gyanúsítás légkörét [...] A titkosszolgálatok gyakorta hamis jelentéseket készítettek a békepapok működéséről, részben, hogy az egyházon belüli súlyukat növeljék, másrészt pedig saját feletteseiknek így bizonyították munkájuk hatékonyságát.” Érdemes még a következőket is idézni: „Magyarországon 1990 után az a szemlélet terjedt el, hogy szükségtelen a múltbeli cselekedetekért a személyes felelősségrevonás. Valaki úgy nyilatkozott: hagyjuk az egészet, majd minden magától rendeződik. [...] Annak az útnak, amelyet Magyarország választott, az a következménye, hogy a papok és a püspökök körében még mindig jelen van a bizalmatlanság légköre: vajon ki milyen szerepet játszott az 1990 előtti években, évtizedekben. Igen fontos lenne, hogy ez a bizalmatlanság megszűnjék, amely 1990 után az egyik gátja az egyház belső megújulásának.”

⁷ I. h. 71.

⁸ UP. 69.

⁹ Vö. pl. PÁLÓS ANTAL: „Szélgjegyzetek a papok békemozgalmához” (Pál József Békepapok c. könyve kapcsán), *Távlatok* 1996/2, 165–169.

¹⁰ Lásd ANDRÁS IMRE ismertetését a németnyelvű könyvről: *Távlatok*, 1997/1, 143–148.

Ezzel máris eljutottunk a fordulat éve utáni problémákhoz, amelyekből néhányat már érintettem is. A *Távlatok* néhány számában megpróbáltuk elemezni a múlttól elválaszthatatlan jelent, a magyar egyház mostani helyzetét. András Imre, Tomka Miklós, Mészáros István és mások szólaltak meg; később a magyar társadalmi-kulturális összefüggésében vizsgáltuk az új evangelizálás feladatait, figyelve II. János Pál hozzáink intézett beszédeire (főleg 1991-es látogatása alkalmával), majd a közelmúltban a Magyar Katolikus Püspöki Kar „*Igazságosabb és testvériesebb világot!*” című jelentős körlevelének témáit gondoltuk tovább, mélyítettük el vagy egészítettük ki a teendők megjelölésével. A *Távlatok* olvasói mindezt ismerik. Most csak néhány problémát emelek ki, éspedig a 3. (Az egyház megújulása), az 5. (Új evangelizálás) és a 6. (Korszerű lelkipásztorkodásért) számokból, mert az itt tárgyalt kérdések visszautalnak a fentebb elemzett tegnapi, a négy évtizedes kommunista elnyomásra.

A *Távlatok* 1991/3. számának központi témája tehát az *egyház megújulása* volt. E számban jelent meg az az interjú, melyet 1991. jún. 2-án Bécsben készítettem András Imrével (i. h. 78kk) a magyarországi egyház megújulásáról. Néhány bekezdést idézek ebből a beszélgetésből, mert ma is időszerűnek vélem:

Szabó Ferenc: A pápalátogatás távlatában készül a *Távlatok* 3. száma. A megújuló magyarországi egyház mai helyzetét csak a tegnapi és a holnap távlatában mérhetjük fel. Te évtizedek óta figyeled az egyház életét, egy időben főleg az egyházpolitika alakulását elemezted éleslátóan, kritikusan. Most talán fokozottabban az egyház belső életére kell fordítanunk tekintetünket, hogy diagnózist készítsünk, és az orvoslás módjait keressük. Ezzel nem akarom azt mondani, hogy az egyház beteg. Az egyház sebzett, de nem beteg. Az egyház élt és él, jórészt függetlenül az egyházpolitika alakulásától. A Lélek élteti, a Lélek újítja meg szüntelen Isten vándorló népét. Igen, a „megnyesett fa kiszökdül”, mert az életnedv nem fogyott el; de ez az egyház sebeket kapott tagjaiban az elmúlt évtizedekben. Most már nem elég a sebek emlegetése, gyógyítása sem. *A feladatok és a jövő felé kell tekintenünk*, hogy aztán keressük a megújulás, az építés, a feladatok megoldásának módzatait. A múlt nosztalgiája és az irreális álmodozás, alaptalan tervezés, kapkodó kezdeményezés helyett világosan fel kell mérni feladatainkat, és jelenlegi erőfeszleteinket: mit kell és mit lehet itt és most tenni. A *Távlatok* első számában te magad is ezt mondtad abban a megkülönböztetésben, hogy mit „*kellene*” és mit „*lehet*” valóban tenni.

András Imre: A pártállam idejének tervgazdálkodása kicsit deformálta az egyházi gondolkodást is. Gyakran az az elvárás manapság is az egyházban, hogy nekünk olyan lelkipásztori tervet kell készítenünk, mely egy három- vagy öt éves terv keretében „legyártható” lenne. Egy ilyen elgondolású terv, alapuljon az akár felmérésekre, akár szociológiai ismeretekre, a jövő lelkipásztori munka súlypontjainak meghatározására még nem elegendő, mert az egyház életének súlypontjait sokszor más tényezők határozzák meg. Az egyházi tervezésnek elsősorban arra kell alapulnia, hogy – közhasználatú szóval élve – mi az Isten akarata, hogyan működik a Lélek az egyesekben, mit épít az egyházban. Említett cikkemben ezeket a kegyelmi tényeket, a szó értelmét a legszélesebbre terjesztve, összefoglalóan „karizmáknak” neveztem. Úgy gondolom, hogy ezeket a karizmákat figyelembe, sőt alapul véve kell az egyháznak a lelkipásztori terveket meghatározni, az akciókat elindítani.

Szabó Ferenc: Részben meg akarom ismételni, amit mondtál, hogy lássam, jól értettem-e, de talán egy kicsit tovább is fejlesztem: Tehát, ha az elmúlt évtizedekben a tervezésről egyáltalán szó lehetett, mindig tudatosan, de elhallgatva, odaértve számolni kellett a mindenható ÁEH-val. Csak bizonyos keretek között, a „kis lépéseknek” megfelelően lehetett tervezni. Tehát igazában nem lehetett feltárni a valódi problémákat. Hiába is vették volna figyelembe, hogy mire lett volna szükség, az egyháziak gúzsba voltak kötve azáltal, hogy minden „szabályozva” volt. Tehát az akkori úgynevezett tervezés, ha lett volna, vagy ha volt is, nagyon korlátozott volt. Most szabadon figyelembe vehetjük az egyház valódi igényeit, problémáit, s itt van az igen-igen nagy feladat. Csak most indult el otthon az Országos Lelkipásztori Intézet, s kezdheti el az egyházi életéről az adatgyűjtést, melyet Bécsben a Magyar Egyházzociológiai Intézet már évtizedek óta folytatott. Vajon a tegnap és a ma egyházi tervezése között az-e a különbség, hogy most a valós igényeket ténylegesen is figyelembe vehetjük, mivel most már nem kell külső akadályoztatással számolni?

András Imre: Helyesebb talán úgy fogalmazni, hogy Magyarországon a pártállam idején egyházi tervezés egyszerűen nem volt lehetséges, mert hiszen mindenhez a pártállam egyházpolitikájának hozzájárulására volt szükség. Ha valaki tervet készített a magyar egyház életéről, akkor az az ÁEH volt. A püspököknek semmi lehetőségük nem volt igazi tervezésre. Az ő gondoskodásuk csak annak kiügyeskedésére szorítkozott, hogy vajon mit enged meg az állam. Ez a járóka, sajnos, szükségképpen deformálta is az egyházi vezetők gondolkodásmódját, tervezési szabadságukat. A mostani tervezésekben is, benyomásom szerint, túlságosan nagy súlyt kapnak a külső szempontok, a konjunktúrális tényezők – az „idők jeleinek”, a Gondviselés útmutatásainak vizsgálata helyett.

Szabó Ferenc: Igen, s ebből két igen nagy nehézség adódik. Egyrészt a múltnak az a bizonyos „terhes öröksége”, melyről említett cikkedben szóltál, ti. hogy most is sokan várják, hogy valaki diktáljon, mondja meg, mit kell tenni. Másrészt az ellenkező véglet: kapkodnak a kezdeményezésekkel, mindenki akar valamit, de ezek nincsenek összehangolva, nem veszik figyelembe a sürgősségi sorrendet, a prioritásokat, melyekről beszéltél. Innen adódik a káosz.

András Imre: A mostani káoszt én elsősorban pozitív jelnek értelmezem, mert azt mutatja, hogy sokan akarnak valamit csinálni, nagyon sok a kezdeményezés. Az viszont tényleg problémája a mai helyzetnek, hogy a kezdeményezésekből ritkán alakul ki valamilyen összmunka. *A káoszt én a belső kommunikáció hiányára vezetem vissza.* Hogy valamit közösen megvalósítsunk – márpedig az egyház életének alakítása hangsúlyozottan ilyen folyamat –, ahhoz feltétlenül szükséges volna, hogy egymással szót értsünk, és a feladatokat megosszuk. Most minden dolgozni akaró emberre szüksége van a magyar egyháznak, s fontos szerepeket vállalhat fel. Ha azonban a sok jóakarató kezdeményezés nem tud egymásról, úgy abból előbb-utóbb dilettantizmus lesz. A magyar egyháznak szüksége van egy koordinációs helyre – s ez lenne a Püspöki Kar, vagy annak egy szerve, mert a Püspöki Kar nem tud mindennel foglalkozni –, ahol számba veszik, hogy milyen kezdeményezések indulnak az országban, sőt az országhatáron kívüli magyar egyházban; segíti őket, beilleszti az egészbe, létrehoz egy közös konszenzust, „hivatalossá”, elfogadottá teszi mindazt, ami valóban építi az egyházat. A Püspöki Kar ezt a feladatot természetesen mindig is teljesítette; arról van szó csupán, hogy sokkal szélesebb körben, az „aktaszám nélküli” ügyekre is kiterjedően kellene ezt a szerepet betöltenie – a „gazda szeme” által „hízalva a jószágot”, a Lélek sugallatára született kezdeményezéseket.

Szabó Ferenc: Vajon nem ez lenne az Országos Lelkipásztori Intézetnek az egyik funkciója?

András Imre: Erre kétségtelenül alkalmas volna az Országos Lelkipásztori Intézet, és valóban szükséges volna, hogy az alulról jövő kezdeményezéseket formába öntve a Püspöki Kar visszajelzését számára döntésre előkészítse. A Püspöki Kar visszajelzését azonban mindenképpen szükségesnek érzem, mert a főpásztorok az egyház vezetői, s a magyar mentalitás megkívánja, hogy a felső vezetés közvetlenül is reagáljon arra, ha valami a köz érdekében történik. Ez az igény valójában a magyar ember közösségi igényére utal. A magyar hívek ötletzőzönét valóban nem lehet közvetlenül a Püspöki Karra zúdítani, mert nekik egyszerűen nincs idejük, lehetőségük arra, hogy érdemben hozzák meg döntésüket. Az Országos Lelkipásztori Intézet ebben közbeeső funkciót, „titkársági szerepet” láthatna el.

Szabó Ferenc: Ez mind helytálló, de hogyan lehet a gyakorlatban megvalósítani? Magában a Püspöki Karban sincsen meg az egység. A zsinat határozatai vagy most a pápalátogatás során kapott útmutatások megadják a nagy keretet; de mindezeket lehet különbözőképpen értelmezni és megvalósítani. Hogyan lehetne bizonyos áttörést biztosítani a Karon belül – ahogy pl. a zsinat alatt az új irány győzött? A Püspöki Karnak vannak új, fiatal tagjai, megfigyelhető bizonyos összefogás, együttgondolkodás. Mindenképpen fontos, hogy a püspökök egymással egyetértsenek, mert csak így tudnak másoknak irányelveket adni. Különböző hiába beszélünk arról, hogy mit kellene a Püspöki Karnak csinálnia. Régen nyíltan bevallották, hogy valójában Püspöki Kar Magyarországon nem létezik, s a tanácskozások csak az egymástól elszigetelt főpásztorok találkozássai voltak. Sürgető szükség van a püspökök egymás közti, a püspökök és a papok, illetve a papok egymás közti egységére, a bizalom légkörének helyreállítására.

András Imre: Itt megkülönböztetést kell tenni. Akik az államhatalommal való együttműködésben olyan lépéseket tettek, amelyekkel lejáratták magukat, hitelüket és becsületüket veszítették, azoknak a személyeknek nyilvánosan kellene múltjuktól elhatárolniuk magukat, s az egyháznak a továbbiakban képességüknek megfelelő, nem vezető helyen kellene szolgálniuk. A sokat emlegetett III/3-as ügyosztály kompromittáló dokumentumaira támaszkodó számonkérő eljárások azonban nem szolgálnák az evangélium ügyét. Az természetes, hogy a méltatlanul meghurcoltak elégtételben részesüljenek; de ezen túlmenően az egyháznak szavahihető vezetőkre van szüksége, és nem az isteni igazságosság előrevételezésére. Az egyház nem újulhat meg azon az úton, mint egy politikai párt, mely az alkalmatlan vagy méltatlan vezetőt megfosztja mandátumától, s új lappal kezdi ismét tevékenységét. *Az evangéliumi elv a bűn esetében a megbánás és erős fogadás*, melyet megfelelő feltételek mellett mindig a megbocsátás követ – az evangélium parancsa alapján. Akik valamikor mint békepapok az állam érdekében agitáltak, és ellenőrei, helytartói voltak az ÁEH-nak, most vállalják a bűnbánatnak, a csendes szolgálatnak a szerepét. Rontaná azonban az evangélium hitelét, ha úgy viszonyulnának múltjukhoz, mintha csupán semleges dolgok történtek volna, melyeket most a változások után mindenkinek meg kell értenie.

Szabó Ferenc: Ez nagyon fontos téma. Érvényes valamennyi egyházira, a papságra is, mert ott is megosztottság, bizalmatlanság van. Voltak, akik börtönbüntetést szenvedtek igazságtalanul, vagy üldöztetést, elhelyezést, félreállítás. Mások pedig többé-kevésbé együttműködtek, ha nem is a magyar papság 80%-a, mint ahogy egyesek állítják. Sokan tettek gesztusokat, mert élni, dolgozni akartak, de voltak igazi kollaboránsok is, akik az egyház érdekei ellen cselekedtek, rombolták, és nem építették az egyházat azzal, hogy kiszolgálták a hatalmat. A vádaskodás, elítélés azonban nem segíti az egyházat, hanem az előrenézés. Meg kell különböztetni a konkolty a jó búzától, ahogy Isten a végső ítéleten teszi majd, nem kell egy szintre venni a megalkuvókat, árulókat azokkal,

akik üldözést szenvedtek amiatt, mert rendes, jó papok, szerzetesek voltak. Ezt egyszer ki kell mondani. A Püspöki Karnak is ki kellene bocsátania egyszer egy körlevelet, elismerve, hogy az egyháziak, papok, püspökök között is voltak megalkuvók, és voltak hősök, akik előtt fejet kell hajtani. Ezzel lezárulna, ha immár elkésve is, a pártállami időszak. Egyszer már történt ugyan ilyen nyilatkozat, de ezt a kérdést végleg le kell zární, s aztán már csak előre nézni. A megbocsátás nem azt jelenti, hogy elmossuk a különbséget a jó és a rossz között. Ennek a tisztázó, lezáró lépésnek a késlekedése egyik fontos oka annak, hogy az egyházon belül, a klérus körében sincs meg a bizalom légköre.

András Imre: Mindenben egyetértek ezzel, s ismét hangsúlyozni szeretném, hogy az evangélium mindannyiunkra érvényes, azokra, akiket üldöztek, de azokra is, akik a kollaborálásban odáig mentek, hogy mai szemmel magatartásukat világosan árulásnak kell tekinteni. *Mégsem az ítékezés a mi feladatunk most, hanem az, hogy építsük Isten országát.*

Szabó Ferenc: Ez beszélgetésünk legfontosabb mondanivalója. Ez nagyon lényeges a mostani magyar egyházban. Ha figyeljük a sajtót, megértjük, hogy az egyház nem követheti a politikusok módszerét. A politikus is beláthatja hibáját, és megváltozhat, de a „damaszkuszi úton” tolongók nem igazi megtérők, hanem az átállók, a köpönyegforgatók. Az egyházi megújuláshoz lényeges a bűnbánat és a megtérés. Ez nemcsak a magukat kompromittálókra vonatkozik, mert mindnyájunknak bűnösöknek kell vallanunk magunkat, és meg kell térnünk. Meg kell kérdezni önmagunkat: én mit tettem az egyházi megújulásért? [...]

Hosszú beszélgetésünkben még szó esett más témákról is: a belső egyházi párbeszédről, a szerzetesrendek újjáéledéséről, az úgynevezett kategoriális lelkipásztorkodásról (ami sürgető lenne Budapesten az egyházmegyéek újraelosztása után), a világiakkal való lelkipásztori együttműködésről, a kisközösségekről, az ifjúság erkölcsi neveléséről, az egyház társadalmi szerepéről, és pedig a deviáns jelenségek (alkoholizmus, öngyilkosság, abortusz, bűnözés) orvoslásáról. Mindezekről és más sürgető problémákról is írtunk a *Távlatok* későbbi számaiban. Most még itt egy témát érintenék: a *médiumok* szerepét, a sajtó, a rádió, televízió felhasználását az *(elő)evangelizálásban*.

A zárójelbe tett *elő*-vel azt szeretném hangsúlyozni, hogy a tömegtájékoztatási eszközök, főleg a rádió és a televízió révén mindenekelőtt azokhoz kell szólnunk, akik az egyházon kívül vannak, a jóakarátú nem hívőkhöz, keresőkhez, tehát akik nem jártak hitoktatásra vagy nem mennek el templomba. Ezeket kell „érzékennyé” tenni olyan világnézeti, vallási vagy egyáltalán humánus-etikai problémák iránt, amelyekről nemcsak egyéni életük értelme, hanem a nemzet sorsa is függ, hiszen erkölcsi megújulás nélkül nem lehet emberibb és testvéribb társadalmat építeni. Pált követve (Csel 16–34) az evangélium, Krisztus feltámadásának kifejezett hirdetése előtt pl. költők istenkéréséről folytathatunk párbeszédet, kereshetjük a konszenzust alapvető etikai kérdésekben nem hívőkkel. Ki kell lépniük a gettóból!

És hogy ezt megtehessek, megfelelő médiaszakembereket kell kiképezni. Nem elégséges több adásidőt követelni a rádióban és a tévében katolikus műsorok számára, ha még a rendelkezésre állót sem használjuk ki kellőképpen. E műsorokban sem a miseközvetítés, nem is a katekézis a legsürgősebb, hanem a világnézeti tájékoztatás, aktuális vallási és egyházi hírek kommentálása, bizonyos támadások kivédése. És ez részben áll a katolikus lapokra is, amelyek nemcsak anyagi nehézségekkel küzdenek, hanem szintén hiányt szenvednek szakemberekben. Hiába restaurálunk műemlék-templomokat vagy építünk újakat (persze, ezekre is szükség van!), ha e templomok

üresen konganak. Azokhoz az ezrekhez kell valamiképpen szólnunk, akik nem látogatják a templomokat. Úgy tűnik, az egyházi vezetés a pápa és a szentszék sürgetései ellenére sem mérte fel a médiumok jelentőségét, és a papság sem vesz kellőképpen részt a sajtóapostolkodásban. A két háború közötti püspöki kar és általában az akkori egyház ilyen irányú érzékenysége példaadó lehetne.¹¹ Ahogy a Szentatyja megjegyezte, a modern kor Areopágusza, a média jelentőségét még nem tudatosította az egyház.

Amint II. János Pál pápa hangoztatta 1991-ben a magyar püspökökhöz intézett beszédében (hivatkozva Fil 3,13-ra): elfeledve a múltat a jövőnek kell nekirugaszkodnunk, közösen *kidolgozva a korszerű lelkipásztorkodás alapvető irányelveit*, felszítva a missziós lendületet a szemináriumoktól kezdve a világi hívekig, keresve – a Jó Pásztor példájára – az elveszett bárányokat. És a szekularizált világban megfelelő *inkulturációra* van szükség:

„Nem lehet hatékony evangelizálást végezni anélkül, hogy ugyanakkor el ne köteleznénk magunkat egy megfelelő inkulturációs tevékenységre. Ez olyan feladat, amely nemcsak a harmadik világ országaira érvényes. Az elmúlt évtizedekben ebben az országban a fiatalság nevelése szinte teljes egészében vallástalan szempontok szerint történt, és egy új kultúra fejlődött ki, nagy részben minden Istenre való utalás nélkül. Ma pedig a szabadság és a pluralizmus új légkörében a keresztényekhez való csatlakozást nem könnyítik már olyan környezeti hatások, melyek az egyes emberekben mintegy tudatosan működnek.

Határozottan törekedni kell tehát, mint azt jeleztem, a keresztény örömhír inkulturálására, és ebben számítani kell a művelt világi hívek hozzájárulására is. Új módon kell megközelíteni a gazdag magyar kulturális örökséget. Újra fel kell fedezni ezt az örökséget, amelyet az evangéliumi értékek mélyen átjárnak, és előmozdítani azt, hogy a mai társadalmi környezetet megfelelően átjárják. E cél érdekében hasznos lesz mindazokat az eszközöket alkalmazni, amelyeket a modern technika nyújt, különösen a tömegtájékoztatás területén.”

IRODALOM:

E. ANDRÁS–J. MOREL: Bilanz des ungarischen Katholizismus München 1969. (1975-ben és 1984-ben újabb kiadásai jelentek meg.)

PAUL G. BOZSÓKY – LÁSZLÓ LUKÁCS: De l'oppression à la liberté. L'Eglise en Hongrie 1945–1992. Beauchesne, Paris, 1993.)

GERGELY JENŐ: A katolikus egyház története Magyarországon, 1944–1971, Kossuth, Bp. 1985. Gergely e kötetéről és az egyházpolitikát értékelő publikációi egyre tárgyilagosabb állásfoglalásairól lásd: ANDRÁS IMRE: „Egyházpolitikai kortörténet”, in: *Katolikus Szemle*, 1986/2, 178–182;

MÉSZÁROS ISTVÁN: „Széljegyzetek egy dokumentumkötethez” (az 1950-es egyezményről, amelyet Gergely Jenő tett közzé), *Távlatok*, 1991/1, 101–110, és ugyanő: A hazai történettudomány 1948–1992 közötti Mindszenty-képe, Esztergom, 1992.

¹¹ V.Ö. GERGELY JENŐ: A katolikus egyház története Magyarországon, 1919–1945, ELTE, Bp. 1997, 258kk: A katolikus sajtó. „Nem volt 1919–1944 között talán egyetlen olyan püspökkari értekezlet sem, amelyen valamilyen formában ne került volna szóba a sajtó ügye. Ez is jelzi, hogy a püspökök többsége tisztában volt a tömegkommunikáció akkor legfontosabb eszközének jelentőségével.” (259. o.)

A csoportos beszélgetés művészete

(A csoportbeszélgetés mint a közösségépítés eszköze)

Egy lelkipásztor, lelkipásztori munkatárs vagy hitoktató gyakran tesz fel ilyesfajta kérdéseket:

Hogyan tudok a plébánián (hittanon) közösséget teremteni?

Hogyan tudok egy passzív, meg nem szólaló, párbeszédre el nem jutó csoportot (hittant vagy képviselőtestületet) aktivizálni, érdekeltté tenni, beszélgetésre serkenteni?

Hogy tudok egy széthúzó közösséget egyetértésre juttatni?

Hogy tudom meggyőződéssé, a hallgatók sajátjává tenni az általam elmondott igazságokat?

Ilyen és hasonló problémák megoldásának egyik leghasználhatóbb eszköze lehet a *csoportbeszélgetés* vagy kiscsoportos beszélgetés (ezenül Csb).

Mind a plébániai lelkipásztorkodás mind a hitoktatás első feladata, hogy testvéri közösséget hozzon létre (V. ö. Chr.L 26,29, EN 13, C.Tr.24,67, DCG 76,35 stb.),

– mert ebben valósulhat meg a jézusi élet (V. ö. Jn 15,12,13,34 stb.)

– mert így valósul meg az egyház;

– mert a közösség tartja meg a hívőt, a fiatalít a hitben, az Egyházban. (PSzÉ 6, DCG 35)

Mind a közösség létrejöttének, mind fennmaradásának fontos feltétele, hogy kialakuljon tagjai közt a személyes kapcsolat, a párbeszéd.

A közösségteremtésnek, a párbeszédnek és személyes kapcsolatok kialakulásának fontos eszköze a Csb.

A Csb széles körben ismerős forma keresztény körökben. De legtöbbször csak alapfokon alkalmazzák, igazi lehetőségeit és titkait kevesen ismerik. Pedig alapos ismerete esetén a közösségteremtés és vezetés számos problémájában megoldást kínálhat.

De vigyázat! 1) A Csb művészete csak hosszas gyakorlással sajátítható el.

2) Amilyen mértékben mélyülnek a személyes kapcsolatok a csoport tagjai közt, oly mértékben mélyül a Csb. Nem szabad tehát megjednünk, ha személyes kapcsolatok híján eleinte talán akadozó, nehézkes a beszélgetés.

A tartós és jézusi szellemű személyes kapcsolatok kialakulásának pedig feltétele, hogy a közösség vezetője(i), illetve egyes tagjai személyes „anyai” szeretettel törődjenek egymással, a közösséghez közeledőkkel (V. ö. 1Kor 9,19-23), s hatásukra a személyes egymásra figyelés, törődés a közösség „stílusává” váljon. (V. ö. C/5/b)

3) A Csb-nek számos szabálya és buktatója is van. Kényesebb feladatok megoldására csak ezek alapos ismeretében használhatjuk eredményesen.

A CSB GYÜMÖLCSEI, JELENTŐSÉGE

1.) A Csb egyik gyümölcse, hogy *közösséget hoz létre*, illetve utat nyit a közösség felé azoknak is, akik félénkek, zárkózottak: – A 4-6 fős kis csoportokban azok is megszólalnak, akik nagyobb csoportokban félnek ettől. Ez segíti őket, hogy kilépjenek zártságukból, s kapcsolatba kerüljenek másokkal. Ily módon megkezdődik a közösség kialakulása, s ezáltal felnőttek, fiatalok vagy gyermekek

jobban érzik magukat az együttléteken. (Később nagyobb létszámú közösség előtt is mernek majd megszólalni.)

2.) A Csb-ben – láttuk – „azok is megszólalnak, akik nagyobb csoportokban félnek ettől”. Vagyis itt növekszik a résztvevők kreativitása ... Ez pedig erősíti az öntudatukat és *sikerélményt* ad nekik. A Csb-t a résztvevők általában örömként élik meg, mert eddig nem ismert jó érzést jelent számukra, hogy végighallgatják őket, s ők is meg mernek/tudnak szólalni.

3.) A Csb – pl. egy előadás után – *segít, hogy az elhangzottak elmélyüljenek* a hallgatókban: Egy előadást általában a hallgatóságnak legfeljebb a töredéke tud végig követni, megérteni. A Csb módot nyújt, hogy az elhangzottakat újra átbeszéljék (s a beszélgetés többnyire mélyebb nyomokat hagy, mint a hallgatás!), hogy a maguk közt megoldható kérdéseket tisztázzák, illetve a megoldatlan problémákról a plénumon megkérdézzék az előadót. (Ha nem volna Csb, a résztvevők többsége külön nem merne kérdéseket feltenni.)

4.) A Csb egyik leglényegesebb gyümölcse, hogy résztvevői maguk „alkotják” a beszélgetés eredményeit: azt tapasztalják, hogy a megbeszélte értékeket együtt értették meg, fogalmazták meg, fogadták el, s ezért magukénak, a csoport tulajdonának – *normájának* – *érezik* azokat.

A hitátadás egyik legnehezebb kérdése pluralista világunkban – ahol gyakran a keresztényekével ellentétes magatartások a társadalmi normák –, hogy miként tudjuk a keresztény értékeket úgy átadni, hogy hittanosaink vagy hallgatóink magukra kötelezőnek, normának érezzék azokat. Normává leginkább akkor válik egy érték, ha valaki azt tapasztalja, hogy a számára fontos közösség is magáénak, magára kötelezőnek tartja ezeket. A jól vezetett Csb gyümölcseként a közösség tagjai éppen ezt tapasztalják. (Pl. egy 30 fős hittancsoport tagjaira is örömdetesen s több: meghatározóan hat, ha látják, hogy 5-6 fős beszélgetőcsoportjaik lényegileg azonos eredményre jutottak.) Így a Csb eredményei az életet irányító normákká válnak.

5.) Végül a Csb a párbeszédnek, egymás végighallgatásának és így a helyes kapcsolatteremtésnek kiváló gyakorlótere; keresztények esetében sajátosan a természetfeletti párbeszéd gyakorlótere. Gondoljuk csak meg, milyen hatása van annak, ha valaki egy óra hosszat mást se csinál, csak gyakorolja, hogy Isten szeretetével hallgasson, nézzen a többiekre; vagy ha egy óra hosszat átéli, hogy ha szeretettel végighallgatja a többieket, akkor Isten él benne, működik benne. (1 Jn 4,16) Mindezek átélése a beszélgetés közben komoly erőfeszítést, önlegyőzést, keresztrefeszülést kíván, de rendkívüli érlelődéssel jár, alkalmassá tesz az Isten szeretetét közvetíteni tudó párbeszédre, Csb-re.

A CSB LEGFONTOSABB FAJTÁI A LEKIPÁSZTORI ÉLETBEN

1. az ismerkedés-kapcsolatteremtés vagy az élmények-tapasztalatok cseréjének céljával,

2. hallott tanítások, (hit)igazságok, kiértékelésének, elmélyítésének céljával (hittanokon, lelkigyakorlaton, találkozók stb.),

3. beszélgetések, tanácskozások a közösség (hittancsoport, plébánia) életéről, feladatairól, megújulásáról.

Az ismerkedő, kapcsolatot mélyítő, lelki közösséget lérehozó Csb-nek számos fajtája van. Példaként kiválasztunk most kettőt. Az elsőt minden eszköz nélkül és rövid idő alatt alkalmazhatjuk. A másikat ünnepélyes alkalmakkor, ha bőven áll idő rendelkezésünkre.

Bibliaolvasás csoportos beszélgetéssel

A közös bibliaolvasás legegyszerűbb (alapvető) formája
(Tarjányi Béla alapján¹)

Ima – A résztvevők közös imával vagy énekkel Isten jelenlétébe helyezik magukat, kéri az ő kegyelmét és a Szentlélek világosságát egymás számára.

A szöveg elolvasása – A vezető megadja a szöveg fejezet- és versszámát; megvárja, amíg ezt mindenki megtalálja. Megkéri a csoport egyik tagját, hogy (szépen, tagoltan) olvassa fel a szöveget. Ezt rövid csönd követi.

Az Ige megosztása – A résztvevők hangosan felolvasnak egy-egy szót vagy néhány szavas szövegrészt, amely különösen sokat mond számukra. Minden felolvasott rész után csend következik, s ezalatt mindenki kétszer-háromszor megismétli magában az elhangzott szavakat, hogy azok beléje ivódjanak. (Ez a csendes odafigyelés és ismételtetés igen fontos; kellő időt kell rá hagyni!)

A kegyelem megosztása – A résztvevők elmondják, hogy a szentírási szakaszból miért éppen azt a szöveget, szövegrészt emelték ki, amelyet felolvastak: mi ragadta meg őket, milyen személyes megszólítást, ösztönzést kaptak az általuk kiemelt szöveg révén.

Hálaadó ima – A résztvevők közös imában vagy énekkel hálát adnak a közösségben kapott kegyelmekért.

Megjegyzések: A közös szentírásolvasásnak ez a legegyszerűbb és legalapvetőbb formája. Nagyon alkalmas arra, hogy bármilyen közösség (család, baráti kör, mozgalmak, szerzetesek, papi összejövetelek stb.) programjainak állandó része legyen, és a közösségben az egységet és összetartozást növelje, elmélyítse. A lényege, hogy a Szentírás által kapott kegyelmeket, erőt és világosságot nem tartjuk meg magunknak, hanem kölcsönösen megajándékozunk egymást. Minden megszólalásunk vallomás is egyben, amely bátorítja, megerősíti és segíti társainkat. Fontos, hogy ne prédikáljunk a többieknek, hanem a lelkünket tárjuk fel; amikor pedig a másik megszólal, teljes odafigyeléssel és várakozó szeretettel fogadjuk azt, amivel megajándékoz bennünket. Az ajánlott létszám 6-8 fő (de több is, kevesebb is lehet); mindig legyen valaki, aki tapintatosan irányítja a csoportot, és figyel az időre is (összesen 10-20 perc).

Lelkünk megosztása egymással – közös rajz készítése által

Ez a módszer az egymáshoz közelkerülésnek, a bezárultságok, illetve kapcsolatok felszabadításának kiváló módja. Itt ismertetett formájában érettebb fiatalokkal és felnőttekkel alkalmazható ünnepi összejöveteleken, találkozókon, lelkigyakorlatokon (bár gyermekekre alkalmazott változatai is ismertek). Bőven kell időt szánnunk rá (szinte egy teljes délutánt)...

Előkészítendő: minden csoport számára egy rajzlap vagy nagyobb lap, amire rajzolhatnak, s színes zsírkréták vagy filctollak (minden gyermeknek van zsírkréta-készlete).

1.) A kiscsoportokban levők feladata, hogy rajzolják le (egy lelki nap, elmélkedés vagy találkozó stb. végén) azt, amit az előzők (vagy egy megadott téma) foglalataként legszívesebben lerajzolnának.

Közben ne beszéljenek, hanem legyenek teljes csöndben: először azért, hogy ki ki meggondolhassa, mit is mond neki az adott téma, s hogyan lehetne azt ábrázolnia,

¹ In: Tomka Ferenc (szerk.), Krisztusi közösség a plébánián, OLI Bp., 1996, 15-16.

majd amikor az első elkezdett rajzolni, azért legyenek csendben, hogy megsejthessék, mit is akar mondani ő a rajzával, s hogyan tudják majd folytatni azt a gondolatot, amit az első rajzolni kezdett.

Az első rajzoló úgy rajzoljon, hogy hagyjon helyet a többieknek is. Őt követően tehát egymás után rajzolnak a következők.

Bárki rajzolhat elsőnek. De ha 5-8 perc után senki nem rajzol, akkor a csv kezdje el ... Legtöbb, érett személyekből álló csoportban nem kell meghatározni a további rajzolás sorrendjét, de bizonyos esetekben lehetséges az is, hogy körben egymás után rajzolnak (meghagyva a szabadságot, hogy valaki ne rajzoljon, vagy csak akkor, amikor indítást érez).

Az első rajzoló kezdi a legnehezebben. Ne ijedjünk meg tehát a sokperces várakozástól. Aztán a másodiktól kezdve egyre könnyebben és szabadabban szoktak bekapcsolódni ...

2.) Mikor már mindenki rajzolt, egy önként vállalkozó (vagy az első rajzoló mellett ülő) próbálja megmagyarázni, hogy szerint mit akart kifejezni az első rajzoló rajzával ..., utána mindenki elmondhatja, hogy őszintén mi az első rajz mondanivalója, s végül maga a rajzoló mondja el.

(A rajz általában a lélek legbensejét próbálja megfogalmazni. Ezért egész szívünkkel próbálnunk kell megsejteni azt, amit kifejezni akar: sosem szabad felületes-gúnyos megjegyzést tenni rá!!! Ha a beszélgetés empátikus légkörben zajlik, nagy testvéri-emberi mélységekig tud jutni.) – Következőleg a sorrendben következő (kiegészítő) rajzokról is mindenki elmondja, hogy szerint az mit jelent, s utoljára mindig a rajzoló szól. Eközben természetesen mély beszélgetések szoktak kialakulni, amelyek (egy minimális empátia esetén) kis odafigyeléssel könnyen megtalálják a különböző megfigyelések közös nevezőjét. A csv-nek erre kell segítenie: az egymás szempontjainak elsajátítására és az együttlátásra.

3.) Ha van még idő, most már közösen beszélgetve – a közösen kialakult látásra építve – kiegészíthetik a rajzot. Ha az egymásra figyelés eddig megvolt, akkor ez a rész már egy nagy ünneppé, együttes alkotássá válik: most már közössé vált élményük ábrázolásává.

4.) A plénumon 2-2 személy bemutatja minden csoport rajzát, megmagyarázza annak jelképeit. (A rajzoló lap nagyságának megválasztása tehát arányos a jelenlevők létszámával, hogy bemutatáskor mindenki láthassa.)

A CSB ALAPVETŐ SZABÁLYAI

A Csb testvéri (és *nem autokratikus!*) forma. Jó működésének feltétele, hogy elsősorban a vezetőket, de a résztvevőket is ennek megfelelően jól *felkészítsük*.

Mi a Csb?

Tágabb értelemben: mindenfajta csoportokban történő beszélgetés. (A Csb-eknek imént elsőként említett fajtája, ti. az ismerkedés, tapasztalatcsere céljával, többnyire ilyen tágabb értelemben vett Csb-ek.)

Szűkebb értelemben: olyan kiscsoportos beszélgetés, amely lehetővé teszi, hogy a csoport (ezentúl Cs) minden tagja bekapcsolódjék egy kreatív, gyakran új összefüggések felfedezésére elvezető, a témában közös vélemény(ek)e)t kialakító beszélgetésbe (lásd az imént említett 2. és 3. típust).

A Csb akkor jó, ha a résztvevők minél jobban elsajátítják a célzott közösségi beszélgetés módját, azaz

- arról a kérdésről beszélnek, amire választ kell találniok (s nem mindenféléről, ami eszükbe jut)
  - tudják végighallgatni egymást, azaz szóhoz engednek jutni mindenkit
  - ha egymás véleményéből azt „szűrik ki”, ami a témához tartozik, s erre (az előttük szólók gondolataira) építik saját szempontjaikat.
- (A beszélgetések félrecsúszásának tipikus példája, ha valaki egy témába nem vágó szempontot mond, s a beszélgetés ezen a szálon fut tovább.)
- ha sikerül közös választ megfogalmazniuk a feltett kérdésre.

A létszám

Számos nagyobb vallásos vagy ifjúsági találkozón, alkalmasint egy hittanon beszélgethetnek 10-15-20 fős csoportok is. Bizonyos esetekben (pl. ha egyszerűen bemutatkozunk egymásnak, elmondjuk benyomásainkat) működésképesek ilyen nagyobb beszélgetőcsoportok. De (a fenti meghatározás értelmében) ezt csak tágabb értelemben hívjuk Csb-nek.

A szoros értelemben vett Csb ideális létszáma 5-6 fő, esetektől függően 4-8 fő. E számhatár figyelembevétele fontos, hogy a Csb (imént ismertetett) gyümölcsei megte-remjenek!!! Túl nagy létszám esetén pl. a csendesebbek nem jutnak szóhoz – a Cs tagjaiban nem jön létre a közös alkotás, a közös felfedezés élménye –, következésképpen nem vagy csak csökkent mértékben fognak a kialakult vélemények normatív erővel hatni a résztvevőkre stb.

A körbeülés

Ha az előadónak „hatalommal” kell szólnia, pl. egy hittanon, előadáson vagy lelki gyakorlaton, általában szerencsésebb, ha szemben áll-ül a hallgatókkal (főleg ha azok nagyobb számban vannak jelen), vagy legalábbis olyan távolságban, hogy azok jól láthassák, ránézhesse- nek.

A körbeülés (általában – nemcsak kiscsoportos beszélgetésben!) különösen olyan- kor ajánlatos, ha a beszélgetésbe szeretnénk mindenkit bekapcsolni, ha szeretnénk érzékeltetni, hogy nem fontos, kinek mi a szolgálata, mert mindnyájan egyenlők, test- vérek vagyunk Istenben.

A „kör” ilyenkor lehetőleg legyen zárt (ne hagyjanak hézagokat), és valóban kör (ne tojás vagy burgonya alakú). A szabályos körben való ülés jelzi és elősegíti, hogy a Cs minden tagja a „körön belül” érezze magát. (Ezért lehetőleg senki ne üljön félig a körön kívül, vagy félig más irányba nézve.)

A kör kialakításának módja: megkérjük a résztvevőket, hogy üljenek körbe egymás mellé, úgy, hogy mindnyájan a legjobban láthassák egymást. Arra, hogy ne takarjuk el a mellettünk ülők elől a beszélőket, eleinte olykor a beszélgetések közben is finoman figyelmeztetnünk kell.

Ha a csoportban nemcsak csoportvezető (ezentúl Csv) van, hanem helyettes is, vagy más valaki is, aki a beszélgetés mederben tartásában segít, *ők ne üljenek egymás mellé*, hanem arányosan elosztva a kör különböző pontjaira, hogy láthassák egymást, s biztató szemükkel s szavukkal jobban segíthessék egymást.

1. A Csv és helyettese természetesen akkor tudnak jól együttműködni, ha köztük már van egy kapcsolat, s összeköti őket a közös felelősség is.

2. Meghívásunk a körbeülésre e gyakorlatot nem ismerők között, nem mindig talál azonnal megértésre. Ez esetben legyünk tapintatosak és türelmesek. A körbeülés önmagában is meg- hívás egy szabadabb, testvéri kommunikációra, s amikor ez nehezünkre esik (ti. a többiek testvéri befogadása és saját lelkünk testvéri feltárása), akkor zavar ez az ülésforma. Ahogy mélyülnek a személyes kapcsolatok a Cs-ban, úgy válik természetesebbé a körbeülés.

A beszélgetés szerkezete

a.) A nagyobb csoportot (pl. 25 fős hittant stb.) 5-6 fős beszélgető csoportokra bontjuk, és kijelöljük a csoportvezetőket esetleg jegyzőket.

(Kicsit kritikusabb beszélgetés vagy csoportösszetétel esetén (ha ismerjük a résztvevőket) szerencsés előre megtervezni a kiscsoportok összetételét, pl. hogy ne kerüljön túl sok problematikus személy egy csoportba.)

b.) *Kijelöljük a témát*, megfogalmazzuk a megbeszélendő kérdés(ek)et.

(Ha nagyobb a csoport, szerencsés lehet, hogy ugyanazt a témát több oldalról közelítjük meg, azaz minden második vagy harmadik csoportnak más más kérdést(eket) teszünk fel.)

c.) *A beszélgetés*: A Csb koordinálásával körben egymás után mindenki megszólal, illetve egyeztetik egymással gondolataikat, s próbálnak közös véleményt(eket) megfogalmazni.

(Ha valaki nem akar megszólalni, őt szabadon kell hagyni, s szóljon a következő.)

d.) *A „plénum” beszélgetés*: A csoportos beszélgetés végén az összes résztvevő (lehetőleg csoportonként ülve) nagy kört alkot, s meghallgatják, hogy az egyes csoportok milyen eredményre jutottak.

e.) Ha van idő, az egyes kiscsoportok beszámolói után lehet még *hozzászólni*. Mindenképp általában fontos, hogy a nagy csoport vezetője (pl. hitoktató) végén *összefoglalja*, alkalmasint kiegészítse a csoportok eredményeit.

f.) *A Csb időbeosztása*: Pl. egy 45 perces hittanórán kb. 5 perc a beszélgetés témájának kijelölése (feltételezve, hogy a gyermekek az előző órákon már megismerték a megbeszélendő anyagot), 15-20 perc a csoportos beszélgetés, ugyanennyi a közös kiértékelés. Általában ideálisabb, ha hosszabb idő, pl. 2 óra áll rendelkezésünkre.

Előfordulhat, hogy – amennyiben rövid az idő, s a csoportvezetők kielégítően felkészültek arra, hogy az esetleges kérdéseket helyre tudják tenni (vagy a téma olyan, hogy nincs mit különösebben helyretenni) – a csoportok beszámolóját (a plénumot) elhagyhatjuk.

A közösség vezetőjének kell eldöntenie, hogy alkalmasint mire van jobban szükség: a plénumra, ahol ő válaszolhat az esetleges kérdésekre, vagy a beszélgetés folytatására.

A résztvevők

a.) *Korosztályuk*: kiscsoportos beszélgetést folytatni lehet már alsós gyermekekkel is. Pl. egy gyermektáborban 1.-2. osztályosokkal is megbeszélhetjük csoportokban, főleg ha vannak nagyobb csoportvezetők, hogyan sikerültek a különböző erénygyakorlatok. A 3.-4. osztályos gyermekek pedig egész komoly hit- vagy erkölcsbeli kérdésekről is képesek beszélgetni hittanórán – az alább kifejtett szempontok figyelembevételével, a helyes témaválasztás és kérdésfelvetés esetében.

A különböző korosztályok önállóságával és szellemi szintjével arányosan lehet komolyabb, önállóbb témákat megbeszélni velük Csb formájában.

b.) *Felkészítésük*: A Csb kezdetben gyakran nehézkesen indul. A résztvevők nem eléggé figyelnek egymásra, beleszólnak a másik szavába, kinevetik őt stb. Ha termékeny beszélgetést szeretnénk, a résztvevőknek el kell sajátítaniuk a Csb alapvető magatartásformáit. Első alkalommal alaposan kell ezekről szólni, majd sokáig újra és újra emlékeztetbe kell azokat idézni: hogy figyeljünk a beszélőre, hogy hallgassuk végig őt, s biztassuk (lehetőleg szemünkkel, tekintetünkkel is), ha nehezen fogalmaz. Hogy sosem szabad kigúnyolnunk vagy kinevetnünk valakit – sem nyelvbőlésért, sem félszeg viselkedésért – mert ez megöli a beszélgetést! Hogy lehetőleg ne vitatkozzunk, ne oktassuk ki egymást, hanem az előttünk szó-

lók pozitív gondolataihoz kapcsolódjunk („ne azt keressük ami szétválaszt, hanem ami összeköt!”) stb.

A Csb elején csoportjainkat általában *meghívjuk egy rövid imára* vagy csendre, hogy ezzel is készüljünk egy jézusi szellemű beszélgetésre. De mit mondjunk azoknak, akikről úgy látjuk (vagy ők meg is fogalmazzák ezt), hogy nem tudtak imádkozni mert pl. fáradtak, vagy telve vannak az elmúlt órák feszültségeivel? – Az ima után jó, ha a Csv emlékeztet arra, hogy a *legteljesebb találkozás Istennel az, ha szeretettel fordulunk embertársunk felé*. Aki tehát nem tudott a csendben imádkozni, próbáljon olyan nyitottsággal figyelni a csoport tagjaira – úgy fogadja el őket, ahogy Jézus elfogadja és szereti őt és a többieket. Ha valaki igazán törekszik erre (s újra és újra Jézus szemével próbál nézni egy-egy nem szimpatikus megszólalóra is), az – ha az imában nem is sikerült – a beszélgetés során találkozni fog Istennel.

A Csb vezetője és jegyzője

a.) Egy jól összeszokott csoportban ismerünk mindenkit, s könnyen kijelöljük a beszélgetés vezetőjét, illetve a Cs tagjai lehetnek váltakozva Csv-k. Minél kevésbé ismerjük a Cs-okat, s minél inkább fennáll a lehetősége, hogy személyiségükben vagy szemléletükben problémás egyének is lehetnek köztük (pl. nagyobb találkozók rendszeresen jelennek meg kiegyensúlyozatlan emberek), annál fontosabb, hogy a *Csv-t előre felkészítsük* a beszélgetés vezetésére.

b.) A *Csv feladata*, hogy összefogja és helyes mederben tartsa a beszélgetést.

– A Csb olykor kizárólag a személyes tapasztalatcserét szolgálja. Ilyenkor mindenki elmondja a maga személyes tapasztalatát, amelyet mindenkinek tiszteletben kell tartani, amelyet (súlyos tévedések kivételével) nem szabad kijavítani (hiszen a szíve legbensejét adta).

– A Csb-nek azonban gyakran egy konkrét témája van, amelyről a Cs-nak közös! véleményt kell alkotnia. A Csv-nek erre induláskor fel kell hívnia a figyelmet. A Csb ilyenkor nem lehet csupán különálló vélemények „kinyilvánítása”! (s a plénumon való beszámoló nem lehet e különálló véleményekről való tudósítás!) hanem a vélemények egyeztetése s a közös nevező megtalálása. (Természetesen előfordulhat, hogy a közös nevezőt keresve többféle vélemény fogalmazódik meg – de azok is közösen!)

A beszélgetést a Csv indítja – alkalom esetén rövid csennel, imával.

Ő mondja el, hogy mi a jelen beszélgetés célja.

– Ha a cél az ismerkedés vagy lelki élmények, tapasztalatok cseréje, akkor meghívja a résztvevőket, hogy szívük mélyéig hallgassák végig egymást.

– Amennyiben a Csb célja egy konkrét kérdés megtárgyalása, esetleg elismétli a megbeszélendő szempontokat, s elmondja, hogy feladatuk a közös vélemény kialakítása. Ezután (ha ez segítséget jelent a csoportnak) elsőnek elmondhatja saját gondolatait, véleményét.

Majd megkér valakit (akitől az első megszólalás bátorságát reméli), hogy szóljon hozzá.

Figyel az időre, hogy lehetőleg *mindenki szóhoz jusson*. (Jó, ha a beszélgetés elején említi, hogy úgy beszéljünk, hogy mindenkire maradjon idő.)

Ha a beszélgetés nagyon eltérne a témától, *visszatereli* azt a megadott mederbe.

Segít (saját példájával is), hogy a résztvevők figyeljenek egymásra, *hallgassák végig egymást*, és – főleg kezdő csoportban – újra és újra biztatja a résztvevőket, hogy gondolataikat az előttük elhangzottakra építve fogalmazzák meg.

Minél szétszórtabban beszélt valaki (különösen ha egy adott témát kell megbeszélniük), annál inkább *ösze kell foglalnia* szavainak a témához kapcsolódó mondanivalóját, hogy a következő megszólaló erre építhessen.

Törekszik arra, hogy a *beszélgetés iránya pozitív legyen*. Pl. amikor problémákról, megoldandó feladatokról van szó, ne csak panaszok, kritikák, negatívumok hangozzanak el, hanem elsősorban egymást biztató, előrevivő szempontok.

A Csv-nek nem feladata: hogy minden elhangzott hozzászólásra reflektáljon, minden kérdésre válaszoljon, mindenkit kijavítson. (Ez természetesen nem zárja ki, hogy a fenti szempontok értelmében néha nem kellene beleszólnia a túlságosan elnyúló vagy a témától elkanyarodó beszélgetésbe, illetve ha súlyosan téves véleményt nyilvánít valaki, azt nem kellene helyesbítene, vagy őt a közösség vezetőjéhez irányítania.)

c.) *A jegyző feladata* hogy:

– személyes élménybeszámoló vagy lelki tapasztalatcsere esetén feljegyezze a fontosabb elhangzottakat;

– egy kérdés megbeszélése esetén pedig azokat a gondolatokat, amelyekre a csoport közösen jutott, vagy azokat az egyéni megfogalmazásokat, amelyeket a csoport is magáénak fogadott el (feladata – neki vagy a csv-nek –, hogy olykor kérdezzék meg: vajon az elhangzott megfogalmazást az egész csoport megáéna fogadja e el ..., s azt jegyezze fel, ami a csoport közös véleménye!).

Feladata az is, hogy mindenben segítsen a csv-nek (a beszélgetés helyes irányban tartásában, az egymásra figyelésben stb.), s feladata lehet, hogy a plénumon beszámoljon a csoportban történetekről.

d.) *A plénumon való beszámolás* fontos és kritikus feladat:

A beszámoló célja, hogy az egész közösség részesülhessen

– az ismerkedések, élménybeszámolók esetén a kiscsoportokban elhangzottak fényében;

– a kérdések közös megbeszélése esetén a pozitív és előrevivő felismerésekben, amelyre egy-egy kiscsoport jutott.

A beszámolót érdekessé, változatossá teszi, ha az, aki beszámol egy-egy (a csoportban elhangzott) markáns élmény vagy megfogalmazás reprodukálását nem ön maga végzi, hanem felkéri erre azt, akitől a megfogalmazás származik. (Ezt ügyesen kell végeznie, nehogy emiatt a beszámoló túl terjengős legyen!)

Látuk, előfordul pl., hogy egy nagyobb ifjúsági találkozón vagy tágabb plébániai összejövetelen a csoportokba kerülnek zavaros személyek. Máskor egyszerűen csak sok felesleges és oda nem illő szempont is elhangzik a beszélgetések során (nem egyszer a Csv gyakorlatlanságának következményeként). A jegyző *hibát követ el, ha a plénumon egyszerűen csak beszámol mindarról, ami csoportjában történt* vagy elhangzott. (Ezt a hibát gyakran elkövetik!). Ellenkezőleg, beszámolójának célja, hogy általa a plénum résztvevői közelebb kerüljenek a beszélgető kiscsoportok fényeihez, illetve a megbeszélés (vagy hittanóra vagy ifjúsági találkozó) céljához, a bevezetőben felvetett kérdés megválaszolásához. A jegyzőnek *kell tudnia tehát, hogy az elhangzottakból mit mondjon el, s mit nem.*

A jegyző szerepe ily módon többnyire fontos. Ezért – főleg kritikus esetekben – a csoportvezetésben járatos személyek lehetnek jegyzők, vagy ha ilyen nincs, akkor maga a Csv. Többnyire nagy hiba tehát, ha a Csv valakinek (mert ő szívesen beszél), átengedi a jegyzőséget, illetve a plénumon való beszámolás feladatát!!

MIRŐL LEHET BESZÉLNI, S MIRŐL NEM?

(Hogyan szabad a Csb kérdését feltenni, s hogyan nem?)

A Csb kényes kérdései közé tartozik, hogy miről lehet beszélni, s miről nem, illetve, hogy hogyan kell jól feltenni a Cs-ok számára a kérdést, *hogy az jól meghatározza a beszélgetés irányát.* (A Csb leggyakoribb hibája a rossz kérdésfelvetés: melynek következtében a beszélgetés parttalanná válik.) Erről szólunk a következőkben.

Amikor a Csb az ismerekedést, kapcsolatok mélyítését, élmények, tapasztalatok cseréjét szolgálja

Pl. ha egy lelkigyakorlaton, egy találkozáson vagy a hittanos év elején a jelenlevők kisebb-nagyobb csoportokban bemutatkoznak egymásnak – beszélnek magukról, a hitükről; vagy: egy kirándulás, lelkigyakorlat, tábor, közösségi ünnep végén megosztják egymással élményeiket. Ez a Csb egyik legegyszerűbb és gyakran alkalmazott formája. (A Csb-nek az A/ pontban jelzett 3 típusa közül az első többnyire a tágabb értelemben vett Csb körébe tartozik). E beszélgetések célja a kapcsolatok mélyítésén túl a pozitív élmények megerősítése, illetve a második példa esetében esetleg a történetek kiértékelése. A Csb témája lehet minden, amiről a résztvevők elegendő ismerettel rendelkeznek. Ismerkedés, közös élmények megbeszélése esetén tehát a „téma” nem vet fel különösebb problémát. (De amint láttuk a B/6/a pontban, bizonyos esetekben még az ismerkedő beszélgetések is felkészült Cstv igényelhetnek.)

Ami a jó kérdésfelvetést illeti: A megbeszélendő témát úgy kell megfogalmaznunk, hogy a kérdés ne legyen vitatható, hanem *személyes* vallomásra, bemutatkozásra vagy tanúságtételre hívjon meg.

Pl.: *Mit jelent számodra a hit?* Mi hozott ebbe a hittan csoportba? Mit jelent számodra Isten? Mit jelentett a lelkigyakorlat? stb. (Ilyen kérdéseket – megfelelő légkör esetén – megbeszélhetünk nagyobb létszámú csoportban is ...)

Rossz viszont egy bemutatkozás alkalmával az ilyen *elméleti* kérdésfeltevés: Szerinted mi a hit? Kicsoda Jézus Krisztus? – Mert elméleti, teológiai beszélgetés alakul ki, vagyis olyan területre csúszunk, ami nem volt célunk: s az haszontalan vitákat, hibás megfogalmazásokat stb. eredményezhet.

Ha a Csb célja a tanult hitismeretek elmélyítése

a) A Csb témája olyan lehet, amely témában a csoport alapvető vallási ismeretekkel rendelkezik, s az nem lehet, amelyről a vallási ismeretek, ill. meggyőződés hiányoznak. *Hiszen a Csb feladata nem az, hogy új hitigazságokat fogalmazzon meg, hanem hogy a megismert evangéliumi igazságokat átgondolja, elmélyítse, s az egyéni vagy közösségi életre vonatkozó következményeket vonjon le azokból.*

Pl.: Egy hitoktató – a nemiség témájának bevezetéseként, minden különösebb előkészület nélkül – feltette a kérdést a fiataloknak: szerintetek helyes-e a házasság előtti nemi élet. A legjellemzőbb s legveszélyesebb hibát követte így el! – A fiatalok nagyobb része (az őket körülvevő világból szerzett benyomások hatására) azt válaszolta, hogy igen. S mivel a Csb-nek normaképző ereje van(!), a hitoktató a legnagyobb küzdelemmel tudott csak a későbbi órák során valamelyest véleményükön változtatni.

b) Óvatosnak kell lenni minden olyan témában (pl. mint a szexuális erkölcs vagy a lopás, hazugság, abortusz stb. kérdései), amelyben a világ önzése a keresztyénységgel ellentétes véleményt sugall. Mert ilyen esetekben a gyermek vagy fiatal esetleg szüleitől is más magatartást láthat, mint amiről a hittanon hall, s ez súlyosan befolyásolni fogja véleményét. (S nem kevésbé befolyásolja a „közvélemény” a felnőtteket sem.) Olyan kérdést tehát nem szabad feltenni Csb témájaként, amelynek evangéliumi megválaszolása kérdéses. Ilyen esetekben mindenképp tisztázni kell a keresztyén véleményt. A Csb olyankor következhet, ha a résztvevők alaposan ismerik, s lényegét tekintve magukévá tették a megbeszélendő kérdések evangéliumi alapjait.

c) Jó alkalom a Csb-re hittanokon egy-egy téma összefoglalása, lezárása, annak átbeszélése, hétköznapi életünkre alkalmazása.

Mi a szerepe a Csb-nek – merülhet fel újra a kérdés –, ha a témát úgyis ismerik?

A téma végighallgatása után az már „dereng” a résztvevők egy részének agyában, de különösen ha olyan kérdésről volt szó, amely egy megújult életvitelt követel, a hallgatók feszült helyzetbe kerülnek: Megértettek valamit, de még nem biztos, hogy döntöttek mellette. A döntést nehezzé teszi, hogy vonzza őket korábbi magatartásuk (a „régi ember”), s pszihikai nyomást gyakorol rájuk az a tudat, hogy a világ máshogy ítéli meg ezt a kérdést, – sőt hogy tegnap még ők is s környezetük talán még most is máshogy gondolkozik erről, amit ők most beláttak.

A Csb jelentősége, hogy egyrészt az egyén újra átgondolhatja és megfogalmazhatja átala azt, amit hallott és megsejtett, másrészt látja, hogy társai is – hozzá hasonlóan – eljutottak az evangéliumi újdonság felfedezésére. A beszélgetésben résztvevő számára ez a legnagyobb megerősítés – így tud normává válni számára és a közösség számára az evangéliumi ideál.

Ami a helyes kérdésfelvetést illeti:

a.) Természetesnek tűnhet egy hittanórán (a megtanult anyag összefoglalásaként) az ilyenfajta kérdés:

Mi a véleményed – pl. a gyónásról, a papi nőtlenségről, az abortuszról, a lopásról, a sókolódzásról, házasság előtti nemi életéről, a tisztaságról stb.?

Ez a kérdés mégis rossz.

1) Mert a hittanos Csb-nek nem célja, hogy véleményezze az Egyház tanítását. Mert a Csb – mint láttuk – feltételezi, hogy a résztvevők tisztában legyenek és lényegileg (legalább többségükben) magukénak vallják a témában szereplő keresztény tanítást. De ha többekre nem hatott átalakítóan a hittanóra, akkor korábbi beidegződéseiknek megfelelően válaszolnak majd a kérdésre (V. ö. a C/2 pont bevezetőjét).

2) Még rosszabb, ha a hitoktató a téma kidologzása előtt teszi fel a jelzett kérdéseket, pl. azzal a céllal, hogy ezáltal ismerje meg a gyermekek véleményét: mert így esetleg a negatív vélemény kerül túlsúlyba, s akkor könnyen *ez válik normává* ... (V. ö. a C/2 pont bevezetőjét).

3) A jó kérdésnek el kell kerülnie a veszélyt, hogy a Csb résztvevői (akárcsak heccből is) a világból, tévéből szerzett embertelen vagy kereszténytelen magatartások szellemében nyilatkozzanak (s így negatív hatást gyakoroljanak az egész csoportra). A fenti kérdésfelvetések – „mi a véleményed ...?” – esetében ez a veszély fennáll. A megoldás, ha azt kérdezzük: hogyan tudunk szembefordulni a világban tapasztalt negatív magatartásokkal, miként tudunk az evangéliumi elvek tanúi lenni stb. (Példa erre az alábbi c) pontban található!)

b.) Elhangzik így is a kérdés:

Mi az Egyház tanítása – pl. a fenti témákról?

Egy téma megtanulása, zárása után lehetséges visszakérdezni az anyagot. De – bár a tananyag összefoglalása alkalmasint történhet Csb-ben is – a Csb sokkal több lehetőséget tartalmaz, mint csupán ismeretek összefoglalását.

A Csb ereje, hogy a résztvevők sajátjává tudja tenni a témát, hogy képes az életükre alkalmazni, hogy normává teheti azt számukra.

c.) Jobb kérdésfeltevés(ek) a fenti témák esetében tehát a következők:

1) Hol szoktunk hibázni pl. a gyónás vagy a tisztaság terén? Miben kell helyesebben cselekednünk?

2) Hol találkozunk a világban, a tévében keresztény ember számára elfogadhatatlan magatartással?

3) Hogyan lehetünk mi a keresztény hit tanúi – a lopással, hazugsággal, az eutanáziával vagy a világ tisztátalanságával stb. szemben?

Egyes esetekben (a fenti példához hasonlóan) több – egyre mélyebbre hatoló – kérdést kell feltennünk, hogy eljuthassunk a legfontosabb, legmarkánsabban fogalmazó kérdéshez, példánkon a 3.-hoz. (Ha több beszélgetőcsoportunk van, esetleg köztük is szétoszthatjuk e többféle kérdést.) Az utóbbi kérdésfeltevés által tudatosan szembe-szegülünk a jelenlevők (gyermekek, fiatalok stb.), illetve a világ hamis megszokásai-val, normáival.

d.) Minél személyesebben érinti a kérdésfeltevés a beszélgetőket, annál finomabban kell fogalmaznunk.

Például ne így hangozzék a Csb kérdése: ti (te) hol szoktatok véteni a ne lopj, ne paráználkodj, hamis tanúságot ne szólj stb. parancsa ellen?

Inkább így: Hol szoktak *az emberek* hibázni a ne lopj stb. törvények ellen.

Vagy így: Hol találkozik a keresztény veszélyekkel (mit kell elkerülnie), ha tisztán akar élni?

Vagy még inkább így: Hogy tudsz te a tisztaság tanúja lenni a viágban?

Megokolás: Az ember általában a Csb-ben sem szereti megvallani, hogy ő hol szokott hibázni (sőt esetleg mentegetné saját magatartását). Könnyebben megfogalmazza (egy jól megtartott előadás után), mi az, amit „az embereknek” máshogy kell tenniük ... S ha a csoport ebben egyetért, akkor könnyebben magára is érvényesnek fogadja el ezt a normát. (Egyes esetekben a beszélgetés vezetője a plénum végén megjegyezheti, hogy mindez, amit most összefoglaltunk minden bizonnyal saját életünk megváltoztatását, szebbé tételét is megkívánja.)

(Ha van elegendő beszélgető kiscsoport, ilyen kényes témákban, mint már mondtuk, lehetőleg a fenti 3 példához hasonlóan többféle kérdést tegyünk fel! Ezek mind mélyítik a meggyőződést, és felkészítenek *az élet különböző konkrét helyzeteire*.)

Ha a közösség életéről, feladatairól beszélgetünk,

véleménycserének vagy Csb-nek (ilyen esetben is) akkor van értelme, ha a résztvevők tisztában vannak a felvetett kérdések mondanivalójával, tartalmával. A közösségvezetőnek tehát ilyen beszélgetések előtt meg kell ismertetnie a problémát, annak jelentőségét, háttérét stb. s (ha van ilyen) az Egyház véleményét, tanítását e kérdésről. Ezután következhet a Csb.

Közösségvezetők, lelkipásztorok gyakran elkövetik azt a tipikus hibát, hogy „szavazásra” vagy véleményezésre tesznek fel a közösségnek vagy a képviselő-testületnek kérdéseket, anélkül, hogy azok háttérét előzőleg megimertették volna az érdekeltekkel.

Pl. napjainkban sok lelkipásztor érzi, mennyire szükség volna világi munkatársakra, áldoztatókra, igeliturgiát, temetést végzőkre. De nem mernek belekezdeni munkába állításukba, mert – mondják – amikor erről beszélni kezdtek, a hívek, a képviselőtestület tiltakoztak ellene.

A fenti szabály értelmében ilyenkor mindekelőtt jól *elő kell készíteni* a témát (ez természetesnek látszik, mégis számos esetben elmarad!): beszélni arról, hogy súlyos a paphiány, és rövidesen talán nem lesz pap e községben sem (sok helyen ezt jobban megértik, mint a világiak felelősségének szemléletét, amelyről persze ugyancsak szólni kell). Lehet hivatkozni más községek példájára: ha ők képesek erre, mi sem vagyunk elmaradottabbak náluk ... stb.

Ezután jöhet a Csb (amikor már sokan érteni kezdik a mondottakat).

Mi a szerepe a Csb-nek?

Nem lehetne egy jó előkészítés után, például a plébánián élő hívek egész közösségével megbeszélni a témát? – kérdezheti valaki.

a.) A Csb sajátos ereje, hogy a kisszámú beszélgetők ténylegesen gondolkozni, át-gondolni, felfedezni képesek általa, amire a nagyobb tömegben való együttlét nem képesíti őket.

b.) Az, hogy egyes kérdéseket mégis meg lehet e beszélni a nagyobb létszámú együttléteken, az a közösség összetételétől is függ. De gyakran előfordul, hogy van 2-3 hangadó, akik – hiába értették meg már a többiek, hogy mit kellene tenni – vitás helyzetekben „nem engednek”. Ezek az emberek – ha a beszélgetés a nagyobb közösség jelenlétében zajlik – képesek az egész tömeget befolyásolni, s presztízskérdésnek tartják, hogy a többiek őket követi.

A Csb-el semlegesíteni lehet a negatív hangadókat, s érvényesíteni lehet a többségben már kialakult, tisztább véleményt: Ha ilyen vitás kérdéseket kisebb csoportokban (lehetőleg a józanabbak közül választott Csv-k segítségével) beszélünk át, a „tömeg” kiszabadul a negatív hangadók nyomása alól, s meg meri fogalmazni, amit megértett. (A hangadók ilyenkor meglepetve látják, hogy magukra maradtak. S mi ugyancsak meglepetve látjuk, hogy 1-2 hasonló eset után elvesztik „erejükét”, amellyel eddig sok bajt okoztak a közösségben.)

Ami a helyes kérdésfeltevést illeti:

a.) azok a beszélgetések, amelyeken saját intézményünk, egyházunk, plébániánk, hittancsoportunk megjavításának kérdésével vagy gondjaival (netán vezetőivel) foglalkozunk, gyakran egyoldalú kritizálásba fulladnak. Lényegesen javíthat a helyzet, ha jól tesszük fel a beszélgetés kérdését:

Pl.: Kivételes esetektől eltekintve ne tegyük fel így a kérdést: *Mi a véleményed ...?* – vagy: *Mi jót és mi rosszat látsz* (tapasztalsz) a plébánián, egyházban, hittantáborban stb. Vagy: mi nem tetszett ...?

Inkább valahogy így: Mi tetszett ... pl. a lelkigyakorlaton, egy kiránduláson stb.? Mit tudnánk tenni, hogy legközelebb még jobb legyen? Te mit tettél (tehetnél) azért, hogy jobb legyen?

Megokolás: Az ember könnyebben észreveszi a más szemében a szálkát, mint magáéban a gerendát ... Az üres kritizálás többnyire senkinek nem használ, de sok fájdalmat, ellentétet okozhat. Használ viszont, ha a beszélgetők felfedezik, hogy az esetleges hibák kijavításában mi az ő felelősségük, teendőjük.

b.) *Ha a Csb témája a közösség életét érintő döntés*, fontos, hogy a megbeszélendő kérdés valóságos alternatívát, választási lehetőséget tartalmazzon.

A közösség vezetőjének tudnia kell, mi az, amin nem lehet vitatkozni, ami nem választás kérdése ... De ha egy mód van rá, biztosítania kell a választási lehetőséget. – A vezető számára sokszor komoly gondolkodásba kerül megtalálni, hogy a számára elfogadható megoldás(ok)on belül milyen alternatívák léteznek, amelyek közül választani lehet. De szükséges ez, mert a Cs tagjai számára lényeges, hogy ők maguk szabadon választhassanak! Csak ilyenkor érzik, hogy komolyan vették őket. A Cs számára (lélektani szempontból) gyakran fontosabb, hogy ő maga választ, mint az, hogy mit választ. A Csb előtt tehát a vezető ismertesse, milyen lehetőségek között lehet választani, s utána bízza a döntést a Cs-ra.

MÉG NÉHÁNY PÉLDA ARRÁ – MIBEN SEGÍTHET A CSB

A Csb nagyon sok esetben segítségünkre lehet. Lássunk még néhány jellemzőbb példát alkalmazására.

Ismétlés, elmélyítés

Évek óta vallásukat gyakorló (és ismerő) csoportoknál különösen gyakran előfordul, hogy a Csv (vagy plébános vagy hitoktató) úgy érzi, hogy egy egy témáról újra beszélnie kellene, de bizonytalannak érzi magát. Hiszen ha már sokszor elmondott valamit, nem ismételheti el újra.

Tipikus lehetőséget ad ilyenkor a Csb: Tegyük a kérdést a Csb témájává!

Ha a hittan vagy a csoport vezetője ismételné el a gondolatokat, a hallgatóság unná magát, mondván: ezt már hallottuk. De ha nekik maguknak kell feldolgozniuk, önmagában az, hogy ők fogalmazzák meg, érdekessé teszi a kérdést. Közben számos esetben kiderül, hogy több alapvető ismeretet elfelejtettek már (amelyeket a plénum beszélgetésen pótolhatunk), s ezért fontos volt beszélni erről a „sokat hallott” témáról.

A mondottakra is jó példa: Azt a kérdést, hogy hogyan tudják az adventet, nagybőjtöt jól megélni – erénygyakorlatokkal, egyéni és közös elhatározásokkal, – több hitoktató évről évre a nagyobb hittanosokkal közösen tervezi meg – Csb-ben. Így nem válik unalmassá az évről évre visszatérő téma.

Fegyelmezés, norma-képzés

Minden Cs egyik nehéz kérdése a fegyelem megtartása, a keresztyén normák komolyanvétele. És sok esetben épp a fegyelmezetlenség elburjánzása miatt válik kezelhetetlenné, vagy hullik szét egy-egy csoport.

A baj egyik gyökere, hogy a vezetők gyakran a „fejére olvassák” a gyermekeknek, fiataloknak, felnőtteknek hibáikat, s maguk elmondják, hogyan kellene helyesen cselekedni. (Ráadásul itt is szerepel a probléma: ha mindig ismétlünk bizonyos fegyelmi követelményeket, ez nagyon unalmassá válik.) De vajon már a gyermekek legtöbbje is nem tudja-e, hogy mikor cselekszik rosszul, s hogyan kellene helyesen viselkednie?

Minden fegyelmezésnél hatékonyabb, ha a Cs maga beszéli meg, hogy miben szorított hibázni, s hogyan kellene javítania. Erre gyakran nem elég egy hittanóra, hanem egy-egy lelki nap szükséges: hogy Csb-ekben legyen elég idejük megfogalmazni maguknak, mi az, ami hiányzik Cs-jukban, s mik volnának a követelményei pl. egy evangéliumi szellemű ifjúsági csoportnak.

Pl. Számos ifjúsági közösségben, néhol képviselőtestületekben is, tartottak „zsínatot”, amelyen megfogalmazták saját életszabályaikat ... S ezek a maguk által fogalmazott normák hatékonyabbnak bizonyultak az előírásoknál. (Persze ezeket is időről időre fel kell újítani.)

Pl. Egy közösségben többnapos külföldi utazás előtt a fiatalok Csb-ben részletesen megfogalmazták, hol lehet hibázni egy ilyen utazáson, mire kell figyelni, illetve mi által lesz evangéliumi, szép az út stb. S az utazáson résztvevők „szerződést kötöttek” (mindenki aláírta az „okmányt”), hogy mindannyian betartják a maguk által megfogalmazott normákat, ideálokat. Az út közben, a 4 nap tájt fel kellett eleveníteni ugyan a „szerződést”, de ez használt. (Hasonló okmányt csinálnak másutt ministránsok vagy különböző csoportok ...)

Megjegyzendő: Ha szeretnénk, hogy egy ilyen önvizsgálat, hibabeismerés, illetve lelki tervezés valóban a lélek mélyéről fakadjon, leghatékonyabb eszköz, ha a Csb előtt hosszú csendre, magunkba nézésre, imára adaunk lehetőséget. Az ember Isten fényében látja igazán önmagát. A csendet, imát követő csoportbeszélgetések a legmélyebbek.

Felnőtt hittanok létrehozása

Erről a részletesebben kidolgozandó témáról itt csak annyit: számos helyen működnek már hazánkban is olyan felnőtt hittanok, amelyeket nem jól képzett és jól előadni tudó teológusok vezetnek, hanem világiak csoportjai. Egy-egy – ilyen célra jól kidolgozott – könyvet, hittankönyvet (vagy a szentírást, illetve annak egy-egy könyvét népszerűen egzegetizáló kötetet) „beszélgetnek át” a hittanon résztvevőkkel, a Csb szabályainak megfelelően –, s annak a kreatív cselekvésnek örömeiben, hogy maguk értik meg, teszik magukévá, alkalmazzák életükre (a könyv segítségével) az evangélium igazságait.

Közösség aktivizálása, érzékennyé tétele

Sok vezető (s egyházi vezető is) egyszerűen csak közli a megoldandó feladatokat „beosztottjaival”... –, s többnyire csak passzivitással vagy éppeséggel ellenállással találkozik. De az emberek gyakran azért passzívak vagy elutasítóak, mert egyrészt nem látják át a feladat megoldásának sürgető szükségességét, másrészt mert nem érzik magukénak a feladatot. E helyzet megoldásának egyik különösen jó módja, hogy a vezető nem egyszerűen megkér valamit, vagy kihirdeti, hogy mi az elképzelése, hanem feltárja azokat a problémákat, amelyek az általa fontosnak tartott teendő elvégzését sürgetik (egyes esetekben okosan teszi, ha az általa jónak tartott megoldást nem is említi!), s az érdekelt személyeket megkéri, hogy Csb-ben elemezzék a vázolt problémát, s adjanak tanácsot, mit lehetne tenni ...

Pl. egyik faluban a plébánia anyagi helyzete nagyon rossz volt, az egyházi hozzájárulás beszedője meghalt, s oly kevés pénzért, mint ő, senki nem akarta vállalni e feladatot. Hosszas hiábavaló hirdetések, tanácskozások után a plébános összehívta a képviselőtestületet, s velük még jó néhány aktívabb keresztényt, ismertette velük a kérdést, s kérte, találjanak ki valami megoldást. A beszélgetés végére – ami eddig lehetetlennek látszott – a résztvevők egy magasabb egyházi hozzájárulási összeget ajánlottak meg, s azt, hogy ők felosztják maguk közt utcánként a falut, s beszedik a hozzájárulást.

Pl. Egy más jellegű és pszichológiáját tekintve mégis hasonló eset: Egy lelkipásztor ismeltelen s kevés eredménnyel prédikált arról, hogy ne késsenek le a miséről. Egyszer csak a képviselőtestületnek és a plébánián élő egyéb felnőtt csoportoknak (a téma megfelelő motiválása után) feltette a kérdést: szerintetek miként tudnánk elérni, hogy ne késsünk le a miséről. A beszélgetőcsoportok több konkrét javaslatot tettek (pl. kisgyermekes szülők javasolták, hogy szombat esténként készítsék ki már a gyermekek ruháit, mert a ruhakiválasztás szokott lenni a késés egyik oka stb.), amelyekre a lelkipásztor maga nem jött volna rá ... S a résztvevők ettől kezdve sokkal inkább magukénak érezték a problémát, mint eddig.

BEFEJEZÉSKÉNT

Az itt leírtak nem kis része nemcsak a Csb-re vonatkozik, hanem az embertársakkal, a közösséggel való sokféle dialógusra. A Csb feltételezi a másik ember komolyanvételét (szemben a bennünk lappangó autokratikus magatartással), s vezet is bennünket a testvéri kapcsolatok útján.

Aki a Csb-t gyakorolni kezdi, elcsodálkozik, hogy mennyire az élet, a párbeszéd, a kapcsolatok, a közösség, az együttes felelősség táplálója. S egyre többször teszi fel magának a kérdést: Vajon ezekre az igazságokra, amelyekről most szólni szeretnék, nem tudnának e – meglevő ismereteik alapján – rájönni hallgatóim is. S ha igen, nem volna-e eredményesebb, ha a Csb által lehetővé tenném, hogy maguk jöjjenek rá?

Magyarként Ausztriában

(Érvek és tények)

Mivel a legutóbbi (1991. évi) osztrák népszámlálás adatai szerint is a Bécsben és vonzáskörében élő 18.959 személy az ausztriai magyaroknak összevéve 56,69 %-át alkotja (az összlétszám egész Ausztriában a környezetben beszélt nyelv alapján bel- és külföldiekkel együttesen 33.459), nem nagy túlzás, amennyiben az említett legnagyobb tömböt bizonyos értelemben nemcsak létszámbelileg, hanem a tapasztalható tevékenység szempontjából is az ausztriai magyarokra nézve mérvadónak tekintjük, nyilvánítjuk. Bécs mindamellett Ausztria valamennyi nagyobb városa közül a helyszín vonatkozásában is a legjelentősebb szerepet játszotta, ill. játssza az itteni magyarok életében. Éppen ezért nem térünk mellékvágányra, amennyiben alábbi fejtegetéseinket elsősorban Bécshez kötjük. Ezen tényállás alátámasztására álljon itt az ausztriai magyarok területi tagozódása a II. világháború utáni időszakban: 1951-ben még 47%-uk Burgenlandban élt. A Vörös Hadsereg által megszállt Alsó-Ausztriát leszámítva 41%-uk az angol, amerikai, ill. francia övezetben élte barakk-életét, míg Bécsre éppen az említett okokból (négy nagyhatalmi megszállás) csupán 9,3%-uk esett. Az osztrák államszerződést (1955) követően egyre többen költöztek Bécsbe, amihez hozzájárult az is, hogy az 56-os menekültek nagyobbik részét Bécsben átmenetileg a Vörös Hadsereg által kiűrtett monarchiabeli laktanyákban helyezték el. Ennek következtében 1981-re már 50,86%-ot ért el a bécsi magyarok aránya. Hasonló irányzatot mutatott az Alsó-Ausztriában letelepülők aránya is, ami szintén az 56-osok elhelyezésével van összefüggésben; az 1951. évi 2,6%-ról átmeneti visszaesés (1981) után 1991-re 16,29%-ra emelkedtek, ami végeredményben a bécsi csoportosulás felerősödését jelenti. Azt is szükséges megjegyezni, hogy a magyarok Oberwart/Felsőőr és Oberpullendorf/ Felsőpulya súlyponttal Burgenlondon kívül Bécs mellett főként a tartományi székhelyeken (Graz, Linz, Salzburg, Innsbruck) és közvetlen környékükön összpontosulnak. Ugyanakkor a burgenlandi magyarok aránya fokozatos csökkenést mutat; (1991-re 6.763 személlyel az összlétszámnak már csak 20,11%-át érték el.)

Bécs fekvését és jelentőségét tekintve szemléltető két magyar vándor idézése, még akkor is, ha különböző időben és irányban haladtak. Az egyik a legnagyobb magyar – aki éppenséggel nem csupán élete alkonyát töltötte az akkor még kül- vagy elővárosnak számító Döblingben, hanem Bécsben is született és nevelkedett – 1819. június 26-án (természetesen németül) ezt jegyezte fel Naplójában: „... június 25-én Bécsből Nagycenkre gyalogoltam; e távolságot 11 német mérföldre becsülöm (ténylegesen kerekén 80 km). Amit e loholással nyertem: két elfáradt lábszár és meggörnyedt keresztcsont – valamint a szilárd elhatározás, hogy vándorló mesterlegényeknek, kiknek egyébként soha semmit nem adtam, sőt ridegen bántam velük, olykor-olykor sörre és borra néhány garast juttatok. Mily jól esik is, ha az ember alaposan elfáradt, inni!” A másik vándor, Kassák Lajos az I. világháború előtti években vágott neki a világnak Bécs irányába. Egy ember élete c. önéletrajzi művében így ír erről: *Tagadhatalanul benne voltunk a csavargásban. Kis ennivalós csomaggal az üres ország-*

úton meneteltünk Bécs felé. Csendőrrrel vagy más hatósági emberrel nem találkoztunk. Jó kedvünk volt, romantikus vándornótákat énekeltünk, s észre sem vettük, hogy átkerültünk a magyar határon.”

Ha mármost ilyen – mondhatnánk – történelmi lépetekkel megközelítettük Bécset, utalnunk kell a kezdetekre, már csak azért is, mivel Bécs első említése közvetlenül a magyarokhoz kötődik: a Salzburgi Évkönyvekben a 881. esztendőhöz jegyezték fel: *Primum bellum cum Vngaris ad Weniam*. Tehát akkor, amikor ausztriai, bécsi magyarokról esik szó, nem szabad megrekednünk a mánál, hanem ebben a nagy ívben kell tekintenünk ezt a szokatlannak tűnő kettősséget: Bécset és a magyarokat. A honfoglalás utáni időszakkal kapcsolatosan legyen szabad azt is rögzíteni, hogy Szt. István haláláig (1038) a mai Alsó-Ausztria területe a Bécsi-erdő vonaláig magyar fennhatóság alatt állt; egyesek szerint a mai III. kerületben valahol a Rennweg táján magyar földvár is létezett. A továbbiakban nem szabad szem elől téveszteni azt a folytonosságot, ami a jelenig vezet: az 1365-ben alapított bécsi egyetemen tanuló és tanító diákok, ill. professzorok olyan nagy létszámot alkottak (1377-1630 között 5.378 magyarországi tanulót mutatnak ki az egyetem anyakönyvei), hogy – igaz, más szomszédnépek fiaival közösen – külön nemzetként, *natio hungarica* – tartották nyilván őket. Új fejezet kezdődött az itteni magyarok életében Moháccsal, pontosabban Buda törökök általi elfoglalásával (1541), amikortól Bécs egyben a magyar király rezidenciája is lett központi hivatalokkal, köztük a magyar (1691 után erdélyi is) Udvari Kancelláriával. A hivatalt vállaló nemesek egész sora rendezte be Bécsben palotáit, ahol udvartársuk volt szolgálkkal és szolgálókkal. A XVII. század utolsó negyedéből olyan méretű bevándorlásról van tudomásunk, hogy két külön magyar céh is alakult. Folytathatnánk a felsorolást (1742 körül 1.749 polgári foglalkozást űző személyből 100, azaz 6,76% volt magyar), de éadjuk be ehelyütt történelmi jelentősége miatt az 1760-ban Mária Terézia által létesített magyar testőrgárda beiktatásával, és zárjuk a történelmi visszapiantást az 1910-es népszámlálással, amely Alsó-Ausztria területén – a hozzá tartozó császárvárossal 215.390 olyan személyt mutatott ki, akik közül 10.399 moldvai csángó volt. A közelebbi felbontásból megtudható, hogy 195.844 magyarországi illetőségű személyből 139.300-an (71,13%) éltek Bécsben. A kortárs statisztikus aggodalmának adott kifejezést amiatt, hogy egyharmaduk már több mint tíz éve tartózkodott itt, ezért félőnek tartotta, hogy végleg itt maradnak, és ennek következtében elvesznek a magyarság számára. Egy 1842-ben megjelent leírás szerint a magyarok – más népektől eltérően – nem szívesen hagyták el hazájukat. Egyedül Bécs képezett kivételt, ahol azidő tájt mintegy 15.000 fős magyar kolóniát tartottak számon.

Nem történelmi jogokkal való kérkedésből, hanem azon egyszerű oknál fogva kellett minderre kitérni, hogy világossá váljon, Bécs a magyarok számára nem számított a szó szoros értelmében külföldnek. Itteni évszázados folyamatos jelenlétük nemcsak bizonyítékként szolgált az elmúlt évek küzdelmében, amikor a népcsoportkénti elismerés mint legfőbb cél került előtérbe, hanem azért is fontos erről tudni, mert az időközben beállott idegenség érzetének, görcsének feloldása az itteni magyar múlt kidomborításával és tudatosításával nagyban erősíti az érintettek ausztriai magyar kötődését. Ez pedig azért nélkülözhetetlen, mert enélkül – elsősorban lélektani okokból – a legtöbben úgy látnák, és ahogyan ez az elmúlt évtizedek folyamán az *Extra Hungariam* értelmében gyakorlat volt, hogy Magyarországon kívül a magyar (közöségi) életnek nincs létjogosultsága.

A napjainkra egyre természetesebbé váló kettős kötődés – egy 1994-es megkérdezésre a válaszolók 57%-a *ausztriai magyarak* vallotta magát – tudatának hiánya a

végletekben való tájékozódás gyakorlatát tartotta felszínen, vagyis a Bécsben, Ausztriában letelepülő magyarországi bevándorlók vagy teljesen elszigetelten éltek az osztrák társadalomban, vagy pedig, miután lak- és munkahelyük egyre inkább ide kötötte őket, felvették az osztrák állampolgárságot, ez pedig – felfogásuk szerint – nem csupán a magyar állam kötelékéből való elbocsátással volt egyenlő, hanem egyenesen feltételezte a magyarság feladását, mivel a korabeli gyakorlat és felfogás értelmében nemzetiség fogalmát vagy másként a magyarsághoz tartozást teljes mértékben azonosították az állampolgársággal. Trianon tragédiájának kellett bekövetkeznie ahhoz, hogy többek között Szerb Antal megfogalmazásában rádöbbenjünk, „magyarnak lenni nem állampolgárságot jelent”.

Ezen szempontok megértéséhez emlékeztetni kell arra, hogy 1918 után a magyar állampolgárok számára Ausztria ténylegesen külfölddé vált, 1945-től, pontosabban 1948-tól pedig két világ választóvonalaként a két ország egymás előtt ellenséges területnek számított. A II. világháború végével Ausztriába tóduló menekültáradat (1947. decemberében 601.317 menekült tartózkodott Ausztriában, mely az ország összlakossága közel egytizedének felelt meg) több hullámban hömpölygött végig a köztársaság területén, mégis feltűnő, de egyben érthető is, hogy a legtöbben Ausztriának a nem szovjetek által megszállt tartományaiban kerestek és találtak menedéket. A nagyságrend tekintetében nem árt tudni, hogy a kommunista rendszer összeomlásáig több, mint kétmillió ember számára Ausztria jelentette menekülése első állomását.

A magyar menekültek létszámának alakulását az említett arányokban, ill. nagyságrenden kell szemlélnünk. 1948. január 1-én 29.944 magyar állampolgárságú menekültet regisztráltak, ezzel szemben addig az időpontig 98.961 magyar illetékességű személyről vehetünk tudomást. A különbség – 69.017 személy – a hazatérésekből, ill. kivándorlásokból adódott. A kommunista hatalomátvétel következtében újabb, igaz, jóval kisebb menekülthullám érkezett. A 2.957 vissza-, ill. továbbvándorló ellenére a magyar menekültek létszáma 1949. december 31-ig 30.658-ra emelkedett, vagyis legfeljebb 3.600-4.000 személlyel lehet számolni, ami az aknamezőkkel ékesített vasfüggöny természetéből magyarázható. Ausztria politikai (négyhatalmi megszállás) és gazdasági helyzete nem nagy kilátásokkal kecsegtetett, ezért érthető, hogy az újabb és újabb szerencsés határátkelés ellenére 1956. július 1-én már csak 9.841 menekült magyar tartózkodott Ausztriában, végeredményben mind az ún. 45-ös, mind pedig a 48/49-es menekülthullám kétharmada nem itt állapodott meg, hanem kivándorlóként elhagyta az országot.

Az 1956-os magyar forradalom leverését követő menekülthullám több, mint 210.000 embert sodort magával, közülük 1958. április 30-ig 180.288-an közvetlen Ausztriába menekültek (mintegy 34.000-en Jugoszlávián keresztül jutottak Nyugatra). Az 56-osok közül egy 1957. február 1-i megkérdezés alapján 86,4 százalékuk nyilvánította ki továbbvándorlási szándékát. Ennek eredményeként 1959. június 30-án csupán 11.471 ún. újmenekült maradt Ausztriában, az összlétszám 6,23 százaléka.

Ha összeadjuk az említett három menekülthullám létszámát, ide számítva a szomszédos országok magyar nemzetiségű menekültjeit is, legalább 300-350.000-es végösszeget kapunk, ami a rendszerváltozásig további nagyobb számú be-, ill. továbbvándorlóval egészíthető ki, ugyanis a hatvanas évek közepétől a nyolcvanas évek végéig sok tízezer magyar hagyta el szülőföldjét Ausztria irányába, közülük utolsó hullámként a romániai-erdélyi magyarokat kell kiemelnünk. Bárhova vándoroltak is tovább, ez a szám a hazatérők levonásával is legalább két nagyváros lakosságát tenné ki.

Mit jelent ez? Az egyik oldalon nagy méretű veszteség, különösen abban a tekintetben, hogy az illető személyek jóval nagyobbik része végleg távozott. Ilyen körülmények között nagyon is életbevágó kérdéssé vált a másik oldalon, hogyan lehet ilyen nagy létszámú tömegeket levenni a veszteségek listájáról. Másként fogalmazva, milyen módon lehet őket megtartani a magyarság számára. Ezen a szinten válik érthetővé a szervezett keretek megteremtése, szerves közösségi élet kialakítása. A szétszóródásban ugyanis tényleges veszteségnek számít minden olyan egyén, aki új környezetében nem keresi vagy találja meg a kapcsolatot a magyar egyesületekkel. Tudvalevőleg a nyelvterületen kívül egyedül a szervezetekben tömörülő csoportok jelentik a közösségi életet, ők az illető nemzetiségek letéteményesei, hordozói. Nagyon találó ebben az összefüggésben a bécsi cseh Josef Karasek megállapítása 1895-ből: *Az egyesületek tulajdonképpen jelentősége úgy fogható fel, hogy számunkra ők szinte azt jelentik, mint más emberek és népek számára a község és állam. Mindaz, amit nemzetiségi szempontból eddig elértünk, az egyesületekre vezethető vissza.* (1900-ban 102.974 csehet mutatott ki a népszámlálás Bécsben.)

Ebből következik a kettős kötődés kialakulása, ill. kialakítása, amely hosszú integrációs folyamatot tételez fel, és a környezet tudatformáló hatása mellett elsősorban célkitűzésként, programként fogalmazódott meg olyan értelemben, hogy az 1980. február 9-én alakult Ausztriai Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetsége alapszabályaiban kimondta a Burgenlondon kívül élő, osztrák honosságú, magyar nemzetiségű személyeknek népcsoportkénti elismertetését, ugyanis a teljes beolvadás veszélye közepette egyedül ez az út jelentett esélyt a fennmaradásra. Ehhez a jogi alapot mindenekelőtt az 1976. évi osztrák nemzetiségi vagy népcsoport törvény szolgáltatta, habár már a hetvenes évek elején volt olyan kezdeményezés, amely a jövőt illetően felvetette, menekültekből, emigránsokból váljunk magyar nemzetiségű osztrákokká. Az általános elbizonytalanodásban, amikor a legtöbben ösztönösen éltek mindennapi életüket, nem volt egyszerű – különösen a Magyar Népköztársaság árnyékában – olyan utat választani, ami egyrészt elvhűséget jelentett 1956 szelleméhez, másrészt sokak számára újszerűségével szokatlan volt, mindamellett nem eredményezett azonnali megoldást. Ténylegesen a szocialista rendszer összeomlásának kellett bekövetkezni ahhoz, hogy elháruljanak a legsúlyosabb (kül)politikai fenntartások. Az osztrák kormány 1992. június 30-án olyan értelemben mondta ki a Bécs és környékén élő osztrák állampolgárságú magyarok népcsoportkénti elismerését, hogy az addig a burgenlandi magyarokra szorítkozó Magyar Nemzetiségi vagy Népcsoport Tanács tagjainak számát nyolcra tizenhatra emelte fel. Ezáltal nem új népcsoport jött létre, hanem a bécsiek és Bécs környékiek a magyar népcsoport részét képezve kapták meg a törvényes elismerést.

A népcsoportkénti elismeréssel történelmi fordulat állt be, amit az Ausztriai Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetsége indulásakor alapszabályaiban egyik fő céljaként jelölt meg. Azok, akik a hetvenes évek végén egy, az egyesületeket összefogó csúcsszervezet létrehozásában látták az általános felmorzsolódás megakadályozását, teljes meggyőződéssel azt vallották és vallják ma is, hogy a magyarok ausztriai jövőjének biztosítása érdekében egyetlen lehetőség kínálkozik: a nemzeti kisebbségkénti, népcsoportkénti törvényes elismerés. Az ezen főcél elérését megelőző 13 év sokoldalú küzdelemben telt el, mely megérdemli a rövid mérlegelést.

Köszönet és hála illeti azokat a felelős osztrák politikusokat és szakértőket, akik a Központi Szövetség szívós munkája hatására felkarolták és keresztülvitték a népcsoportkénti elismerést. Ugyanakkor nagyon egyoldalú lenne a mérlegelés, ha nem

vennénk figyelembe, honnan indultunk el és milyen utat tettünk meg. Az osztrák hivatalos szerveknek pl. a Bécsben élő magyarok jelenéről és múltjáról alig volt tudomásuk. Ahhoz, hogy sikerült őket meggyőzni a kitűzött cél igazáról, nem csupán kapcsolatra, folyamatos tárgyalásokra, beadványok halmazára volt szükség, hanem ezek alátámasztására fel kellett tární és összegyűjteni mindazon adatokat és tényeket, amik a magyarok bécsi múltját, az osztrák fővároshoz való szerves kapcsolódását bizonyítják.

Amíg ez a törekvés osztrák oldalról nagyrészt megértésre talált, magyar részről az értetlenségtől az ellenséges elutasításig a meghasonlás széles skáláján olvasható le mindaz, ami emberi és politikai éretlenség, rosszindulat, kormány szintű szembefordulás a kommunista uralom éveiben, tehetetlen tapogatózás az előző két magyar kormány részéről. Nem túlzás azt állítani, hogy az elért siker a szinte minden oldalról jövő gátítások és akadályok közepette elsősorban a kevesek céltudatos és következetes magatartásának köszönhető. Nem utolsósorban természetesen annak, amit megbízhatóságnak, politikai erkölcsnek nevezhetünk. A Központi Szövetség mindig tényekkel érvelt, kitűzött célját nem meglepő fordulatokkal és fondorlatokkal igyekezett elérni, hanem a tények és nehézségek őszinte feltárásával. A tevékenységéről benyújtott évi jelentések ugyancsak a valóságos tényállást, a ténylegesen elvégzett munkát tükrözték. A Központi Szövetség vezetősége szigorúan őrizkedett mindenfajta túlzástól, éppen ezért nem szépített, nem csúsztatott, de nem is dramatizált, főként pedig kerülte a szélsőséges hangnemet, az érzelmekből táplálkozó hangulatkeltést. Csakis ilyen hozzáállással sikerült bizalmat kelteni, aminek egyik meghatározó jelét adta 1991. őszén egyik illetékes személyiség, megköszönve a Központi Szövetséggel való együttműködést, mert – mint mondta – megbízható partnernek bizonyult, s vele jó és érdemes együttműködni.

Lássuk ezek után, miben rejlik a történelmi fordulat, mit jelent az ausztriai magyarok számára a népcsoportkénti besorolás?

Az új helyzet jogi, politikai, kulturális és nem utolsósorban lelkületi kereteket teremtett, és biztosítékot nyújt abból a szempontból, hogy a törvényesség keretein belül állhatnak fel és működhetnek az egyesületek. A magyar népcsoporthoz tartozó személyek pedig magyarokként az osztrák társadalom egyenrangú tagjaiként élhetnek Ausztriában, a magyar nyelv és kultúra ápolásában senki nem akadályozza őket, hanem éppenséggel ehhez még anyagi támogatásban is részesülnek.

A törvény által biztosított lehetőségek minden osztrák honosságú magyart érintenek, a jogok viszont – és erre nem árt külön nyomatékkal utalni – nem egyénileg, hanem kizárólag közösségileg gyakorolhatók. Azaz nem elégséges, ha valaki magán-személyként magyarnak tekinti magát, netán szoros kapcsolatokat tart fenn Magyarországra felé, sokkal inkább szükségszerű követelmény az itteni ausztriai felzárkózás, a meglévő egyesületekhez való csatlakozás, szerepvállalás.

A magyarországi változások után sokan úgy látják, a magyarság vállalásának csak akkor van létjogosultsága, ha az egyes-egyedül Magyarországra összpontosul. Az érdeklődés, az esetleges ottani szerepvállalás, politikai mozgalmak támogatása számukra elsődleges feladat. Hogy ez milyen bonyadalmakkal, nem egy esetben keserű csalódással jár, éppen azok tudják megmondani, akik könnyelműen elvetették a súlykot, és mit sem törődve az adottságokkal és elvárásokkal, azt gondolták, hogy hosszú évek, évtizedek után tékozló fiúkként fogadják vissza őket Magyarországon. Nagyon is ismert az az érvelés: az új Magyarország felépítése és vezetése mindenekelőtt azok feladata, akik minden szellemi és politikai nyomorúságában vállalták ezt az országot,

és főként anyagi boldogulásukat tartva szem előtt, nem futottak meg. Hogy mennyire elfogadható ez az álláspont, sokat lehetne rajta vitatkozni, de mindenképpen vitatható az a magatartás, amelyik mindig a könnyebb és gyorsabb érvényesülés útját választja. Azok ugyanis, akik nem vállaltak részt történetesen ausztriai magyar életünk alakításában, mert ez nekik politikai opportunizmusból, kényelemből előnyösebbnek tűnt, most annál kevésbé formálhatnak maguknak jogot a magyarországi politikai mozgalmakba való beavatkozással.

Akik tudatosan és önkéntesen választották hazájuknak Ausztriát, s ennek jeleként itt telepedtek le, felvették az osztrák állampolgárságot, akár akarják, akár nem, elsősorban Ausztriához tartoznak. Mindamellet az idősebbek örökös elvagyódásától, ábrándozásától eltérően a fiatalok itt születtek, itt nőnek fel, egész életükkel Ausztriához kötődnek. Őket ebben az ausztriai valóságban kell magyarrá nevelni és megtartani magyarnak. Nem csupán elidegenítjük őket azzal, ha a szellemi, kulturális értelemben vett hovatarozás helyett elvárjuk tőlük, hogy szülőföldjüknek tekintsék Magyarországot. A magyarság vállalása kisebbségben mindenekelőtt lelkiületet, gondolati és érzelmi kötődést, meggyőződést jelent, ami nem egy vonatkozásban független a földrajzi értelemben vett haza fogalmától. Ahogyan nincs és nem is lehet honvagyunk a magyarok őshazája után, ugyanúgy ki kell művelnünk magunkban a „mi hazánk” fogalmát. Mint ahogy Árpád magyarjai sem Etelköz visszafoglalásában, hanem a Kárpát-medencében történt honfoglalásban látták történelmi feladatukat, ugyanúgy a jelenkor magyarjainak is ott kell elvégezniük a honfoglalást, ott kell magyarként „hazát”, otthont teremteniük, ahol saját elhatározásukból letelepedtek, vagy akár kényszerűségből élnek.

Az adott körülmények között Ausztriában ugyanakkor senki sem kényszerül nemzetisége, nyelve feladására, tehát a magyarországi egyoldalú orientációval egyetemben megalkuvást, a magyarság feladását jelenti a beolvadás mind abból a szempontból, hogy a szülők nem gondoskodnak gyermekeik magyar neveléséről, mind pedig abból, hogy nem vállalnak közösséget más magyarokkal, nem hajlandók részt venni az egyesületi életben. A szétszóródásban egyedül haza a közösség, a magyar egyesületi élet. Mindezen túl az ausztriai, főként bécsi és grazi magyarok abban az előnyös helyzetben vannak, hogy sem földrajzilag, sem történelmileg nem élnek idegenben. Csúpn rá kell döbbsenniük és méríteniük kell a helyi gazdag múltból, hiszen a megszerzett jogi elismerés is mindenekelőtt a földrajzi és történelmi értelemben vett idetartozásra épül. Éppen ezért nem tekinthetők a népcsoport tagjainak a menekültek és a vendégmunkások. A jövevényeknek először be kell épülniük a meglévő magyar egyesületi életbe, majd gyökeret kell eresztetniük az osztrák társadalomban ahhoz, hogy tudatukban és érzelmileg is felismerjék, hogy Ausztriában itthon vannak. Évtizedek múltán el kell tűnniük a választófalaknak; a jövő szempontjából nem lehet mérvadó, ki, mikor, milyen körülmények között lett vagy vált ausztriai magyarrá, hanem egyedül a magyarságnak Ausztriához kötődő megvallása és vállalása a fontos.

A kétkedők számára azt is meg kell fogalmazni, hogy ausztriai magyar jövőnk szempontjából ez az egyedül járható út, ami természetesen semmi esetre sem jelenthet elszigetelődést, elzárkózást. Leleületünkben, tudatunkban a magyar nép részét képezve úgy kell élnünk és cselekednünk, hogy fennmaradásunk nem öncél, hanem feladat, szerepvállalás az egyetemes magyarságért, közvetítő szerep nyelvek és kultúrák között. Ez helyzetünkben pontosabban magyarok és osztrákok között. Ez a kétoldalú kötődés ésszerűen hasznosítható további kapcsolatokkal, jelesen és népcsoportok közösségeivel, tagjaival interetnikus alapokon.

Különösen az utóbbi tekintetben európai feladat is ez egyben, hiszen jövőt formáló magyarságkép elképzelhetetlen európaiság nélkül. Ezt idejekorán felismerték azok az 56-os fiatalok, akik 1967-ben osztrák barátaikkal *integratio* névvel kétnyelvű „európai kulturális folyóirat” kiadásába kezdtek, majd 1972 januárjában 1956 legfennköltebb üzenetét: *Európáért halunk meg!* jelszavukká téve így összegezték alapállásukat: „Magyarságunk záloga európai szellemiség; ha ennek kialakításán dolgozunk, elsősorban önmagunknak teszünk vele szolgálatot.” A népcsoportkénti elismertetés célként való kitűzése valójában nem jelent, kivívása nem jelenthet beszűkülést, nemzetiségi bezárkózást, sokkal inkább nyitottságot és minél teljesebb mértékű felzárkózást közös szellemi anyánkhoz, Európához, mely magyarságunkban nem elnyomorít, hanem megneemesít mindnyájunkat. Mai jelszavunk így hangozhat: **Európáért élünk!**

Kiegészítésül szolgáljon egy rövid tájékoztatás a Központi Szövetség összetételéről és eddigi jelzésértékű munkájáról:

Alakulásakor (1980) 20 tagegyesületet számlált, számuk átmenetileg 22-re emelkedett, majd megszűnés következtében 15 (16)-ra esett vissza, jelenleg is az ausztriai magyar egyesületeknek mintegy kétharmada tartozik hozzá.

A tárgyalt népcsoportkénti elismerés kezdeményezése és kiharcolása (1980-1992).

Az 1980 márciusa óta a kéthavonként megjelenő Bécsi Napló kiadása.

1982-ben és 1986-ban dokumentációs kiállítás: „A magyarok múltja és jelene Bécsben”, „30. év Ausztriában” az 1956-os magyar forradalom 30. évfordulója alkalmából.

1984-ben emléktábla felállítása a „bécsi magyar” Sambucus-Zsámboki Jánosnak.

1984 óta Sodalitas címmel könyvkiadás.

1984-től ausztriai magyar találkozóok szervezése. 1991-ben emlékünnepegy és tudományos tanácskozás Széchenyi István születésének 200. évfordulója alkalmából.

1985-től a három nyelvű (magyar – német – horvát) Őrség naptár megjelentetése.

1987-tel kezdődően magyar származású képzőművészek alkotásainak bemutatása.

1988 őszén az ún. Bécsi Magyar Iskola beindítása, ahol (1989 szeptemberétől az Uránia-ban) tanköteles gyermekek kéthetenként részesülnek magyar nyelvű oktatásban.

1988 óta évenként három alkalommal megjelenik a Bécsi Magyar Egyesületek Műsorismertetője.

1990 óta kétévenkénti tanácskozás a kisebbségi és szórványmagyarok sorskérdéseiről: Útkeresés a jövőbe, Kufstein; Kisebbségnek lenni nem sors, hanem feladat, Eisenstadt/Kismarton; A szórványmagyarság szervezettsége és kapcsolatrendszere, Innsbruck; Tudat és történelem, Oberpullendorf/ Felsőpulya; 1848-49: örökség és emlékezet, Oberpullendorf/Felsőpulya.

1995 óta magyar színelőadások kisebbségi magyar együttesek felléptetésével.

1995. október 6-án emlékhangverseny Bartók Béla halálának 50. évfordulója alkalmából.

1996-ban megemlékezés a honfoglalás 1100. és Ausztria fennállásának 1000. évfordulója alkalmából. A burgenlandi magyarokkal együtt közös ünnepély Oberpullendorf/Felsőpulyán és Oberwart/Felsőőrött.

Az 1956-os forradalom kitörésének 40. évfordulóján Mosonmagyaróvárott és Andau/Mosontarcsán ünnepi előadás, koszorúzás, ill. kopjafaállítás a már meglévő 1956-os emlékműnél Andau/Mosontarcsa határában.

November 4-én ünnepélyes keretek között emlékérem átadása nemzetközi és osztrák segélyszervek képviselőinek az 1956-os menekültek felkarolásáért.

1997. március 15-én a bécsi magyarok Bessenyei György testőríró mellszobrának (Bécs első közterületi magyar /vonatkozású/ emlékművének) felavatásával egybekötött március 15-i ünnepség.

1997. május 22-én a Schubert centenárium alkalmából Schubert-Liszt-est a Theresianum dísztermében.
1997. szeptember 19-én Tamási Áron születésének 100. és Kodály Zoltán halálának 30. évfordulója alkalmából emlékest Oberpullendorf/Felsőpulyán az ottani magyar csoporttal együtt.
1997. szeptember 20-án a bécsi Akzent színházban ünnepi ülés és Tamási Áron-színelőadás rendezése az Erdélyi Magyarok Ausztriai Egyesületével karöltve.
1997. október 3-án emlékhangverseny Kodály Zoltán halálának 30. évfordulója alkalmából a Theresianum dísztermében.
1997. október 17-én László Gyula Honfoglalás c. rajzsorozatának bemutatása.
1997. november 27-én fénykéпкиállítás az 1956 után létesült magyar középiskolákról, német nyelvű katalógussal.
1997. december 16-án. S. Csoma János Készülő számvetés című verseskötetének bemutatása, amely a Sodalitas kiadói tevékenység keretében jelent meg.
1998. március 7-én országos magyar ifjúsági szavalóverseny Petőfi Sándor születésének 175. évfordulója alkalmából.
- Március 14-én a bécsi magyarok közös március 15.-i ünnepsége az 1848-as forradalom 150. évf. alkalmából.
- Március 15-én Pozsonyban közös koszorúzás a pozsonyi magyarokkal a ligetfalusi Petőfi-szobornál.
1998. április 25-én a Felsőőri Kétnyelvű Gimnázium gyermek- és ifjúsági színelőadása Bécsben.

Külön említést érdemel, hogy 1998-ban a Bécsi Magyar Iskola tízéves fennállását ünnepli. 1997 szeptembertől immár négy csoporttal indult, és kiegészült egy óvódás csoporttal is. Így összesen jóval százon felül van azon gyermekek száma, akik élnek a magyar nyelvű oktatás lehetőségével.

KALOT mozgalom Székelyföldön

Dél van. Ragyogó tavaszi napsütés. A KALOT-épülettől negyedórai séta után már Csobotfalván vagyok. Csend, békesség, üdezőld fák fogadnak. Ambrus Karcsi bácsi egyszerű, falusi házát gyönyörűen faragott kapu, kerítés öleli körül. A kertben ülünk le. Karcsi bácsit a KALOT-ról kérdezem. Fölcsillan a szeme és ahogyan mesélni kezd lassan megelevenedik a sorsáért, közösségeért felelősséget vállaló, tanulni, dolgozni, hinni akaró fiatal parasztleány.

A Magyarország népességének egykor döntő többségét alkotó parasztság anyagi-szellemi felemelkedését szolgáló KALOT mozgalom a 30-as évek közepén Szegedről, P. Kerkai Jenő S.J. kis szerzetesi szobájából „indult” hódító útjára s küzdött meg később horogkeresztesekkel, nyilaskeresztesekkel, kaszáskeresztesekkel és Erdélyben a nemzetiségi elnyomás keresztjével is.

A mozgalom vezetésébe P. Kerkai hamarosan bevonja ifjú rendtárását, Nagy Töhötömöt, akivel hamarosan meg is osztotta munkáját.

1940-ben a Magyarországhoz visszacsatolt Észak-Erdélyben is megismerkedhetett a falusi ifjúság a KALOT mozgalommal. Nagy Töhötöm több mint három hónapot töltött Erdélyben. Tanfolyamok sorozatát tartja a legényeknek, papoknak, falusi vezetőknek. Kezdetben egyedül indult az új területre, de hamarosan három-négy munkatárs jött le a központból, számuk rövidesen tízre nőtt. Párhuzamosan nyolc városban tartottak tanfolyamokat a környékbeli legényeknek. Egy hónap alatt négyszer ismételték meg a kurzusokat, mindig újabb csoportokkal.

Csiksomlyón 1941/42 telén már elkezdte működését a KALOT népfőiskola. Erdélyben a KALOT mozgalomnak egy sajátos úrt is be kellett töltenie: azt a szellemi hiányt, amelyet a Trianon utáni, sovén iskolapolitika hagyott a fiatalság általános műveltségi színvonalában. Minden faluban román iskolát nyitottak; a tanítók, tanárok Havasalföldről és Moldvából érkeztek, természetesen egyetlen szót sem tudtak magyarul. A székely falvak lakói pedig nem beszéltek a román nyelvet. A tanítók végignézték az iskolaköteles gyermekek névsorát és kiválogatták a szerintük román hangzású neveket. Ezeket a gyerekeket aztán átírták a román iskolába, ahol minden tantárgyat román nyelven tanítottak.

A csiksomlyói népfőiskola kezdetben kölcsönépületben indult; a helyi elemi iskola épületében tartották a tanfolyamokat, itt bentlakás is működött a távolabbi falvakból jelentkező fiatalok számára. De 1941-ben már elkezdik építeni a KALOT népfőiskola épületét a ferences rendháztól kapott telken, a magyar állam, a Csíki Magánjavak és a székely közbirtokosságok által nyújtott anyagi segítséggel. Az épületet a híres író és építész Kós Károly tervezte a táj legtisztább stílusában. Az építkezést Ferencz S. Imre csikpálfalvi kőművesmester vezette. A követ a Somlyó-hegy oldalából termelték ki és helybéli fuvarosok szállították be a telekre. A kőfalakat Csiszér Sándor, Bartalis József, Orbán János, Orbán Péter csobotfalvi és várdotfalvi kőművesmesterek rakták, a fa-munkát pedig csikrákosi ácsmesterek készítették. 1942 őszén már az új iskolában kezdődhetett a tanítás.

A népfőiskola igazgatója, Magyar Ferenc lelkes tantestületet hozott össze: Mátéffy Győző és Ferencz Lajos tanárok tanították az általános műveltséget adó tantárgyakat, P. Hajdu Leánder ferences házfőnök a hit és erkölcs tant, Antal Pál tanító számtan-

mértant, történelmet és földrajzot, Magyar Ferenc a néprajzot, népi hagyományokat. Kozák Imre agrármérnök a mezőgazdasági tudnivalókat, Részeg Mária zöldszeresztés nővér az egészségtant, Molnár István pedig, aki hosszú ideig rongyosan, éhesen járta a falvakat és gyűjtötte a néptáncokat, s akit Nagy Töhötöm szervezett be hivatalos munkatársnak, a néptáncokat népballadákat.

Csíksomlyó és környéke híres volt népi faragóhagyományairól. Ezt fölismerve a háromhetes tanfolyamokkal párhuzamosan elkezdődött a hathónapos faragászati tanfolyam Szervátius Jenő – azóta világhírűvé vált – kolozsvári művész irányításával. 15-20 legény, aki már a falujában kitűnt érdekes és értékes faragásaival, bejött a főiskolára és ott tökéletesítette tudását. Hat hónap múlva a húszból maradt kettő-három, a legtehetségesebbek, a többiek hazamentek otthon „művészkedni”, csak úgy, hogy szebb legyen az élet és a népi hagyományok ne vesszenek el. Az iskolába jöttek újak, s öt hónap után ők is hazamentek, de közülük ott maradt két-három legjobb. Ezek két, sőt három évig bent maradtak az iskolában. Természetesen minden tanfolyam ingyenes volt. A faragott dobozok és szobrok eladása részben fedezte a kiadásokat. A faragóiskola idővel annyira felfejlődött, hogy elfogadta egy templom teljes berendezésének összes munkálatait, igen komoly költségvetéssel. El is kezdték nagy lelkesedéssel a faragásokat, de a háború vége ennek a munkának is a végét jelentette. A faragászati tanfolyamon Fábián József gelencei, Gál Vilmos csíkszentgyörgyi és Ferencz István csíksomlyói fiatalemberek tűntek ki. Ez utóbbi volt a legtehetségesebb. Erdély szerte sok templomot díszítenek az általuk faragott szobrok. A Csíksomlyón készült miniatűr székely kapu még Firenzét is megjárta, amikor 1942 nyarán egyhónapos tanulmányútra Olaszországba vitték a faragásokat.

A KALOT mozgalom szétygűrűzött a környékbeli falvakba, községekbe. A korondi István Lajos bácsi így emlékezik vissza:

„1940 szeptember 14-én megérkeztek a honvéd csapatok Korodra. Karácsony előtt a KALOT-tól, Budapestről lejött Ugrin József titkár, és megindult Korondon a katolikus ifjakra az egyletbe való tömörítése. A titkár azzal kezdte az összejövetelen, hogy olyan egyletről van szó, amely az ifjúság szellemi és anyagi felemelkedésének az elősegítését hivatott segíteni. Lelkes hívei lettünk nagyon sokan. Simó Mihályt választottuk elnöknek, engem megválasztottak titkárnak és Balázs Baba Józsefet pénztárnoknak. Egyházi elnök Antoni János plébános úr, míg világi elnök Knop Ferenc vegyész-mérnök, Knop Vencelnek, az aragonit-kőcsiszoló üzem tulajdonosának a fia. Az egyletnek az volt a jelszava: nem politizálunk, nem lázítunk, nem kritizálunk. *Tanulunk a magunk felemelkedésére.* Szépen indult az egyleti élet. Közben megalakult a KALÁKA leányegylet is. Egyletünk otthont kapott a római katolikus templom mellett levő, Bankháznak nevezett épületben. (...)

Az egyletben minden héten, péntek este összejövetel volt. Ezeken az összejövetelen az egyházi elnök vallási előadásokat, a világi elnök ismeretterjesztő előadásokat tartott. Mi, legények is szerre be lettünk osztva egy-egy felolvasásra. Közben népdalokat is tanítottak, a nagyobb ünnepekre (karácsony, húshagyó kedd, húsvét) színdarabot is tanultunk. Az előadás után táncmulatságot rendeztünk.

Mi, az egylet tagjai próbáltunk a táncmulatságokban és mindenhol úgy viselkedni, ahogy az a célkitűzésben benne volt. (...)

Egyik este a világi elnök tudomásomra adta, hogy Csíksomlyón van egy kéthónapos népfőiskolai tanfolyam. Nem mennék-e el arra? Szüleim beleegyezésével már másnap indultam is. A tanfolyam ingyenes volt. Délután érkeztem meg Csíksomlyóra. Velem 16-on lettünk a tanfolyamon. Magyar Ferenc, az iskola igazgatója és Mátéffy Győző tanát szeretettel fogadott. Mindjárt el is mondták nekem, amit már bizonyára elmondtak a többieknek, hogy ezen kéthónapos tanfolyamot azért szervezték és szervezte a KALOT országszerte, hogy olyan embereket emeljenek ki a népből, akik majd

amikor oda korosodnak, tudják a falusi földműven népnek az érdekeit képviselni. Senki arra ne gondoljon, hogy itt annyit fog tanulni és olyan ember lesz, hogy amikor hazamegy a jegyzőt és a bírót seggberúgja. Mindenki úgy tanuljon, hogy mi kell legyünk a jövő képviselői. (...)

Az iskolában az igazgató úr a rendet nagyon megkövetelte. Minden reggel misére kellett menjünk. A templomból visszajövet kezdődött a reggeli és utána az előadások.

Ambrus Karcsi csíksomlyói barátom szépen megtanult táncolni, én a balladák és a mesék mondásában tűntem ki. A tanfolyam végeztével kettőnket visszatartottak oktatóknak. Háromhetes leventetanfolyamokat szerveztek. Karcsi táncot tanított, én meséket és balladákat. Minden délután két órát tanítottam. Ezen kívül, ha nem voltak órán, mindig a legényekkel kellett legyek. Ott aludtam velük egy szobában, a reggeli misére kellett vinni őket, a reggelinél, ebédnél, vacsoránál is jelen kellett legyek. A tanfolyamon részt vett legényekkel kellett tartsam az összeköttetést. Az igazgató úr írógépet bocsátott a rendelkezésemre, hogy tanuljak meg géppel írni, azzal írom meg a leveleket a legényeknek. Megmagyarázta, miket írnak, és kérjek választ is, így nem fog szét-hullni a KALOT legénytábor. (...)

Hazatértem után és lettem az egyesület elnöke, egészen az oroszbejövételig. Akkor egyesületünk megszűnt létezni. A még élő volt egyesülettagokon ma is látszik, hogy abban az időben milyen útravalóval indították életútjára a fiatalságot."

Csíkszereda és Csíksomlyó azonban nemcsak a tanulni vágyó legényeknek adott otthont, hanem a falusi lányoknak is. Mozgalmuk, a KALÁSZ, Bihar megyéből indult el. Az 1920-as évek közepén, az Erdélyi Katolikus Nőszövetség elnöke – aki Nagyváradon élt – gondolt először arra, hogy foglalkozni kell a falusi lányok nevelésével. A mozgalom vezetését a Székelyhídon élő Stettner Andrea vállalta föl, rövidesen egymás után alakulnak a leánykörök, főleg Székelyföldön. A lányok minden évben Csíksomlyón találkoztak az „Ezer székely lányok napján”. 1933-ban az Esztergomi Nyári Egyetemen megismeri a dunántúli Luczenbacher Ritát, akit szintén a falusi lányok nevelése foglalkoztatott. Kérésére Stettner Andrea áttelepült Magyarországra és együtt alapítják meg 1935-ben a falusi lánymozgalmat, amely 1939-ben fölveszi a KALÁSZ nevet.

1941-ben a bécsi döntés után az Erdélyi Katolikus Nőszövetség vezetősége – akárcsak a 20-as évek közepén – ismét munkába állt. Célkitűzésük az volt, hogy hitükben erős, nemzeti érzésükben öntudatos, hagyományaikat ápoló, gazdaságilag képzett családanyákat neveljenek a székely falvak leányaiból. Az erdélyi vezetőség 1941-ben megbízta Zakariás Flóra szociális nővért a KALÁKA leánynépfőiskola megalakításával Csíksomlyón és Kézdivásárhelyen.

A Kaláka leánynépfőiskola színvonaláról tanúskodik a színvonalas tantestület: P. Hajdú Leánder ferences házfőnök tanította a hit-és erkölctant, Papp Géza zenetanár a népi hagyományokat és a népdalokat, Héjja Ella és Tódor Julianna tanárnők a magyar irodalmat, történelmet, honismeretet, számtant és testnevelést. Köpe Brigitta nővér a háztartástant, a családi nevelést, egészségtant, sütés-főzést, szabás-varrást, Flóra nővér a mozgalommal, annak történetével, szellemiségével kapcsolatos ismereteket.

A lányok néptáncokat is tanultak, ezeket hetente egyszer, vasárnap délután a KALOT-legényekkel gyakorolták. A táncok betanításában nagy segítséget nyújtott a csíkpálfalvi Bándy Mária és kitűnő néprajz szakos tanár, Vámszer Géza 1937-ben kiadott Székely táncgyűjteménye. A lányos és a legények legszívesebben a középcsíki „hétféle” táncrendet táncolták, valamint a gólyást, a marosszékit, a huszárcsárdást és a párnástáncot. A balladák közül a Királyfit, a Kádár Katát, a Budai Ilonát tanulták és mutatták be szép sikerrel. Több előadást tartottak Csíkszeredában, Szépvízen, Csíkrákoson, Gyergyószárhegyen, Kovásznán. Budapesten a Görög Ilona című balladát mutatták be.

A háború vége az erdélyi KALOT mozgalom végét is jelentette. A kommunisták fasiszta szervezetnek titulálták, első lépésük a betiltása volt.

Csíkszeredában, Csíksomlyón majdnem mindenki tud a KALOT-ról. Egy épületet értenek alatta, talán egy kisé furcsállják a nevét. A 40 éves kommunista rémuralomnak sikerült kitörölnie a köztudatból a KALOT igazi jelentését. Már csak Ambrus Karcsi bácsi és néhány még élő társa szeméből tükröződik a KALOT életet, sorsot átformáló fénye.

A KALOT népfőiskola épületét a tanügynek adták át. 1947-48 között egy gimnázium, 1948-49 között pedig általános iskola működött benne. 1949-ben átadták a gyerekotthonnak és csak 1991-ben sikerül egyházi tulajdonba helyezni.

Az épület egyik részében a Jakab Antal Tanulmányi ház előadótermei vannak, a másik részében pedig a főegyházmegyei Caritas helyi kirendeltsége. Amikor 1997 szeptemberében Csíksomlyóra érkeztem, hogy elfoglaljam helyem a P. András Imre által létrehozott és vezetett Venczel József Vallásszociológiai Intézet irodájában, omladozó vakolat, a mennyezeten át csöpögő esővíz és egy sereg egér fogadott. De sugárzott valamit magából az épület a hajdani KALOT szellemiségéből – talán sikerül valamit továbbvinnünk ebből, az immár felújított, kimeszelt helyiségekben otthonra talált Vallásszociológiai Intézet munkája révén.

IRODALOM

NAGY TÖHÖTÖM: Jezsuiták és szabadkőművesek - Universum Kiadó Szeged, 1990.

ISTVÁN LAJOS: Új sorsfordulat (részlet az *Emlékek az életemből* című önéletrajzból). Megjelent a Keresztény Szó 1995 decemberi számában

AMBRUS KÁROLY: KALOT népfőiskola Csíksomlyón, megjelent a Hargita Népe c. napilapban, 1996. február 8-án

Az Europäischer Hilfsfonds

A Magyar Katolikus Lexikon III. kötetében (Szt. István Társulat, Budapest 1997) a 412. oldalon Európai Segélyalap címmel ezt találjuk: „Europäischer Hilfsfonds 1972. I. 1. 1995 XII. 31. Kelet-Európa országainak anyagi támogatására alakult szervezet. Az 1956-ban alakult bécsi Karitás (Paulai Imre Károly OPraem) 1970. I.: Kat. Hilfswerk Büro Wien folytatta munkáját. 1971: a Kat. Hilfswerk római és bécsi irodája és az osztrák püspöki kar Europäischer Hilfswerk Österreich néven már korábban működő külföldi Karitás szerve 1972. I. 1. Europäischer Hilfsfonds néven egyesült. Igazgatója Valentiny Géza volt. Feladatkörét 1996. I.: a németországi Renovabis szervezet vette át.

Ez az ismertetés helyreigazításra és magyarázatra szorul, melyet P. ANDRÁS Imre S.J 70. születésnapjára szívesen vállalom, hiszen néha neki is sikerült támogatást szerezni az általa vezetett Magyar Egyházzociológiai Intézetnek, és kedves, megnyerő egyéniségének tisztelői közé sorolom magamat.

Vitán kívül áll, hogy az Europäischer Hilfsfonds gyökerei az 1956-os magyarországi forradalomban találhatók. A sajtó 1956. okt. 23-án és 24-én értesítette a nyugati társadalmat a magyarországi forradalomról. A szabadságharcosok már 24-én segítséget kértek, különösen a sebesültekre való tekintettel. Az Osztrák Karitás és a szomszédos országok azonnal reagáltak. Mons. Pfeiffer, az Osztrák Karitás vezetője táviratot küldött a Nemzetközi Karitásnak Rómába: „Az Osztrák Püspök kezdeményezésére segélyeket készítünk a magyarországi események áldozatainak, kérjük a Nemzetközi Karitás segítségét.” Egy azonnal összehívott megbeszélésen Rómában elhatározták, hogy Bécs lesz az a hely, ahol a Magyarországnak szánt segélyeket központilag irányítják.

Az október 28-án történő utcai harcok végleg kinyitották a világ szemét, milyen nagy horderejű a magyar forradalom, és milyen tragikus helyzetben van a magyarság. Mivel az oroszok egyelőre visszavonultak, és a határokat a forradalmi egységek ellenőrizték, könnyű volt a Karitás segélyeit az országba szállítani. „Bécsből, Burgenlandból, Grazból a Karitás-konvojok részint Győrbe, részint Budapestre élelmiszert és orvosságokat szállítanak.” (Intercaritas 1956. nov. 1.)

Október 31-én Mindszenty bíboros, akit közben kiszabadítottak, táviratban fordult segítségért a Katolikus Egyház püspökeihez: „Mivel a szükség és a szegénység igen nagy, kérem valamennyi püspököt Egyházunknak, hívják fel híveik figyelmét a tevékeny szeretet gyakorlására, és adományaikat adják a Magyar Katolikus Karitásnak.” (Intercaritas 1956 nov.)

Mons. Ferdinando Baldelli, a Nemzetközi Karitás elnöke, és Carlo Bayer, annak főtitkára, Mindszenty bíboros kérését igencsak szívükre vették, és körtáviratban kérték a segítség meggyorsítását. 1956. nov. 2-án Bécsbe repültek, hogy ott a különböző segélyszervekkel és a Karitás szervezeteivel megbeszélést folytassanak, hiszen a magyarországi helyzet napról-napra változott. „Bécsből felszállt repülőgépek, melyek az elmúlt két napban vérplazmát és tetanusz szérumot szállítottak a budapesti kórházakba, most nem kaptak engedélyt a leszállásra, és rakományukkal visszafordultak ... Délután visszatértek az utolsó teherautók is, melyeket 15 km-re a nyugati határtól

orosz páncélosok bekerítettek, és az adományok átadását lehetetlenné tették.” (Intercaritas 1956 nov.)

November 4-én, amikor az orosz páncélosok a magyar szabadságharcot vérbe fojtották, a segítség más formát öltött. Már e nap délelőttjén közel 10000 ember érkezett a burgenlandi, alsóausztriai, stájerországi határra. November 5-én Mons. Baldelli és Carlo Bayer meglátogatták Traiskirchenben a gyűjtőtábor. Ezt és a többit hihetetlen gyorsan rendezték be az Osztrák Karitás és Kismarton (Eisenstadt) segítségével. Több épületet az 1955-ben kivonult orosz csapatok használtak lakóhelyül, és most még üresen álltak, eléggé siralmas állapotban.

Mivel a menekültek tovább özönlöttek, a Nemzetközi Karitás vezetői (Baldelli, Bayer) további lépéseket beszéltek meg az Osztrák Karitás és a Vörös Kereszt vezetőivel (Mons. Pfeiffer, Unger). Mivel a Nemzetközi Karitás vezetői nem maradhattak tovább, Carlo Bayer kereste a lehetőséget arra, hogy egy delegatúrát állítson fel Bécsben. Mivel olyan gyorsan nem talált megfelelő helyiséget, a Votivkirche melletti Hotel Reginában tárgyaltak. A kommunista médiák nyomban reagáltak erre, és a Hotel Reginát a „Vatikán kémközpontjává” nevezték ki – írja jelentésében Bartholomäus Rester, Carlo Bayer egy régi bizalmasa a passauai Karitásnál.

Gyors változást jelentett, amikor a magyar egyházi köröknek sikerült Paulai Imre Károly premontrei atyát a koordináció élére állítani. Dr. Endrei Mihály mutatta be őt Bécsben, mint az Actio Catholica Hungarica képviselőjét. Talán meglepő, de nem ismeretlen, hogy még a Karitás berkeiben is előfordul az elsőbbségért való küzdelem és az ehhez szükséges anyagi javak biztosítása. Ki legyen a főnök a segítség terén: a Nemzetközi Karitás, az Osztrák Karitás, a Bécsi Karitás vagy az Actio Catholica Hungarica? Hová, melyik számlára irányítsák a segélyek átutalását? Erről persze nincsenek dokumentumok, de számos világos célzást tartalmaznak a még fennmaradt levelezések és jegyzőkönyvek. 1957. január 3-án volt egy találkozó a Caritas Internationalis Delegation Wien (A-1090, Währingerstrasse 22.) időközben megnyitott hivatalos helyiségében. Jelen voltak: Pater Viti M. Lorenzi, a Caritas Internationalis Delegation Wien vezetője, P. Paulai Károly, az Actio Catholica Hungarica delegátusa, Mons. Leopold Ungar, a Bécsi Karitás direktora és a kismartoni határozat szerint egyben az Osztrák Karitás magyarországi segélyezésének megbízottja és irányítója. A következőket határozták el:

1.) Alle vom Ausland kommenden Geldspenden werden in Zukunft auf ein Konto überwiesen. Die bei der Besprechung anwesenden Personen verpflichten sich, die Aufteilung und Weiterleitung der Geldspenden zu übernehmen.

2.) Im Falle, dass der Delegierte der ungarischen Actio Catholica sich um Geld und Sachspenden an die Caritas-Wien wendet, erbittet der Director der Wiener Caritas um rechtzeitige Benachrichtigung über die Bedürfnisse der ungarischen Kath. Aktion und verpflichtet sich, die erforderlichen Mittel im Rahmen des Möglichen zur Verfügung zu stellen.

3.) Geldsammlungen werden von nun an im Namen der Caritas Internationalis und Action Catholica im vollen gegenseitigen Einverständnis der drei Delegierten gemacht.

Paulai atya rögtön látta a határozatok hátrányát a gyors és folyamatos segélyezés megvalósítására és a pénzadományok egyedül csak a magyarországi helyzet enyhítésére való felhasználására nézve. Ezért 1957. január 10-én latinul írt levélben Baldellihez, a Nemzetközi Karitás főnökéhez fordult, melyben kéri függetlenségének és egyedüli joghatóságának elismerését, hiszen Endrey püspök úr a Magyar Katolikus Akció nevében őt hatalmazta fel és bízta meg a külföldi országokban való gyűjtéssel és az adományok szétosztásával. Ez azzal jár, hogy a külföldi országok képviselőivel

beszélhessen, levelezhessen. Úgy látszik, ebben akadályozták a szervezett Osztrák Karitászt szervezetei. Leginkább is a Bécsi Karitászt, mert az említett levélben írja: „accusatus sum de injuria erga jus et competentiam Directoris „Caritatis Vindobonensis” quod neque feci, neque volui.”

Tulajdonképpen Carlo Bayer érdeme, hogy Paulai atya idővel képviselője lett a Caritas Internationalisnak Bécsben, és hogy továbbra is fennmaradt az „Ungarnhilfe”. A huzavona ezen a téren tartós volt. Carlo Bayer Rómából írt levelében 1957. febr. 22-én bátorítja Paulai atyát: „Mir scheint für unsere Arbeit von Seiten der Caritas Internationalis in Wien dies das einzig Wichtige: Ihnen dort die Arbeit zu ermöglichen und die Hilfe nach Ungarn nicht abreißen zu lassen, alle übrigen Prestige-Fragen kann man getrost der Zeit und dem Herrgott überlassen.” A levél utolsó bekezdése bizonyítja, hogy Baldelli és Carlo Bayer között is nézeteltérések voltak a bécsi delegatúrával kapcsolatban. Carlo Bayer azonban Paulai atya terveit és munkáját támogatta és nem a politikai befolyások alatt álló többiekét.

1957 áprilisában Baldelli finoman, de egyértelműen figyelmezteti Paulai atyát, most már abba kellene hagyni a magyarok segítségét (Baldelli levele 1957. ápr. 8.). Az osztrák tartományok Karitászt igazgatói, Dellepiave nuntius a segélyek további küldése mellett voltak. 1957 Húsvétján néhány napot töltött Endrey püspök úr Bécsben, és beszélt az Osztrák Karitászt direktoraival, P. Werenfried van Straatennal és László püspök úrral. A segélyezés továbbra is folyamatban marad. Ám nemcsak hatáskörök, személyi kérdések és a segélyezés formái stb. témák foglalkoztatták a Karitászt. Ezen felül óriási munkával közel 200.000 embert kellett fogadniuk, ellátniuk, vigasztalniuk, akik hazájukat elhagyva a bizonytalan jövő felé néztek.

Paulai atya a segélyezés megkezdésétől 1957. június 30-ig következő adatokat közli: Élelmiszer: 691.661 kg; Ruha: 1.739.878 kg; Orvosság: 26.097 kg; Papiros: 37.766 kg; Szappan: 24.891 kg; Edények: 300 kg; Szén: 323 tonna; Autó: 5; Teherautó: 5; Kisteherautó: 6; Motor: 7.

Figyelembevétel a további segélyek mennyiségét, a precedenciák, jogkörök és személyi képviseletek presztízskérdéseit, a még meglévő levelezésből (a cikk írójának privát archívuma) megállapítható, hogy Paulai Károly atya odaadásának, harcának, ügyes alkalmazkodásának köszönhető, hogy a Caritas Internationalis Delegation Wien „Ungarnhilfe” néven ismert segítőszervezete, röviden Karitászt egészen 1971-ig számtalan segítséget nyújthatott Magyarországnak. Ez nem lett volna lehetséges, ha Paulai atya mögött nem állt volna egy Peter Werenfried van Straaten (Ostpriesterhilfe), egy Teusch prelátus (Köln), egy Bartholomäus Rester (Passau), néhány osztrák tartomány Karitászt direktora, egy László püspök (Eisenstadt/Kismarton), de főleg egy Carlo Bayer. Az ő életútja és műve előtt álló néhány bekezdéssel tisztelgünk.

Carlo Bayer fénykorának nyitánya a Caritas Internationalis bécsi delegációjának megszervezése (1956/57) és fenntartása egészen 1971-ig. Ez teljesedett ki abban, amikor is megszervezte a Kelet- és Dél-Európának megsegítésére alapított Europäischer Hilfsfonds-ot (1971-77).

1970-ben a Nemzetközi Karitászt munkatársainak közleményében (Intercaritas január-március 1970/13) ezt olvashatjuk: „a Joint Church Aid ('Különböző Egyházak Egyesülete Biafraért') 22 hónapon át San Tomé-ból 4 millió embert látott el élelmiszerekkel, orvossággal, tartózkodási lehetőséggel, klinikai berendezéssel 116 millió márka értékben. A légi hídon 5210 bevetéssel 60.000 tonna árut szállítottak. Veszteségek: 122 biafrai, 35 európai és amerikai munkatárs, közöttük 17 pilóta adta életét. 8 repülőgép elveszett.”

Ez volt a világ első nagyszabású ökumenikus karitatív bevetése Nigéria és Biafra konfliktusában. Vezető szerepet a Nemzetközi Karitászt, élén Carlo Bayer kapott. Vae victis! Biafra veszített, és azok, akik az ő oldalukon álltak, megérezték a győzők megtorlását. Legjobban Carlo Bayer.

1968. november 26-án a központi kormány Lagosban azzal rágalmazta a katolikus Egyházat és a Karitászt, hogy az ibókat támogatja Nigéria ellen, mert ezek jórészen katolikusok. Pénzt kapnak a fegyvervételhez, és zsoldosokat szállítanak az országba. Carlo Bayer mint a Caritas Internationalis főtitkára azonnal cáfolta ezen állításokat. Ám aliquid semper haeret, még évek múlva is foglalkozott a témával a német „Spiegel” magazin.

Egyházi részről a francia Jean Rodhain, a Caritas Internationalis elnöke és az olasz Giovanni Benelli a vatikáni államtitkárság helyettes államtitkára vállalták Carlo Bayer félreállítását. Döpfner bíboros ugyan Carlo Bayer mellé állt, és a Német Egyházmegyéek nevében folyósított adományokat elkülönítette a Caritas Internationalis kontóiról. Tervbe vette, hogy Carlo Bayer vezetésével Rómában „Katholisches Hilfswerk Rom” állít fel. E szervezet a kommunista uralom alatt szenvedő egyházakat támogatta volna. E tervet megghiúsította Carlo Bayer Rómából való kiutasítása. Így lett Bécs elkövetkezendő munkásságának székhelyévé. (Az egész Biafra-konfliktusról, Carlo Bayer életéről részletesen dokumentálva olvashatunk Christian Heidrich könyvében: Carlo Bayer, ein Römer aus Schlesien und Pionier der Caritas Internationalis – Arbeiten zur schlesischen Kirchengeschichte, Band 6, Jan Thorbecke Verlag Sigmaringen, 1992.)

Döpfner bíboros néhány hónapon át 1970-ben és 71-ben megpróbálta Carlo Bayer Rómában való maradását elérni. 1970. november 3-án írt Benellinek, és amellett érvelt, hogy Carlo Bayernek ne kelljen elhagynia Rómát, amit Benelli gyakorta szorgalmazott. Döpfner bíboros írja: Róma a legalkalmasabb hely, ahol Bayer a lengyel, a cseh, a román, a horvát, a szlovén, a bolgár püspökökkel és egyházi vezetőkkel találkozhat. Több akcióba az Ostpriesterhilfe is besegít, ennek székhelye pedig Róma. Sok ösztöndíjas kispap ügyét, akik a különböző országokból Rómában tanulnak, helyben lehet intézni és megoldani. Világosan kijelenti, hogy a „Katholisches Hilfswerk” anyagi háttere a német egyházak hatáskörébe tartozik. A Caritas Internationalis Bécsben lévő kirendeltségét átveszi a német egyház, és vezetésével továbbra is Paulai atyát bízta meg, aki különösen a magyarországi segélyekkel foglalkozik. Döpfner bíboros személyes fáradozása nem járt eredménnyel. 1971 közepén világos lett, hogy az államtitkárság áldása nélkül nem lehet dolgozni. Carlo Bayernek távoznia kellett Rómából.

Az új megoldás a következő lépésekkel körvonalazódott. 1970 októberében Alois Wagner segédpüspök írja: „Európa különböző országaiból anyagi segítségért hozzánk folyamodnak. Ezeket a kérelmeket az egyes egyházmegyéek püspökeihez továbbítják, akik vagy pozitívan vagy negatívan döntenek. Ez a szokás oda vezet, hogy egyesek többet avagy sokkal többet kapnak, míg mások semmit sem. A segítségre szükség van. Annak módját át kellene gondolni.” Ez nem vártott sokáig magára. 1970 novemberében megalakult a segélyszerv, melyet az Osztrák Püspökök „Europäischer Hilfsfonds der Österreichischen Bischofskonferenz” neveztek. Stefan László kismartoni püspök volt püspökkari referense, és kezdetben 5 millió Schilling állt rendelkezésre. Kb. 10 hónap múlva változás állt be, mégpedig Carlo Bayer római nehézségei miatt.

1971. aug. 30-án az Osztrák és Német Egyház képviselői Bécsben találkoztak, és a „keleti” országok felé irányuló segélyek koordinálásáról tárgyaltak. Német részről jelen volt Forster prelátus, a Német Püspöki Kar titkára, Teusch prelátus, kölni vicarius generalis és Carlo Bayer. Osztrák részről a bécsi Caritas direktora Dr. Leopold Ungar

prelátus és Dr. Alfred Kosteletzky kanonok az Osztrák Püspöki Kar titkára. Az ülés jegyzőkönyvében ezt olvashatjuk: „... az eddigi 'Katholisches Hilfswerk Büro Rom' és 'Katholisches Hilfswerk Büro Wien'-nek, valamint a most alapított 'Europäischer Hilfsfonds der Österreichischen Bischofskonferenz'-nek Bécsi székhellyel történő összevonása okosnak tűnik.” Mindjárt még ezen az ülésen megegyeztek a jelenlevők, hogy Carlo Bayer a segélyezést „Kelet”-Európa felé mind a két Püspökkari Konferencia nevében vezetni fogja. A három egybe integrált „Büro” „Europäischer Hilfsfonds” néven működik. A Német Püspöki Kar hivatalosan 1971. okt. 7-én hatalmazta fel Carlo Bayert az ügyek intézésével.

1971. szept. 24-én meghalt Paulai atya. Dokumentumokkal nem bizonyítható, de szíve szakadt meg, mikor azt a levelet olvasta, melyben azt közölték vele, hogy az Europäischer Hilfsfonds országok, és nem nemzetiségek szerint lesz felosztva. Ez azt jelentette, hogy ő sem az erdélyi, sem a felvidéki, sem a délvidéki magyarokért nem tehet annyit, mint eddig, mert ők Romániához, Szlovákiához és Jugoszláviához lesznek csatolva. Egyik munkatársa, aki a kórházban felkereste, az erről szóló levelet találta kezében. Belépte előtt Paulai atya meghalt. Ez nagy megdöbbenést keltett, hiszen betegsége természete nem indokolta a tragédiát. Isten jutalmazza meg munkásságáért!

Paulai atya halálával a bécsi részleg vezető nélkül maradt. Carlo Bayer kérte Mons. Dr. Ádám Györgyöt, hívjon össze magyar papokat, akik Paulai atya utódját kiválasztják. Mons. Ádám Carlo Bayernek írt levelében (1971. okt. 6.) közli, hogy a bizottság Valentiny Géza személyében egyezett meg. (A bizottság tagjai voltak: Mons. Dr. Gianone Egon, Dr. Demel Iván, Mácsadi István, Pater Szőke János SDB, Mons. Mester István, P. Muzslay István S.J, Mons. Dr. Ádám György). 1971. nov. 10-én közölte Carlo Bayer Valentinyvel, hogy okt. 26-án a Német Püspöki Kar és az Ostpriesterhilfe közös megbeszélésén Mons. Ádám javaslatát elfogadták, és a voralbergi püspöknek (Wechner) írt levelében kéri elbocsátását, egyelőre 6 hónapi próbaidőre, s végérvényesen – ha megfelel – 1972 júliusától. 1972. január 1-jén lépett szolgálatba Valentiny Géza, és munkatárs maradt egészen 1995-ig, az Europäischer Hilfsfonds feloszlataáig. Pater Tonko Bernhard halála után, 1992-től az Osztrák Püspöki Kar megbízásából helyettes vezetőjeként dolgozott.

Carlo Bayer Bécsbe költöztével, az Europäischer Hilfsfonds megalapításával nagyot lendült a „keleti” országokba irányuló egyházi támogatás. Egyrészt Carlo Bayer személyes kapcsolata, melyeket már római tartózkodása idején kiépített, másrészt a Német Püspöki Kar anyagi támogatása megemelésével lehetővé vált, hogy az Europäischer Hilfsfonds „nem csupán hídfő volt Bécsben, hanem híd” lett. Így hangzott el a Bajor Rádió egyik adásában 1974. dec. 23-án. König bíboros, aki 1956 óta Bécs érseke volt, Bécset tette meg a keleti és nyugati országok egyházi férfaiinak és a civil értelmiség találkozó helyévé. A bíboros szellemi irányítása biztos hátteret nyújtott az Europäischer Hilfsfonds munkásságához. Egy helyen a bíboros így fogalmazott: „A kommunizmus azt a nézetet hangsúlyozza, hogy közte és a vallás között nincs koegzisztencia. A keresztények viszont kénytelenek együtt élni a kommunizmussal, ha nézeteltérésekben is. Számukra ez nem elfogadható, nekik nem kellemes, de ez nem változtat a tényeken. Mi csak segíteni tudunk, hogy az ilyen helyzetben egyáltalán élni lehessen. A létért, a szellemi levegőért, a nyomás enyhítéséért keressük kapcsolatainkat.” Országról országra különböző volt a nyomás az Egyház életére, s így különböző volt az országokba irányuló támogatás is. Carlo Bayer ennek koordinálásához kiváló érzékkel és diplomáciai ügyességgel rendelkezett.

Korai halála 1977. január 16-án félbeszakította hídépítő szerepét, és a jövő reményét ködös kilátástalansággá változtatta. Frank Miklós, aki életét, munkásságát igen jól

ismerte, így írt megemlékezésében: „A Caritas-munka szakszerű felkészültség nélkül luxus, amit a mai időben nem engedhetünk meg. De éppen emiatt fenyegeti egy másik veszély: a bürokrácia, mely öli a lelket, és iratok tologatásával alacsonyítja a keresztény szeretetet. A két komponens – szaktudás, mentesítve a bürokratikus eljárásoktól – volt jellemző Carlo Bayer munkásságára és eredményességének kulcsa. De ugyanakkor ez a magyarázata veszteségeinek is.”

Carlo Bayer utódaként átmenetileg a kölni Herbert Michel prelátus lett megbízva. Ő íratott a kölni érsekkel – Höffner bíborossal – egy levelet König bíborosnak, melyben az Europäischer Hilfsfonds-nál sok más nemzetiségű alkalmazott ellen szót emelt, és kevesellte az osztrák alkalmazottak számát. Lényegében a magyar alkalmazottak ellen irányult a levél, ha nem is mondta ki világosan. König bíboros átadta a levelet Jachim helynöknek, aki tárgyalt róla Valentinyvel. Megállapodtak: jobb, ha nem is bolygatjuk a kérdést. Úgyis csak egy osztrák alkalmazott sugallatára íródott a két oladalis levél.

Két évig vezette az Europäischer Hilfsfonds-ot Mons. Gerhard Specht Paderbornból. Elgondolásai nem keltettek nagy örömet, hiszen az intézmény caritativ-szociális (orvosságok, ruhák, orvosi segédeszközök, betegkocsik, könyvek stb.) részlegét fel akarta számolni. Csak építésre és motorizáció segítségére akarta szűkíteni a tevékenységet.

1979 augusztusában Wilhelm Reitzer, az Eichstätt-i Egyházmegye gazdasági vezetője vette át az Europäischer Hilfsfonds vezetését. Nyolc éves működése ismét áldásossá tette az Europäischer Hilfsfonds létezését. Fáradhatatlanul utazott minden országba, ahová az Europäischer Hilfsfonds segítségét kérték. Alapelve volt, amit Carlo Bayer örökségeként kaptunk, hogy gyorsan és bürokrácia mentesen segítsünk. Igen sok tanunk van a különböző országokban, hogy ez lendületet, bizakodást, reményt, együttérző testvériséget élményét ajándékozta számos helyen.

1987. nov. 1-jén, miután Wilhelm Reitzer 70 évesen nyugdíjba ment, Mons. Hubert Wilschowitz vette át az Europäischer Hilfsfonds vezetését. Csehszlovákiából kitelepített német család sarja, a regensburgi Egyházmegye papja. Évekig Isztambulban és Athénban volt a németajkú katolikusok plébánosa. Nyolc éves működése végén megszűnt az Europäischer Hilfsfonds, és örökségét a Renovábis vette át.

Bécs ideális helye volt az Europäischer Hilfsfondsnak. A volt monarchia területén élők szívesen jöttek Bécsbe, de mások is. A 375 éve Bécsben működő magyar szeminárium, a Pázmáneum szimbolikusan fogadta magába ez intézmény irodáit. Ugyancsak az egyes országok papi képviselői, az egész intézmény vezetői gyökerükben mind Közép-Kelet Európából származtak. Itt megértésre, testvériségre és segítésre találtak valamennyien — félelem nélkül beszélhettek terveikről.

Huszonöt éven keresztül sok öröm, nehézség, néha a helyi adottságok miatt támadt keserűség kísérte az Europäischer Hilfsfonds munkásságát, ám jó hallani, hogy kár, hogy megszűnt. Az Europäischer Hilfsfonds a következő országokban segített: Albánia, Balti Államok, Bulgária, Csehország, Görögország, GUS Államok, a volt Jugoszlávia valamennyi országában, Lengyelország, Magyarország, Málta, Portugália, Románia, Szlovákia, Törökország. Összesen 143 római katolikus és 17 görög katolikus egyházmegye.

Miben segített? Szemináriumok, iskolák, képzés, templomépítés, templomfelújítás, plébániák, öregotthonok, személyi segítés, intenciók, beteggondozás, orvosság, ruha, könyvek, folyóiratok, autók, orgonák, fűtés berendezések stb. 25 év alatt kereken 700 millió német márka került felosztásra, ebből Magyarországnak közel 80 millió jutott.

Evangelikus szórvány-lelkésznek lenni nyugat-magyar gyülekezet szolgálatában

A RUGALMAS SZÓRVÁNYLELKÉSZ

Mozgássérült, gondolkozásában rugalmasságra képtelen lelkigondozó aligha alkalmas nyugati magyar gyülekezeti szolgálatra. Egy fajta nyelvtelhetség is elengedhetetlenül szükséges feladatköre betöltéséhez, hiszen nagy ritkán egy, de minimálisan két idegen nyelv tudása nemcsak középfokon természetes valamennyi nyugati magyar gyülekezeti lelkésznél.

1. A lelkész személye

A legtöbb nyugati magyar gyülekezet lelkésze egy személyben gyülekezete lelkésze, esperese, püspöke; de harangozója, orgonistája, templomszolgája és lelkési hivatalának altisztje is. Természetesen gépkocsi-vezetője is. Ez elengedhetetlenné teszi számára, hogy képes legyen munkatársakat gyűjteni maga köré, vagyis legyen jó szervező, aki ki tudja építeni az új típusú gyülekezetet. Ez csak munkatársi közösségben igazán életképes. Ebben a lelkész egy a többi munkatárs között, akinek a munkacsoportja egyéb tagjai mellett megvan a maga funkciója. Ő az igehirdető, esetleg egy az igehirdetők között; felszentelt lelkész, aki elvégzi az egyházi cselekményeket (kazuáliák), és vezeti a lelkési hivaltalt. A hivaltalt, de nem a gyülekezetet, vagy *horribile dictu* a „gyülekezetét” (?). A lelkész nem lehet gyülekezete elnöke, hanem természetesen egyenrangú férfi és női munkatársai közösségében, esetleg egy-egy ülésen elnöklő munkatárs. (Nem lenne érdektelen megkísérelni a különböző feladatok ideiglenes vállalását, s aztán pl. esztendőnként azokat cserélni. Ha nem akad vállalkozó az Egyháztanácsban valamilyen feladatra, megosztott „műszakkal” könnyebben betölthetők a mindenképpen kötelező feladatkörök.)

A nyugati magyar gyülekezetek területi kiterjedése (gyakran azonos egy országhatárral!) megköveteli lelkészétől, hogy író-olvasó szinten mozgó értelmiségi legyen. Legyen író, akinek kötelességei közé tartozik legalább is a levelek megválaszolása. Sokszor elfeledkezünk arról, hogy a megválaszolatlanul hagyott leveleknek csak kisebb száma intéződik el „magától”, de így is rossz százíz marad vissza; a megválaszolatlanul hagyott levelek nagy része – lelkész barátom kifejezését idézve – „elrákosodik”.

Az írásnál sokszor fontosabb az olvasás. Nem maradhatunk le nyugati magyar gyülekezetek szolgálatában sem a mai teológia egyházlátásától. Minden gyülekezetünk területén lakó magyar protestánst (személyt, vagy családot) a gyülekezet igehirdető és lelkigondozó szolgálata részének kell tekintenünk. Az eltérő egyházi alkotmányok és szokások miatt gyülekezeti tagjelöltet is mondhatnánk. Az istentiszteleteinket látogatókat és a magyar szolgálatokat megtagadókat egyaránt feladatkörünkbe kell vonnunk. Ez a nép-, illetve államegyház és a szabadegyház szerencsés ötvözőedésének egyik következménye lehet.

1.1. *Egyetlen magyarról sem mondhatunk le felelőtlenül.* Ha úgy tűnik, megoldhatatlan feladatokat jelent ez a gyülekezetnek, kölcsönös bátorítással, mások példáján okulva, talán rádöbbenhetünk arra, hogy a nyugati magyar diaszpórában – a szót most nem teológiai értelemben használom – nincsen az egyházakhoz hasonlítható még egy olyan szociológiai csoport, amelyben minden nemű – fajtájú és rangú stb. magyarnak, magyar származásúnak, vagy magyarokkal szimpatizáló, magyarul, vagy magyarul is beszélő, esetleg csak értő személynek helye lenne. Úgy látom, hogy a nyugati magyar gyülekezeteknek ezt a kulcshelyzetét ma már számos magyar nyelvterületünkön élő politikusunk felismerte, s ezért remélhető, hogy tőlük talán egyszer anyaegyházaink vezetői is tanulnak.

1.2. *„Másokért egyedül.”* A nyugati magyar gyülekezetek lelkésze számára sokszor elviselhetetlen teher az egyedüllét és a magány. nemcsak országhatár választja el olykor az azonos szolgálatban álló szolgatárstól, de hiányolja a közvetlen főnököt is. A teológiai akadémiákon pedig még teljesen ismeretlen a „külföldi” magyar gyülekezetek lelki gondozásával foglalkozó kurzus, sokszor azok tapasztalatairól még hallani sem akarnak a hittudomány művelői. Miközben számos magyarországi egyetemen irodalomtörténetből a nyugati magyar irodalomról, illetve a határon túli magyar irodalmi központok munkásságáról kollokválnak, vagy írnak szakdolgozatokat. Mindehhez járul még a nyugati magyar lelkészek lekigondozásának hiánya.

1.3. *Lelkiismeretfurdalások.* Előbb vagy utóbb minden nyugati magyar lelkésznek meg kell vele birkóznia. A magyar gyülekezeti szolgálatban álló nagyon hamar – elsősorban amikor valamelyest áttekintette munkáját – rádöbben arra, hogy ilyen méretű diaszpórában jó lelkiismerettel nem lehet felelősségteljes lelkési munkát végezni. Átsegíthet az éber lelkiismeret hangjának komolyanvételén alapuló krízisen, ha felismerve karizmáját olyan szolgálatot is végez, amire talán más nem gondolt. Fontos feladat hárul a magyar gyülekezeti lelkészre a területén élő nem magyar szolgálatban álló lelkészekkel kapcsolatban. Vonja be őket a munkába (vendégszolgálatok, egyháztanácstagság, sajátos irodalmi feladatok, kutatások, gyülekezettörténet összeállítása, újságszerkesztés stb.). Jelentkezik a lelkiismeretfurdalás a nem magyar gyülekezeti szolgálatban álló lelkészek sorában is. Gazdaságilag a jobb részt választotta évfolyamtársai közül, s ezért feladta az anyanyelvi igehirdetést. Az éber lelkiismeret eléggé meg nem becsülhető hangja rádöbbenhet sajátos magyar egyházi feladatokra (szabadidő felhasználása, akkor is, ha pl. az illetékes „magyar” kolléga nagyon régimódi, s nem enged labdába rúgni, doktori értekezések témáit ne a nekünk „kedves” szemináriumi dolgozatok témáit válasszuk l’art pour l’art, hanem magyar közegyházunk vagy népünk egésze számára hasznosítható közösségi feladatokat).

A lelkiismeretfurdalások kiváltotta krízisek elviselésének egy fajtája: a képviselhető megalkuvások tudatos vállalása. A lényeges momentum: a tudatosság (fél megoldás).

2. A lelkész hivatala

Szórvány munka rendszeresség nélkül elképzelhetetlen. Előfeltétele, hogy a terepről otthonába visszatérő lelkész feljegyzéseit azonnal vagy lehetőleg legkésőbb a kiszállását követő napon papírra vesse.

2.1. *Gyülekezeti név- és címjegyzék.* A nyugati magyar gyülekezetek tagjainak mobilitási készsége sokszor kétségbeejt a lelkészt. Az így állandóan változó címjegyzék minden újabb „mozgás”-át haladéktalanul be kell jegyezni, mert különben azonnal elveszítjük az áttekintést. Az elköltözött személy/család címét igyekezzünk minél

előbb beszerezni (postán, őrálló egyháztanácsstag, közeli ismerős vagy gyülekezeti tag, házkezelőség és házmester, bejelentőhivatal /a lakhely szerint illetékes helyi, befogadó egyházbéli gyülekezet olykor fenntartással fogadja érdeklődésünket). Alig várható ma el, hogy elköltözés előtt az új címét valaki is megadja a magyar lelkészi hivatalnak. Ezt csak gyülekezeteink nagyon bennfentes tagjai szokták megtenni, sokszor még azok sem, elvégre majdcsak rájön a lelkész. Elvégre mi dolga ...

2.1.1. Név-, illetve címjegyzék és *cura pastoralis*. A névjegyzékre valamilyen formában, ha az csak a lelkész rendelkezésére áll (!), orvosi beteglátogatások mintájára a lelkész cura pastoralis tapasztalatait rendszeresen rávezeti. A rendszeresség fél megoldás! Mivel hívei életének alakulásáról a távolságok miatt nem naponta – mint régen falusi gyülekezetekben! –, esetleg csak havonta, vagy negyedévenként értesül, igen lényeges, hogy családlátogatások előtt utánanézhessen feljegyzéseinek. Így a család ismerőssévé és ismerőjévé váltunk azonnal a találkozás pillanatában.

2.1.2. *Komputer szakemberek* feladata: A címjegyzékkel való törődés, annak módszere, a kartotékrendszer különböző formája nagyban megkönnyíti a lelkész munkáját. Modern menedzserek nagyban segítségére lehetnek a lelkésznek a gyülekezeti kartotékrendszer felfektetésénél. Tanácsukra a változtatástól, újraírástól ne féljünk. A jövőben talán komputercégek használt gépeikkel megajándékozhatnák gyülekezeteinket. Komputer szakemberek – egyháztanácsstagok! – gyülekezeti célcsoportok számára programokat tervezhetnek nyugati magyar gyülekezeteinknek (statisztikai értékelések: a gyülekezet átlag kora, bevándorlás ideje, korcsoportok (ifjúsági munka), képzettség, foglalkozási ágak, szociális struktúra stb.).

2.1.3. *Adatvédő törvények*. A lelkészi hivatali diszkréció mellett a legtöbb országban modern adatvédő törvények védik a komputerrel manipulálható állampolgárokat. A törvényes előírások a lelkészre, a gyülekezetre is vonatkoznak (lényeges tudni, hol és mennyiben nem vonatkoznak az egyházra). Bécsben egyházi értesítőnk kérés és előfizetés nélküli postázása, valamint családlátogatások miatt (háromszori kísérlet azonos családnál) „nem kívánatos propaganda, valamint magánlaksértés” címén egyszer perbe akartak fogni, ha nem szüntetem meg azonnal az ügyködésemet!

2.1.4. *Kereső szolgálat*. Több országban jól bevált a Nemzetközi Vöröskereszt kereső szolgálatának gyakorlata. Ha valaki helyben vagy külföldről általunk ismert személlyel, még ha az gyülekezetünk tagja is, beszélni avagy vele érintkezésbe lépni kíván, nem adhatjuk meg a keresőnek a keresett fél címét, hanem a keresettel közöljük a kereső nevét, címét; ő döntheti el – természetesen döntéséről való tájékoztatásunk nélkül is! –, hogy az illetővel kapcsolatba kíván-e lépni vagy sem.

2.2. *A lelkészi hivatal fogadóórái*. Jelentőségük a nyugati magyar gyülekezetekben csökkent, mert a legtöbb esetben már nem gyülekezeti tagjaink jönnek a lelkészhez, hanem az megy hozzájuk. Az egyházi cselekmények (kazuáliák) bejelentése a legtöbbször telefonon történik, anyakönyveztetése pedig a befogadó egyház szolgálati helye szerint az illetékes lelkészi hivatalban vagy a szolgálat helyének (templom, kápolna, gyülekezeti terem stb.) sekrestyéjében. A nagyobb világvárosokban esetleg még meglevő fogadóórák rugalmasan kezelendők, alkalmazkodni kell a gyülekezeti tagok többségének munkaidejéhez. Még ha sokszor terhéssé is válik betartásuk, lehetetlen, hogy más országban élő híveink, átutazó turisták stb. tisztában legyenek a „szomszédos” (ország) magyar gyülekezeteinek fogadóóráival.

2.2.1. *Telefonügyelet*. Ha a lelkészi hivatal fogadóóráit „bevezette” a lelkész nyugati magyar gyülekezetében, mindenképpen ajánlatos az alábbi megjegyzés közlése: ezen kívül megegyezés (telefon) alapján. Bécsben a telefonhívások idejéből olykor

már következtetni lehet a hívó félre. Este 21.00 óráig rendszerint ausztriai híveim jelentkeznek. 21.00-24.00 óra között főleg Magyarországról hívnak, 24.00-06.00 óra között, ha szól a telefon – kivéve évente 4-5 alkalommal, mikor éjszakai ügyeletes osztrák lelkész vagyok –, akkor zömében tengertúliak jelentkeznek „bocsánat, nincsen most nálatok éppen éjszaka?” jelszóval.

Szórványközpontokban szerencsés megoldásnak kínálkozik, ha híveink tudják, hová szokott legalább egy csésze kávé erejéig (esetleg szállásra is stb.) betérni a lelkész (hátrahagyható üzenetek). Vidéki kiszállások alkalmával a lelkész család „telefonügyelete” elkerülhetetlen feladat. Az üzenetek feljegyzése lehetőleg ne alkalmoszerű cédulákra, újságszélékre stb. történjen, hanem folyamatos szolgálati naplóba, telefonfeljegyzések számára előre elkészített nyomtatott, papírkereskedésekben fillérekért kapható jegyzettömbökbe. Nyugati magyar lelkészi hivatalt „titkos telefonszám”-mal nem tudok elképzelni, pedig sajnos akad. A lelkészi és gyülekezeti szolgálat beszűkülésének sajátos jele ez, amely tükre a lelkész egyházi szolgálatához való hozzáállásának.

2.3. *Családlátogatások.* A szószéki igehirdetéssel egyenértékű a családi közösségben elhangzó igehirdetés. Ennek különböző formái lehetnek. A családi istentiszteletek (úrvacsora osztással, esetleg keresztelő) vagy áhítatok mellett minden családlátogatás ilyen alkalom lehet, ha a társadalmi konvenciókon túllépve eljut a thurneyseni lelkigondozástanban megfogalmazódott „törés”-ig. A mindennapi élet kérdéseivel való foglalkozás után, vagy közben az események – a lelkigondozó bölcsessége és tapintata következtében – a kellő pillanatban Isten Igéjének megvilágításába kerülnek. A zökkenők sokszor elkerülhetetlenek.

Helyenként számolnunk kell a befogadó egyház ellentétes gyakorlatával. Ausztriában a katolikus és protestáns egyházakban ismeretlen a rendszeres családlátogatás. Ha megjelenik a lelkész ausztriai magyarok között, rendszerint egyházi adóbeszedésre gondolnak a hívek, vagyis a tapintatos lelkész az adóvégrehajtó előtt rendezni jött népegyháza kellemetlen, de számára kötelező és kínos kérdését. Hányszor mondták már nekem: „Ja, csak látogatni jött, akkor beengedem”. Valahányszor ilyenén szöveggel fogadnak, mindig vérteskéthelyi híveim jutnak eszembe, akik a kényszerkolhozósítás idején, 1955-ben, az agitátorok járta faluban a sorkosztos segédlelkészüket úgy engedték be outhonaikba, hogy gyermekeiknek meghagyták: „ha a tisztelendő úr az, őt engedd be a kapun”.

A befogadó ország egyházaival történő összehasonlításnál „jól szerepelünk” híveink között, ha rendszeressé tesszük a családlátogatásokat. Ugyanakkor súrlódások is adódhatnak („mi közöm az itteniekhez, miért fizessek nekik egyházi adót, amikor azok meg se látogatnak”). Híveink ilyenén állásfoglalását ne használjuk ki a magunk számára, amikor tudjuk, hogy a jövő egyháza nem a hívó és elváró, hanem az emberek után menő és közöttük élő egyház lesz.

Családlátogatások esetében nem favorizálhatjuk barátainkat, egyháztanácstagjainkat, a lelkésszel hamar tegező viszonyban lévő értelmiségieket, avagy a „kedves”, esetleg a „legkedvesebb” szórványunk tagjait. Ez esetben a családlátogatások egy csoport, klikk szolgálatába kerülnek, s a kis csoport részére bármennyire áldásosak, a gyülekezet egésze szempontjából „tűskék”. A tegezés felkínálása „mindenki” számára nem megoldás, nehézségek előidézője lehet, mertországunként, nyelvterületenként eltérőek a szokások (angol nyelvterületen általános!), Ausztriában a férfiak között még az egyháztanácscon belül sem sikerült egységesítenem, hiába erőltettem, csődöt vallottam.

2.4. *Kórház- beteg- vagy börtönlátogatás.* Sajátos helyet foglalnak el a nyugati magyar gyülekezetek életében. A szórványterület miatt azonban a lelkész kizárólag akkor szerez kórházban fekvő hívéről tudomást, ha annak családtagja, a szórványhely egyháztanács tagja vagy esetleg a kórházban dolgozó magyar orvos vagy ápoló értesíti a lelkészi hivatalt. Gyülekezeti tagjainak tudomására kell adni, hogy a lelkész legjobb igyekezete mellett sem szerezhet tudomást súlyosabb megbetegedésről, mondjuk 50, 100 vagy 200 km-es távolságban, ha ezt nem tudatják vele. Számtalan félreértést meg lehet előzni, ha a lelkész erre ismételten felhívja a gyülekezet tagjainak figyelmét. Nem élünk falusi vagy kisvárosi zárt közösségben, ahol mindenki mindenkit ismer, hanem nyelvi kisebbségben, ahol az anyanyelvi kötődés sokszor elválaszt a gyors híráramlástól. (A kórházlátogatások elmaradásának extrém esetei a tengerentúli magyar gyülekezetekben: ha a lelkész 2-3 nappal híve kórházba szállítása után nem látogatja azt meg, felgyógyulását követően azonnal kilép gyülekezetéből, s csatlakozik a szomszédos utcában lévő egyházközséghez.)

2.4.1. A börtönlátogatásoknál különösen is óvakodjunk a politizálástól. Az egyház emberképe lényegesen eltér a világetől!

2.5. *Menekült (tábori) lelkigondozás.* A nyugati magyar gyülekezetek sajátossága. Egyházpolitikai vagy pártpolitikai okokból, esetleg turistautak biztosítása miatt többek tartózkodnak tőle. Lelkészek között is megfigyelhető a jelenség. Az a gyülekezet, amelyik kizárja őket tagjai sorából, az a lelkész, amelyik megítél „egy másik” – mondjuk – évjáratot, gyülekezete egyház voltját veszélyezteti, igehirdetése szavahihetőségét aknázza alá egyháziak és világiak előtt. Ismerek olyan magyarországi politikusokat, hivatkozással lelkészi mivoltom szabadságára azt vallom, hogy személyesen ismerem őket, akik „hivataltból” természetesen elítélik az új disszidenseket (mindig a legujabbakat, amíg nincsen más-állampolgárságuk, amíg gazdaságilag nem erősödnek meg, s nem válhattak valutaszállító magánvállalattá, „hazánkfiaivá” stb.), de tudják, hogy a nyugati magyar gyülekezetekbe történő bekapcsolódásuk révén tarthatók meg leginkább a magyarságnak.

2.6. *Megosztott munkaidős magyar lelkészek.* Több gyülekezetben a magyar lelkész nem végezhet magyar szolgálatot főállásban. Legtöbbször félállást, több helyen „fizetés nélküli másodállás”-t ajánlanak a befogadó egyháziak. A munkahelyek megosztása lelkiismereti és időbeli konfliktusok forrása, az utóbbi esetben pedig a lelkész rendszerint csak ráérő, szabadidejében végezhet alkalmyszerűen, elsősorban istentiszteleti szolgálatot. Mindkét megoldást a jövő szolgálatában nagyon kérdésesnek tartom. A félállásos megoldásnál sok esetben a befogadó egyház illetékesei részéről meg is fogalmazódik az a részben részükről természetes, a magyar gyülekezet tagjai részére azonban, főleg kezdetben, sértő megállapítás: „amíg szükség van rá, addig megértjük természetesen igényeket – elvégre a reformált egyház tagjai vagyunk, ahol az anyanyelven történő igehirdetést mindig nagybetűvel írtuk! –, de vajon nem rejlik-e emögött az az érvelés, hogy remélhetőleg hamarosan integrálódtok, majd annak következtében – főleg a másodnemzedék – asszimilálódik. Arra is van példa, hogy nyugati magyar gyülekezet megalakulásakor befogadó országbeli egyházvezetők azonnal az asszimilálódás igényével álltak elő.

Anélkül, hogy a kérdést részletesebben boncolnám, csupán annyit jegyzek meg, hogy Magyarország története folyamán – s itt elsősorban a soknemzetiségű evangélikus egyházra gondolok! – nem tudok ilyen „félmegoldásokról” a tolna-baranyai, a bácskai népi német vagy a számtalan békési szlováklakta gyülekezeteinkben. A cip-szer vagy szlovák lelkészek közül természetesen igen sokan később magyar érzelmű-

ekké váltak, de azért nem szűntek meg szlovákul prédikálni. A népegyház területi elvére való hivatkozás azt hiszem azért sántít, mert elképzelhetetlennek tartom, hogy ilyesmit magyarországi németeink vagy szlovákjaink elfogadtak volna.

Azt hiszem, a Nyugat-Európában élő magyarok elég hamar nyugat-magyar érzelműekké váltak, de miért kelljen azért esetleg előbb-utóbb megszűnnie a magyar igehirdetésnek, amíg arra igény van.

A megosztott munkaidős magyar lelkészek szolgálatba állítását „fél”-megoldásnak tartom, ami viszont ennek ellenére nyugati magyar szórványgyülekezetek számára adott esetben képviselhető megalkuvás, egyetlen lehetőség lehet. A kérdés tárgyalásánál érdemes lenne áttekinteni a nyugati magyar gyülekezetek és egyházi intézmények megalakulásának történetét, s azt egybevetni pl. a külföldi (tengerentúli) német és svájci egyházak helyzetével, életével, teológiájával. Még azt is meg merem kockáztatni, hogy felvessem a kérdést: egyenrangúak-e valamennyi egyházban a különböző kisebbségi nyelvi csoportok, s nincsen-e valamilyen rejtett rangsorolás a nyugat- és a kelet-európai nyelven beszélők között – az egyházban is!

2.7. *A pénzkezelés.* A nyugati magyar gyülekezet lelkészére is áll: ne foglalkozzon a gyülekezet pénzével. Ugyanakkor pénztárosa lehetőleg ne legyen régi, népegyházi közösségben járatos „egykori” pénztáros, aki a múlt gyakorlatát kívánja mindenképpen követni költségvetésének elkészítésekor. Az arányok a mai egyházban megváltoztak. A szórványgyülekezetek költségvetése minden időben lényegesen eltért az anyagyülekezetekétől. A jövő egyházában a tételek átcsoportosítása még nagyobb méretű lesz. Aránytalanul nagyobb tételek a kapcsolatkeresés és -tartás miatt: telefon- és útszámla, kocsitartás, postaköltségek, papír. Valamennyi „kísértést” magában rejlő, bizalmatlanságot szítható tétel, ha azonban nincsen kölcsönös bizalom és jól működő lelkiismeret, akkor félreértések, megszólások vagy elbukások forrása ez. Ausztriában elég sokat száguldoztam az elmúlt évtizedekben. Grazba 1962-ben, Salzburgba pedig 1972-ben kezdtem el rendszeresen járni. Eleinte midkét „új” várost nagyon élveztem. 1983-ban már csak Salzburgot, karácsony másodnapján, a Salzach partján sétálva, amikor esett a hó és a város 20-30 templomában megszólaltak a harangok, s fél óra múlva kezdődött magyar istentiszteletem. Különben már észre sem veszem (sajnos) a várost ... (Egyik gyülekezetük elrettentő példája: az egyháztanács megkövetelte a lelkésztől, hogy az minden telefonhívásról névszerint naplót vezessen.)

2.8. *Szabadnap.* A lelkésznek is van, jó ha van. Ha van, ajánlatos azt két-három évenként ismételve közreadni a gyülekezet értesítőjében.

3. A lelkész felesége

A legtöbb nyugati magyar protestáns gyülekezet papnéja titkárnő, telefonügylő, kidobólegény, takarító- és (el)mosogatónő, vagyis „Mädchen für alles”. Ezenkívül feleség és pelenkamosó. Összefoglalva: a gyülekezeti munkában a lelkész elsőszámú munkatársa.

3.1. *Anyagiak.* Nem előnyös, ha a papné többet keres a férjénél, de azért ez még nem baj. Ismerek olyan dúsgazdag nyugati egyházat, amely éveken keresztül elfelejtette rendezni „magyar” lelkésze fizetését, valamint nyugdíját. A rendezett fizetés esetében is többet kereső papné a rendezetlenség éveiben teljes megértéssel biztosította férje munkáját, a helyi egyház ellenében is (a megoldatlan helyzet következtében munkabíráson valószínűleg feljelenthető lett volna a gazdag, magyarokat befogadó egyház).

3.2. *Nemzetiségi hovatartozása.* Nem előny, ha más anyanyelvű, de előnnyé válhat, ha hitéletéhez magyar nyelvtanulás járul. Jobb a férje szolgálati nyelvét törve beszélő hitbenjáró feleség, mint a lelkész hivatását anyanyelvi szinten meg nem értő, az egyházat csak bíráló, vagy a hitétlettől tartózkodó, esetleg csak magyar társadalmi életet élő „magyar” papné.

3.3. *A lelkészcsalád anyagi helyzete.* Lelkészcsaládokat Nyugatra érkezéskor sokszor megkísérti, hogy anyagi okokból gyorsan illeszkedjen be igénye a befogadó ország egyházába. Hasznos, ha magyar gyülekezeteink tagjai tudják, hogy a magyar lelkészi szolgálat dotálása alig egy-két országban éri el a nyugati egyházak lelkészi fizetésének összegét. Lelkeszek számára a már korábban említett 1957. évi bécsi nyilatkozat ama kitételét, hogy „jövőbeli szolgálatunkat idegen földön is ... felajánljuk a mi Urunknak, hogy az evangélium vigasztalását sokat szenvedett népünkhöz ma is elvihessük; ezért egyéni sorsunk jövő alakulását mindenben az evangélium ezen szolgálatának szükségleteihez irányítjuk” ebben az összefüggésben is idézhetjük. Amennyiben lelkészek, vagy lelkészcsaládok mindenáron összehasonlítani akarnak a befogadó ország lelkészi fizetésével, ne feledkezzenek meg anyaegyházaik jelen helyzetéről és az összehasonlításba ne csak a „jobbán szituáltat” vonják be, hanem az óhazában élő lelkészbarátot és annak családját (barátaikat!) is.

3.4. *Műveltség.* A papné jó, ha művelt, okos! De ne legyen mindentudó, mindent mindig jobban tudó, túl okos. Tudjon hallgatni. Jó pont a férjének, ha a papné csodálkozásából, őszintén megvallott tájékozatlanságából kitudódik, hogy férje nem még bizalmasan sem mondja el neki hivatali beszélgetéseit. A lelkészi hivatal falainak – amennyiben jó idők járnak – nincsenek fülei. Papné fülei sem.

A pontokat tovább folytathatnám. De szerintem ennyivel is betekintést adhattam a szórványlelkészi élet rejtelmeibe.

Kerkai Jenő

Kerkai Jenő jezsuita atyáról szóló megemlékezéseim csak a vele együtt eltöltött és azt követő időszakról szólnak. Úgy vélem: nem hiábavaló, ha az atya életútját – és a KALOT történetét – megpróbálom röviden összefoglalni.

1904. november 9-én született – a mai Csesztreg községhez tartozó – Kerkaújfalun. Édesapja, Czinder Jenő, molnár volt a Kerka-patak partján. (Czinder apai őse két évszázada vándorolt be Hollandiából.) Négyéves korától érettségiig – 1923-ig – Zalaegerszegen lakott anyai nagyszüleinél. Életét és szellemiségét a családon kívül ez a legkatolikusabb megye – Zala – és az ősi Göcsej-vidék határozta meg: nyolc dédszülője közül hat innen származott. Középiskolai tanulmányai befejeztével édesapja még nem egyezett bele abba, hogy a Jézus Társaságba – a jezsuita rendbe – lépjen, ezért papi tanulmányait szülei költségén Innsbruck jezsuita egyetemén kezdte meg. Miután szülei beleegyezését elnyerte, 1924-ben Érden megkezdte noviciusi éveit. Bölcséleti tanulmányait Szegeden végezte a Rend főiskoláján 1925-1928 között. Utána három évig a kalocsai internátusban volt nevelőtanár. Tanulmányait Innsbruckban folytatta a teológiával, itt szentelték pappá 1934-ben. Tanulmányai végeztével filozófiából és teológiából doktorált.

Magas tanulmányi eredménye következtében Szegeden az egyházmegye-közi szemináriumban a teológusok prefektusa és dogmatanár lett. Tudása magas szintű volt, előadásai azonban egyszerűek, de kiválóak. Tanítványai rajongtak érte, maga azonban állandóan tanult: tanulta a néprajzot, sorra vette a népi írókat. Élete folyamán mindenki természetesnek vette, hogy az egyházi tudományok mellett mindenben tájékozott. Tudásszomjára jellemző, hogy 1959 szeptemberi szabadulása után három hónap alatt végigtanulta a Herder 35000 címszót tartalmazó Kislexikonának 1952. évi kiadását. Pannonhalmi éveiben pedig feldolgozta Pastor: A PÁPASÁG TÖRTÉNETE c. óriási egyház-szociológiai munkáját.

Már fiatal korában megragadta XIII. Leo pápa „Rerum novarum” enciklikája, mely az első szociális pápai körlevél volt. Innsbrucki másodéves teológus korában jelent meg a „Quadragesimo anno”, a második szociális enciklika, ez csak fokozta a szociális kérdés iránti érdeklődését. Annál is inkább, mert P. Nell-Breuning szociálfilozófus, a frankfurti teológia jezsuita professzora, az enciklika főmunkatársa, időnként előadásokat tartott Innsbruckban. A „Quadragesimo anno” döntő fordulatot jelentett P. Kerkai életében. Teljes érdeklődését és tudását a hazai szociális kérdés felé fordította, és Varga László jezsuita atyával együtt Magyarországon elsőként keresték a szociális kérdés keresztény megoldását. P. Varga a városok proletariátusa felé fordult, P. Kerkai pedig az egész magyar paraszt-fiatalság felé.

Kerkai atya már eddig is érdeklődött a magyar parasztság problémái iránt, már eddig is látta, hogy a haza fő ereje a – még viszonylag érintetlen – parasztságban van. A falu népe alkotja az ország lakosságának több mint felét, a falu adja az értelmiség legértékesebb utánpótlását. Viszont éppen a paraszt a legkiszolgáltatottabb, másodrendű – hátrányos helyzetű – állampolgára a hazának. Nem valami paraszt-romantika vezette

Kerkait, éppen ezért meggyőződésévé vált, hogy a parasztságot mindenre meg kell tanítani az élet egész területén, öntudatra kell ébreszteni, hogy maga intézhesse sorsát. Meg kell tehát mindent tenni, hogy megmaradjon magyarnak és kereszténynek. Pedig P. Kerkai akkor még nem is ismerte mindazokat a vallási, kulturális és társadalmi értékeket, melyeket a parasztság hordoz, de lélekben máris úgy elkötelezte magát egy egész életre a parasztfiatalság mellett, hogy teljes őszinteséggel írhatta lelki végrendeletében: „Életem-halálom egyetlen szerelmének most is a magyar népet és a magyar hazát tekintem ...”

Kerkai atya optimizmusára jellemző, hogy az egész KALOT-ot két „ingyen-munkatárssal”: dr. Farkas Györggyel és Ugrin Józseffel – akik az 1946. évi felosztásig teljes erővel dolgoztak a KALOT-ért, és hűségesen kitartottak mellette – kezdte el 1935-ben a szegedi tanyavilágban. Istenen kívül, aki bőségesen árasztotta kegyelmét az „új vetésre”, Glattfelder Gyula csanádi püspök – pedig nehezen engedte el a szegedi szemináriumból – és a jezsuita Tartományfőnök sietett segítségére. Megkapták a jezsuiták szegedi nyaralóját népfőiskola céljára, s a még Innsbruckban született négyes jelszó: – Krisztusibb embert! Műveltebb falut! Életerős népet! Önérzetes magyart! – itt kezdett valóra válni a Szeged-környéki parasztleányok lelkében.

S a „jó mag” „jó földbe” hullott: a parasztfiatalság, akivel addig jószerivel alig törődtek, sereglett a KALOT zászlaja alá. Még 10 év sem telt el, s majd félmillió KALOT-legény, 20 népfőiskola volt a hazában; a Szentatya brévében méltatta a KALOT követésre méltó példáját; a Püspöki Kar elismerte a KALOT eredményeit, és papjait biztatta a KALOT támogatására; az állam vezetősége – elsősorban gróf Teleki Pál miniszterelnök – felismerte a KALOT jelentőségét és lehetőség szerint támogatta.

Közben 1938-39-ben harmadik szerzetesi próbaévet töltött P. Kerkai a budapesti manrézában, egyben a novíciusmester segítője és – távollétében – helyettese volt. Ekkor a KALOT országos központja már Budapestre költözött, s ott több, mint 25 fő munkatárs – köztük a helyettes: Nagy Tőhötöm jezsuita – dolgozott. Ezekhez járultak az egyházmegyei titkárok, kezdetben 10 főhívatású titkár és mellettük ugyancsak 10 egyházmegyei pap-összekötő, akik száma az ország megnagyobbodásával 15+15 főre emelkedett. Hozzájuk kell számítani a KALOT-népfőiskolák igazgatóit és népfőiskolánként 3-5 főfoglalkozású tanárt. (A KALOT vezetőinek és irányítóinak legmagasabb létszáma 195 fő volt.)

1941-ben hazánk belekényszerült a II. világháborúba, s a háború évről-évre mindinkább kiszélesedett. Fölmerült a kérdés: tegyenek-e lépéseket, hogy a KALOT vezetőségét a katonai szolgálat alól felmentsék.

A központi, egyházmegyei és népfőiskolai vezetőség – P. Kerkai javaslatára – („Ha már KALOT-tagjainkat egymás után hívják be katonának, mi sem lehetünk kényelmes szemlélői az országot sújtó vészhelyzetnek és az életveszélynek! ...”) – egységesen úgy döntött, hogy nem kívánják felmenteni magukat a katonai szolgálat alól, ha behívót kapnak. A „sors furcsa fitoraként éppen P. Kerkait hívták be elsőként, tábori lelkésznek. (Rajta kívül – az utolsó szörnyű időkig – alig néhány munkatársat, s a titkárok közül – tudomásom szerint – összesen egy lett a háború halálos áldozata.) – Mintha csak későbbi életére akarta volna előkészíteni a Gondviselés ezzel a katonai szolgálattal: a csonkoltak katonai kórházában kapott beosztást a Margit-szigetre. Mindig megrendült lélekkel beszélt a kar- vagy láb nélküli fiatal és idősebb katonákról, parasztokról és munkásokról, akik között nem egy volt, akinek mindkét karját vagy mindkét lábát elrabolta a szörnyű háború. És akiken senki sem tudott segíteni. Akiknek a lelkéhez olyan nehéz – sokszor szinte lehetetlen – volt hozzáférni. „Amikor rájöttem –

mondta egyszer súlyos betegségében – hogy testemben ki kell egészítenem szenvedéseiket (Szt. Pál mondja: „Testemben ki kell egészítenem Krisztus szenvedéseit ...” Kol. 1. 24), akkor tudtam csak igazán szeretettel közeledni szenvedő magyar testvéreimhez. S akkor sejtettem meg, hogy talán ők képviselik legjobban jövőnk sorsunkat. A KALOT-ét is, az enyémet is ...” – A teljesen és végleg rokkantak szolgálatában nem volt munkaidő. (Hogy hányat mentett meg az öngyilkosságtól, csak a Jó Isten tudja!) Ilyen körülmények között a KALOT ügyeinek intézésére mindig kevesebb ideje maradt. Pedig a KALOT-ot két oldalról is nagy veszély fenyegette. Egyik a „VOLKSBUHD” rohamos terjedése és agresszív fellépése volt. Ennek ellensúlyozására megindította a KALOT nemzetiségi tagozatát, mely időlegesen gátat vetett a Volksbund terjedésének főleg a papok és az egyházi iskolák tanítói segítségével. Bár a német tagozat nem tudta véglegesen megoldani a problémát, de enyhítette. Pedig a németek erőteljesen támogatták a Volksbundot, és időnként a német követség iparkodott nyomást gyakorolni a Kultuszminisztériumon keresztül a KALOT-ra. Ezt a próbálkozást azonban a Püspöki Kar és a megyék vezetősége visszautasította. Nagyobb és súlyosabb problémát jelentett a LEVENTE-egyesület privilegizált volta, mely a KALOT-ot létében fenyegette. A LEVENTE ugyanis – a német Hitler-Jugend mintájára és nyilas hatására – minden ifjúsági keretet be akart kebelezni (mint ahogy a Magyar Cserkészszövetséget sikerült is). Ez utóbbi problémát – hosszas és kemény küzdelem árán – sikerült olyan formában megoldani, hogy a KALOT csatlakozott ugyan a LEVENTÉ-hez, de önállósága, országos és egyházi vezetősége, valamint népfőiskolái érintetlenül megmaradtak. A LEVENTE viszont – a csatlakozás fejében – átvette a KALOT teljes programját. Tehát a KALOT-központ továbbra is működtette különböző osztályait, a LEVENTE pedig foglalkozásait, összes rendezvényeit az egész országban a KALOT által rendelkezésre bocsátott anyagból, műsorokból volt köteles megtartani.

Mikor a csonkoltak hadikórházát Nyugatra telepítették, P. Kerkai levette a katonacsákót és az aranyrojtos cingulumot, illegalitásba vonult, és – akkori legbensőbb civil munkatársával – Meggyesi Sándorral átszökött a frontvonalon, Dunaföldvárnál átkelt a Dunán, és Debrecenbe ment, hogy az Ideiglenes Nemzetközi Kormányánál kieszközölje a KALOT működésének engedélyezését. Ez dr. Bánáss László debreceni prépost-plébános, a későbbi veszprémi püspök segítségével sikerült is.

A KALOT mozgalomban szinte mindent újra kellett kezdeni 1944 telén, 1945 koratavaszán: végigjárni az ország falvait, és összeszedni a maradék KALOT-legényeket, pótolni a meghalt és fogságban levő titkárokat, a teljesen szétbombázott KALOT-központ helyett újat szerezni és megszervezni, a népfőiskolákat visszaszerezni és eredeti feladatuknak megfelelő állapotba hozni, és mindenütt feloldani a kétségbeesést, elosztani a depressziót, új távlatokat nyitni az eltiport magyar nép és a legázolt magyar falu előtt. S közben pénzt, pénzt, pénzt szerezni: koldulni a koldusoktól. A legnagyobb segítséget XII. Pius pápa jelentette, aki 1948 közepéig két alkalommal küldött jelentős támogatást: egyszer 1946-ban Nagy Tőhötöm jezsuita atyával, másodszor pedig magával P. Kerkaival 1943-as római útja alkalmával.

1946 tavaszán tragikus változás állt be a KALOT életében: a kommunista belügyminiszter – valótlán és hazug vádak alapján – feloszlatta a KALOT-ot és vele szinte valamennyi egyházi egyesületet. Az ügy előzményét P. Kerkai 1949 Év eleji letartóztatása során az Andrássy út 60-ban tudta meg Décsi ÁVH-s alezredestől. A Király utcában (később Majakovszkij utca) két szovjet katonatiszt – valószínűleg ittas állapotban – összeveszett, s a nézeteltérés odáig fajult, hogy fegyvert rántottak és az egyik agyonlőtte a másikat. Ezt a tényt az ÁVH úgy közölte, hogy „egy KALOT-egyenruhát

viselő egyén az utca egyik padlásáról lelőtte a szovjet tisztet s utána öngyilkosságot követett el". P. Kerkai felvilágosította Décsit, hogy a KALOT-nak soha nem volt egyenruhája, az illető fiatalember pedig csak 1944 előtt volt KALOT-tag, 1945-ben a Szociáldemokrata Pártba lépett. „Ha már valamit be akartak tiltani, miért nem a Szociáldemokrata Pártot tiltották be?” – Décsi cinikusan válaszolta, hogy mindezt ők nagyon jól tudták, de nekik a KALOT és a katolikus egyesületek betiltása volt a cél, és – ugye – „a cél szentesíti az eszközt!”

Mindenesetre a KALOT végérvényesen megszűnt, és bár a Püspöki Kar erélyes tiltakozására engedélyezték a Katolikus Parasztfjúsági Szövetség – KPSZ – előkészítési bizottságának működését, P. Kerkai nem bízott a Szövetség létrejöttében. Valóban, az alapszabály-tervezetet három ízben is visszadobta a kommunista Belügyminisztérium. Az atya azonban nem veszített Istenbe vetett bizalmából. S a prófétaelküldetű apostol megkapta bizalma jutalmát: 15 évvel a II. Vatikáni Zsinat kezdete előtt villant fel lelkében az új hivatás, mely 10 éves KALOT-munkára épült: a magyar falu újra evangelizálása. Új igehirdetés azokkal a módszerekkel, melyeket a KALOT-nál kísérletezett ki.

– Szociális Központ a szellemi MŰHELY, ahol az új gondolatok megszületnek, formát kapnak, és ezek a formák a gyakorlati kipróbáláshoz elkészülnek.

– Falu-nemzedék, a parasztfiatalok lelkigyakorlatos-házai, ahol a legények 5 napos zárt lelkigyakorlatot végeznek, így vétezik fel magukat az ateista kommunizmus lelki-terrorja ellen.

– Somogyi-kísérlet, vagyis a falu újra-evangelizálásának kísérleti megvalósítása, melynek keretében egyházközségi lelkinapokon készülnek a lelki megújulásra, majd adventi és nagybőjti lelkigyakorlatokat tartanak, az asszonyok és fiatalok pedig zárt lelkigyakorlatot, végül félévkenként megújuló rekollekciós-napokon erősítik magukat a megismert jóban.

Közben – a Szentszék kívánságára – az egyházpolitikai kérdések megoldásának elősegítésében is munkálkodott. Ennek érdekében – Bánáss püspök és Czapik érsek útját előkészítendő – 1948-ban két ízben járt illegálisan Rómában, ahonnan mindkét esetben irányvonalának rendi és szentszéki jóváhagyásával tért vissza. Mert – s ezt nyomatékkal kell hangsúlyoznom – Kerkai Jenő az egyenlőség alapján álló „modus vivendi”-re törekedett az Egyház és az Állam között; olyan megállapodásra, mely keresztény toleranciával, de megalkuvás nélkül rendezi a függőben lévő kérdéseket. Kerkai atya nem egyszer kijelentette, hogy a „30 éves új török-hódoltság” következik, s ezt olyannyira komolyan vette, hogy kivívta a „három hónapokban számolók” neheztelését. De távlatokban gondolkodott, és tudta, hogy „aki időt nyer, életet nyer”. Az újraevangelizálás munkájának – bármennyire is beváltak a kísérletek – az egész országra való kiterjesztése még éveket igényelt, ezeket az éveket akarta megnyerni a „modus vivendi”-vel. Tisztában volt a kommunizmus merev egyházellenességével, tudta, hogy ha történik is megállapodás, azt a kommunista államhatalom hamarosan felrúgja. De remélte, hogy a Szociális Központ, a Falu-manrészák és a falvak újraevangelizálása komoly alapot jelentenek a kommunista ateizmus elleni védekezésben. A munkák országos kibontakozásához szükséges néhány év azonban már nem adatott meg, 1949 februárjában letartóztatták utolsó munkatársával együtt.

Két dologról szeretnék még beszámolni P. Kerkai életéből: 1956 végéről és 1968 nyárutójáról.

1956 október végén betegen szabadult a börtönből, és több hetes kivizsgáláson esett át. Bal szemén a látóhártya levált, így félszemére megvakult. Első szívinfarktusa miatt a Haynal-klinikai kivizsgálást követően szíverősítő injekciókúrán esett át. Állan-

dóan idegnyugtató és altató szedésére szorult, de így is naponta – több részletben csak 4-5 órát tudott aludni. De így – beteg testtel is – szelleme sértetlen maradt, állandóan figyelte az eseményeket, optimizmusa újra fellángolt. „Lehet, hogy Isten megkönyörült rajtunk, és megrövidíti megpróbáltatásaink idejét? És a szovjet kegyetlen legázolás ellenére, a hazaiak véres bosszúállása ellenére mégis csak lesz kibontakozás?”

Két dolog töltötte el bizalommal. Egyik a munkástanácsok határozott állásfoglalása a Kádár-rendszer ellen. Ennek ismeretében két rendtársa is segítségére volt: F. Takáts Sándor, aki akkor a MOM-ban volt marós, az ottani munkástanács küldötte a vasas-szakszervezetben s egy ideig a vasas-szakszervezet titkára, és P. Rózsa Elemér, aki a MÁVAG munkástanácsának küldötte volt ugyancsak a vasas-szakszervezetben. (Meg is kapták a maguk büntetését: P. Takáts 1957-ben 3, majd 1965-ben 4 és fél; P. Rózsa pedig 1965-ben 8 évet.) Ezek a jezsuiták hetenként beszámoltak P. Kerkainak, aki tanácsaival látta el őket. Rajtuk kívül a budapesti munkástanács egyes tagjai is felkeresték.

Reményeink másik forrása az ENSZ volt. Börtönbeli és internált társam, dr. Kozmovszky Tibor ügyvéd, Cambridge-ben egyetemista társa, 56-ban pedig gépkocsivezetője volt az indiai KRISHNA MENON-nak, akit az ENSZ bízott meg a magyar helyzet megfigyelésével, az arról való beszámolóval. Dr. Kozmovszky több ízben elvitte Krishna Menon nagykövetet P. Kerkaihoz, az atya – ismeretei szerint – részletesen tájékoztatta az ENSZ-diplomatát helyzetünkről, 56. előzményeiről, a munkástanácsok és szabad-szakszervezetek működéséről, a tudomására jutott atrocitásokról stb. A diplomata tájékoztatta P. Kerkait a tudomására jutott dolgokról, véleményéről a közeljövőt illetően, az ENSZ várható állásfoglalásáról stb. (Még egy diplomáciai kapcsolata volt P. Kerkainak ebben az időben: az olasz nagykövettel is – bár lazább – kapcsolatba került unokaöccse révén, aki az olasz diplomácia vezetőjének sofőrje volt.) – Valóban, az ENSZ elmarasztalta a Szovjetuniót, kötelezte hazánk elhagyására, és az 56-os magyar eseményeket napirendjén tartotta egészen az 1963-as részleges amnesztiáig.

1968 nyárutó súlyos megpróbáltatás volt P. Kerkai számára. A PRÁGAI TAVASZ újabb lelkesedéssel és optimizmussal töltötte el. Különösen az imponált neki, hogy a csehek nem fegyverrel akarták kivívni a szabadságukat. Remélte, hogy lassú, de erőteljes folyamat indul meg, s ennek következményei nem maradnak el a többi „csatlós” országban sem. Az újabb erőszakos beavatkozás mélyen letörte, annál is inkább, mert Magyarországot is belerángatták az agresszióba. Úgy vélte, hogy amit a világ előtt 1956 eredményezett számunkra, azt 1968 mind lerombolta. Ennek a lelkiállapotnak volt következménye az 1968 szeptemberi eszméletvesztés, melyet aztán – félévre rá – követte a végleges egészségi összeomlás.

Úgy vélem, mindezekkel ki kellett egészítenem Kerkai Jenő jezsuita atyáról szóló megemlékezésemet. Csak így válik teljessé az az életút, melyet hazánk – bátran ki-mondhatjuk – legnagyobb szociális apostola életének 66 éve alatt megtett, Isten nagyobb dicsőségére és szeretett magyar népe javára.

Emlék

1956 novemberében döntés előtt álltam. Édesanyám, ismerősök egyre hozták a rossz híreket. Az oroszok tűzzel-vassal „rendet” csináltak Budapesten. Egyik nap a városból gyalog Kispestre hazajövet látom, hogy az Üllői úton a kaszárnyával szemben, a ligeti oldalon áll egy magyar tiszt két géppisztolyos orosz katonával, s minden, a városból kijövő férfit megmotoznak, igazoltatnak. A szegény orosz sűrűmók láthatóan unták a dolgot, hiszen egész nap dolgoztak eredmény nélkül s hiába keresték az imperialista ügynököket. Még egyet sem fogtak el! Micsoda blamázs. Kérdezte tőlem a tiszt, van-e fegyverem. Válaszom rövid, ha lenne, itt lennék? Elhúzta a száját, továbbengedett. Ez az eset valahogy elgondolkoztatott. Közismert tény volt az, hogy 1945-ben, mikor az oroszok hetekig ostromolták Budát, Sztálin megkérdezte tábornokait, miért tart oly sokáig a város bevétele. A hősök a kétszázezer védőre hivatkoztak, holott a valóságban csak húszezer magyar s német védte Budát. A város bevétele után hiányzott kétszázezer hadifogoly. Nosza „kicsi robot” meghívással elhurcoltak több, mint százezer civilt keletre, s csak maroknyi pár ezer jött vissza évek múlva. A többi sírját orosz hó borítja. Az ilyen tapasztalat után érthető volt, hogy elgondolkoztam a jövővel kapcsolatban. Otthon édesanyám jött hozzám azzal a gondolattal, menjek ki nyugatra, míg a határ nyitva van. Féltett engem. Félelme jogos volt, mert később valamennyi fogolytársamat, akik Oroszországból velem jöttek haza, évekig rendőri felügyelet alatt tartották. Kitől kérjek tanácsot? P. Vág József S.J, akivel együtt voltam kint, s barátom, lelki atyám volt, nálunk, szüleimnél lakott. Kérdésemre csak ennyit válaszolt: „Itt minden hosszútá ideig reménytelen marad. Te itt semmit nem tehetsz. Ha kimész, talán többet tudsz segíteni rajtunk. Menj, rosszabb, mint az orosz börtön nem lehet!” Este imámban a Mindenhatót kértem, ha Ő is úgy gondolja, hogy menjek, küldjön konkrét ajánlatot, rövid időn belül. Másnap jött Elemér, s hozta a hírt, Imre és Bandi mennek ki, megyek-e velük. Így a kérdés „per definitonem” el volt döntve. Egy nap kellett még, hogy a hamis igazolványt beszerezzem, s másnap már ott aludtam leendő útítársaimmal az „összeesküvő fészekben”. Vacsoránál még viccelődtünk Imrével, hogy mi lesz, ha úsznunk kell a határfolyón. Imre kicsit komolyabb lett, hiszen nem régen borult fel egy evezős csónakkal a Dunán, s komoly problémái voltak a kievickéléssel. Nem tudott úszni!

A soproni vonatra szálló három fiatalember láttán, kik egy tervező vállalat megbízásából Sopronba utaztak adott műszaki feladatok elvégzésére, ki gondolt volna arra, hogy ezek „szidolozni” akarnak. (A disszidálás szóból levezetett új fogalom.) Bandi a peronon véletlenül találkozott egy, a vállalatánál dolgozó öreg úrral, aki a hátán lévő zsákban egy fejszét hordott. Bandi kérdésére, hová megy, azt a választ kapta, megy fát vágni a kertjébe. (Bécsben találkoztunk az öreggel, de fejsze nélkül. Kérdésünkre, hogy hol vágta a fát, hát, úgy mondja, útközben meggondolta a dolgot.) A vonat tömött, este volt már, mire Sopronba érkeztünk. Az utcák néptelenek, hiszen kimeneteli tilalom volt. Egy karszalagos magyar rendőr mondta, hogy a városban már orosz katonai járőrök járnak, a határnál már orosz páncélosok várják az imperialista támadókat. Nekünk megmutatta ugyan, merre kellett mennünk, ahova már be voltunk jelentve. Már vártak türelmetlenül. Másnap aztán a háziasszony útba indított. Egy tsz-kocsis járt naponta többször a tsz egyik határ melletti kazlához, s ő majd kivisz a határig. A kora

reggeli misén aztán igen-igen mélységes imában kértük az őrangyalainkat egy külön „műszak” elvégzésére. A megadott helyen s időben vártuk a kocsit. Egy trágyás kocsi, oldalai deszkával beborítva, hogy messziről ne lássák ki vagy mi van a kocsiiban. Szerencsére a deszkákat megfordította a kocsis, s mi ketten Bandival nem trágyás deszkán kuporodtunk a kocsiiban. Imre a bakon, a kocsis mellett talált helyet. A kocsis hangoosan mondta, mi a helyzet, hogy mi, kuporgók ne leskelődjünk. Ő mondta, hol vagyunk. A határon lebontották akkor a drótsövényt, de a drótokat bedobták a határárokba. A határt az osztrákok piros-fehér-piros zászlókkal jelezték úgy százméteres távolságban. Rövid parancs, most ugorjanak! Először Imre a bakról, majd mi, kuporgók. Alig ötven métert kellett csak futnunk, ott a határárok. Simán ugrottunk. Imre az ugrás közben fennakadt a szögesdrótban, kabátja elszakadt. Bandi és én karolás nélkül értünk a „szabad földre”. Néztem az órát, 9 óra 10 percet mutatott, s ezt 1956. november 29-én. Egymást átölelve gratuláltunk egymásnak. A közelben egy falu, toronyiránt mentünk odafele. A határőrségen jelentkezünk, mire a tag a telefonba csak ennyit mondott: „megint jött három ember”. Ajánlotta, menjünk a szomszéd terembe, ahol egy tucat ember várakozik már, délután jön egy busz, s elvisz a gyűjtőtáborba.

Mi elmentünk a plébánoshoz, bemutatkozás után elkértük a templomkulcsot, hogy végre elénekelhessük hálaadó imánkat. Az üres templomban a „te deum” szavai hangzottak, de inkább a hangerősség után ítélve harsogtak, mert olyan telitorokból, olyan szívből jövően énekeltünk, hogy egy énekkarnak is becsületére vált volna. A kulcsot visszaadva a plébános meghívott egy pótreggelire, s schillinget adva felvilágosított, mikor megy a vonat Bécsbe, s hova kell mennünk. Bécsben első dolgunk volt, hogy térképet vettünk, s aztán már mint nagyvároshoz szokott emberek, megtaláltuk a jezsuitákat. Nyílt az ajtó, pár szó németül, s a két magyar teológus „hazaérkezett”. A következő napokban együtt barangoltunk Bécsben, s egy alkalommal elért bennünket a nyugati materializmus határtalan fogyasztási kényszere, amit manapság Konsum-Rauschnak neveznek. A plébános ajándékának maradékából három darab, azaz fejenként egy banánt vettünk, mert többre nem tellett, s az utcán a szó szoros értelmében véve „felfaltuk” a gyümölcsöt, s ezzel egy esedékes születésnapot ünnepeltünk. A következő napokban aztán elintéződött minden. Elszakadtunk egymástól, s csak Eleméren keresztül tudtuk meg, ki hol van. Az évek során többször találkoztunk egymással.

Három évvel később: 1959. július 26-án reggel 8 órakor kezdődött a nagymise az innsbrucki „Universitätskirche”-ben, melyen Imrét és még huszonnyolc társát pappá szentelték. Hiába lapult a zsebemben a helyjegy, háromperces késésemet hosszú órákon át való állással kellett levezekelnem, mert ülőhelyet már nem kaptam. A mise résztvevői csupa rokonból, ismerősből tevődtek össze. Fekete csipkekendős spanyol és olasz hölgyek, kirívó öltözetű amerikaiak tarkították a résztvevők seregét. Amint múltak a percek, az egyházi szertartás lépései fokról fokra mutatták külsőleg is azt az átalakulást, mely a leendő huszonnyolc pap lelkén végbement. Én némán álltam egy oszlop mellett, s imádkoztam a jó Istenhez. Megköszöntem neki, hogy az egykori trágyásszekér két utasát immár célhoz vezette, s kértem Őt, ne feledkezzen meg a harmadikról sem. A huszonnyolc pap kórusban mondott imája s az énekkar fenséges zenei hatást nyújtottak ahhoz a belső élményhez, melyet ez az alkalom nyújtott. Hiába, ezt megérteni csak az tudja, aki már részt vett ilyen liturgián. Engem azért ragadott meg ez az élmény, mert nem közömbös szemlélőként álltam ott, hanem majdnem rokonként. Hiszen Imréhez sok minden kapcsol, testvérem lehetne.

A transzcendens szemlélődésből a mellettem elájuló idősebb olasz bácsi zavart fel. Két markos legénnyel segítettem kivinni az ájultat a templomból a mellékajton keresztül, mely egyúttal a szemináriumba való bejáró is volt. Ez nagyon jól jött nekem, mert a szentáldozás után emellett az ajtó mellett helyezkedtem el, s nem kellett a tö-

meget követve, egy egész háztömböt megkerülve a szemináriumba menni. A bennfentesekkel mentem be a szemináriumi kertbe, hogy az újdonsült „Főtisztelendő Urat” láthassam. Nemsokára megjött Imre is, s ekkor derült csak ki, hogy a mellettem álldogáló civilek s reverendás urak is magyarok, s szintén Imrét várták. A helyi kolónia elitje és a rendtársak voltak, kik Imrét a nagy ünnepe alkalmából köszönteni akarták. Hamar átestünk a bemutatkozási formalitásokon, s már viccre is akadt kedvünk. Az egyik reverendás „tag”, egy régi pesti ismerős arra beszélt rá engem, hogy orosz nyelven „tartóztassam le” a társaság keleti rítushoz tartozó tagját. Ez meg is történt, s a német s magyar beszédből kutyaugatásként csendült ki a mi orosz szövegelésünk. Fényképezkedés volt a program, mint minden nagyobb eseménynél, hiszen itt hála Istennek nem kell házkutatástól tartani, s a fényképek nem bizonyítékok.

Az újonnan szenteltek meghívhatták közeli rokonaikat egy közös reggelire a rendház hatalmas éttermébe. Itt történt meg a „csodálatos metamorfózis”, mert hirtelen hortobágyi születésemet meg nem tagadva, egyik pillanatról a másikra székely lettem, s az András család tagjai közé emelkedtem. Erre azért volt szükség, mert csak így mehettem be a „meghívottak” közé. (Furcsa is lett volna, hogy egy nagyvárosi ne tudjon túljárni mások eszén.)

A magyar kolónia egy külön asztalhoz telepedett le. Csupa ismerős között ültem, kit hírből, hallásból vagy látásból ismertem. A vándorélet négy országból hozott össze bennünket, hogy utána hat országba s a tengeren túlra szórjon szét bennünket a következő napokban. Sz. Jancsi játszotta a házigazdát, ő is szolgált fel. Nem mondom, tejjel-mézzel folyó teríték volt. Nekem ugyan feltűnt, hogy Janó egy „Apfelsaft” címkéjű üvegből tölt poharába valami sárga nedűt, míg nekünk bort önt poharainkba. Nagylelkűsége aztán bánthatta, mert egyikünket-másikunkat megkínált az „Apfelsaft”-ból is. Az illetők, kik ebben a kegyben részesültek, kicsit kétkedve emelték szájukhoz a poharat, de az első korty után csillogó szemmel áradoztak az „Apfelsaft”-ról. Utána mindenki csak a Janó üvegéből kért inni. Rám is erőszakolt egy félpohárral. Bizony vonakodtam, mert nem nagyon rajongok a vackorból préselt lé után, de engem is meglepetés ért. Hát hogyan is ne, hiszen az „Apfelsaft” címkéjű üvegben magyar tokaji bor volt. Jót nevettünk a végén, hogy mindenkin meglátszik a pártiskola, mert a turpisság életelemünk lett.

Időközben a növendékek kórusa szép énekekkel köszöntötte az újonnan szentelteket. Üdvözlőbeszédet spanyol, olasz s német nyelven. A reggeli után a szentelő püspök atya mindegyik felszentelttel kezet fogott, s gratulált neki. Mikor Imrére került a sor, a csíki havasok derék legénye jó magyarosan kezet rázott a püspök atyával. „Lejattoltál a püspök atyával” kérdezték a „munkáskáderként” kezeltek csendesén az asztalnál. Hiszen Imre mester megfélemedezett az úgynevezett gyűrűcsókról, ami ilyen magas tiszttségnek kijár. Szerencsére a püspök nem vett észre semmit, s mi meg még sokáig nevettünk az eseten.

Másnap, július 27-én reggel tartotta Imre első önálló miséjét az egyetemi templom egyik kis barokk mellék-kápolnájában. A helybeli magyarok s a kollégák voltak a mise résztvevői. A csendes templomban Imre szavai, mozdulatai sok-sok emléket idéztek fel bennem. Ugyanaz az átszellemült arc, fekete szem, mint Jóskáé. Ugyanazok a szavak hangzottak el, mint a börtön cellájában a pokróc alatt vagy a láger priccsen az éjszakában. Mindig s mindenütt eljött Ő hozzánk, ha szolgálja hívta Őt. Akár a drótsövény mögött, akár az íróasztalomon, Ő engedelmeskedett a hívó szónak. Placid, Jóska s Elemér után most Imre állt az oltár előtt, s mondta immár egyedül a nagy misztérium szavait. A sápadt építésztechnikus eljutott élete céljához, s én boldog voltam, hogy akkor én is vele lehettem.

Múltak az esztendő, s egyszer a hetvenes években megint találkozhattam Imrével. Ezúttal azonban mint vendéglátó szerepelhettem. Mi, azaz nejem s négy gyermekem

egy nagyváros melletti faluban laktunk már saját kezemmel épített házamban. Imre eljött, hogy honfoglalásomat megáldja, mondván, magyar jezsuita küldött, magyar jezsuita áldja meg munkám eredményét. Az ebédlőben, nővére által készített írásos, magyar mintás miseruhában mondta a szentmisét. Ebédlőnk falán még ma is ott díszlenek ajándékai, mint Székelyország üdvözlete a „végeken élőknek”.

Most, 1998-ban e sorokat írva, jómagam is hetvenévesen, köszönetet kell mondanom azért a sok jóért, amit én Tőletek, az élő és holt magyar jezsuitáktól kaptam. Köszönet, hogy Veletek lehettem. Köszönet, hogy életem válságos idején velem voltatok!

Von Kollegialität zur Freundschaft

Wenn ich heute an die Zeit zurückdenke, in der ich Pater Emmerich András das erste Mal aufgesucht habe, kommt mir vor, das sei nicht erst etwa 25 Jahre, sondern ein ganzes Jahrhundert her. Ich habe damals für das Deutsche Fernsehen gearbeitet und plante den ersten Film über die Kirche in Ungarn für eine interessierte, aber ahnungslose Religionsredaktion. Mehrere Filme folgten im Laufe der Jahre, keiner ohne die kundigen Hintergrundinformationen von Pater András. Damals fragte keiner, ob jemand fundamentalistisch, konservativ oder fortschrittlich sei. Die Fronten waren klar: hier die frommen Gläubigen, dort die Politiker, auch die geistlichen Standes. Ob die Kirche zum Überleben beider bedurfte, mögen emotionslose Historiker beurteilen, wenn die Beteiligten nicht mehr leben.

Für mich war von unschätzbarem Wert, schon vor persönlichen Kontakten zu wissen, wem zu trauen war, welche Fragen Sinn hatten und wodurch vermieden werden konnte, Gesprächspartner zu gefährden. Zuerst war es Pater András und sein kundiges Team, die mich in dieser Kunst unterwiesen. Ganz selten nur konnte ich dann selbst auch einmal Nachrichten ergänzen oder das kirchensoziologische Institut ob meiner Dreistigkeit in Erstaunen versetzen. Niemand wagte in dieser Zeit noch von den ungarischen Basisgruppen, geschweige denn von Pater Bulányi zu sprechen, als Pater András Gemeinschaften erwähnte, die sich heimlich trafen, christlich lebten und sich theologisch weiterbildeten. Er verband das freilich mit der Warnung, sie lieber nicht aufzuspüren, geschweige denn zu interviewen. Es hätte auch noch sehr üble Folgen haben können, als ich das erste Mal mit Bokormitgliedern sprach und sie schließlich unter recht sonderbaren Bedingungen dann doch sogar filmen durfte. Auch das hatte ich letztlich Pater András zu verdanken, war doch er es, der mir Tamás Nyíri nannte, den klugen Philosophieprofessor der theologischen Hochschule. Dieser lehrte mich, mit dem allmächtigen Staatssekretär für Religionsfragen, Miklós Imre, umzugehen, ohne dessen ausdrücklicher Erlaubnis man jeden Gesprächspartner am Fernsehschirm ans Messer geliefert hätte.

Pater András stand auch später noch im Kreuzfeuer der Kritik eben jenes Staatssekretärs, als die ungarische Politik bereits auf „gutes“ Verhältnis zur Kirche Wert legte. Die klaren Analysen der Mitarbeiter des Ungarischen Kirchensoziologischen Institutes paßten gar schlecht zu dem Image der weichen Unterdrückung. Für meine Berichterstattung war das Institut vielleicht noch wichtiger geworden. Die Informationen von Pater András waren so unwiderlegbar kundig und wahr, daß auch Drohgesten des Staatssekretariates letztlich nichts dagegen ausrichten konnten.

Aus dieser Zeit erinnere ich mich mit Vergnügen an ein gemütliches Treffen mit Pater András und seinem Team bei meiner Familie in Merkersdorf. Aus unseren Gesprächen war eine Art Freundschaft entstanden, die ich dankbar nicht missen möchte. Heute sind unsere Kontakte leider selten und die Verhältnisse in Ungarn sehr viel besser, aber auch komplizierter geworden. Es sind die Heiligen von damals, die im Kreuzfeuer der Kritik stehen, die „Politiker“ bemühen sich ziemlich erfolgreich um

Rechtfertigung, wenn auch oft mittels Schweigen. Pater András widmet einen Teil seiner Zeit der Evangelisierung seiner Landsleute im heute rumänischen Siebenbürgen. Mein Hauptinteresse gilt – nicht nur in demselben Land den – überall verachteten – Roma. Vergessen aber habe ich Pater András nicht, sondern bin ihm heute noch dankbar für unsere Gespräche und wünsche ihm, daß alle, die wie ich, so viel von ihm gelernt haben, das nicht vergessen haben. Hätte ich einen zu vergeben, würde ich Pater András feierlich einen dicken, großen Orden verleihen.

A katolikus egyházi oktatás mai helyzete Erdélyben

(Újrakezdéssel járó gondok, kihívások és esélyek)

Jelenlegi rövid írás¹ a római katolikus egyházi oktatásra szorítkozik, itt is inkább az erdélyi (gyulafehérvári) egyházmegyére, de az újrakezdéssel járó problémák megtalálhatók mindenik egyházmegyében, más felekezeteknél is, gondolok különösen a magyar történelmi egyházakra.²

– 1948-ban, 50 évvel ezelőtt, Romániában államosították az egyházi iskolákat, ami a katolikus egyházat is érzékenyen érintette. Az erdélyi (gyulafehérvári) (fő)egyházmegye elveszítette korábban kiépített iskolarendszerét, amely keresztény és nemzeti szempontból az elkövetkező évtizedekben saját életében érvágásként jelentkezett. Az állam az egyházmegyétől elvette a következő iskolákat: 12 óvodát, 175 elemi iskolát, 10 főgimnáziumot, 12 gimnáziumot, 3 felső kereskedelmi iskolát, 2 tanítóképzőt, 1 óvónőképzőt, 1 ipari iskolát, 1 gazdasági iskolát, 17 internátust, 2 árvaházat.

Ezzel együtt elveszett az iskolákhoz tartozó minden vagyon, ami nélkül ilyen intézményrendszert nem lehet működtetni. Márton Áron püspök tiltakozása, amit körlevélben is kifejezett, nem tudott pozitív eredményt elérni.

– Az államosítás következtében 1990-ig egyházi oktatásról, ill. iskolarendszerről tulajdonképpen nem beszélhetünk. A gazdag és tartalmas múlt után következett egy hosszú szünet. Ebben az időszakban működött az állam által jóváhagyott kántoriskola, amelynek oktatási programja megfelelt a humán jellegű középiskolai tantervezetnek. Az itt szerzett érettségi (képesítő) diploma azonban teológiai tanulmányokon kívül más egyetem végzésére nem volt elismervé. Az egyház ugyanis csak saját személyzetének kiképzésére működtethetett oktatási intézményeket. Ennek értelmében az ország katolikusai kezdetben csak Gyulafehérváron rendelkeztek kántoriskolával és Teológiával, amelynek magyar és román részlege működött. Utóbbi a moldvai csángók részére, akik 1957-ben Jasi-ban, Jasi és Bukarest részére felállított hasonló intézetekbe költöztek. Mivel az akkori állami törvények értelmében a katolikusok létszámuk szerint csak egyetlen kántoriskolával, ill. teológiával rendelkezhetek, jogilag maradt a gyulafehérvári két intézmény, Gyulafehérváron a magyar, Jasi-ban pedig a román részleggel. A gyulafehérvári rektor továbbra is a jasi-i teológia vezetője maradt, Jasi ügyeit azonban az ott székelő pro-rektor (rektor-helyettes) intézte, aki az évek múltával gyakorlatilag ott mint rektor tevékenykedett.

A 60-as évek végén az állam a teológiát főiskolai rangra emelte, amit azonban a változás után jogilag rendezni (orvosolni) kellett! Így jött létre a Hittudományi Főiskola, ami egyházilag semmit sem jelentett. Ezt csak a 90-es években sikerült intézni, amikor az elmúlt években a római Laterán Pápai Egyetem affiliálta a gyulafehérvári

¹ Kevés változtatással elhangzott a csíksomlyói Jakab Antal Tanulmányi Házban megtartott „Új öntudat Romániában” c. konferencián 1998. márc. 7-én.

² Erdélyi egyházaink évszázadai, R.M.SZ. Zsebkönyvek, Transil RT, Bukarest, 1992, 53.

Hittudományi Főiskolát. Mivel 1990-ben Jasi önállósult, az ottani intézet röviddel a változások után az affiliációt elnyerte. Történt ez azért, mert a bukaresti és jasi-i főpásztorok, ill. a jasi-i Főiskola vezetése „élelmesebb” és „ügyesebb” volt. Ezt azért tartom fontosnak megjegyezni, nehogy valaki nemzetiségi magyarázatot adjon ennek a kérdésnek.

Ebben a hosszú szünet jellegű időszakban a kántoriskola végzőseinek nagy része, teológiai tanulmányra jelentkezett, és ennek köszönhető, hogy a kommunista időben az egyházmegyék, így a gyulafehérvári is nem maradtak lelkipásztorok nélkül. A protestáns egyházak annak idején a kántoriskola létesítésétől eltekintettek. Az ortodoxok rendelkeztek ezekkel a kántoriskolákkal. Azok a gyulafehérvári volt Majláth gimnáziumi és teológiai tanárok, akik a kántoriskola létrehozását sürgették, felismerték az akkori idők jeleit, és cselekedtek.

Jelenleg létezik egy ki nem forrott „újrakezdés”, ami nem egyenlő a régi oktatási rendszerhez való visszatéréssel. Jóllehet a „visszaigénylés” állandóan létező valóság – ami, ha bekövetkezne, olyan új helyzet elé állítaná az egyházakat, amely minden területen kihívást és erőpróbát jelentene. Az „újrakezdés” az egyházi oktatás kérdésköréhez kapcsolódva került be a köztudatba, és ma már a katolikus iskolák nevelési és iskoláztatási helyzetéről és gondjairól beszélnek, illetve írnak.

Egyik ilyen írás szerint Romániában a ma működő (állami) katolikus iskolahálózat vonatkozásában problematikus a keleti és latin rítusú egyház iskoláinak bizonyos mértékű szemléleti különbözősége, a római katolikus iskolák esetében pedig különbséget kell tenni a szemináriumi líceum (nagyjából papságra felkészítő kisszeminárium) és a teológiai líceum között. Utóbbi megnevezést adta az állam a jelenleg létező katolikus, ill. felekezeti középiskoláknak.

A katolikus teológiai (és szemináriumi) líceumok közül román tannyelvű önálló jogi személyiségű 5 (Bukarest, Jasi, Bacau/Bákó, Onesti, Roman) római katolikus és 3 (Bukarest, Balázsfalva, Nagyvárad) görög katolikus líceum. Állami líceumban 2 görög katolikus teológiai tagozat működik, Nagybányán és Szatmárnémetiben.

A magyar tannyelvűek közül önálló jogi személyiségű 7 (Csíkszereda, Gyulafehérvár, Gyimesfelsőlók, Kolozsvár, Nagyvárad, Nagykároly, Szatmárnémeti), román és magyar tanítási nyelvű 1 (Temesvár), teológiai tagozat állami líceumban 3 (Kézdivásárhely, Sepsiszentgyörgy, Székelyudvarhely) működik. Katolikus posztliceális iskolaként 6 áll a jelentkezők rendelkezésére. Önálló a bukaresti, a jasi-i és a szatmárnémeti, teológiai tagozat a székelyudvarhelyi általános egészségügyi asszisztensképző, a bukaresti (görög katolikus) csecsemőgondozó, valamint a jasi-i pszichopedagógiai tanítóképző.

A gyulafehérvári és jasi-i római katolikus, a balázsfalvi, kolozsvári, nagyvárad, valamint a nagybányai görög katolikus Hittudományi Főiskolák mellett immár két éve működik Kolozsvárt a Babes-Bólyai Tudományegyetem keretében a római katolikus teológiai fakultás. Tulajdonképpen hittanárképző mellékszakokkal társítva. A fakultás oktatási nyelve magyar és a végzősök az állam által elismert tanári diplomát kapnak.

A Teológiai Főiskolák a változás óta működtetik látogatás nélküli (szombatonkénti előadásokkal) kihelyezett tagozataikat hittanárképzés céljából. Mivel ezen végzősök diplomáit az Oktatásügyi Minisztérium nem ismerte el (a résztvevők száma meghaladta az állam által megengedett létszámot és nem elegendő diplomás tanár tanított), ha valaki tanári oklevelet akar szerezni, a Babes-Bólyai egyetemen különbözeti vizsgát kell tennie.

Egyházi óvodát és elemi iskolát a román iskolarendszer nem ismer el, mégis több működik. Az itt elvégzett évek érvényesek. Egyesek plébániai gondozásban, mások állami támogatással. Az óvodákban állami alkalmazott óvónők tanítanak.

Az elmúlt évben a bukaresti érsekség magániskolaként indított elemije és a dévai ferencesek alapítványi kezdeményezésű elemije 1997-ben megkapta az államilag elismert nyilvános elemi iskola jogát.³

Jelenleg a katolikus egyház ezzel a helyzettel áll szemben. A gyulafehérvári (erdélyi) római katolikus egyházmegyében létező iskolák helységei kiemelve a fenti szövegben összehasonlítás végett megtalálhatók. Ebből látható, hogy ami volt, az ma már nincs. Ezért ez nagyon meghatározza a jelenlegi írást. A régi megszűnt, újra van szükség.

Az állam iskolák visszaadásával kapcsolatos politikája ismeretes, ami nem jogosít fel túlzott reményekre. Az ortodox egyháznak tulajdonképpen nincsenek ilyen igényei. Visszaadni az elvett felekezeti iskolákat, ez egyben a magyar nemzetiségi iskolahálózat visszaállítását, ill. annak kibővítését jelentené. Ezért is tapasztalható a jelenlegi visszafogott állami magatartás.

Lassan tíz éve annak, hogy Romániában változásról beszélünk, de az egyházi oktatási rendszer még mindig egy ún. nosztalgikus állapotra emlékeztet. Ha valaki azonban ma komolyan akar erről az oktatási formáról gondolkodni, akkor az adott helyzetből kell kiindulnia, és ebben a helyzetben kell hogy kidolgozza a lehető legjobb stratégiát, mert másként várakozásban és álmodozásban esetleg évtizedek is eltelhetnek. Ez vonatkozik arra az esetre, amennyiben az egyház/ak nem csupán valamilyen oktatási rendszert akarnak, hanem komoly és jövőt ígérő iskolák vagy osztályok kapuit / ajtóit próbálják szélesre tárni a képességgel rendelkező diákok előtt.

Az egyház a történelem folyamán azért tartott fenn és működtetett iskolákat, mert az oktatást küldetése teljesítésének részeként tekintette és értelmezte. Tette ezt minden időben, a kor követelményeinek megfelelően. Ma, a harmadik évezred küszöbén az egyháznak fel kell tennie önmagának néhány kérdést, és azokra válaszolva szervezheti saját oktatási rendszerét.

1. Miért akar iskolákat fenntartani, oktatással/képzéssel foglalkozni?
2. Mit akar elérni ezen tevékenység révén? Diplomát osztani vagy „elitet” képezni?
3. Milyen stratégiával akarja a kitűzött célt megvalósítani?
4. Kikkel, vagyis milyen tanárokkal és diákokkal akar dolgozni, ill. foglalkozni?
5. Mivel akarja mindezt kivitelezni, vagyis van-e anyagi fedezete?

Röviden ezen öt pont keretében szeretném vázolni egyházzal kapcsolatos gondolataimat, szem előtt tartva mindig a közösség érdekét.

Miért akar az egyház iskolákat fenntartani, oktatással/képzéssel foglalkozni?

Komoly egyházi oktatási intézmények esetében mindig megtalálható a kettős cél: nevelés és oktatás. Az egyházi iskola, oktatás tehát nem öncél – mint ahogyan más oktatási forma sem lehet öncél –, hanem azért van, hogy továbbítsa a keresztény szellemet és a mindenkor szükséges tudást.

A keresztény nevelés esetében ma is érvényes az, amire a 16. században a jezsuita rend alapítója, Loyolai Szent Ignác rájött, vagyis, hogy egy Isten-élmény egyszerű megosztása (közlése) nem tudja egy bonyolult korban meghozni gyümölcsét, hanem szükséges bizonyos adag hivatásos hozzáállás és nevelői szakértelem.

---

³ BURA LÁSZLÓ, A katolikus nevelés és iskoláztatás helyzete és gondjai, in: *Keresztény Szó*, 1997/dec., 20-23.

Ebből a célból a jezsuiták kollégiumokat alapítottak, előbb saját maguknak, majd mindazoknak, akik minőségi nevelést akartak.⁴ Ezért tartom fontosnak, hogy a mai „egyházi iskolák nélküli helyzetben” a kollégiumok létesítése prioritást élvezzen. Ezekben az intézményekben megfelelő felkészültségű szakemberekkel/nevelőkkel lehetne felnövekvő ifjúság számára olyan „keresztény felkészültséget” biztosítani, mellyel a mai társadalomban jelentkező problémákra keresztény jellegű választ tudnak találni és másoknak átadni. Világszerte jelentkező társadalmi, gazdasági, politikai problémák megoldása ma csak keresztény elvekre építve lehetséges. Javak igazságos elosztása, munkanélküliség megszüntetése, béke megszilárdítása stb. keresztény alapok nélkül nem fog sikerülni.

A keresztény szellemnek jelen kell lennie nemcsak a nevelésben, hanem az egész oktatásban. Nem arról van szó, hogy a biológia-, földrajz-, történelem-, nyelv-órákból „hittanórákat” kell csinálni, hanem a keresztényinek át kell hatnia az egész oktatási/iskolai légkört. A „humanum” mellett a „christianum” is jelen kell, hogy legyen minden területen. Ilyen szellem megteremtéséhez természetesen keresztény szellemiségű tanárookra van szükség, ami ismét nem a „jámorság” jelzővel azonos, hanem a tanár alap-beállítottságát jelenti.

Egy iskolából/osztályból ugyanis nem azáltal lesz egyházi oktatás, hogy annak igazgatója pap⁵, vagy, hogy az iskola az állami és egyházi nyilvántartásban ilyennek van feltüntetve, hanem a szelleme révén.

A keresztény nevelés mindig személyre szabott, a személyt kívánja megszólítani, úgy, ahogyan van, amilyen a személy a maga valóságában. A jezsuita elképzelés nem olyannak veszi a diákot, amilyennek szeretnénk elméletben vagy valamilyen eszményítő álmodozásban, hanem olyannak, amilyen ő maga jelenlegi állapotában⁶. A szentignáci gyakorlat mindig megállta helyét, és napjainkban is járható út. A keresztény nevelésnek, de általában a nevelésnek akkor lesz eredménye, ha a kínálatot a diák önként elfogadja, és azt reakcióként a korszerűtlen, rendőrstílusú követelményekkel teletűzdelt forma végett nem utasítja vissza. Ez vonatkozik a nevelés minden szintjére és területére.

Az egyházi iskolák nevelési elveinek az evangélium szelleméből kell táplálkoznuk, és ez a szellem a jézusi szeretet és szabadság.

Mit akar az egyház ezen tevékenység révén elérni? Diplomát osztani vagy „elitet” képezni?

Amikor az elitképzést említem, gondolok a minőségre, és nem értem alatta olyan csoport felnevelését, kialakítását/formálását, amelyik mint „eliteskedő” jelenik meg a világban, karrierizmusról álmodozva. Ismét Loyolai Szent Ignácra utalok. A kitűzött cél az volt és az ma is, hogy elitet képezzenek, azért, hogy azokat az embereket képessé tegyék az egyház és nép szolgálatára. Az ilyen oktatás a minőséget veszi célba, a tehetségek maximális kibontakoztatását akarja megvalósítani.⁷

A diploma megszerzése, amit valaki eredményes érettségi vizsga után kézhez kap, szép, és örömet jelent az egyénnek. Olyan korokban, amikor az egyház bővelkedik

⁴ V. Ö. PETER HANS KOLVENBACH, Nevelni Szent Ignác szellemében, *Távlatok* 1997/5, 558-567.

⁵ V. Ö. BURA LÁSZLÓ, uo.

⁶ Id. P. H. KOLVENBACH, 564.

⁷ KOLVENBACH, uo.

iskolákban, ez is elképzelhető. Ma ellenben, amikor csak néhány iskola, ill. osztály áll az erdélyi egyház rendelkezésére, ezzel nem szabad megelégedni.

Elit iskolára, elit oktatásra, elit tanárookra, elit diákokra van szükség. Magyarországon a kommunista korszakban a szerzetesek által működtetett iskolák ilyen elit intézmények voltak, és azok ma is. Az eredmény nem is maradt el. Itt végzett diákok ma az élet minden területén jelen vannak, és semmivel sem maradnak el azoktól, akik az akkori állami iskolákban tanultak.

Csak elit iskola képes betölteni azt a feladatot, amiről Márton Áron így ír: „Nekünk a falusi bírótól az országgyűlési képviselőig, a bábasszonytól az orvosprofesszorig, a foltozó vargától a nagy gyárosig, a falusi tanítótól a püspökig minden poszton a legkiválóbb és felelősségüknek tudatában lévő emberekre van szükségünk.”⁸

Majláth püspök is a színvonalat tartotta fontosnak, amikor gondjaiba vette a középiskolákat. Mindent megtett, hogy a tanítás és nevelés színvonalát az állami iskolák színvonalára, sőt a fölé emelje.⁹

Márton Áron 1939. november 16-án az Egyházmegyei Tanács Status megnyitó gyűlésén kemény kritikával szólt több egyházi iskola-kérdésről, amikor ide találóan többek között ezeket mondta: „A középiskola célja mindenütt: egyrészt, hogy az általános műveltség elemeit és anyagát közvetítse, másrészt, pedig hogy a felsőbb tanulmányokra a szellemi vezetésre és magasabb szellemi munkára alkalmasakat a népi közösség számára kiválassza.”¹⁰

A kevés egyházi iskola miatt, a jelenlegi egyházi oktatásnak szerintem első rendű feladata a második szempont kell hogy legyen. Tehát: nem elég a diploma, hanem elit iskola, elit képzés szükséges. Mindez érvényes, különösképpen a középiskolai, ill. az azt követő főiskolai vagy egyetemi oktatásra, de vonatkoztatni lehet a képzés minden területére.

Amennyiben az egyházi oktatásban nem az elitképzés, hanem a közepszerűség kerülne előtérbe, ugyancsak Márton Áron szavaira kell felfigyelni: „A közepszerűek mint a fáradt rossz olaj megdughatják az állami és társadalmi gépezet csapágyait és kényesebb részeit, de a hatalmas szervezet járataiban és munkahelyein szét is szóródhatnak, egészségesen is szétozthatók, s a nagy belső erő, ha jól irányozott, legyőzi az üzembavarokat. Kisebbségi sorsban azonban a közepszerűek rászabadítása a vezető helyekre nemzeti veszedelmet jelent.”¹¹ Közepszerű oktatási intézmények ezt eredményezik. Ebből következik, hogy az egyházi oktatásnak az elitképzésre kell összpontosítani.

Milyen stratégiával akarja az egyház az oktatási célt megvalósítani?

Az 1989-es változások óta gyakori kérdés: létezik-e jövőre vonatkozó stratégia? Vannak-e elképzelések, különféle tervek, vagy gyakori a véletlenre való hagyatkozás.

A stratégiával kapcsolatos kérdés érvényes az egyházi oktatás esetében is. Hogy létezik-e ilyen stratégia? Inkább nemmel, mint igennel lehet erre válaszolni. De nézzük, hogy maga a stratégia miben nyilvánul meg.

Amikor stratégiáról beszélünk, tervezést, eszmélődést, gondolkodást és ennek értelmében kivitelezést értünk. Ha valaki házat akar építeni, tervet készít, ill. készíttet, és a meglepetések elkerülése végett így kezd munkához.

⁸ MÁRTON ÁRON, Az eszmény nyomán, in: *Erdélyi Iskola* III. évf., 5-6. sz., 289-290.

⁹ MÁRTON ÁRON, Majláth püspök öröksége, in: *Erdélyi Iskola*, III. évf., 7-8. sz. 441-442.

¹⁰ MÁRTON ÁRON, Templom és iskola, megnyitó beszéd az Egyházmegyei Tanács 1939. nov. 16-i közgyűlésén, in: *Erdélyi Iskola*, VI. évf., 121-126.

¹¹ idem, uo.

Erre van szükség az egyházi oktatás esetében is. A stratégia jelenti a céltudatosságot, a világos látást, a cél ismeretét, ami nem önmagáért, hanem másokért, ill. az ügyért van. Az egyházi oktatás tehát nem öncél, hogy el lehessen mondani, nekünk is van ilyen intézményünk, foglalkozunk oktatással, hanem a nevelés és képzés érdekében történik, olyan módon, ahogyan az előbbieken erről szó esett.

A stratégia jelenti:

a.) a cél pontos meghatározását, ami a további lépések előfeltétele. Ennek ismeretében lehet/szabad tervezni, kivitelezni.

b.) Ismerve a célt, fontos tényező, hogy mivel, kikkel és kiknek akarja az egyház ezt a tevékenységet.

Hiába vannak szép elképzelések, álmok, célok, ha nincs hozzá pénz, anyagi fedezet, nem lehet azokat megvalósítani, nem lehet eredményes munkát végezni (az anyagiakról később bővebben még szó lesz).

c.) A kivel és kinek kérdéseknek stratégiáját a szociológiai helyzetismeret függvényében kell igazán elkészíteni. Bizonyos felmérések már rendelkezésre állnak, gondolok a csíkszeredai Kommunikációs Antropológia munkacsoport tevékenységére. Az említett munkacsoport bizonyára a jövőben is szolgáltat adatokat, melyek felhasználhatók, de erre hivatott a közelmúltban Csíksomlyón, a Jakab Antal Tanulmányi Házban, annak KALOT-épületrészben felállított Venczel József Egyházzsociológiai Intézet, amely a bécsi székhelyű Magyar Egyházzsociológiai Intézet irányítása alatt működik, P. András Imre jezsuita atya vezetésével.

A felmerült kérdések jó megválaszolása az előbb említett elitképzéssel kapcsolatos elképzelésnek függvénye.

Amennyiben elit iskolával rendelkezik az egyház, ahol elit képzést biztosítanak, szívesen jönnek az ilyen iskolába jó tanárok és képességgel megáldott diákok. Ebben az esetben az egyházi iskola nem kerül a felvételiző diákok bizonyos csoportjának „tartalék” listájára, 'hogymajd, ha nem sikerül máshol, akkor oda fogok jelentkezni', hanem már kezdetben oda felvételezik.

A stratégia készítésekor mindkét tényezőt – kivel és kinek – alaposan át kell gondolni, mert ha nem lesznek megfelelő tanárok, akkor nem jelentkeznek jó képességű diákok, és az egyházi iskolákat elmarasztalják. 1989 óta szakemberképzés érdekében alig történt valami, pedig azóta ki lehetett volna képezni egy jó tanári kart. A II. Vatikáni Zsinat is ezt sürgeti, amikor így szól: „Nagy gonddal készítsék elő a tanerőket, hogy mind az evilági, mind az egyházi tudományokban megfelelő tudással és képesítéssel rendelkezzenek.”¹²

Azt a tényezőt sem szabad szem elől téveszteni, hogy a települések elhalálozási és születési aránya az utóbbi kárára drámai fordulatot öltött. A 80-as évek végén, majd a 90-es évek elején az elvándorlás révén nagyon sok fiatal Magyarországra, ill. Nyugat-Európába távozott, akik ezekben az országokban születtek gyermekeiket, és ott is fogják őket iskolába járatni. Csak kevesen fognak véglegesen visszatérni. Olyan szociológiai/demográfiai tényezők ezek, amelyeket a stratégia készítésekor nem szabad figyelmen kívül hagyni.

Itt kell megemlítenem, hogy bizonyos vidékeken két iskolatípusnak nem szabad egyházzal olyan formában konkurálni, hogy közösen egymást megsemmisítsék. Különösen szórvány vidékeken fontos erre figyelni. Egyházi oktatási intézmény létrehozása oda vezethet, hogy alacsony létszám miatt megszűnik a kisebbségi állami iskola!!!

¹² Gravissimum educationis momentum, 8.

d.) Stratégiát személyek, ill. hivatalok készítik. Ezt az ügyet ui. valakinek képviselnie kell. Egyházi oktatás, Egyházi, ill. Egyházmegyei Tanügyi Hivatal nélkül elképzelhetetlen. Ez nem helyettesíthető semmilyen másfajta „pótmegoldással”. Az oktatás ügyét képviselni és intézni kell, mind állami, mind egyházi hatóságoknál, megfelelően kell azt képviselni bel- és külföldön egyaránt. Ezért új Hivatalra van szükség.

e.) A stratégia kidolgozása vonatkozik az oktatás minden fokozatára. Főképpen fontos a középiskolai és egyetemi oktatás esetében, de nem hagyható figyelmen kívül az ún. felnőttképzés sem, ami ma nagyon szükséges.

Csak komoly stratégiával lehet elkerülni azt is, hogy esetleg az egyház a maga oktatási rendszerével munkanélkülieket fog kitermelni. Ez vonatkozik a főiskolai, ill. egyetemi kiképzésre. Könnyen bekövetkezhet, hogy az itt végzett tanároknak (hittanároknak) néhány év múlva nem tud munkahelyet biztosítani.

Kikkel akar az egyház oktatni és kiket?

Az előzőkben ezt a kérdést a stratégia szemszögéből érintettem. Most szeretnék magáról a kérdésről szólni.

a.) Egyházi oktatás esetében is megfelelő tanárok szükségesek. Ahogyan a politikai, gazdasági stb. élet területein arra törekednek, hogy a legjobb szaktudású, rátermett – politikai szempontból pedig a pártot támogató, annak irányelveit ismerő és védelmező személyeket bízzanak meg feladatokkal, így az egyháznak is, keresztény alapokkal rendelkező, vallásilag nem közömbös, a szakmát jól ismerő tanárookra, nevelőkre van szüksége.

Bura László ezzel a kérdéssel kapcsolatban így ír: „Mindenekelőtt gond, hogy még önálló jogi személyiségű líceumainkban is (az osztályok számának függvényében) kevés a kinevezett, „tituláris” tanár, szaktanárok hiányában sok a helyettesítő, a kevés óraszámú tantárgyak tanítására pedig aránytalanul sok az óraadó tanár. További gond, hogy az előző évtizedek tanárképző politikája következményeképp katolikus fiatalok több tanári szakra nem jelentkeztek, bizonyos tantárgyak esetében egyszerűen nincs katolikus tanár ...; gond a teológiai líceumok katolikus tanári karának megszervezése, s fokozottan nehéz akkor, ha csupán tagozatként működik. Törvény szabályozza az iskolák vezetését is. Éppen ezért igen körültekintően kell(ene) kiválasztani az intézmények vezetőit. Paptanáraink egyelőre nincsenek. Ez még a hitoktatásban is gond; – de nem is attól lesz „katolikus” a líceum, ha az igazgatója pap. A II. Vatikáni Zsinat szellemében tervszerűen és fokozottan kellene foglalkoznunk a világiak – esetünkben a tanárok világnézeti, lelki felkészítésével, nevelői és létesítendő tudományos munkaközösségeinkbe való bevonásával.”¹³

Bura László megállapításait kiegészítve elmondhatjuk, hogy a tanárok esetében az állandó továbbképzés segítségével több probléma megoldható. Különbő tanfolyamok, rendezvények kínálata az illetékesek részéről és azokon való részvétel nagyon sok problémát áthidalhat.

Mindez érvényes világiakra és papokra egyaránt, mert mindkét csoport nagy felelősséggel tartozik a jövő nemzedékével szemben.

Az idézett cikk szerzője a katolikusok esetéről ír, de bizonyára ugyanilyen gondokkal küzdenek a testvéregyházak is. Bura László érzékelteti, hogy milyen lenne az ideális katolikus líceumi tanári kar. Hogy ez még nem valóság, annak nem azon tanárok

---

¹³ BURA LÁSZLÓ, uo.

az okai, akik a változásokat követően vállalták az áldozatot, és az állami iskolában végzett munkájuk mellett az egyházi iskolában, ill. osztályban is oktatnak.

Tény, hogy az egyházi oktatásnak arra kell(ene) törekedni, hogy lassan maga mögött tudja az amatőrösködést, és ráálljon a professzionizmus útjára. Érvényesülnie kell annak, amit az előzőkben említettem, idézve Márton Áront, aki szerint nekünk minden posztpon a legkiválóbb emberekre van szükségünk.¹⁴

b.) A tanár-kérdés mellett másik lényeges tényező a diák. Kikkel akar az egyházi oktatás foglalkozni? 1948-ban államosított főgimnáziumok és gimnáziumok gyulafehérvári egyházmegyében ma már nem léteznek. Amennyiben sikerül közülük valamit is más formában működtetni, a diákok létszámát illetően, figyelni kell a kevés diák milyenségére – szem előtt tartva a már említett elit minőségi képzést.

Mai egyházi/katolikus oktatási intézményeknek vigyázniuk kell arra, nehogy reájuk is érvényesek legyenek Márton Áron szavai: „... középiskoláinkba nem azok jutnak be elsősorban, akik tehetségesek és arravalók, hanem akik közel kapják, s aránylag kevés költséggel megúszhatják: nem azok, akiknél igény a továbbtanulás, hanem akiknek a szülei bírják. Nem a legjobbak, akikkel öröm foglalkozni, s akiket szellemi versenyekre és teherpróbákra lehet fogni, hanem, akiket helyzetük utal be, elég sokszor tehetségükre való tekintet nélkül, s akiket aztán a tanárnak kínos favágó munkával kell kezelnie, hogy a létszám és az összesített eredmény ne legyen még siralmasabb – valósággal a hátán kell egyik osztályból a másikba vinnie, jobb meggyőződése ellenére. Az ilyen anyag megöli a pedagógust, tehát az iskola lelkét, és megghiúsítja a célt, amiért az intézmények vannak ...”¹⁵

Ebből következik, hogy az egyházi oktatási intézményekbe képességgel megáldott diákokat kell felvenni, természetesen figyelve más szempontokra is. Felekezeti iskolák általában a saját felekezethez tartozó fiatalok jelentkeznek, jöllehet vannak kivételek is. Bura László szerint¹⁶ pl. a katolikus iskolák tanulóinak csak kisebb részét vezeti iskoláinkba a hitbéli meggyőződés. Ez a diákságnak 20-25 %-a (a szemináriumi liceumokat nem számítva). A családi háttér is más, mint régen, gyakran hiányzik a keresztény értékrend ismerete, annak meghatározó jellege.

A mai társadalom, a modern kor vívmányai, a médiák és különféle tényezők olyan mértékben befolyásolják a fiatalokat, hogy jelentkezésük alkalmával a felvételikor az illetékeseknek minden emberi képességükre szükség van, nehogy az említett hatások végett olyat ne vegyenek fel, aki önmagában nagy érték. Keresztény értékrend iránti fogékonyság növekedhet, kialakulhat, lelkesedés az iskola iránt pozitív irányba fejlődhet, de tehetségtelen diákból tehetséges nemigen lesz. Amennyiben az egyházi iskola szolgálatot akar tenni a közösségnek, nagyon kell figyelnie a képességgel felruházott fiatalokra.

c.) Az eddig elmondottak azon diákokra vonatkoztak, akik intézményes keretek közepette tanulnak.

Az egyházi oktatásnak azonban oda kell figyelnie a felnőttképzésre és népnevelésre is, amit Márton Áron 1933-ban „Kiszélesített iskola”-ként emlegetett.¹⁷

Szerinte sem a templom, sem az iskola önmagában nem elég. Ő javasolta:

1. hogy a pap – a Népszövetség minden egyes tagozata keretében –, a tanító és a helyi értelmiség arra való része, alakítson egy népművelő bizottságot.

¹⁴ MÁRTON ÁRON, Az eszmény nyomán, in: *Erdélyi Iskola* III. évf., 5-6. sz., 289-290.

¹⁵ MÁRTON ÁRON, Templom és iskola, in: *Erdélyi Iskola* VI. évf., 121-126.

¹⁶ BURA LÁSZLÓ, uo.

¹⁷ BURA LÁSZLÓ, uo.

2. Az a bizottság dolgozza ki a pontos évi munkaprogramot, és kezdjen munkához.
3. És az Iskolafenntartó Főhatóság adjon irányelveket, szervei útján szorgalmazza és őrizze ellen a népművelést.

1996-ban a gyulafehérvári Főegyházmegye Márton Áron Centenáriumot tartott és ünnepelt. Milyen csodálatos lenne, ha Márton Áront ilyen szempontból is sikerült volna meghallgatni, őt követni, és nemcsak csodálni.

Ezért ma is meg kell szólítani azokat, akik már nem diákok. Erre hivatott egy Tanulmányi Ház – ezért öröm számomra, hogy létezik a csíksomlyói Jakab Antal Tanulmányi Ház, amely a változások után épült európai összefogással, és működését 1996. szeptember 17-én elkezdte. Erre hivatottak a plébániális vagy különféle egyházi szervezetek keretében történő előadások, továbbképzők, természetesen közösen másokkal: egyházakkal, pedagógusokkal, különféle világi intézményekkel és szervezetekkel.

Mivel akarja az Egyház mindezt kivitelezni, van-e anyagi fedezete?

Anyagi háttér, pénz nélkül nincs igazi egyházi oktatás. Lehet valamit csinálni, de felelősségteljesen a szülőkkel és diákokkal szemben, ez nem lehetséges. Napjainkban egy iskolának gondoskodnia kell saját tanárainak fizetéséről, fenn kell tartani az épületet, felszereléseket kell beszerezni, mert egyébként lemarad: vagyis működtetni kell azt, amit nem más, valaki kívül álló, hanem ő maga hozott létre.

Honnan a pénz ehhez? A jelenlegi helyzet ismert. A tanárokat és a kiszolgáló személyzet egy részét fizeti az állam. Ezzel vége minden támogatásnak. Pénzügyi stratégiára van szükség. Nem lehet ui. a véletlenre bízni az iskolaügyet.

Néhány gondolat a stratégiával kapcsolatosan:

a) Elsőként említem a külföldi forrásokat, mivel ezekre nem lehet helyi egyházi oktatási rendszert alapozni. Nyugaton egyházi iskolákat bezárnak, mert nincs rá pénz. A szerzetesek által működtetett színvonalas iskolákat csak a jobb anyagi helyzetben lévő szülők tudják maguknak, ill. gyermekeiknek megengedni. Keleti országokkal kapcsolatosan általános vélemény: ha nincs pénz, nem kell iskolával foglalkozni. Magyarország részéről sem lehet elvárni, hogy ezt a tevékenységet hathatósan támogassa. Esetenként alapítványoktól jöhet segély, de ez nem elég az egyházi iskolahálózat finanszírozására. Továbbá azt is meg kell említeni, hogy az állampolgárok saját országukban adóznak.

Megpályázhatók bizonyos EU-programok, de ezek csak esetekre vonatkoznak és nem iskola működtetésére.

b) Marad tehát a belföldi források kiaknázása. Gondos és felelősségteljes hozzáállással néhány iskolát – egyet-kettőt, esetleg többet is – lehet így működtetni. A jelenlegi helyzetet kell szem előtt tartani, ismerve a mostani állami törvényeket.

Melyek ezek a lehetőségek, ill. források?

– Adott az említett minimális állami pénzforrás, amit ki kell használni a maximumig.

– Meg kell szervezni az egyházmegyei „Iskola Fenntartó Pénzalapot”, amelyet különféle módon lehet működtetni. Az egyházközségek is visszakaptak földterületeket, különösen a Székelyföldön erdőket, amelyeknek jövedelméből bizonyos összeget ezen alapra mindenik egyházközségnek kötelessége lenne befizetni.

Egyházmegyére kiterjedő általános évi gyűjtés olyan pénzösszeget tudna biztosítani, ami jelentősen könnyítené az anyagi gondokat. Ide természetesen jó előkészítés szükséges.

– Azok a szülők, akik gyermekeiket egyházi iskolában óhajtják taníttatni, bizonyára készek nagyobb áldozatot is meghozni. Ez természetesen feltételezi a már említett színvonalat, minőségi képzést.

– A II. Vatikáni Zsinat is buzdítja a lelkipásztorokat és az összes hívőt, ne riadjanak vissza semmiféle áldozattól, támogassák a katolikus iskolákat, hogy azok egyre tökéletesebben végezhesék munkájukat.¹⁸

A zsinati buzdítás eredményes lesz abban az esetben, ha a helyi egyház, jelenleg az erdélyi egyházmegye felkutat minden rendelkezésre álló belföldi forrást. Ezért lényeges, hogy minden pénz mindig a legjobb helyre kerüljön. Ez néha a vezetők részéről népszerűtlen intézkedést jelent, de az ügy érdekében ebből származó népszerűtlenség nem fog a vezetőnek hosszútávon kárt okozni. Gondolok itt olyan főpásztori, vagy vezető beosztásban lévő személyi, esetleg bizottsági döntésre, ami pl. a klérus vagy hívek körében nemtetszést eredményezhet.

Remélhetőleg sikerül a főegyházmegyében, de máshol is az országban, a mai körülmények közepette olyan pénzügyi stratégiát kidolgozni, ami segíteni fog az egyházi iskolahálózat újjászervezésében.

Befejezésül a II. Vatikáni Zsinatra utalok, amely hangsúlyozza a katolikus iskolák alapításához és igazgatásához való jogot, és kiemeli azok jelentőségét a mai viszonyok között is.¹⁹ Arra is figyelmeztet, hogy azok alapításakor és szervezésekor gondolni kell a kor változó szükségleteire.²⁰ A mai időket szemlélve szóltam az újrakezdésről. Alapításnak is nevezhetnénk, hiszen ismét el kell indítani azt, amire ma van szükség. A mostani körülmények közepette kell és szabad cselekedni. Tétlenül a helyi egyházi illetékesek nem várhatnak, de jól át kell gondolniuk, hogy mit, hol és hogyan cselekednek. A mulasztásért is felelősséggel tartoznak, de az esetleges rossz újrakezdésért is, ami megbosszulhatja önmagát. A Lélek sugallatára kell figyelniük a Szentlélek évében, hogy megfelelő személyek kiválasztásával, akiket a felelősségtudat, az emberi és szakmai rátermettség jellemez, e nagy kihívásra a harmadik évezred küszöbén helyesen válaszolhassanak. Csak így sikerül olyan egyházi oktatási rendszert felépíteni, azt működtetni, ami versenyképes, és amire mindenki feltekint.

---

¹⁸ MÁRTON ÁRON, Kiszélesített iskola, in: Erdélyi Iskola I. évf., 1-2. sz., 5-8.

¹⁹ Gravissimum educationis momentum, 9.

²⁰ idem, 8.

P. András Imre publikációs tevékenysége

P. András publikációs tevékenysége 32. életévétől kezdődően legnagyobb részben a Magyar Egyházzociológiai Intézet keretében folyt, amelynek 1962 óta igazgatója. Az általa, ill. az Intézet által kiadott publikációk kezdettől fogva négy csoportba sorolhatók:

- a) az „UKI Berichte über Ungarn” sorozat,
- b) alkalomszülte „sajtóanyagok”,
- c) újságcikkek és tanulmányok,
- d) az UKI kiadói tevékenysége.

A sajtóanyagok, valamint az újságcikkek és folyóirat tanulmányok szerzője szinte kizárólag P. András. Az „UKI Berichte über Ungarn” sorozat számos más szerző közreműködésével készült tudományos értekezéseket foglal magába. E kiadványokhoz az intézet elsősorban a szövegek nyelvi gondozásával és a szerkesztéssel járult hozzá.

Az alábbi lista nem az UKI teljes publikációs listája, hanem azokat a munkákat tartalmazza, amelyeket P. András írt, ill. melyekben közreműködött. A listában minden cím a megjelenés nyelvét követi.

JELENTÉSEK – BERICHTE – REPORTS

Az UKI, melyet 1957-ben P. Morel Gyula S.J. „Magyar Katolikus Egyház-Szociológiai Intézet” néven alapított, kezdettől fogva törekedett arra, hogy a lehetőség szerint sok megbízható információs anyagot gyűjtsön és jelentessen meg a magyarországi egyházi és vallási életéről. Ezzel akarta szolgálni a magyar egyházi élet gyümölcsöző megújulását. Az intézet már 1958-tól kezdve rendszeresen kiadta „Beszámolóit” (Berichte). 1969-től kezdve – immár a németen kívül angol nyelven is – „UKI Berichte” (UKI Reports) címmel, 1972-től mind a mai napig „UKI Berichte über Ungarn” (UKI Reports about Hungary) (Chroniken, Forschungsberichte, Analysen und Kommentare) címmel jelenik meg. Kezdetben évente három vékony füzet, 1973-tól évente egy-egy vaskosabb kötet, amely különböző szerzők tanulmányát közölte. A köteteket Emmerich András u. Julius Morel jegyezte kiadóként.

- 1.-3. Ungarnflüchtlinge 1956/57. Wien, 1959.
  - Einführung und erste Eindrücke. 26 o.
  - Befragung in Österreich I. 24 o.
  - Befragung in Österreich II.: Kirchlich religiöse Lage vor der Flucht. 56 o.
4. Die katholische Kirche in Ungarn um die Jahrhundertwende. Soziographie. Wien, 1960. 98 o.
6. Ein Reformplan der Pfarren und Kirchen von Budapest – und sein Ergebnis. Wien, 1961. 98 o.

7. Gesellschaftlicher Strukturwandel in Ungarn zwischen 1930 und 1960. Wien, 1962. 149 o.
- 8.-9. Die Entwicklung eines religiösen Ordens in Ungarn 1909-1949.
  - I: Entwicklung des Personalstandes. Wien, 1962. 94 o.
  - II: Tätigkeitsanalyse. Wien, 1964. 110 o.
10. Eingliederungsschwierigkeiten bei ungarischen Exil-Studenten. Eine sozialpsychologische Analyse von Akkulturationsproblemen. München, 1963. 105 o.
11. Inhaltsanalyse der in der Tageszeitung „Népszabadság“ Jg.1962 erschienenen kirchlich-religiösen Mitteilungen. München, 1963. 70 o.
- 12.-14. Religion in der kommunistischen Presse. Eine Inhaltsanalyse.
  - I. Vorläufige Ergebnisse. München, 1964. 44 o.
  - II. Methoden und zahlenmäßige Ergebnisse. Köln-München und Wien, 1966. 44 + III o.
  - III. Zwischen den Zeilen. Köln-München und Wien, 1966. 82 + III o.
15. Verzeichnis der römisch katholischen und griechisch-unierten Pfarreien und Filialgemeinden Ungarns. Köln-München und Wien, 1966. 82 + 1 Kartenbeilage.
1960. Die Lage der katholischen Kirche in Ungarn im Jahre 1960. Wien, 1961. 14 o.
1961. Beiträge zur Lage der katholischen Kirche in Ungarn im Jahre 1961. Wien-München, 1962. 28 o.
1962. Beiträge zur Lage der katholischen Kirche in Ungarn im Jahre 1962. Wien - München, 1963. 28 o.
1963. Beiträge zur Lage der katholischen Kirche in Ungarn im Jahre 1963. Köln – München und Wien, 1964. 34 o.
1964. Beiträge zur Lage der katholischen Kirche in Ungarn im Jahre 1964. Köln-München und Wien, 1965
1969. Bilanz des ungarischen Katholizismus. Kirche und Gesellschaft in Dokumenten, Zahlen und Analysen. (E. András – J. Morel). München, 1969. Heimatwerk Verlag. 255 o.
1973. András, Emmerich: Entstehung und Entwicklung der sogenannten „Völkischen Bewegung“ in Ungarn. (Az „UKI Berichte über Ungarn“ sorozatban), Wien, 1973. 266 o.
 – András, Emmerich: The Origin and the Development of the so called „Popular Movement“ in Hungary. Vienna, 1973. 251 o.
1975. Handbuch des ungarischen Katholizismus. Wien, 1975. 208 (Herausgeber: Emmerich András u. Julius Morel).
1983. Kirche im Übergang. Die katholische Kirche Ungarns 1945-1982. (Az Egyházszociológiai Intézet által kiadott tanulmányok gyűjteménye – kevés kivétellel András Imre tollából) (Az „UKI Berichte über Ungarn“ sorozatban), Wien, 1983. 436 o.
 – Church in Transition. Hungary's Catholic Church from 1945 to 1982. Collected Studies of the Hungarian Institute for Sociology of Religion (HIS) (Ungarisches Kirchensoziologisches Institut /UKI/). Vienna, 1983. 434 o.
1983. Hungarian Catholicism: A Handbook (András-Morel). Vienna-Toronto, 1983. 191 o.
1984. Handbuch des ungarischen Katholizismus. (András-Morel). Wien, 1984. 254 o.

1976-tól kezdve eseti alkalmakkal kapcsolatosan adott ki az intézet német és angol nyelvű sajtótájékoztató anyagokat. Bár a 6. számtól kezdve magyarul is rendelkezésre álltak ezek a jelentések, de csak kézzől kézre egy szűk olvasóköri körben terjedtek. 1987 februárjától (Nr. 31) szerepel a magyar változat is hivatalos minőségben. Két kivételtől eltekintve mindegyiket P. András fogalmazta.

- Nr. 1 / Febr. 1976 Neues Oberhaupt an der Spitze der ungarischen Bischöfe. 8 o.
New Ecclesiarch at the Head of the Hungarian Bishops. 8 o.
– Esztergom új érseke. In: A Szív, Shrub Oak/USA, 1976 Nr. 9. 415-421.
- Nr. 2 / April 1976 Bischofsernennungen in Ungarn. 4 o.
New Bishops in Hungary. 4 o.
- Nr. 3 / Mai 1976 Der Primas von Ungarn zum Kardinal ernannt. 3 o.
The Primate of Hungary Raised to the Rank of Cardinal. - 4 o.
- Nr. 4 / Juli 1976 Der ungarische Kardinal-Primas Dr. László Lékai reist an der Spitze einer vielköpfigen Delegation nach Philadelphia zum 41. Eucharistischen Weltkongreß. 5 o.
Hungarian Cardinal-Primate dr. László Lékai Leads Large Delegation to the 41st Eucharistic World Congress in Philadelphia. 5 o.
– A magyar biborosprimás Amerikában. In: Katolikus Szemle, Róma, 1976/3. -259-264 o.
- Nr. 5 / Dez. 1976 Zieht die Kirche Ungarns einer neuen Epoche entgegen? Jahresüberblick 1976. 14 o.
A new Era for Hungary's Church? A review of 1976. 14 o.
– További lépések? In: A Szív, Shrub Oak/USA, 1976/11 – 515-520 o.
- Nr. 6 / April 1977 Rechenschaftsbericht der ungarischen Bischöfe in Rom über die Lage ihrer Diözesen. 7 o.
The Report of the Hungarian Bishops in Rome on the Situation in Their Dioceses. 7 o.
A magyar püspökök Rómában beszámolnak egyházmegyéjük helyzetéről. 6 o.
– A magyar püspökök Rómában. In: Katolikus Szemle, Róma, 1977/2. 159-164 o.
– Magyar püspökök Rómában. In: A Szív, Shrub Oak/USA, 1977/9. 416-422 o.
- Nr. 7 / Juni 1977 János Kádár in Privataudienz beim Papst. 10 o.
János Kádár in a Private Audience with the Pope. 10 o.
Kádár János a Szentatyánál. 8 o.
– Látogató a Vatikánban. In: A Szív, Yonkers/USA, 1977/12. 552-558 o.
- Nr. 8 / Dez. 1977 Religionsunterricht und Evangelisation in Ungarn. 14 o.
Religious Instruction and Evangelization in Hungary. 14 o.
A hitoktatás és evangelizáció Magyarországon. 12 o.
– Hitoktatás és evangelizáció Magyarországon. In: Katolikus Szemle, Róma, 1978/1. 55-64 o.
– Hitoktatás és evangelizáció Magyarországon In: Hitoktatói Szemle, I. évf., 1. sz. 1991.12.7.), Szeged, 10-14 o.
– Hitoktatás Magyarországon. In: A Szív, Hamilton (Canada), 1978/5, 225-231 o.
– L'enseignement religieux et l'évangélisation en Hongrie. In: Documentation sur l'Europe Centrale. 1978/3, 167-176 o.
- Nr. 9 / Febr. 1978 Die katholische Kirche in Ungarn in Zahlen und Daten. 12 o.
The Catholic Church in Hungary in Numbers and Statistics. 12 o.
- Nr. 10 / Febr. 1978 Prälat Dr. Georg Ádám gestorben. 6 o.

- Prelate Dr. György Adám Dies. 6 o.
 Meghalt Ádám György prelátus, a külföldi magyar katolikusok szentszéki képviselője. 6 o.
- Nr. 11 / März 1978 Veränderung in der ungarischen Hierarchie. 6 o.
 Changes in the Hungarian Hierarchy. 6 o.
 Változások a magyar hierarchiában. 4 o.
 – Változások a hierarchiában. In: A Szív, Hamilton/Canada, 1978/6. 265-269 o.
 – Változások a magyar hierarchiában. In: Katolikus Szemle, Róma. 146-149 o.
- Nr. 12 / Okt. 1978 Theologischer Fernkurs für Laien in Budapest. 6 o.
 Theology Extension Course for Lay Persons in Budapest. 6 o.
 Teológiai levelező tagozat világiak számára a budapesti Hittudományi Akadémián. 5 o.
 – Világiak a Hittudományi Akadémián. In: Katolikus Szemle, Róma, 1978/4. 167-176 o.
 – Teológia – világiaknak. In: A Szív, Hamilton/ Canada, – 75-59 o.
- Nr. 13 / Febr. 1979 Zwei Briefe an die Seelsorger der katholischen Kirche Ungarns. 7 o.
 Two Letters to the Clergy of Hungary's Catholic Church. 7 o.
 Két levél a magyar katolikus egyház pásztoraihoz. 6 o.
 – Két levél a magyar egyház pásztoraihoz. In Katolikus Szemle, Róma, 1979/ 1. 60-65 o.
 – Két levél a magyar papokhoz. In: A Szív, Hamilton/Canada, 1979/5. 217-222 o.
- Nr. 14 / Apr. 1979 Neue Bischofsnennungen in Ungarn. 4 o.
 New Episcopal Appointments in Hungary. 4 o.
 Újabb püspökkinevezések Magyarországon. 4 o.
 – Új magyar püspökök. In: A Szív, Hamilton/Canada, 1979/7. 314-317 o.
- Nr. 15 / Juni 1979 Papst Johannes Paul II. weist vor führenden Persönlichkeiten der ungarischen Kirche nachdrücklich auf die Rechte der Kirche in Erziehung und Lehre hin. 6 o.
 Pope John Paul II Places Special Emphasis upon the Rights of the Church in Education and Religious Teaching during an Audience with Hungarian Church Leaders. 6 o.
 II. János Pál pápa magyar egyházi vezetők előtt hangsúlyozta az egyház nevelői és tanítói jogait. 5 o.
 – A pápa és a magyar papnevelés. In: A Szív, Hamilton, Canada, 1979/9. 413-417 o.
- Nr. 16 / Febr. 1980 Grundzüge der ungarischen Kirchenpolitik. 15 o.
 Basic Characteristics of Hungarian Church Politics. 15 o.
 A magyar egyházpolitika alapelvei. 14 o.
 – A magyarországi egyházpolitika alapelvei és gyakorlata. In: Katolikus Szemle, Róma, 1980/1, 63-72 o.
 – A magyar egyházpolitika alapelvei. In: Magyar Újság, Cleveland/USA, 1980/11. 1.+ 5 o.
 – Magyar egyházpolitika. Az egyházak szerepe a szocialista társadalomban. In: A Szív, Hamilton/Canada, 1980/6, 270-274. o.; 7. sz., 302-308 o.
 – Harminc év magyar egyházpolitika. In: Katolikus Magyarok Vasárnapja, Youngstown/USA, 1980/48. (Kivonatok)
 – Magyar egyházpolitikai helyzet. In: Katolikus Szemle, Róma, 1980/4, 354-358 o.
- Nr. 17 / Mai 1980 Papst Johannes Paul II. spornt in einem Brief die Oberhirten, Priester, Ordensleute und alle Gläubigen Ungarns an, neue Akzente in der Katechese zu setzen. 11 o.
 Pope John Paul II Sends a Letter to the Bishops, Priests, Members of Religious Orders, and Laity of Hungary Calling for New Emphasis in Catechetical Instruction. 11 o.
 II. János Pál pápa levélben fordult a magyar egyház vezetőihez, papjaihoz, szerzeteseihez és valamennyi hívőjéhez. 9 o.

- A pápa levele a magyar egyházhoz a hitoktatás ügyében. In: Katolikus Szemle, Róma, 1980/2. 159-165 o.
  - II. János Pál pápa levele a magyar egyházhoz. In: A Szív, Hamilton/Canada, 1980/9. 414-418 o.
  - A hazai hitoktatás. In: Magyar Élet, Toronto/Canada, 1981/7.
  - A hitoktatás helyzete. In: Bécsi Napló, Wien, 1980/5-6, 3 o.
- Nr. 18 / Nov. 1980 Einweihung der „Ungarischen Kapelle“ in der Krypta des Petersdomes durch den Papst. 12 o.
 Consecration by the Pope of the Hungarian Chapel in the Crypt of St. Peter's Basilica. 12 o.
 A Pápa magyar kápolnát áldott meg a Szent Péter bazilika altéplomájában. A magyar milleniumi ünnepségek lezárása -. 10 o.
- Harminc év magyar egyházpolitika. In: A Szív, Hamilton/Canada, 1981/3. 129-133. o. (Kivonatok).
  - A Magyarok Nagyasszonya kápolna és a szórványmagyarság. 142-145 o. (Kivonatok).
  - Harminc év magyar egyházpolitikája. In: Magyar Élet, Toronto, Canada, 1981. márc. 3.
- Nr. 19 / Febr. 1981 Kirchlich-statistische Datensammlung in Ungarn. 8 o.
 Statistics on Hungary's Church. 8 o.
 Egyházi statisztikai felmérés Magyarországon. 7 o.
- Egyházi statisztikai felmérés Magyarországon. In: Katolikus Magyarok Vasárnapja, Youngstown/USA, 1981/34 + 1981/35. (Kivonatok).
  - Papi hivatás a magyar egyházban. Nr. 43 + Nr. 44.
  - Papi hivatás a magyar egyházban. In: Katolikus Szemle, Róma, 1981/2. 158-162 o.
  - Dati statistici sulla Chiesa in Ungheria. In: aggiornamenti sociali, Roma, 1981 Nr. 7-8. 517-522 o.
- Nr. 20 / Juli 1981 Einweihung des „Papst Johannes XXIII.-Altersheimes“. 6 o.
 Dedication of the „Pope John XXIII Retirement Home“. 6 o.
 Elkészült a XXIII. János Pápa szeretetotthon. 4 o.
- Jelentős esemény a magyar egyház életében. In: Katolikus Magyarok Vasárnapja, Youngstown/USA, 1981/3.
  - Elkészült a XXIII. János pápa szeretetotthon. In: A Szív, Hamilton/Canada, 1981/11. 497-500 o.
- Nr. 21 / Okt. 1981 Neue Akzente im Leben der griechisch katholischen Kirche Ungarns. 7 o.
 New Progress by Hungary's Greek Catholic Church. 7 o.
 Újabb állomás a hajdúdorogi göröghatolikus egyházmegye fejlődésében. 6 o.
- Újabb állomás a hajdúdorogi görög katolikus egyházmegye fejlődésében. In: A Szív, Hamilton/Canada, 1982/1, .39-40 o.; 1982/2, 78-80 o.
  - De Grieks-Katholieke Kerk in Hongarija. In: Christeljuk Oosten, Nimjegen, April 1983. 83-90 o.
- Nr. 22 / Jan. 1982 Konflikt in der ungarischen Kirche um zwei unterschiedliche Pastoral-konzepte. Episkopat und Basisgemeinden. 14 o.
 Conflicts in Hungary's Church over Two Differing Pastoral Concepts. The Episcopacy and the Base Communities. 14 o.
 Konfliktus két magyar pasztorációs felfogás körül – A hierarchia és a bázisközösségek – 10 o.
- Konfliktus vagy termékeny együttműködés? In: Katolikus Szemle, Róma, 1981/4. 341-346 o.

- Konfliktus két magyar pasztorációs felfogás között. In: Katolikus Magyarok Vasárnapja, Youngstown/USA, 1982/5, /6, /7.
- A hierarchia és a bázisközösségek. In: Magyar Élet, Toronto/Canada, 1982/8. 9. o. (Kivonatok).
- A hierarchia és a bázisközösségek. In: A Szív, Hamilton/Canada, 1982/4, 176-178 o.; 1982/5, 226-232 o.
- Nr. 23 / Apr. 1982 Neue Bischofsernennungen in Ungarn. 8 o.
New Episcopal Appointments in Hungary. 8 o.
Újabb püspökkinevezések Magyarországon. 6 o.
- Újabb püspökkinevezések Magyarországon. In: Katolikus Magyarok Vasárnapja, Youngstown/USA, 1982. május 30. 4. o.
- Újabb püspökkinevezések Magyarországon. In: A Szív, Hamilton/Canada, 1982/7. 302-305 o.
- Nr. 24 / Juni 1982 Unterrichtsreform verändert Grundlage des Religionsunterrichtes. 5 o.
Educational Reform Affects the Legal Basis of Religious Instruction. 5 o.
Oktatási reform megváltoztatja a hitoktatás helyzetét. 3 o.
- Az oktatási reform megváltoztatja a hitoktatás helyzetét. In: A Szív, Hamilton/Canada, 1982/9. 424-427 o.
- L'Etat Communiste contre l'instruction religieuse. In: Catacombes, Paris, 1982/134-135. 8 o.
- Nr. 25 / Dez. 1982 Ad Limina-Besuch der ungarischen Bischöfe bei Papst Johannes Paul II. 10 o.
Ad Limina Visit of Hungary's Bishops with Pope John Paul II. 10 o.
A magyar püspökök ad limina látogatása II. János Pál pápánál. 6 o.
- A magyar püspökök ad limina látogatása II. János Pál pápánál. In: Katolikus Magyarok Vasárnapja, Youngstown/USA, 1983/3. 4. + 7 o.
- A magyar püspökök ad limina látogatása II. János Pál pápánál. In: A Szív, Hamilton/Canada, 1983/2, 140-144. o.; 1983/3, 85-89 o.; 1983/5, 7. o. (Kivonatok).
- Sajátos nehézségek a magyar lelkipásztorkodásban. In: Magyar Élet, Toronto/Canada, 1983/7. 1. + 4 o.
- Religion and Church in Hungary. In: New Catholic World, Ramsey/USA, 1983, Vo.1226, No.1355. 218-221 o.
- Nr. 26 / Juli 1982 Nach 30 Jahren wieder ein Laien-Exerzitienhaus in Ungarn. 6 o.
After 30 Years Hungary has again a Retreat-House for the Laity. 6 o.
30 év után ismét lelkigyakorlatosház Magyarországon. 4 o.
- 30 év után ismét lelkigyakorlatosház Magyarországon. In: A Szív, Hamilton/Canada, 1983/10. 444-449 o.
- Nr. 27 / Dez. 1983 Ein Bischof für die Auslandsungarn. 9 o.
A Bishop for the Hungarian Faithful Living Outside Hungary. 9 o.
Püspököt kaptak a külföldi magyarok. 4 o.
- A külföldi magyar lelkipásztorkodás. In: A Szív, Hamilton/Canada, 1984/2, 85-87 o.; 1984/3, 130-133 o.
- Az új főpásztor. In: Nyugati magyarság, Calgary/Canada, 1984/1-2. 1. + 10 o.
- Az új katolikus magyar főpásztor munkaterülete. In: Magyar Élet, Toronto/Canada, 1984. 4. 28. 7. o.
- Nr. 28 / Dez. 1984 20 Jahre nach dem Teilabkommen zwischen Vatikan und der ungarischen Regierung. 12 o.

20 Years after the Partial Agreement between the Vatican and the Hungarian Government. 12 o.

Húsz éves a Szentszék és a magyar állam közötti megegyezés. 6 o.

– Wie frei ist die katholische Kirche Ungarns nach 20 Jahren des Teilabkommens zwischen dem ungarischen Staat und dem Vatikan? Unter der Rubrik: Die aktuelle Frage. In: Die Anregung, St. Augustin/BRD, 1985 Nr. 2. 58-59 o. Auszüge.

– Húszéves a megegyezés a magyar állam és a Szentszék között. In: A Szív, Hamilton/Canada, 1985 /1, 39-43 o.; 1985 /2, 85-87 o.

– Húsz év múltán. A Szentszék és a magyar állam megegyezése. In: Katolikus Szemle, Róma, 1985/1. 67-72 o.

– Megoldatlan kérdések az egyház és az állam között. In: Magyar Élet, Toronto/Canada, 1985 /11. 1. + 4 o.

– Zur Lage der Kirche nach dem Abkommen Ungarns mit dem Vatikan. In: Die Anregung, St. Augustin/BRD, 1985 Nr. 6. 296-303 o. Auszüge.

– I Rapporti tra Chiesa e stato in Ungheria. In: aggiornamenti sociali, Milano, 1985 XXXVI (1985) Nr. 7-8. 561-568 o.

– Erfahrungen nach dem Teilabkommen zwischen dem Vatikan und der ungarischen Regierung. In: Informationen und Berichte, Königstein/BRD, 1985 Nr. 10. 1-14 o.

Nr. 29 / Febr. 1986 Die Kirche Ungarns wiederum zwei „kleine Schritte“ weiter. 8 o.

The Church of Hungary Has again Taken Two „Small Steps” Ahead. 8 o.

Újabb „kis lépések” a magyar egyház útján. 4 o.

– Két újabb megegyezés a magyar állam és az egyház között. In: Bécsei Napló, Bécs, 1986 /1. 4. o.

– Újabb „kis lépések” a magyar egyház útján. In: Katolikus Magyarok Vasárnapja, Youngstown/USA, 1986/14.

– Két újabb megegyezés a magyar állam és az egyház között. In: A Szív, Hamilton/Canada, 1986 /4. 188-192 o.

Nr. 30 / Nov. 1986 „Keine Rede von Richtungsänderung in der ungarischen Kirchenpolitik unter Kardinal Lékais Nachfolger”. Retrospektiven und Perspektiven. 10 o.

“No Mention of a Change of Direction in Hungarian Church Politics under Cardinal Lékai's Successor”. A look back and a look forward. 9 o.

“Nincs szó egyházpolitikai változásról Lékai Bíboros utódja alatt” – Visszapillantás és kilátások - 5 o.

– Lékai bíboros, az állam partnere a magyar egyházi élet újakezdésében. In: A Szív, Hamilton/Canada, 1987/2, 63-66 o.; 1987/3, 113-116 o.; 1987/4, 163-164 o.

– No Mention of a Change of Direction in Hungarian Church Politics under Cardinal Lékai's Successor. In: Occasional Papers on Religion in Eastern Europe, Princetown Theological-Seminary, Vol. VII. 1987 Nr. 2. 35-44 o.

– Lékai bíboros, az állam partnere a magyar egyházi élet újakezdésében. In: Klagenfurti Levél, 1987/1 – 6-10 o.

– „Nincs szó egyházpolitikai változásról Lékai bíboros utóda alatt.” In: Magyar Élet, Toronto/Canada, 1987/6.

Nr. 31 / Febr. 1987 Neuer karitativer Frauenorden in Ungarn. 6 o.

A New Charitable Female Religious Order in Hungary. 5 o.

Új karitatív női szerzetesrend Magyarországon. 4 o.

– Új karitatív női szerzetesrend. In: A Szív, Hamilton/Canada, 1987/5. 208-212. + 221 o.

– Neuer karitativer Frauenorden. In: Die Anregung, St. Augustin/BRD, 1987 Nr. 7-8. 395-399 o.

- Nr. 32 / März 1987 Neue Oberhirten an der Spitze von drei ungarischen Diözesen. 6 o.
 New Bishops at the Head of Three Hungarian Dioceses. 6 o.
 Új főpásztor három magyar egyházmegye élén. 4 o.
 – Új főpásztor három magyar egyházmegye élén. In: Klagenfurti Levél 1987/4.
 – Új főpásztor három magyar egyházmegye élén. In: Katolikus Magyarok Vasárnapja, Youngstown/USA, 1987/16-17. 5 o.
 – Új főpásztor három magyar egyházmegye élén. In: A Szív, Hamilton/Canada, 1987/6. 257-260. + 269-270 o.
- Nr. 33 / März 1988 Erneuerungsbestrebungen in der Kirche Ungarns. 10 o.
 Attempts to Renew the Church in Hungary. 10 o.
 Megújulási törekvések a magyar egyházban. 8 o.
 – Megújulási törekvések a magyar egyházban. In: A Szív, Hamilton/Canada, 1988/6, 273-275 o.; 1988/7, 325-328 o.; 1988/8, 373-375 o.; 1988/9, 418-422 o.
 – Megújulási törekvések a magyar egyházban. In: Klagenfurti Levél, 1988/8. (Melléklet).
 – Snahy o obnovy v madarskej cirkvi. Pannonhalma, 1989.
- Nr. 34 / Juli 1988 Kirchlicher und religiöser Hintergrund der Massenflucht aus Siebenbürgen. 7 o.
 The Ecclesiastical and Religious Background of the Mass Exodus from Transylvania. 7 o.
 Erdélyiek menekülésének egyházi és vallási háttere. 5 o.
 – Erdélyiek menekülésének egyházi és vallási háttere. In: Klagenfurti Levél, 1988/7. (Melléklet).
 – Massenflucht aus Siebenbürgen. In: Kirche Intem, Gramatneusiedl, 1988 Nr. 16. 24-26 o.
 – Az erdélyiek menekülésének egyházi és vallási háttere. In: A Szív, Hamilton/Canada, I.: 1988/10. 469-473 o.; II.: 1988/11. 517-521 o.
 – Az Erdélyből menekülők egyházi és vallási háttere. In: Katolikus Magyarok Vasárnapja, Youngstown/USA, 1988/37.
 – Az erdélyi menekülések egyházi és vallási háttere. In: Életünk, München, 1988/12. 2. o.
 – Az erdélyi magyar katolikusok kálváriája. In: Új Ember, 1988. okt. 30.
 – Cirkevně a náboženské pozadie útekov z Transylvánie. Pannonhalma, 1989.
 – A magyar katolikus egyház problémái Romániában. In: Életünk, München, 1989/2. 3. o.
 – Minderheden in Roemenie. In: Het Christelijk Oosten, Nijmegen, Belgien, 1989. 40-50 o.
 – L'esodo in massa dalla Transilvania: motivi ecclesiali e religiosi. In: L'Altra Europa, Milano, 1988 Nov.-Dic. 6 (222). 101-111 o.
- Nr. 35/ Febr.1989 Fünf neue Weihbischöfe im Dienste der Kirche Ungarns. 6 o.
 Öt új segédpüspök a magyar egyház szolgálatában. 4 o.
 Five New Auxiliary Bishops in the Service of the Church in Hungary. 6 o.
 – Öt új segédpüspök a magyar egyház szolgálatában. In: Klagenfurti Levél, 1989/3. (Melléklet).
 – Mit tehetnek a magyar segédpüspökök? In: Életünk, München, 1989/3, 3. o.
 – Új püspökkinevezések az egyház és az állam átalakuló kapcsolatában. In: A Szív, Hamilton/Canada, 1989/3. 135-140 o.
 – Fünf neue Weihbischöfe im Dienste der Kirche Ungarns. (Pressedienst Nr. 35. verkürzt) In: Die Anregung, Steyler Vlg., Nettetal, BRD, 1989 Nr. 3. 140-142 o.
- Nr. 36/April 1989 Erste Konferenz der geistlichen Orden Ungarns. 5 o.
 A magyarországi szerzetesrendek első konferenciája. 4 o.

- The First Conference of Religious Orders in Hungary. 4 o.
- Aus katholischer Sicht. Kommentar im Sender Freies Berlin am 8. 5. 1989 von Wolfgang Knauff.
  - Magyarországi szerzetesrendek első konferenciája. In: Életünk, München, 1989/6. 3. o.
  - A szerzetesrendek vezetőinek konferenciája. In: A Szív, 1989/5. 211-212., 221-224 o.
  - A magyarországi szerzetesrendek első konferenciája. 1. rész. In: Katolikus Magyarok Vasárnapja, Youngstown/USA, 1989/21. 4. o.
  - A magyarországi szerzetesrendek első konferenciája. 2. rész. In: Katolikus Magyarok Vasárnapja, Youngstown/USA, 1989/22. 3. o.
- Nr. 37 / Nov. 1989 Neuer Bischof für die Auslandsungarn. 8 o.
- Új püspököt kaptak a külföldi magyarok. 6 o.
  - New Bishop for Hungarians Living Outside of Hungary. 8 o.
  - „A pápa segédpüspöke” a nyugaton szórványban élő magyar hívek számára. In: Szolgálat, Bécs, 1989/84. 82-86 o.
  - „Magyar pasztoráció Ausztriában”. In: Életünk, München, 1990/4. 7. o. (Kivonat).
  - „A pápa segédpüspöke” a nyugaton szórványban élő magyar hívek számára. In: Szolgálat, Karácsony 1989, 84. sz., 82-86 o.
- Nr. 38 / Dez. 1990 Kann die katholische Kirche in Rumänien aus den verschiedenen Nationalitäten und Riten eine brüderliche Gemeinschaft aufbauen? – 6 o.
- Lesz-e nemzetiségeket és rítusokat egybefogni tudó testvéri közösség a romániai katolikus egyházból? – 5 o.
  - /Jan. 1991 Can the Catholic Church in Romania Form a Community of Brothers and Sisters out of the Different Nationalities and Rites? 6 o.
  - A Romániai Katolikus Egyház. In: Szolgálat, Karácsony 1990, 88. sz., Bécs, 105-112 o.
  - Roemenie: Problemen binnen de katholieke kerk. In: „Het Christelijk Oosten”, Januar 1992. 41-49 o.
  - The New Organization of the Catholic Church in Romania. In: Occasional Papers On Religion In Eastern Europe, Vol. XII, Nr. 2, March 1992. Princeton, USA. 25-32 o.
- (Nr. 39 / Juli 1992 Die Lage der geistlichen Orden in Ungarn seit ihrem Neubeginn (Autor: Peter Török) 9 o.
- Az újjáinduló szerzetesrendek helyzete Magyarországon (szerző: Török Péter) 8 o.
  - The Situation of Reviver Orders in Hungary (author: Peter Török) 8 o.
  - Az újra induló szerzetesrendek helyzete Magyarországon. In: Bécsi Napló, Bécs, 1992/5. 9. o. (Török Péter)
- Nr. 40 / Juni 1993 Die katholische Kirche Siebenbürgens im Spannungsfeld von gestern und heute. 10 o.
- Az erdélyi magyar katolikus Egyház a múlt és jövő feszültségében 8 o.
  - The Transylvanian Roman Catholic Church: In between the Tensions of Past and Future 9 o.
  - Intézmények működése. In: Keresztény Szó – Információ 1993/1, Kolozsvár, 1. + 3 o.
- Nr. 41 / Juli 1993 Neuorganisation innerhalb der katholischen Kirche Ungarns. 8 o.
- Reorganisation in the Hungarian Catholic Church. 6 o.
  - Új struktúrák a magyar katolikus egyházban – 6 o.
  - Új struktúrák a magyar katolikus egyházban. In: Bécsi Napló, Bécs, 1993/4. – 8 o.
  - Új struktúrák a magyar katolikus egyházban. In: Keresztény Szó, Kolozsvár, 1993/8, 19-20 o.
- Nr. 42 / Okt. 1993 Die ungarische Kirchenpolitik 1993. 9 o.
- Hungarian Church Politics 1993. 8 o.

A magyar egyházpolitika 1993-ban. 7 o.

– Egyházpolitika Magyarországon 1993-ban. In: Távlatok, Budapest 1993/4-5, 549-559 o.

(Nr. 43 / Apr. 1995 Die Beziehungen zwischen Kirche und Staat in der ungarischen Rechtsordnung von heute. (Autor: Ferenc Gereben). 8 o.

The Relationship of the Church and the State in Hungarian Law. (Author: Ferenc Gereben) 8 o.

Egyház és állam kapcsolata a mai magyar jogban. (Szerző: Gereben Ferenc)

Nr. 44 / Juni 1998 Finanzielles Abkommen zwischen dem Hl. Stuhl und der ungarischen Regierung. 13 o.

The Financial Accord between the Holy See and the Hungarian Republic.

Anyagi megállapodás Magyarországon az Egyház és az állam között.

CIKKEK

A magyar hívő és papja a nagyvilágban. In: Magyar Papi Egység, Spittal/Drau. I. rész: 1962/18; II. rész: 1962/20; III. rész: 1963/23.

Hol tart Magyarország népesedése? In: Magyar Papi Egység, Spittal/Drau, 1963/26. 33-41 o.

– Hol tart Magyarország népesedése? In: Új Európa, München, III (1964) 7-8. sz. 6-8 o.

Kirchliche Einteilung der Gegenwart. (Ungarnkarte). In: Lexikon für Theologie und Kirche, Freiburg, 1965.

Die Lage der Kirche in Ungarn im Jahre 1966. In: Orientierung, Zürich, 1966, Nr. 19/20. 208-210 + 224-228 o.

– Az egyház helyzete Magyarországon 1966-ban. In: Anima Una, New York, IX (1966) 4. 9-20 o.

– Az egyház helyzete Magyarországon 1966-ban. In: Magyar Élet, Toronto, 1967. március 11 + 18 + 25 o.

Hongrie 1956-1966. Situation de l'Eglise. In: Choisir, Geneve, 1966, November. 14-16 o.

Die katholische Kirche in Ungarn. In: Herder Korrespondenz, Freiburg/Br., 1968. Nr. 12. 587-591 o.

L'opinion des catholiques hongrois sur les réformes de l'Eglise. In: Social Compass, Den Haag, XV (1968) 5, 583-401 o.

A vallásgyakorlat mai krízise és megújulásának iránya. In: Szolgálat, Spittal/Dr., 1969/4. 7-21 o.

Egy magyar falu vallási élete. In: Katolikus Szemle, Róma, 1970/1. 50-61 o.

Probleme der Priesterausbildung in Ungarn. In: Herder Korrespondenz, Freiburg/Br. XXIV (1970) 4. 163-168 o.

András Szennay, Rejtőző Istenség. Német nyelvű könyvismertetés: Verborgene Gottheit. In: Herder Korrespondenz, Freiburg/Br., XXIV (1970) 12. 90.

– András Szennay, Rejtőző Istenség/Verborgene Gottheit. (Német nyelvű könyvismertetés) In: Internationaler Dialog, Freiburg/Br., IV (1971) 3. 288.

Teológiai aggiornamento Magyarországon. Szociológiai jegyzet. In: Szolgálat, Spittal/Dr., 1970. karácsony – 80-83 o.

A plébániai lelkipásztorkodás és az egyházszociológia. In: Teológia, Budapest, V (1971) 3. 152-160 o.

A plébániai lelkipásztorkodás átalakulása. In: Szolgálat, Spittal/Dr., 1971. karácsony, 12. sz. 5-14 o.

- Strukturális változások a magyar egyházban. A társadalmi átalakulás hatása az egyház életére. In: Katolikus Szemle, Róma, 1971/4. 322-331 o.
- Strukturális változások a magyar egyházban. In: „... hogy mindnyájan egyek legyünk.” – Közös felelősség népünkért. Magyar Ökumenikus Találkozó. Sion/Svájc, 1971. április 12.-18. Kiadó: Katolikus Szemle, Róma 1971. 111-120 o.
- Valláskritikai kutatás Magyarországon. In: Katolikus Szemle, Róma 1972/1. 81-85 o.
- A társadalomváltozás következményei az egyház életében. In: Katolikus Szemle, Róma 1972/3. 255-257 o.
- A társadalomváltozás következményei az egyházi életben. In: „Mit ér az ember, ha magyar?” 14. Magyar Pax Romana kongresszus. Kiadó: Katolikus Szemle, Róma 1972. 132-134 o.
- Wie lebt der ungarische Klerus? In: Herder Korrespondenz, Freiburg/Br., XXVI (1972) 11. 534-536 o.
- Die kirchlich-pastorale Situation in Ungarn. In: Lebendige Seelsorge, Freiburg/Br., XXV (1974) 1 19-20 o.
- A magyarországi egyház a Zsinat után. In: Katolikus Szemle, Róma 1975, 1-2. sz. 6-23 o.
- L'Eglise catholique de Hongrie après le Concile. In: Documentation sur l'Europe Centrale, Louvain, 1975/4. 243-257 o.
- A magyarországi egyház a Zsinat után. In: integráció 75, Bécs, 1976. 47-64 o.
- Kirchliche Veränderungen in Ungarn. In: Herder Korrespondenz, Freiburg/Br., XXIX (1975) 2 56-58 o.
- A magyar ifjúság evangelizálása. (Kivonat). In: A Szív, Shrub Oak/USA, 1975/5. 225-228 o.
- Magyar katolicizmus. (Kivonat). In: A Szív, Shrub Oak/USA, 1975/7 320-322 o.
- A magyar szociológia alkotó évtizede. Könyvismertetés. Bálint Balla (kiadó). In: Katolikus Szemle, Róma, 1975/3-4 276-279 o.
- Ungarns Kommunisten behindern den Religionsunterricht. In: Herder Korrespondenz, Freiburg/Br., XXX (1976) 1 6-8 o.
- Csalódás Magyarországon a templomi hitoktatás állami ellenőrzése miatt. In: A Szív, Shrub Oak/USA, 1976/1 29-34 o.
- Harminc év. Egyházzsemlélet, teológiai kutatás, valláskritika. In: Katolikus Szemle, Róma, 1976/1 80-86 o.
- Harminc esztendő. In: A Szív, Shrub Oak/USA, 1976/9 415-421 o.
- Metamorphosis Transsylvaniae. Könyvismertetés: Illyés Elemér, Erdély változása. Mítosz és valóság. Aurora, München, 1975. In: Katolikus Szemle, Róma, 1976/1. 93-95 o.
- Resignation in Ungarns Kirche? In: Herder Korrespondenz, Freiburg/Br., 1977 Nr. 3. 120-123 o.
- Új korszak a magyar egyház életében? In: Katolikus Szemle, Róma, 1977/1. 67-74 o.
- Új korszak a magyar egyház életében? In: A Szív, Shrub Oak/USA, 1977/7. 322-325 o.
- Auseinandersetzung um kirchliche Kleingruppen in Ungarn. In: Herder Korrespondenz, Freiburg/Br., 1977 Nr. 6. 285-287 o.
- Egyház és állam között. In: A Szív, Yonkers, USA, 1977/11. 502-506 o.
- Basic Communities in Hungary. In: World Mission, New York, 1978 Nr. 3. 11-12 o.
- Bázisközösségek Magyarországon. In: Katolikus Szemle, Róma, 1977/4. 336-343 o.
- Fiatalok a mai társadalomban. In: Katolikus Szemle, Róma, 1977/2. 127-130 o.
- Balla Bálint, Soziologie und Gesellschaft in Ungarn. Buchbesprechung. In: Zeitschrift für katholische Theologie. Innsbruck, 1977. 338-341 o.
- Erneuerung durch Gesundschumpfung? Die Situation der katholischen Kirche in Ungarn. In: Stimmen der Zeit, München, 1978 Nr. 7. 435-444 o.

- Kirche in Ungarn. In: Begegnung mit Ungarn. Tyrolia Verlag. Innsbruck 1980. 71-84 o.
- Zsugorodva megújulni? In: A Szív, Hamilton/Canada, 1979/1. 31-38 o.
- “Hogyan kerülünk ki a krízisből?” – P. M. Zulehner, „Wie kommen wir aus der Krise heraus?” – Kirchliche Statistik Österreichs 1945-1975 und ihre Konsequenzen. Könyvismertetés. In: Mérleg, Bécs-München, 1979/1. 79-80 o.
- A II. világháború utáni magyar katolikus egyház. In: Integráció, Bécs, 1979. 123-137 o.
- A család mint nevelő közösség. In: Katolikus Szemle, Róma, 1979/4. 327-337 o.
- A család mint nevelő közösség. In: A Szív, Hamilton/Canada, 1979/10. 467-472 o.
- Szűkösség szociológiája. Bálint Balla, Soziologie der Knappheit. Zum Verständnis individueller und gesellschaftlicher Mangelstände. Könyvismertetés. In: Katolikus Szemle, Róma, 1979/3. 274-276 o.
- Aus dem ungarischen Katholizismus. In: Kirche im Osten. Göttingen, 1980. 111-116 o.
- Familie und Familienpolitik im Ostblock, dargestellt am Modell Ungarn. In: aksb (Arbeitsgemeinschaft katholischsozialer Bildungswerke in der BRD.) Bonn, 1980, Heft Nr. 3. Referat auf einer Tagung der Arbeitsgemeinschaft Frankfurter Sozialwissenschaftler und -praktiker vom 3.-6. Sept. 1979 in Frankfurt.
- Jugend und Kirche in Ungarn. In: Die Furche, Wien, 2. Juli 1980. 8. o.
- Lékai biboros és a fiatalok párbeszéde. In: Katolikus Szemle, Róma, 1980/3. 255-257 o.
- Az egyházi kisközösségek. In: Katolikus Szemle, Róma, 1980/2. 149-158 o.
- Kisközösség világjelenség. In: Kereszténység és közösség. Tanulmányok a kisközösségekről. TTK, 1. sz. kiegészítő füzet, Róma, 1981. 9-23 o.
- Az egyházi kisközösségek. In: Katolikus Magyarok Vasárnapja, Youngstown/USA, 1981/3. + 4. + 5. sz.
- II. János Pál pápa és a magyar katolikus egyház. In: A Szív, Hamilton/Canada, 1980/12. 541-546 o.
- Áron püspök élő emléke. In: Katolikus Szemle, Róma, 1981/1. 25-35 o.
- Dokumentum a csángómagyarokról. In: Katolikus Szemle, Róma, 1981/1. 79-85 o.
- Fontos könyv a moldvai magyarságról. In: Magyar Élet, Toronto/Canada, 1981. június 4.
- Fontos könyv a moldvai magyarságról. In: A Szív, Hamilton/Canada, 1981/5, 206-209 o.; 1981/6, 258-262 o.
- Aus dem ungarischen Katholizismus. In: Kirche im Osten, Göttingen, 1981. 128-134 o.
- A modern egyházközség élő közösségek társulása. In: Szolgálat, Eisenstadt, 1981/50. 10-16 o.
- A modern egyházközség élő közösségek társulása. In: Katolikus Magyarok Vasárnapja, Youngstown/USA, 1981/3.
- Offene Konflikte in Ungarns Kirche. Der Hintergrund: Die Basisgemeinschaften. In: Herder Korrespondenz, Freiburg/Br., 1982 Nr. 4. 168-172 o.
- Das „Cultural Lag” von Ungarns Gesellschaft und Kirche in der Nachkriegszeit. In: Concilium, deutsche Ausgabe, 1982. 224-228 o.
- Le „cultural lag” de la société et de l’église de Hongrie dans l’après-guerre. In: Concilium, francia kiadás, Páris, 1982. 21-29 o.
- Il ritardo culturale della società della chiesa ungherese nel periodo postbellico. In: Concilium, olasz kiadás, Brescia, 1982. 26-35 o.
- Sociedad e iglesia en la Hungría de la Posguerra. In: Concilium, spanyol kiadás, 1982. 19-27 o.
- The Cultural Lag in Society and Church in Hungary during the Post-War Period. In: Concilium, angol kiadás, 1982. 58-63 o.

- De „culturele achterstand” van de Hongaarse samenleving en kerk na de Tweede Wereldoorlog. In: Concilium, holland kiadás, 1982. 14-20 o.
- Die Situation der Priester in Ungarn. In: Concilium, német kiadás, 1982. 270-274 o.
- La situation des prêtres en Hongrie. In: Concilium, francia kiadás, 1982. 105-112 o.
- La situazione dei preti in Ungheria. In: Concilium, olasz kiadás, 1982. 121-131 o.
- Situacion de los sacerdotes en Hungria. In: Concilium, spanyol kiadás, 1982. 101-117 o.
- The Situation of the Catholic Clergy in Hungary. In: Concilium, angol kiadás, 1982. 58-63 o.
- De situatie van de priesters in Hongarije. In: Concilium, holland kiadás, 1982. 73-78 o.
- Új szociális enciklika a munkáról. In: Katolikus Szemle, Róma, 1982/1. 58-65 o.
- Belastungsdokument eine Fälschung? Zu den verwirrenden Ereignissen um die Verurteilung von Pater Bulányi. In: Die Furche, Wien, Nr. 21, 26. Mai 1982. 9. o.
- Der Fall Bulányi: Rom soll entscheiden. In: Herder Korrespondenz, Freiburg/Br., 1982 Nr. 7. 321-323 o.
- Aus dem ungarischen Katholizismus. In: Kirche im Osten, Göttingen, 1982. 139-143 o.
- Keresztény és marxista etika. Vetélkedés a mai Magyarországon. In: Katolikus Szemle, Róma, 1982/4. 299-308 o.
- Keresztény és marxista etika. Vetélkedés a mai Magyarországon. In: Katolikus Magyarok Vasárnapja, Youngstown/USA, 1983/ 4. + 6. sz.
- Az új esztergomi névtár. In: Katolikus Szemle, Róma, 1983/1. 66-68 o.
- Az új esztergomi névtár. In: A Szív, Hamilton/Canada, 1983/4. 161-162 o.
- Ungarn: Kompromiß im Fall Bulányi? In: Herder Korrespondenz, Freiburg/Br., 1983 Nr. 7. 294-296 o.
- Kompromisszumos javaslat a bázisközösségek ügyében. In: Katolikus Szemle, Róma, 1983/3. 288-290 o.
- Die Kirche in Ungarn. In: Paul Lendvai (Hrsg.), Religionsfreiheit und Menschenrechte, Styria-Verlag, Graz-Wien-Köln, 1983. 150-164 o.
- Aus dem ungarischen Katholizismus. In: Kirche im Osten, Göttingen, 1983. 152-155 o.
- Korszerű szabadidő: Emberebb emberré, keresztényebb kereszténnyé lenni. In: Szolgálat, Spittal/Dr., 1983/3. 13-18 o.
- Szekularizáció és értékváltozás Magyarországon. In: A Szív, Hamilton/Canada, 1983/11, 519-520 o.; 12. sz., 569-572. o.; 1984/1, 45-47 o.
- Säkularisierung und Wertewandel in Ungarn. In: Säkularisierung und Wertewandel. Analysen und Überlegungen zur gesellschaftlichen Situation in Europa. (Hrsg. Walter Kerber). Kindt Verlag, München 1986, 95-110 o.
- Die ungarische Kirche im Spannungsfeld von Loyalität und Opposition. In: Stimmen der Zeit, München, 1984 Nr. 2. 89-98 o.
- The Hungarian Catholic Church in Tension Between Loyalty and Opposition. In: Occasional Papers on Religion in Eastern Europe, Easton/USA, April 1985, Vol. 5, Nr. 2. 1-12 o.
- Hozzászólás Wildmann János elemzéséhez. In: Katolikus Szemle, Róma, 1984/2. 177-180 o.
- L'Eglise de Hongrie. Pro mundi vita Dossiers, Bruxelles, 1984/2. 32 o.
- The Church in Hungary. Pro mundi vita Dossiers, angol nyelvű különkiadás. 1984/2. 31 o.
- Die Kirche in Ungarn. Pro mundi vita Dossiers, német nyelvű különkiadás. 1984/2. 32 o.
- A hitoktatás és az evangélizáció helyzete Magyarországon. In: A Szív, Hamilton/Canada, 1984/7. 329-332 o. (Kivonatban)
- A magyar egyház vezetői és az állam. In: A Szív, Hamilton/Canada, 1984/8. 370-374 o. (Kivonatban).

- Vom Staat gegängelt. Ungarns Kirche 20 Jahre nach dem Teilabkommen von 1964. In: Herder Korrespondenz, Freiburg/Br., 1985 Nr. 2. 88-93 o.
- Magyar Katolikus Almanach. Könyvismertetés. In: Szolgálat, Spittal/Dr., 1985/65. 87-88 o.
- Magyar Katolikus Almanach 1984. In: Magyar Élet, Toronto/Canada, 1985. 6. 1.
- Aus dem ungarischen Katholizismus. In: Kirche im Osten, Göttingen, 1985. 104-108 o.
- In ihrer Existenz gefährdet. In: Herder Korrespondenz, Freiburg/Br., 1985 Nr. 11. 510-511 o.
- A magyar egyházi iskolák anyagi problémái. In: Katolikus Szemle, Róma, 1985/4. 360-362 o.
- Lélekjárás a leányfalui lelkipálosok házában. In: A Szív, Hamilton/Canada, 1986/4. 159-162 o.
- Aus dem ungarischen Katholizismus. In: Kirche im Osten, Göttingen, Bd.29/1986. 161-162 o.
- Vescovi, fermate quei laici. In: 30 Giorni, Milano, 1986 Nr. 7. 42-43 o.
- A római katolikus egyház helyzete Magyarországon a háború után. In: „30 év”. Kiadó: Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, München 1986. 305-327 o.
- A magyarországi katolikus megújulás a századfordulón. In: A Szív, Hamilton/Canada, 1986/12. 546-547 o.
- Kirchen und Religionsgemeinschaften. In: Ungarn. Südosteuropa-Handbuch, Bd.V. Hrg.: Klaus-Detlev Grothusen, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1987. 545-559 o.
- Az egyházak szerepe az 1956-os eseményekben. In: A Szív, Hamilton/Canada, 1987/1. 19-20 o.
- Negyven éve államosították a felekezeti iskolákat. In: Barátainknak, Cambridge, Ontario/Canada, 1988. június. 38-44 o.
- Negyven éve államosították a felekezeti iskolákat. In: Katolikus Szemle, Róma, 1988/3. 254-257 o.
- Aus dem ungarischen Katholizismus. In: Kirche im Osten, Göttingen, Bd. 30/1987. 90-93 o.
- Történeti magyarázat és kritikai megjegyzések. In: Katolikus Szemle, Róma, 1987/3. 273-275 o.
- Aus dem ungarischen Katholizismus. In: Kirche im Osten, Göttingen, Bd. 31/1988. 107-109 o.
- Der apostolische Visitor der Ungarnflüchtlinge in Österreich. In: Im Dienste der Einheit, Kroatische Sektion des Pastoralamtes, Eisenstadt, 1988. 50-55 o.
- Hozzászólás Szennay András főpát lelkipásztori nyilatkozatához. In: Katolikus Szemle, Róma, 1988/2. 164-168 o.
- A magyar egyház emberformáló feladata és az új vallásügyi törvény. In: Katolikus Szemle, Róma, 1988/4. 355-360 o.
- Zadania Wegierskiego Kosciola w Formowaniu Czlowieka i Nowe Prawo Wyznaniowe. Znaki Czaso részére lengyel fordítás Pannonhalmán.
- A magyar egyház emberformáló feladata és az új vallásügyi törvény. In: A Szív, Hamilton/Canada, 1988/12. 559-567 o.
- Wird Siebenbürgen der Idee des großrumänischen Reiches geopfert? In: Geist und Leben, Würzburg, 1989 Nr. 2. 143-150 o.
- A Vigilia beszélgetése Horváth Kálmánnal. In: Vigilia, Budapest, 1989/4. 294-300 o.
- Libéralisation politique en Hongrie. In: Projet, Paris, 1989 Nr. 217. 90-93 o.
- Zwischen großen Hoffnungen und unterdrückten Ängsten. Die Liberalisierung in Ungarn. In: Herder Korrespondenz, Freiburg/Br., 1989 Nr. 6. 272-279 o.

- Aus dem ungarischen Katholizismus. In: Kirche im Osten, Bd. 32/1989, Göttingen, 142-145 o.
- Religiöse Erneuerung in Osteuropa am Beispiel Ungarns. In: Denkanstöße, – Schriftenreihe der Universitätsseelsorge Wien Bereich Votivkirche. Heft 1, November 1989, 41-43 o.
- A magyar egyház politikai és társadalmi szerepvállalása a zsinat után. In: A Szív, 1990/1, Toronto/Canada, 15-20. és 29-30 o.
- Márton Áron legújabb életrajza. Könyvismertetés: Domokos Pál Péter: Rendületlenül. Márton Áron Erdély püspöke. Eötvös Kiadó, Szent Gellért Egyházi Kiadó, 306 o. In: Katolikus Szemle, 1990/2, Róma, 182-186 o.
- Egy Márton Áron-életrajz kapcsán. In: Szolgálat, Bécs, 1990. husvét, 85. sz., – 75-79 o.
- Általános népmisszió Erdélyben. In: Új Ember, 1990/17, Budapest. Népmisszió Erdélyben. In: Életünk 1990/5, München, 6. o.
- Lépéskényszerben. In: Szolgálat, Bécs, 86. sz., 1990 Péter és Pál ünnepén, 77-85 o.
- Az Egyház embere. In: Ünnepi irat Nyíri Tamás tiszteletére 70. születésnapja alkalmából. Budapest, 1990.
- Die Lage der ungarischen Provinz. In: Blätter der österreichischen Jesuiten, Nr. 4 (September), 1990, Jg. 63. 22-24.
- Magyar nyelvű könyvismertetés: „Miklós Tomka: Religion und Kirche in Ungarn. Ergebnisse religionssoziologischer Forschung 1969-1988. Herausgegeben vom Ungarischen Kirchensoziologischen Institut und dem Institut für Kirchliche Sozialforschung, Wien 1990.” In: Szolgálat, Bécs, 87. sz. (október, 1990), 100-101 o.
- Aus dem ungarischen Katholizismus. In: Kirche im Osten, Hrsg.: Peter Hauptmann, Ostkirchen-Institut, Band 33/1990, Göttingen, 140-146 o.
- Egyházak a kommunizmusban. Ahogy König bíboros látja. In: Új Ember, 1991/4 (1991. jan. 27), Budapest, 5. o.
- Stroomversnelling voor de kerk van Hongarije. In: Kerk in Oost-Europa, De Heraut, Febr. 1991, 58-61 o.
- Hát itt kellett találkozunk? – P. Kozma György a jó Isten cserkésze lett. In: A Szív, 1991/2, Budapest.
- A legsürgősebb teendő: olvasni az idők jeleiből. In: Távlatok, 1991/1, Bécs, 88-95 o.
- András Imre és Szabó Ferenc beszélgetése a magyarországi egyház megújulásáról. In: Távlatok, 1991/3, Bécs, 78-87 o.
- Interjú András Imre jezsuita páterrel: Szent Loyola Ignác alapította a Rendet. In: Ring, Budapest, 34/1991, Melléklet: Vasárnapi Újság, szept. 22, – 20-21 o.
- Aus dem ungarischen Katholizismus (Chronik d.J. 1989). In: Kirche im Osten. Hrsg.: Peter Hauptmann, Ostkirchen-Institut Münster, Bd. 34/1991, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1991.
- Dokumentációs gyűjtemény a magyar egyházi életről Bécsben. In: Könyvtári Figyelő 1991/4, Budapest.
- Neue Herausforderungen in einem künftig pluralistischen Osteuropa. In: Soziales Denken in einer zerrissenen Welt. Anstöße der katholischen Soziallehre in Europa. Hrsg.: Walter Kerber u. Johannes Müller. Herder, Freiburg-Basel-Wien, 1991, 132-143 o.
- Entwicklung und derzeitige Lage des Ungarischen Kirchensoziologischen Institutes. Az Österreichisches Ost- und Südosteuropa-Institut adatbankja számára, Bécs 4. o.
- A Papság Apostoli Egysége Mozgalom nemzetközi konferenciája Rómában. In: Távlatok, 1991/4, Bécs, 89-91 o.

- A pápalátogatás nagy ajándéka: Lelkipásztori program a Magyar Egyház számára I. „Építsetek új világot, keresztyén Magyarországot!” In: A Szív, 1991/12, Budapest, 531-533 o.
- A pápalátogatás nagy ajándéka: Lelkipásztori program a magyar egyház számára II. „Folytassátok Szent István művét!” In: A Szív, 1992/1, Budapest, 3-4 o.
- Pápai útmutatás a magyar egyház lelkipásztori programjához. In: Távlatok, 1992/2, Budapest, 202-208 o.
- A pápalátogatás nagy ajándéka: Lelkipásztori program a magyar egyház számára III. „Törődjetek a határon túli magyarsággal, szomszédaitokkal!” In: A Szív, 1992/2, 51-52 o.
- A pápalátogatás nagy ajándéka: Lelkipásztori program a magyar egyház számára IV. „Újuljon meg az egyházvezetés!” In: A Szív, 1992/3, Budapest, 99-100 o.
- A pápalátogatás nagy ajándéka – Lelkipásztori program a magyar egyház számára V. „A papok és a szerzetesek, a betegek és az idősök töltsék be hivatásukat!” In: A Szív, 1992/4, Budapest, 147-148 o.
- Magyar katolikus élet Ausztriában. In: „Ablak” (Nemzeti kisebbségek magyar nyelvű lapja), 1992/1, Miercuria Ciuc (Románia), 43-52 o.
- A pápalátogatás nagy ajándéka: Lelkipásztori program a Magyar Egyház számára VI. „Tiszteljétek Máriát!” In: A Szív, 1992/5, Budapest, 195-196 o.
- A pápalátogatás nagy ajándéka: Lelkipásztori program a Magyar Egyház számára VII. „A papnövendékek és a fiatalok váljanak Isten Országá építőivé!” In: A Szív, 1992/6, Budapest, 243-244 o.
- A pápalátogatás nagy ajándéka: Lelkipásztori program a Magyar Egyház számára VIII. „Legyetek irgalmasok a szegények, a cigányok és a meg nem született élet iránt!” In: A Szív, 1992/7-8, Budapest, 291-292 o.
- A pápalátogatás nagy ajándéka: Lelkipásztori program a Magyar Egyház számára IX. „Keressétek az összefogást a másvallású hívőkkel: ortodoxokkal, protestánsokkal, zsidókkal!” In: A Szív, 1992/9, Budapest, 387-388 o.
- Jezuici na Węgrzech: nieustannie zaczynanie od nowa (Jezsuiták Magyarországon – mindig újból egy újrakezdés.) In: Bobolanum, 1992/3, Warszawa, 45-57 o.
- Elhunyt a moldvai csángómagyarok szószólója. In: Provinciánk Hírei, Budapest, 1992. április, 8. sz.
- Dokumentációs gyűjtemény a Magyar Egyház életéről Bécsben. In: Provinciánk Hírei, 1992 9. sz. 15-17 o.
- A pápalátogatás nagy ajándéka: Lelkipásztori program a Magyar Egyház számára X. „Működjetek együtt a kultúra és a diplomácia embereivel!” In: A Szív, 1992/10, Budapest. 435-438 o.
- Aus dem ungarischen Katholizismus (Chronik d.J. 1990). In: Kirche im Osten. Hrsg.: Peter Hauptmann, Ostkirchen-Institut Münster, Bd. 35/1992, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1992.
- Aus dem ungarischen Katholizismus. In: Kirche im Osten, Hrsg.: Günther Schulz, Ostkirchen-Institut, Band 36/1993, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 108-112 o.
- Készülődés az egyházmegyei zsinatra – Veszprém-ben. In: Távlatok, Budapest, 1993/1, 69-75. o., 1993/2, 193-199 o.
- Portré gyökerekkel. Jakab Gábor kérdéseire András Imre S.J. vallásszociológus válaszol. In: Keresztyén Szó, 1993/2, Kolozsvár/Cluj (Románia), 15 o.
- Egyházpolitika Magyarországon 1993-ban. In: Távlatok, Budapest, 1993/4-5, 549-559 o.
- András Imre – Vencser László: Az Erdélyi római katolikus egyház a múlt és jövő feszültségében. In: Távlatok, Budapest, 1993/4-5, 572-581 o.

- Dr. Szántó Konrád OFM: Az 1956-os forradalom és a katolikus egyház. Szent Maximilián Lap- és Könyvkiadó, Miskolc 1993, 219 o. Könyvismertetés. In: Életünk 1993/9, München, 6 o.
- Meghalt dr. Taubinger-Mirbach László. In: Életünk 1993/10, München, 7. o.
- A „Keleti politika” újra kezdődik? Könyvismertetés: Hansjakob Stehle, Geheimdiplomatie im Vatikan. Die Päpste und die Kommunisten. Benzinger Verlag, Zürich 1993, 439 In: Távlatok, 1994/1, Budapest, 127-132 o.
- Misszió Kárpátalján. In: Távlatok, 1994/3-4, Budapest, 346-351 o.
- A Segítő Mária népe vagyunk. In: Keresztény Szó, 1994/3, Kolozsvár/Cluj (Románia), 3-5 o.
- Lélekjárás Esztergomban. In: Távlatok, 1994/5, Budapest, 587-591 o.
- Aus dem ungarischen Katholizismus. In: Kirche im Osten, Hrsg.: Günther Schulz, Ostkirchen-Institut, Band 37/1994, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 108-112.
- Váratlan találkozás a valósággal. In: Keresztény Szó, 1994/12, Kolozsvár/Cluj (Románia), 24-25 o.
- „Székely szabad lófő családból jezsuita páter”. Látogatás a bécsi Magyar Egyházzociológiai Intézetben. Interview P. Dr. András Imrével. In: Magyar Nemzet, Budapest, 1995 ápr. 11.
- Meghalt az ausztriai magyarok egykori Apostoli Vizitátora. In: Bécsi Napló, 1995/2, Bécs, 6. o.
- László István püspök (1913-1995). In: Távlatok, 1995/2, Budapest, 304. o.
- Hatvan éve indult a KALOT-mozgalom. In: Távlatok, 1995/3-4, Budapest, 476-481 o.
- A KALOT-mozgalom keresztény társadalomreformja. In: Bécsi Napló, 1995/4, Bécs, 8. o. és 1995/5, 8. o.
- König bíboros a „keleti politikáról” In: Távlatok, 1995/5, Budapest, 688-695 o.
- András Imre – Szabó Ferenc: Beszélgetés P. Bulányi mozgalmáról. In: Távlatok, 1995/6, Budapest, 773-783 o.
- Az örökzöld téma a nő-papokról. In: Keresztény Szó, 1996/2, Kolozsvár/Cluj (Románia), 14-15 o.
- Az egyház belső képe. In: Vigilia, 1996/5, Budapest, 353-357 o.
- A kereszténység a tradíció és a „post”-modern között. In: Távlatok, 1996/3-4, Budapest, 360-368 o.
- A magyar püspöki kar szociális körlevele. In: Bécsi Napló, 1997/2, Bécs, 3-4 o.
- Magyar nyelvű katolikus könyvkiadás (1945-1993). In: Távlatok 1997/2, Budapest, 234-250 o.
- A cserkészeti szociológus szemmel. In: Cserkészeti és társadalom 1996 őszén avagy önmeghatározásunk buktatói. Adalékok az 1996. november 16-i pilismaróti 1. cserkészkonferenciáról. Kéziratként kiadta a Budapest 1. kerületi Cserkészszövetség, Budapest, 1997.
- Ünnepi beszéd helyett. In: Közlemények, Erdélyi Magyarok Ausztriai Egyesülete, 1997/4, 5. o.

AZ UKI KIADÓI TEVÉKENYSÉGE – VERLAGSTÄTIGKEIT

- (1) Menologium Provinciae Hungariae Societatis Iesu 1910-1987. Jézustársasági Magyar Rendtartomány kiadása. Kézirat. Bécs, 1987.
- (2) Szemelvények Szent Ignác Rendalkotmányából. Jézustársasági Magyar Rendtartomány kiadása. Kézirat. Bécs, 1987.

- (3) Emődi László, A Regnum Máriánum története 1900-1970. UKI, Bécs, 1989, 229 o.
- (4) Mócsi Imre, Beadványom. Magyar Egyházzociológiai Intézet, Bécs 1989, 126 o.
- (5) Női szerzetesrendek és kongregációk. Összeállította: Puskely Mária, UKI, Bécs, 1989.
- (6) Férfi szerzetesrendek és kongregációk. Összeállította: Puskely Mária, UKI, Bécs, 1989.
- (7) Antal Pál J., Durch Sturm und Bedrängnis. Die ungarischen Jesuiten in der Dispersion. Kurzer Überblick über das Leben der Ungarischen Ordensprovinz der Gesellschaft Jesu nach dem II. Weltkrieg 1944-1990. P. Pál J. „Viharon, vészen át” című könyvének német nyelvű rövid összefoglalása. Budapest, 1990, UKI, Bécs, 1990. 47 o.
 – A német nyelvű kiadásnak rövid francia nyelvű összefoglalása. In: „Vie consacrée”, Revue des Communautés Religieuses, Centre de Documentation et de Recherche Religieuses, Bruxelles, 1993, 97-117 o.
- (8) Bálint József S.J., A teremtő munkatársai a megváltás szolgái. / Az egyház 100 éves szociális tanításának rövid összefoglalása – kis katekizmus. Szerkesztés: Kerkai Jenő Egyházzociológiai Intézet, Budapest, 1995, Korda Kiadó, Kecskemét 1995. 78 o.
- (9) András Imre, Bálint József, Szabó Ferenc: Kerkai Jenő emlékezete. Kiadta: Kerkai Jenő Egyházzociológiai Intézet, Budapest, 1995. 180 o.
- (10) András Imre, Magyar nyelvű katolikus könyvek 1945-1993. Kerkai Jenő Egyházzociológiai Intézet, Budapest, 1997.
- (11) Für eine gerechtere und brüderlichere Welt! – A Magyar Püspökkari Konferencia szociális körlevelének (”Igazságosabb és testvériesebb világért!”) német nyelvű fordítása. UKI Bécs, 1997.

András Imre S. J. életrajza címszavakban

1928. 10. 28. Csíktaplocán (mostani Csíkszeredán) született András Gyárfás és Lajos Juliánna harmadik (élő) gyermekeként. Nagy családban (8 testvérrel) nőtt föl és nevelkedett. Édesanyja négy polgárit, édesapja gimnáziumot végzett. Géplakatos és autóelektromossággal foglalkozó kisiparosként tartotta el nagy családját, iskoláztatta minden gyermekét. A család aránylag jómódban élt, de mindenkinek keményen kellett dolgoznia otthon a ház körüli munkákban, a műhelyben, a kis mezőgazdaságban.
- 1936-1939: Elemi iskolában Csíktaplocán
- 1940-1947: Csíkszeredai Római Katolikus Segítő Mária Gimnáziumban
- 1947 június: Érettségi Csíkszeredán
- 1947 július: Jelentkezés a jezsuitáknál Szatmárnémetiben belépési szándékkal
- 1947 szept. 7. Átszökés a határon Rozsály községnél, utazás Budapestre a Manrézába.
- 1947 szept. 8. Examinálás, felvétel, megkezdzi a noviciátust
- 1949 nyara: TBC-s fertőzés jelentkezik a tüdején; a fogadalmat elhalasztják, mivel várható, hogy nem fogja bírni a tanulmányokat.
- 1950 január: Szegedre kerül, ahol saját kérésére elkezdzi a filozófiát, viszont alig egy hónappal később tüdő- és mellhártyagyulladásal súlyosan megbetegszik. A betegágyon leteszi feltételeken az egyszerű fogadalmakat, majd – a Rómából kapott válasz után – két hét múlva ismét fogadalmazik. Tizennégy hónapot tölt kórházban és szanatóriumban. A betegségből ezalatt teljesen kigyógyul. Időközben elhurcolták a szerzeteseket az egész országban, tehát a szanatóriumból nincs hová „hazamennie”.
- Végül is Hódmezővásárhelyre kerül egy idős nénihez „felépülésre”, ahol több mint két évet tölt. Ismét felveszi filozófiai tanulmányait, ca. egy éven keresztül bejár a rendházba, ahol P. Zsíros és a közösség tagjai nagy barátsággal fogadják, míg nekik is be kell vonulniuk Pannonhalmára.
- 1953 nyarán: P. Pálós provinciális Budapest közelébe költözteti, mondván hogy „nem jó a skolasztikusnak egyedül lenni”. Leányfalura kerül a Szedonya családhoz, ahonnan a hétéveken bejárhat Budapestre „közösségi életet élni” valamelyik „Kollégiumunk” vendégeként. Leányfalun folytatja a filozófiatanulást.
- 1954 nyarán: Eördögh András jezsuita kollegája ajánlatára és segítségével a Mezőgazdasági Gépészmérnöki Főiskolára kerül technikusként havi 1100 forintos fizetéssel. Közben folytatja filozófiai tanulmányait, míg végül is leteszi az egész filozófiára kiterjedő záróvizsgát.
- 1956 nov.: A forradalom napjaiban a Jezsuita provincia úgy határoz, hogy nem indítja el a volt teológiai főiskolát Szegeden akkor se, ha a helyzet kedvezően alakulna. A skolasztikusoknak külföldre kell menniük tanulni. András Imre november 29-én lépi át az osztrák határt Eördögh Andrással együtt egy tSz-szekéren, a szekéren szállított szénában elrejtve. Bécsben az osztrák provinciális, P. Pinsker fogadja, majd pár nap múlva St. Andrába küldi, hogy ott várja be P. Varga Andor válaszát bejelentkező levelére. A rövid válasz tartalma: „Isten hozta Nyugatra, Innsbruckba kértem helyet magának”.

1957. január 7.: Utazás Innsbruckba az ottani Jezsuita kollégiumba, mely 90 fős teológus közössége harmadában német, harmadában angol, harmadában spanyol volt. András Imre beiratkozik az akadémiai év második félévére; német nyelvtudás híján az otthon tanultak alapján levizsgázik latinul az első félév anyagából, így módon megpórolva egy egész tanévet. A továbbiakban hallgatja a kötelező előadásokat, s így Karl Rahnernál a teológia mellett a német nyelvet is megtanulja. Mielőtt Nyugatra indult, házi előjárója, P. Rózsa azt ajánlotta, tanuljon szociológiát a teológia mellett. Innsbruckban tehát felveszi P. Schasching előadásait is. Az innsbrucki Egyetemen 1957 nyári szemeszterétől 1960 nyári szemeszteréig tanul. A tanulmányokat abszolutóriummal fejezi be.

A diakonátus felvétel és a papszentelés éve drámaiak voltak András számára: egy fertőző májgyulladás, sárgaság, hasnyálmirigy-gyulladás, epeműtét, négyhónapos tüdőszanatóriumi tartózkodás. A „baj nélküli” szünetekre esett a tonzúra és a kisebb rendek felvétele, a szubdiakonátus, a diakonátus és a papszentelés.

1959. júl. 26.: Papszentelés. Szentelő püspök: Innsbruck megyéspüspöke, Paul Rusch.

1960/61: Harmadik próbációját a teológia után St. Andrä im Lavanttalban végzi a holland P. Heymeiernél P. Nemesszeghy Ervin társaságában.

1961. 07. 16-tól: A próbáció végeztével egyenesen Bécsbe kerül, ahol hamarosan kialakul a helyzet, melyben most is él: a Dr. Ignaz Seipel Pl. 1 szám alatti S.J. Rezidenciához tartozik, a Kongregation der Schwestern von der schmerzhaften Muttergottes nevű ferences nővérek házában lakik az A-1110 Wien, Simmeringer Hauptstraße 175. szám alatt, és a Magyar Egyházzociológiai Intézetben dolgozik: 1962 nyaráig mint munkatárs, azután mint az Intézet vezetője.

Az Intézet egy azonos nevű osztrák államjogi egyesület keretében működik, melynek a burgenlandi megyéspüspök választott elnöke, a mindenkori Magyar Jezsuita Provinciális pedig hivatalból alelnöke.

1962. febr. 2.: Örökfogadalom Bécsben mint coadjutor spirituális.

1961-1974: Szociológiai tanulmányok a Bécsi Tudományegyetemen, filozófiai doktrátus szociológia szakon. Vezető tanárai: August Maria Knoll, Leo Gabriel, Leopold Rosenmayr, Erich Bodzenta. Munkássága: kelet-európai történelem és néprajz. Disszertációjának címe: Entstehung und Entwicklung der sogenannten „Völkischen Bewegung” in Ungarn (1920-1956).

1965. aug. 6.: Elnyeri az osztrák állampolgárságot.

1969-ben: Az Intézet elindítja az *UKI Berichte über Ungarn*, *UKI Reports about Hungary* című „évkönyv”-szerű sorozatát, melyből eddig mintegy 20 kötet jelent meg, és kiadja az első hiánypótló kézikönyvet a magyar egyházról *Bilanz des ungarischen Katholizismus* címmel, melynek 1975-ben és 1984-ben javított kiadásai, 1983-ban pedig angol nyelvű kiadása jelenik meg.

1974. nagybőjt: Egyhónapos lelkipályakörutat tart Kanadában, ellátogat az USA-ba is.

1976-ban: Az Intézet elindítja a német, angol és magyar nyelvű alkalmi sajtótájékoztató sorozatát *UKI Pressedienst*, *HIS Press-Service*, *UKI Sajtótájékoztató* címmel. Ebből eddig összesen 44 szám jelent meg. A sajtótájékoztató forrásul szolgált számos magyar és idegennyelvű újság-, és folyóirat-cikknek. Az Intézet műhelyében készült továbbá mintegy 200 újság-, ill. folyóirat-cikk.

1976. febr. 2.: Örökfogadalom Münchenben mint professor quatuor votorum.
- 1984 nyara: Cserkészisztizti kiképzőtábort végez az USA-ban.
- 1985 végén: Magyar egyházi vezetők és hazai politikusok követelik Rómában, hogy váltsák le András Imrét az Egyházszociológiai Intézet vezetéséről. Az akció valódi oka nem cikkei kritikai hangja, hanem a rendszer egyházpolitikai nehézségei voltak. Amikor a kísérlet nem jár eredménnyel, minden ok nélkül megüzenik, hogy a félreértések tisztázódtak, és hogy András I. lelkipásztori munkát is vállalhat Magyarországon. Ezután Leányfalun több lelkigyakorlatos kurzust vezetett.
- 1990-1994: 5 év alatt mintegy 50 rekolekciós, továbbképző- és zsinat-előkészítő előadást tartott a veszprémi egyházmegyében. A papsággal folytatott beszélgetések anyagából egy 77 oldalas szerkesztett magnó-jegyzőkönyv készül.
1991. 8. 16-20: A pápa magyarországi látogatása alkalmával mint az osztrák rádióscsoport tagja, részt vesz a Máriapócs-i szentmise közvetítésében.
1992. július: Az UKI Budapesten új munkahelyet nyit „Kerkai Jenő Egyházszociológiai Intézet” névvel, Bécsben pedig átköltözik a 14. kerületi Linzer Str. 263. szám alatti lakásból a Távlatok által kiürített 3. kerületi Gerlgasse 10/3. szám alatti lakásba.
1994. ápr. 15: Kitüntetés a Magyar Köztársasági Érdemrend Tiszti Keresztjével „életművéért és a külföldön élő magyarság érdekében kifejtett tevékenysége elismeréseként”.
1994. július 3-9.: Részt vesz az Esztergomi Egyházmegyei Zsinaton a Jézustársasága Magyar Rendtartománya képviselőjeként.
- 1994/95 tanév: Megbízott előadóként heti négy órában oktat a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen Piliscsabán, és részt vesz a Szociológiai Szak akkreditálását előkészítő munkákban.
- 1996-97: Részt vesz Prágában (1996 jan.), Czensztochowában (1996. okt.) és Nápolyban (1997 jún.) a Társaság „szociális direktórium” előkészítő megbeszélésein mint a Magyar Provincia küldöttje.
- 1997 őszén: A Csíksomlyói Tanulmányi Ház épületében 1996 őszén létesített *Venczel József Főegyházmegyei Intézet* megkezdí munkáját. Vezetésével a gyulafehérvári főpásztor a bécsi Egyházszociológiai Intézetet, ill. András Imrét bízza meg.

A kötet szerzői

BOGENSBERGER, Hugo közgazdász, Bécs * BÖGRE Zsuzsa szociológus, Budapest * DEÁK Ernő történész, Bécs * ERICH, Renata M. szerkesztő, Bécs * FEJES Ildikó munkatárs (Venczel Intézet), Csíksomlyó * GERE BEN Ferenc szociológus, Budapest * JAHN Mária munkatárs (UKI), Bécs * JAKUBINYI György érsek, Gyulafehérvár * KAMARÁS István religiográfus, Budapest * MÁTÉ-TÓTH András teológus, Szeged * MOREL Gyula S.J. szociológus, Innsbruck * NAGY Ferenc S.J. szerkesztő, Budapest * RÉVAY Edit szociológus, Budapest * SZABÓ Ferenc S.J. szerkesztő, Budapest * SZÉPFALUSI István evangélikus lelkész, író, Bécs * TAKÁTS Ágoston matematikus, Tatabánya * TITTEL, Oskar építészmérnök, Wiesbaden * TOMKA Ferenc plébános, szociológus, Budapest * TOMKA Miklós szociológus, Budapest * VALENTINY Géza pápai prelátus, Bécs * VASS György S.J. teológus, Innsbruck * VENCSER László katolikus pap, Linz

A Bába és Társi Kft. kiadásában

megjelent művek

**(Megrendelhetők Szegeden, a Dorozsmai út 35. szám alatt vagy a
62/464-015-ös telefonon)**

- Németh András: *A kopott nyaklánc*
Antal József: *Múltam morzsát verses életem*
Turi József, Beck János, Szépfalusi József: *Susog a nád*
Dér Endre: *Párbeszéd a művészetről - Dél-alföldi művészportrék*
Horváth Dezső: *Ezredes úr, hadra vágva*
Burány Béla: *A menyecske meg a feketerigó – 107 obszcén népmese*
Molnár János: *A pap, a csavargó meg a többiek*
Simai Mihály: *Fényörvények*
Börzsönyi Béla: *Muzsikaszó után - A mi szerelmünk*
Szabó Bogár Erzsébet: *A jó meleg sugarával - gyermekversek*
Horváth Dezső: *Terus ángyi*
Szeghy Endre: *Repülj madár - népdalgűjtemény*
Szegedtől - Szegedig Antológia I-II.
Rózsa János: *Vonzások és választások*
Halász Miklós: *Elátkozott riportok*
Németh András: *Tétova esztendő*
Németh András: *A nap szembenéz a holddal*
Tóthárpád Ferenc-Markovics Ágota: *Pilletánc*
Horváth Dezső: *Aranyhajcsár*
Simai Mihály: *Tündérkarácsony*
Dér Endre: *Paradicsommadarak*
Marton János: *Magyar tarokk*
Dér Endre: *Helga regénye*
Turl József: *A démon*
Szabó Bogár Erzsébet: *Álmod ágya bársonyára - gyermekversek*
Horváth Dezső: *A röhögő katona*
Sz. Lukács Imre: *Magyar gulág*
Szatmári Jenő István: 1956: *Lehet, hogy másként volt*
Csongor Győző: *Hulló levél, sárga levél - Dankó Pista élete*
Németh András: *79 nap remény*
Majzik István: *Dér Endre 75 éves*

X B 89227

Tóth-Soma László

Hare Krisna Fehéren- Feketén – Vélemények és interjúk a Hare Krisna Mozgalomról

A szinte zsebkönyv méretű kiadvány szerkesztője a szegedi JATE BtK Alkalmazott Vallástudományi Kutatócsoportjának munkatársa, aki fiatal kora ellenére jól ismeri az indiai vallástörténetet és filozófiát. E kötetben a saját tanulmánya mellett más neves szerzők, teológusok, vallás-szociológusok, történészek stb. munkáit fogta össze egy csokorba, amelyek a Krisna-tudatú hívők nemzetközi mozgalmáról, illetve annak Magyarországi megjelenéséről szólnak fehéren és feketén egyaránt.

Tóth-Soma László

Veda-rahasya — Bevezetés a hinduizmus vallásfilozófiájába

Az író, a szegedi JATE BtK Alkalmazott Vallástudományi Kutatócsoportjának munkatársa, és a Kalkuttai Rabindra Bharati University Filozófia Tanszékének Ph.D hallgatója aki a keleti, de főleg a hindu vallásfilozófia és szertartástan szakavatott művelője. E munkájában a hinduizmus alapvető vallásfilozófiai alapigazságairól, valamint lényegesebb vallási irányzatairól ad áttekintést. A könyv lehetővé teszi az olvasók számára, hogy könnyebben megismerhessék e bonyolult vallási-társadalmi rendszer elképesztően kanyargós labirintusát.

Tóth-Soma László

Varázslatok Könyve — Válogatás az Atharva Védából

E kötetben válogatást olvashatunk a hinduizmus egyik legősibb szent könyvéből az Atharva Védából, amelyet a szakirodalom a „Varázsigék Könyve”-ként ismer. A válogatásból és a szerző által írt magyarázatokból bepillantást nyerhetünk a házassági ceremóniák, a halotti szertartások varázslataiba, s egyidejűleg megismerhetjük azokat a varázsigéket is, amelyeket többek között a különböző rontások, a kígyómarás, az ellenség támadása, a házastárs hűtlensége stb. ellen még ma is használnak Indiában.

A kötet írójának már több munkája jelent meg a hindu vallásfilozófia tárgykörében, amelyek közül ez az Atharva Védából készült, magyarázatokkal ellátott válogatás különleges csemegét jelenthet a magyar olvasóközönség számára

József Attila Tudományegyetem
Szociológia Tanszék Könyvtára
Jt. 5336/3

Mit adhatnak a társadalomtudományok a teológiának és a lelkipásztori munkának? Mit jelent a „maga módján” vallásosság fogalma? Miben hasonlít és miben más a börtön és a szerzetes rend? Hogyan alakult a Vatikán keleti politikája? Mit rejt az Europäischer Hilfsfonds kezdetének története? Szociológiai és teológiai tanulmányok válaszolnak ezekre a kérdésekre.

A szerzők a 70. születésnapját ünneplő András Imre jezsuita szociológus tisztelői, ismerősei és barátai.

A betakarítás éveiben is aktív magvető életútja három rendszer erőterében ívelt e kerek évfordulóig. Az erdélyi, a magyarországi és az ausztriai magyar katolikusság értő és szelíd szolgájaként 1962 óta máig igazgatója a Bécsi Magyar Egyházszociológiai Intézetnek. Sok száz értékes jelentésével, számos társadalmi, politikai, egyházi összefüggést feltáró tanulmányával az igényes, pontos tájékoztatás művelője.

Az életműve és személye előtt tisztelgő kötet a szerző és a szerkesztők ajándéka a jubilánsnak, valamint a korszerű evangelizációban szorgoskodó olvasóknak.

Acta Studiorum Religionis – Szegedini
Vallástudományi Tanulmányok – Szeged

790 Ft